VADEMECUM DER BOUWWAKKEN

1886. ANNO 1907.

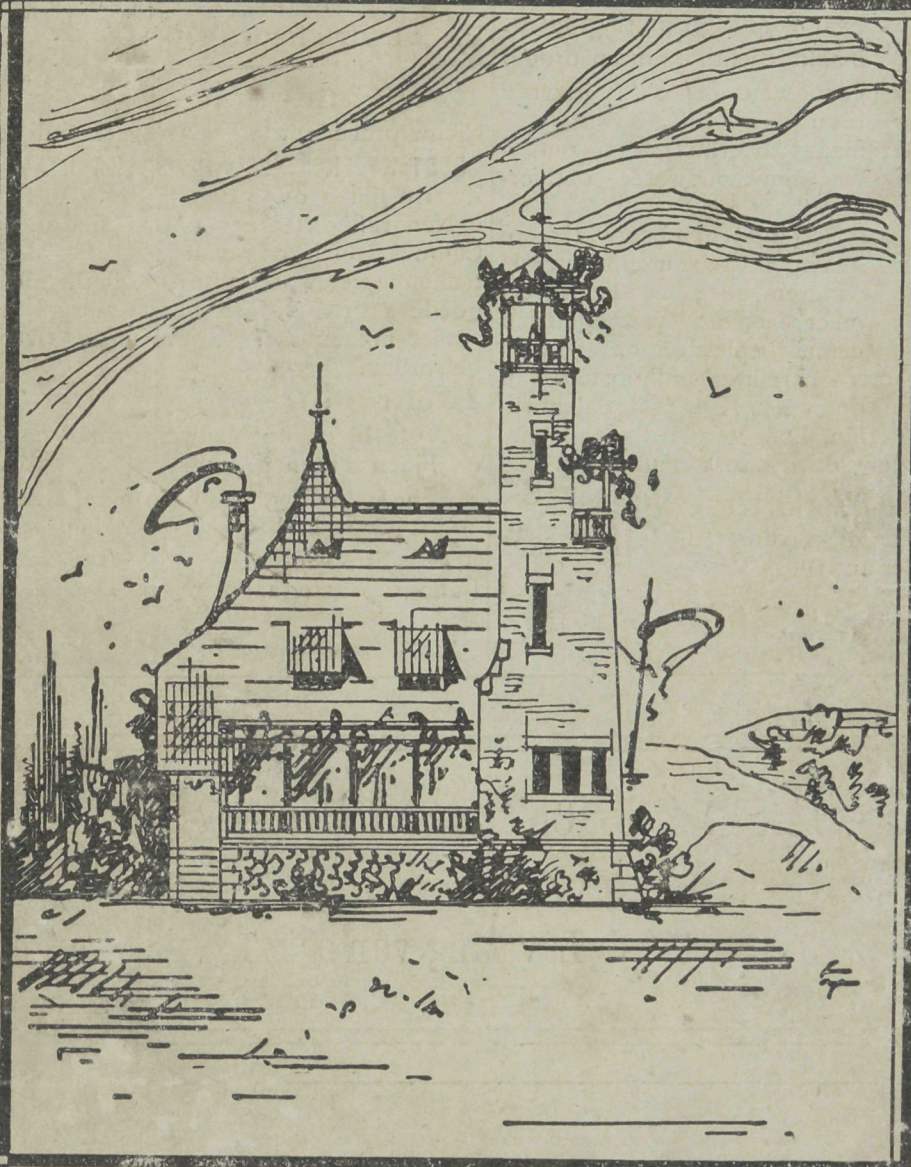

22ste JAARGANG No. 2.

REDACTIE „AMSTERDAM" PRINSENGRACHT 548

VADEMECUM

DER

BOUWVAKKEN.

TWEE-EN-TWINTIGSTE JAARGANG.

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

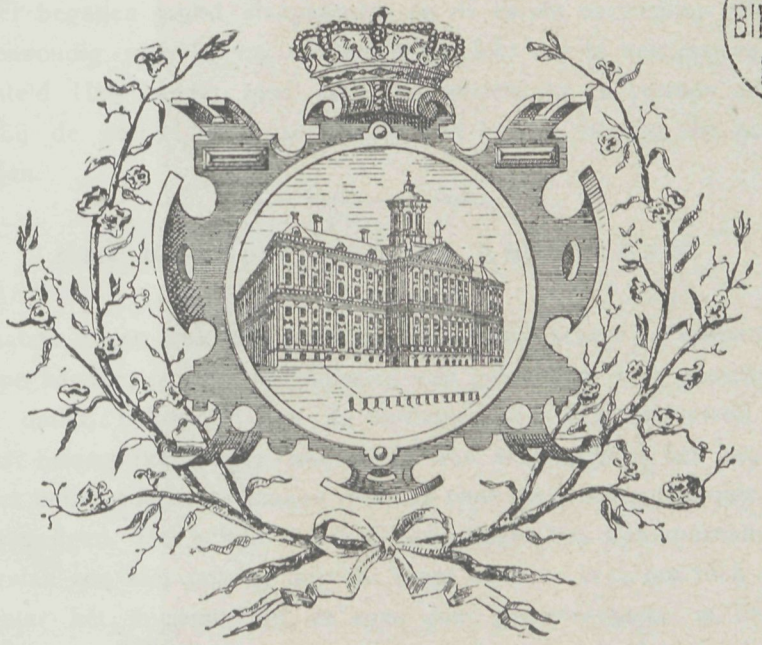

AMSTERDAM, 1907.

TWEE-EN-TWINTIGSTE JAARGANG.

INHOUD.

Aflevering 1. **Plaat. Ontwerp van een kleine villa,** door **J. Kooyman** — Het Rijksmuseum te Amsterdam. — Oud en nieuw. — Een warenhuis te Dusseldorf. — Het steenhouwersbedrijf. — De Haarlemsche machinefabriek v/h. Gebr. Figee. — De algemeene Nederlandsche opzichters- en teekenaarsbond. — Diploma voor bouwkundig opzichter. — Van Gendt's bouwkalender. — Prijsvragen der vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam.

» 2. **Plaat. Ontwerp van een raadhuis voor de gemeente Holten,** door **De Herder en Hellendoorn.** — Een waardeerende promotie. — Tentoonstelling te Dordrecht. — Bij de tekstfiguren. — Prijsvraag Raadhuis Winsum. — Prijsvraag Damwijziging. — Ned. opzichters- en teekenaarsbond. — Vereeniging voor »Vak en Kunst«, prijsvraag diploma. — Prijsvraag uitgeschreven door de bouwvereeniging »Veendam« te Veendam.

» 3. **Plaat. Ontwerp eener dubbele villa,** door **J. Kooyman** — Directeur van Publieke werken te Amsterdam. — Bij de tekstfiguren. — De waalsteenfabrikanten. — Programs voor de prijsvragen uitgeschreven door de vereeniging van Nederlandsche kalksteenfabrikanten. — Prijsvraag bouwvereeniging te Veendam. — Diploma voor bouwkundig opzichter.

» 4. **Plaat. Ontwerp voor een direkteurswoning, kantoren en magazijnen te Hengelo (O.),** door **De Herder en Hellendoorn.** — Uitbreiding der steden. — Bronzen deuren. — Bij de tekstfiguren. — Gewapend beton, systeem Kahn. — Gedenkboek der Wilhelminasluis te Zaandam. — Sterkte van marmer. — Het steenhouwersbedrijf. — Algemeene Nederlandsche opzichters- en teekenaarsbond.

» 5. **Plaat. Ontwerp voor een parkwachterswoning,** door **A. N. van Rijn.** — Het vredespaleis. — Landhuizen, — Het academiegebouw te Groningen. — Bouwkunde. — Zechit.

» 6. **Plaat. Plannen voor het bouwen van een woonhuis te Nederweert,** door **Herm. Smeets.** — Moderne bouwwerken. — Prijsvragen. Tweede serie uitgeschreven door de Heeren Van Loo te Dieren. — Prijsvragen van het genootschap »Architectura et Amicitia« over het jaar 1906.

» 7. **Plaat. Schetsontwerp voor een politieposthuisje,** door **A. Geldens.** — Hoofdweg tusschen oude en nieuwe stad te Amsterdam. — Prentbriefkaarten. — Prijsvraag uitgeschreven door de vereeniging »Onderneming en Vrijheid« te 's Hage. — Diploma tentoonstelling Dordrecht.

» 8. **Plaat. Ontwerp eener monumentale fontein,** door **Jan Boerma.** — H. Leguyt. — Bij de tekstfiguren. — Prentbriefkaarten. — Prijsvraag dubbele arbeiderswoning, uitgeschreven in Januari 1907 door de bouwvereeniging »Veendam«. — Algemeene Nederlandsche opzichters- en teekenaarsbond »circulaire verlof«.

» 9. **Plaat. Ontwerp remise met woning,** door **G. C. Rothuizen.** — R. Cruyff. — De Vijzelstraat als verkeersweg. — Bij de tekstfiguren. — 1857 — Peck & C°. — 1907. — Kerkgebouw te Ankeveen. — Haringgraatstaal. — Vredespaleis ontwerpen.

» 10. **Plaat. Ontwerp voor een badplaats in eene kleine landelijke plaats,** door **A. Eger.** — Tachtig jaren. — Damwijzigingen. — Bij de tekstfiguren. — Kalkzandsteenfabricatie

» 11. **Plaat. Ontwerp voor een landhuis,** door **M. Rooderkerk.** — Het huis met de Hoofden te Amsterdam. — Het vredespaleis. — Hoofdstad veranderingen. — Bij de tekstfiguren. — Firma Jan Hamer & C°. — Indurin. — Prijsvragen uitgeschreven door de vereeniging van Nederlandsche kalkzandsteenfabrikanten.

» 12. **Plaat. Ontwerp voor een villa,** door **G. Middendorp.** — Reinigen van gebouwen door stoom. — Eere-tentoonstelling voor Dr. P. J. H. Cuypers. — Prijzen van bouwterrein. — Bij de tekstfiguren. — Prijsvragen door de vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam. — Prijsvraag »Geïllustreerd schildersblad«.

Aflevering 13 **Plaat. Ontwerp Stationsgebouw,** door **H. van Brink.** — Nationaal congres voor de Ambachtsnijverheid van de Maatschappij van nijverheid. — Monument P Calland. — Bij de tekstfiguren. — Jan Hamer & C°. Amsterdam. — Prijsvragen Weekblad De Amsterdammer »Woonhuis«. — Handboek der ornamentiek.

» 14. **Plaat. Ontwerp van een villa,** door **W. de Graaf.** — De Oude kerk te Amsterdam — Het vredespaleis. — Bij de tekstfiguren. — De Dam te Amsterdam. — Beursgebouw te Rotterdam. — Geniebestekken — Eigenaardige toestanden. — Prijsvragen uitgeschreven door de vereeniging van Nederlandsche kalkzandsteenfabrikanten.

» 15. **Plaat. Ontwerp van een gemeentehuis,** door **De Herder en Hellendoorn.** — Brandkasten. — Ambachtsproeven. — Oude stad ontdekt. — Bij de tekstfiguren. — Vredespaleis. — Eene vreemdsoortige rechtspleging. — Ontwerp voor een wit tafellaken. — Oud beeldhouwwerk. — Zelfwerkend brandalarm. — Prijsvraag Technische Hoogeschool. — Programma van een prijsvraag, uitgeschreven door de Overijsselsche Landbouw Maatschappij afdeeling Haaksbergen.

» 16. **Plaat. Ontwerp eener villa,** door **J. Wolbers.** — Bond van Technici, commissie Middelbaar Technisch Onderwijs — Bij de tekstfiguur. — Kerkgebouw te Oud Vossemeer. — Brandkast vuurproef. — Zelfwerkend brandalarm. — Maatschappij tot bevordering der bouwkunst programma diploma bouwkundig opzichter.

» 17. **Plaat. Ontwerp eener dubbele arbeiderswoning,** door **H. J. Kranenburg.** — Bij de tekstfiguur — De algemeene vergadering van den Nederlandschen Aannemersbond — Maatschappij tot bevordering der bouwkunst programma diploma bouwkundig opzichter.

» 18. **Plaat. Ontwerp eener villa,** door **J. Kortlang.** — Werken beneden de marktprijs — Drukkende toestanden. — Internationale commissie voor Beton-ijzer. — Bij de tekstfiguur. — Nog het een en ander over het Vredespaleis. — Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst programma diploma bouwkundig teekenaar

» 19. **Plaat. Ontwerp eener dubbele arbeiderswoning,** door **P. Willemse.** — Nationaal congres voor de Ambachtsnijverheid. — Bij de tekstfiguur. — De Steenhouwersbond. — Gas- en waterleidingbuizen. — Prijsvraag, rapport der jury van de prijsvraag uitgeschreven door de afd Haaksbergen der Overijsselsche Landbouw Maatschappij.

» 20. **Plaat Ontwerp van eene kleine villa te Deurne,** door **J. Rooyakkers.** — Damverandering. — Een aanbestedings conflict. — Het Vredespaleis — Prijsvragen. — Jury rapport prijsvraag uitgeschreven door de afdeeling Haarlem en omstreken van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Jury rapport prijsvragen uitgeschreven door de fabrieken van nageperste en andere steenen voorheen Fr van de Loo Sr. te Dieren.

» 21 **Plaat. Woonhuis te Neuss,** door **W. Verschoor.** — I. Gosschalk — Het gebouw der Provinciale Bibliotheek te Middelburg. — Daktuinen. — De San Marco te Venetie — Putten fundeering. — De enquete ingesteld door de commissie M. T. O Pond van Technici. — Algemeene Nederlandsche Opzichters en Teekenaarsbond. — Prijsvraag voor een boekomslag. — Prijsvraag afdeeling Haarlem der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

» 22. **Plaat. Ontwerp villa te Renkum,** door **C. J. Rothuizen.** — Het Huis met de Hoofden. — Gevelwedstrijd te Haarlem. — Veiligheids-tourniquet — Stofbestrijding. — Bij de tekstfiguren. — De Vereeniging van Nederlandsche baksteen fabrikanten.

» 23. **Plaat. Ontwerp van een buitenwoning,** door **H. J. Kranenborg.** — Bij de tekstfiguren. — De Kalkzandsteen. — Kalkzandsteen. — Vierde gevelwedstrijd te Haarlem.

» 24. **Plaat. Ontwerp eener heerenbehuizing te Westernieland,** door **S. Harkema Pz.** — De Kalkzandsteen. — Metselsteenen met figuren. — Ambachtsschool te Hilversum. — Rusthaken. — Prijsvragen, uitgeschreven door de fabrieken van nageperste en andere steenen voorheen Fr. van de Loo Sr. te Dieren.

» 25. **Plaat. Ontwerp van een landhuis te Apeldoorn,** door **J. Heuvelink.** — De Kalkzandsteen. — Erfpacht. — Woonhuis te Keulen. — Koorgewelf. — De materialen enz voor het metselvak. — Prijsvraag voor arbeiderswoningen. — Prijsvraag technische hoogeschool. — Prijskamp reclamebiljet. — Diploma van bouwkundig opzichter en teekenaar.

26. **Plaat. Ontwerp van een villa te Laren (N. H.),** door **H. D. Tabak.** — Een verkeerstunnel onder het IJ. — Bij de tekstfiguur. — Geïllustreerde catalogus van ijzerwaren en fijne bouwartikelen. — Van Gendt's Bouwkalender.

VAN RIETSCHOTEN & HOUWENS,

Boompjes 46, ROTTERDAM,

hebben **GROOTEN VOORRAAD**

houtbewerkingsmachines.

D. J. VERWEY.

Egelantiersgracht 147 - 149

AMSTERDAM.

STOOMZAGERIJ.

Handel in Mahonij, Noten, Eiken, Amerik., Popel en vele andere soorten fijn Werkhout.

TEAK HOUT.

Levering op Bestekmaat.

DEUR-, TRAM- en RIJTUIGPANEELEN.

CREOSOOTEER-

EN

KYANISEER-

INRICHTING.

HOUTHANDEL

uiterst concureerende prijzen.

VAN SWAAIJ & Co s-Bosch

GLAS-PORCELEINEN MUURTEGELS,

EENIG ADRES

J. A. BOUVY,

PASSAGE WIJNAND FOCKINCK

AMSTERDAM.

Magazijnen van

Marmeren Schoorsteenmantels.

Wed. H. J. HUURNINK,

ROKIN 109. AMSTERDAM.

Telephoon 5094.

Ook volgens teekeningen van H.H. Architecten en Bouwkundigen.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPY VOOR MONIER WERKEN

DIRECTEUR J.N. LANDRÉ

CEMENT-YZERWERKEN

VOLGENS SYSTEEM

MONIER

EN AANVERWANTE STELSELS

BETONWERKEN van ALLERLEI AARD

AMSTERDAM

KANTOOR EN FABRIEK

JAAGPAD, OMVAL No. 53

TELEPHOON No. 3028

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS G. en J. COOL,

AMSTERDAM. ROTTERDAM. UTRECHT.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

10 Januari 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 1

Bij de Platen.

Ontwerp van eene kleine Villa.

door J. KOOYMAN.

Een beknopte buitenwoning, entrée, spreekkamer, hal, zit en woonkamer, serre, keuken enz. ter beganen grond, slaapkamers op de eerste verdieping, alles gevat in een behagelijk, eenvoudig uiterlijk en volkomen geschikt om in een groene omgeving te worden opgesteld. Het ontwerp biedt zeer veel geriefelijks en vormen de eigenaardige overkapping bij de entrée, en de serrebouw met balkon, hoekjes die het geheel aantrekkelijk maken.

Het Rijksmuseum te Amsterdam.

Die de laatste dagen zich een wandeling getroostte achter het museumgebouw, zag daar door rappe handen, groote overblijfselen van gebouwen, zelfs gemetselde poortjes, geschoord en omlat, behoorlijk van de fundamenten gelicht en verrolt. Het scheen dat men daar belangrijke dingen wachtende was. Belangrijk is het dan ook in ieder geval, want het betrof ruimte te maken voor den tweeden museumaanbouw. We zullen er nu maar over zwijgen. Het schijnt werkelijk een ziekte van den museumbouw te zijn, dat het achtervlak zoo met puisten bezocht moet worden. Waarom toch niet het open plein, dat achter het museum ligt en even goed gemeentegrond is, benut voor den nieuwen aanbouw. Vroeger was er reden van bestaan om de toestemming te weigeren, het benam het uitzicht op den fraaien museumgevel, nu echter, nu de gevel zoo lijdende is aan allerlei uitwassen, nu is dat bezwaar vervallen, en zou het wellicht goed zijn indien die open ruimte veel aan het oog door bebouwing onttrok. De collectie-Drucker moet onder dak gebracht worden en daarvoor zal de bijbouw dienen, die boven vier zalen

en beneden gelijke ruimte aanbiedt. De plannen zijn thans meer bekend, en maakt het nieuwe ontwerp, waarlijk het oude hoe langer hoe minder. De bijbouw wenscht men dan ook te bemuren en te versieren met fragmenten van den roem onzer verdwenen architectuur.

Brokstukken van gesloopte huizen als pilasters, guirlandes, gevelsteenen en zooal meer zullen het eentoonige der muren afwisselen, maar daardoor ook zullen de muren geen stijl maar een allegaartje vertoonen. Waar het museum gebouw zoo uitstekend in stijl is gehouden, maken al dergelijke bijbouwen zoo opgevat, de waarde van het hoofdgebouw hoe langer hoe minder. Maar wanneer men rekening houdt met de inderdaad weinige lust, die er bestaat om van al die overblijfselen kennis te nemen, die daar in den tuin lagen, zonder dat iemand er nagenoeg naar omzag, dan rijst bij ons de vraag is het niet wat te veel van den bouwmeester gevorderd zijn gebouw aan deze onderdeelen op te offeren en daarvoor op die wijze een geheel te maken, zonder eenige aantrekkelijkheid. Juist die goed onderhouden tuin zoo voor en achter zoo geheel in overeenstemming met het gebouw, maakte alles tot groote waarde, trekt veler aandacht en hoewel dat gedeelte van het terrein altijd nog als het ware onbewerkt ligt, zoo had dit in aansluiting bij het overige de museumwaarde verhoogd, die er nu niet op vooruitgaat.

Aan dat al valt niets meer te veranderen, toch is het jammer, dat niet wat meer overleg bij dat alles voorzit.

Oud en Nieuw.

Met 1907 raakt zes in het vergeetboek. Gelukkig, mag men zeggen. Wanneer men niet vergeten kon, wat zou het leven dan een last zijn. Hoe moeilijk, hoe zwaar het velen in den jaarkring, die ging, ook viel, de nieuwe geeft weer hoop en vertrouwen, stelt den ouden in de schaduw. Het is een goede verdeeling. 1906 was voor de bouwkundige wereld niet onbelangrijk. Groote prijsvragen, zooals waartoe zelden opgeroepen wordt en belangrijke bouwkwesties, waren aan de orde. Dat velen met den aanvang van 1906 hadden gehoopt ook hun aandeel van den prijsvraagboom te zullen erlangen, dat mocht zoo niet zijn en de jury sprak het »gewogen en te licht bevonden« over de Nederlandsche krachten uit, die ter mededinging waren opgetrokken. Het bracht groote teleurstelling. En voorzeker, die uitslag stemde de gemoederen bitter en deed kwaad zien, waar anders niet er aan zou gedacht geworden zijn. De Vredesprijsvraag was voor Nederland's bouwkundigen een belangrijke gebeurtenis. Zij is afgespeeld en werd bekroond en wil men eerlijk handelen, dan komt den bekroonden de uitvoering toe. Dat gelukkige ontwerp vertoonde op het eerste gezicht wel wat dat trof, maar hoe meer men het in onderdeelen bestudeert, hoe meer men dat lage middendeel met die beide ten hemel rijzende torens beschouwt, hoe meer men tot de overtuiging komt, dat een tempel des vredes in een ander omhulsel te huis behoort. Het werk heeft groote verdienste, maar een antwoord op de vraag geeft het niet. Het ideaal, dat wij gehoopt hadden uit de groote macht en kennis van 's werelds beroemdste mannen te zien verrijzen, verscheen niet en wij bleven over met een gebouw, dat in Frankrijks verleden

te huis behoort. 1906 gat geen nieuwe baan voor de toekomst der bouwkunst, wat bij zulk een schepping toch mogelijk was geweest. Ook al de andere prijsvragen, 't was zonderling, leefden onder een ontevreden stemming en men mag gerust zeggen, dat, wat van dien kant voorkwam, dikwerf eer een slagveld dan een hemel geleek, waar de kennis in alle glorie zetelde en hare weldadige invloed deed gevoelen.

Ook de bouwkwesties waren oneindig. De grootste was zeker die, waarbij een der voornaamste bouwwerken zoo levensmoede was, dat het zich geheel van elkander rukte. Het was iets ongewoons. Toen het oudejaarsavondklokje sloeg, zal de bouwmeester, zoo alom gevierd, wel eens met smart aan dat alles hebben teruggedacht, 't was echter niet ongedaan te maken. Maar 1907 doet vergeten, dat ieder in zijn kring dat ter harte neme en wanneer dit nieuw aangevangen jaar sluit, wenschen wij, dat het resultaat voor het weerspannige gebouw is, dat niemand zeggen kan, waar het zich zelven wonden geslagen heeft.

En nu de bouwwetten die in 1906 tot grootere uitvoering kwamen. Brengen wij daarvoor saluut, want inderdaad op den bouw hebben de nieuwe verordeningen zeer veel ten goede uitgewerkt. Dat vernietigen van nieuwe wijken, het nam er een einde mede en wat wij kregen is de beschouwing waard, strekt stad en werkman tot eer. Jammer, dat onder dat alles een nog onverholpen euvel schuilt. Dat die nieuwe verordeningen namelijk zooveel controle arbeid vorderen, dat nog geruimen tijd het personeel bij vele gemeenten ontoereikend is, wat de arbeid tegenhoudt en tot veler schade strekt. Voeg daarbij het treurige, dat de hypotheekgeving kenmerkte, waardoor die bron niet zoo mild meer loopt, en uit dat alles ontstaat een stilstand, zooals wij nog weinig gekend hebben. Het is op enkele plaatsen inderdaad treurig met de bouwvakken gesteld en wenschen wij 1907 zooveel kracht toe, dat het weder den gang doet herleven. Want zonder dat staan wij voor moeilijke vraagstukken. Daar moet alles gedaan worden wat mogelijk is om den bouwlust op te wekken. Daar moet zoo spoedig mogelijk gebouwd worden waaraan behoefte is, of waarvan plannen bestaan bij stad en land, dat alleen kan verademing geven in een toestand, die verre van rooskleurig is. Het behoort dan ook tot de zeldzaamheden, dat men hier en daar een steiger ziet, die doet weten dat daar achter nog wat wordt gefabriekt. Zij zijn zeldzaam en wanneer men daartegenover het leger van hen stelt, die met het bouwen hun bestaan vormen, dan ontglipt ons onwillekeurig een verzuchting. De middelen om te bouwen, zij moeten gemakkelijker gevonden kunnen worden en komt men niet tot dit overleg, dan zal de toestand steeds spannender worden.

Belangrijke bouwwerken kwamen in 1906 tot voltooiing. Onder die rekenen wij de gedeeltelijke vernieuwing van de overwegen bij het Centraal-Station te Amsterdam meer bekend onder den naam van de zakkende viaducten. Reusachtig was de arbeid, onder prof. Zchokke's leiding en vragen wij ons af, of de rust bij die werken blijvend is gewonnen. Voor het oogenblik valt het beste er van te hopen en is dan de hoofdstad op die wijze eenmaal verlost van een toestand, die een schande was voor 't oog van iederen vreemdeling, die zoo hoog had hooren opgeven van onze kennis om op drassigen bodem te bouwen. Maar dergelijke dingen behooren niet meer tot de toekomst. Het onderwijs te Delft leeft in het tijdperk der glorie. Steeds beter en meer

gaat het vooruit en 1906 was daarvoor zeker wel het belangrijkste jaar. Met die gegevens kan de toekomst zeker veel opleveren, dat ons weder aan de spits stelt en de geschikste deskundigen doet zijn om onvergankelijk in dat moerasland de sterkste

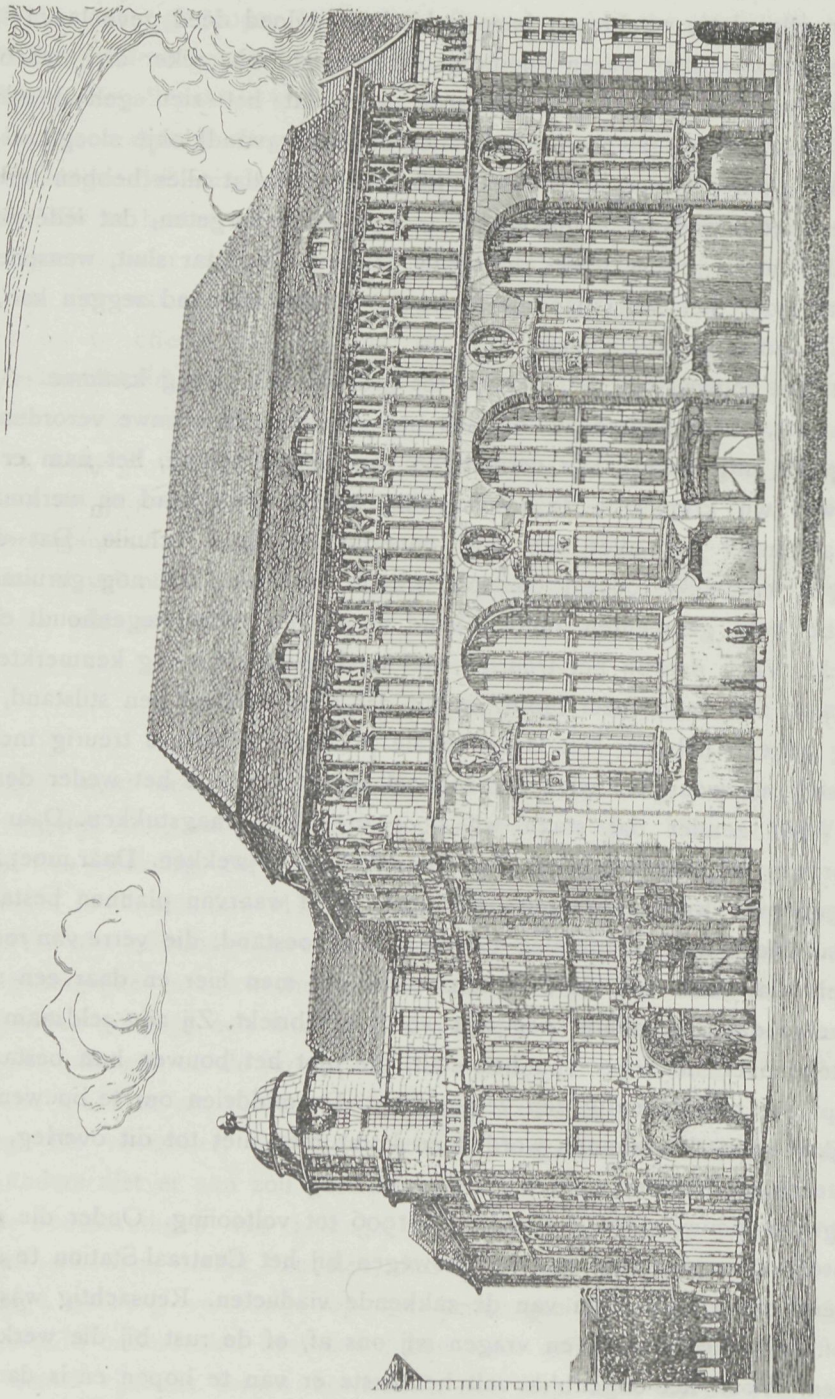

Warenhuis te Dusseldorf.

bouwconstructies daar te stellen. Vooral in een tijd waarin het bouwen zulk een geheel ander karakter heeft verkregen, waarbij zand, cement, grint en ijzer als het ware de hoofdmaterialen vormen en die van ons geheel andere berekeningen en vormen eischen,

dan wij van eeuw tot eeuw gewoon waren toe te passen. Toch hopen wij dat de aloude nijverheid, de steenindustrie, haar tijd van bloei moge blijve behouden. Zoo proefondervindelijk door eeuwen heen bewees het materiaal, als nagenoeg onvergankelijk te zijn, dat is een reclame die inslaat, en waar rekening mede gehouden moet worden. Het is dan ook een hoogst verblijdend teeken, dat men nog steeds mannen aantreft als Van de Loo, steeds vol energie en altijd zoekende naar het betere en nieuwe, wat voor de steenindustrie den sterksten steun is. Leerde 1906 ons Bricorna kennen, dat 1907 ons leere bewijzen, dat ook dit materiaal de toekomst toebehoort.

Zoo staan wij dan allen voor het nieuwe tijdperk, het ga allen uwer naar wensch, en al is het dan niet vetpot dat wij mogen verwachten, dan ten minste zonder achteruitgang en met behoud van krachten in werkkring en geest.

Een Warenhuis te Dusseldorf.

Warenhuizen schijnen de kinderen des tijds te zijn. Schrik voor de winkeliers, schijnt het publiek daar vrij van te zijn want het trekt gewoonlijk in groote getale op naar die gebouwen, waar zoo wat van alles te krijgen is. Gewoonlijk zijn de gebouwen waarin dergelijke inrichtingen gehuisvest zijn niet erg aantrekkelijk, het zijn meestal stijlen waar tusschen wat glas, een ingesloten ruimte eigenlijk waarbij de architectuur de nijdigste stiefmoeder had, die haar maar ten deel kon vallen. Te Dusseldorf, want in Duitschland zijn die stichtingen vrij algemeen, is een prijsvraag voor zulk een huis uitgeschreven. Het prijswinnend project van den bouwmeester Prof. Kreis, geven de tekstfiguren in plan en gevels weer. De gevels op den hoek van een tweetal wegen gelegen zijn niet zonder monumentaliteit. Aan versiering heeft de bouwmeester overal gedacht en de verschillende beelden in cirkelramen en onder de kroonlijst geven aan alles een groote afwisseling en aantrekkelijkheid. Ook de erkers brengen in het gevelvlak afwisseling. Men heeft hier meer gegeven dan een glazen omhulling, daar zit in alles bij goede verdeeling en verhouding, iets stabiels in dat vertrouwen geeft. Zooals gewoonlijk is aan het binnenruim geen andere eischen gesteld dan behoorlijke tentoonstellingsruimte te verkrijgen. De gemakkelijk klimmende trappen gaan in het midden op naar de vier verschillende bovenverdiepingen terwijl een kelderverdieping voor de verpakking dient.

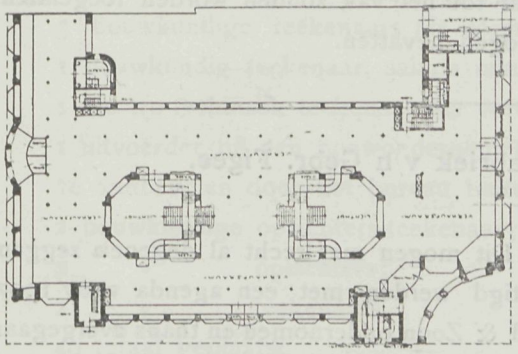

Plan beganen grond.

Het is inderdaad een merkwaardig ontwerp dat bij nauwgezette uitvoering der onderdeelen, zeker een der eerste attracties zal blijven in Dusseldorf.

Het Steenhouwersbedrijf.

De heer S. Elias, arts, hield dezer dagen te Rotterdam over dit onderwerp eene lezing in de Steenhouwers-Vereeniging en wel naar aanleiding van een door hem gedaan onderzoek. Spr. deelde daarbij mede in Mei 1905 een vergadering te hebben gehad met 78 steenhouwers. Hun vroeg hij of zij konden opgeven waaraan hunne kameraden, die zij gekend hadden, waren overleden. Zij noemden vier-en-dertig gevallen op, waaronder er drie en-twintig waren met tering. Die mededeeling werd aan het bevolkingsregister geverifieerd. Dat was een gegeven. Zoo bleek verder dat tot het 30ste jaar zeer veel verdachte ziektegevallen voorkwamen, op ouderen leeftijd mindert dat gaandeweg. Boven de 50 jaar zijn niet veel steenhouwers volgens sprekers oordeel. Omtrent het materiaal zegt spr., de meeste steenhouwers meenen, dat zandsteen meer stuift dan hardsteen, maar niemand vermeldde, dat hij bij het werken in dien zandsteen moest hoesten. De nadeelen van den zandsteenarbeid zou zijn, dat de hamer op den beitel blijft rusten, terwijl die bij het bewerken van hardsteen terug springt en dus voor een nieuwen slag niet behoeft te worden opgeheven. Ook een onderzoek naar de stof wees aan, dat deze voor de inademing van geene beteekenis is, terwijl de zandsteen volstrekt niet meer stoof dan andere steen. Omtrent het voorkomen van tuberculose meende spr., dat »met waarschijnlijkheid« dit aan de inademing der stof kan worden toegeschreven. Zeker is het echter niet. Meer de vermoeidheid dan de stof zou de aanleiding kunnen zijn. Toch achtte spr. het gewenscht, dat van regeeringswege maatregelen werden genomen, waaronder spr. noodig achtte, dat alleen gezonde personen op een minimum leeftijd van 16 jaar tot het vak zouden worden toegelaten. Dat verder de dag slechts 8 werkuren zou mogen bevatten.

De Haarlemsche Machinefabriek v/h Gebr. Figee.

Nieuwjaar brengt dikwerf verrassingen. Dit mogen met recht al degenen zeggen, die door de bovengenoemde firma begunstigd werden met een agenda voor 1907, en wel die door de firma de Wed. J. Ahrend & Zoon ondernomen en thans overgegaan op den uitgever J. H. de Bussy. Uitmuntend gebonden, is de inhoud zoo geriefelijk en veelzijdig, dat het de moeite waard is er de aandacht op te vestigen. Natuurlijk zendt de firma de agenda niet de wereld in zonder de wetenschap, dat de inhoud tot kennismaking zou noopen en zijn dan ook de eerste en laatste pagina's, op hoogst bescheiden wijze zou men haast zeggen, voorzien van illustraties het belangrijke bedrijf der firma betreffende, dat in de laatste jaren tot een bijzondere hoogte is geklommen. Kranen, electrische bruggen, liften, graafmachines, sluisinstallaties, stoomlieren, transportwagens enz., kortom een machinewezen in den uitgebreidsten zin wordt daar in die kolossale inrichtingen iederen dag geleefd. Maar wat de agenda als het ware voor elk vakman onmisbaar en onschatbaar maakt, is de groote inhoud van het technische gedeelte, dat met zeer veel zorg is samengesteld en waarvan men op een kleine 200 pagina's van

alles aantreft, wat het woordenboek van den bouwkundigen zou kunnen genoemd worden. Dan de ruimte voor iederen dag van het jaar, waarop alle aanteekeningen kunnen worden ingevoegd, inderdaad, de uitgever leverde een proefstukje, dat de firma uit onbekrompen beurs hielp geboren worden en ongetwijfeld zal dit maken dat geen schrijftafel van den bouwkundige meer compleet is, wanneer niet de Haarlemsche Machinefabriek-agenda daarbij is opgenomen. Het komt ons voor dat de firma talrijke liefhebbers onder de vakgenooten oproept, om 1907 zoo bij hen op de schrijftafel te doen vertegenwoordigen.

De Algemeene Nederlandsche Opzichters en Teekenaarsbond.

Het afgeloopen jaar is voor bovengenoemden bond niet slecht geweest. Aanmerkelijk is het aantal leden toegenomen en dat is het voornaamste middel om de vereeniging niet alleen in stand te houden maar ook om haar nuttig te doen werken. Het informatiebureau is een der afdeelingen dat veel arbeid vraagt, maar wanneer men dan terug ziet op wat verkregen is, dan mag gerust gezegd worden dat het loonend was. Zoo zijn in 1906 geplaatst:

1e Op rechtstreeksche aanvraag van werkgevers:

21 bouwkundige opzichters-teekenaar welke *f* 80.— of meer per maand verdienen. Hiervan twee aan eene gemeente;

1 bouwkundige teekenaar, als voren.

15 bouwkundige opzichters-teekenaar, welke van *f* 40.— tot *f* 80.— per maand verdienen. Hiervan ook twee aan eene gemeente;

3 bouwkundige teekenaars als voren, waarvan twee aan een gemeente-gasfabriek.

1 bouwkundig teekenaar, salaris minder dan *f* 40.— per maand;

1 electro-technisch teekenaar als voren;

1 uitvoerder bij een bouwondernemer.

2e aanbevolen door het bureau buiten de aanvragen om:

2 bouwkundige opzichters-teekenaar;

2 » opzichters;

2 » teekenaars.

49 totaal geplaatst.

Er zijn 49 aanvragen dus voldaan kunnen worden, wat met het oog op het nog jeugdig leven der Vereeniging een werkelijk gunstig resultaat is. Moge 1907 de vereeniging in bloei doen toenemen en velen van het voordeel van het bestaan der Vereeniging mogen genieten.

Diploma voor Bouwkundig Opzichter.

Op Maandag 15 Februari 1907 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig opzichter

ingesteld door de Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering gehouden op 28 Mei 1891.

Zij die dit examen wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk aan te melden voor 21 Januari 1907 bij den Secretaris der Maatschappij, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

Indien zich wederom zoovele candidaten aanmelden als in 1906, dan zullen zij in twee ploegen verdeeld worden en zal voor de tweede het examen worden afgenomen op Maandag 4 Maart 1907 en volgende dagen.

Aan hen die zich aangemeld hebben zullen tijdig alle vereischte inlichtingen worden verstrekt.

Van Gendt's Bouwkalender.

Zooals ieder jaar verscheen ook nu op tijd Van Gendt's bouwkalender met bijlage, onder redactie van de heeren Th. G. Schill en D. H. Haverkamp. Vorm en inhoud bleven gelijk en daardoor juist van waarde, omdat men zoo gaandeweg gewoon is geraakt aan het geriefelijke, dat deze uitgave kenmerkt. Vooral de bijlage met de vele wettelijke bepalingen, die bij het bouwen moeten in acht genomen worden, hebben voor ieder vakman groot nut. Wij vertrouwen dus, dat de kalender wel weder zijn weg zal vinden. De uitgave is van den heer L. J. Veen te Amsterdam en bij alle boekhandelaars te ontbieden.

Prijsvragen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

In verband met den uitslag in de vorige aflevering medegedeeld, zijn de inzenders als volgt bekend gemaakt,

1. Een spoorwegstation.

Motto: Aller retour. Eerste prijs de heer J. C. van Epen, architect te Baarn.

Motto: Weet of rust. Tweede prijs de heer M. J. Granpré Moliere, student T.H.S. te Delft.

Motto: Gevleugeld wiel met bliksemstralen. Tweede prijs, de heer H. G. Krijgsman te Rotterdam.

Motto: 1893. Derde prijs, de heer H. W. Stikkelorum, opzichter-teekenaar bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage.

Motto: Holland. Eervolle vermelding, de heer A. S. Kuypers, bouwk. teekenaar te Rotterdam.

Motto: B. en C. Eervolle vermelding, de heer C. Abba, bouwkundig teekenaar te Rotterdam.

2. Een grafmonument.

Motto: R. I. P.[2] Tweede prijs, de heer D. van Bergen te Rotterdam.

3. Steenen trap.

Motto: Adhaesie. Tweede prijs, de heer W. Bogtman, leeraar M. O. te Haarlem.

Motto: Driehoek. Derde prijs de heer J. L. Zaayer te Rotterdam.

VOOR-GEVEL.

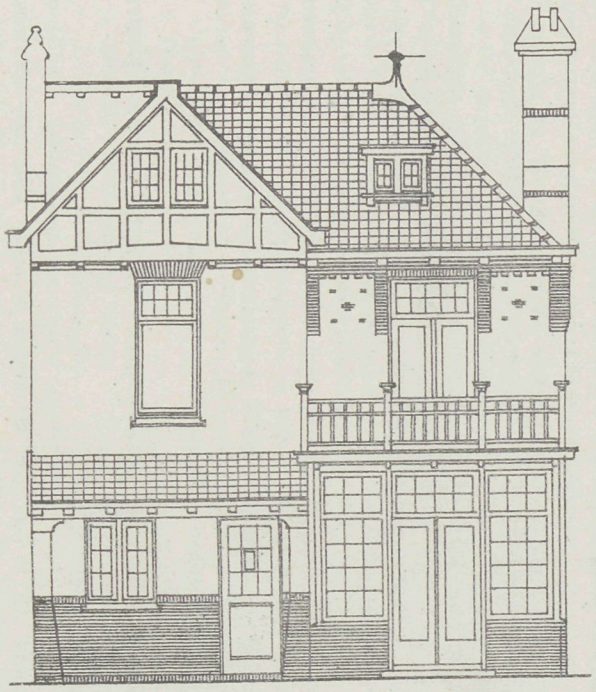

LINKER-ZYGEVEL.

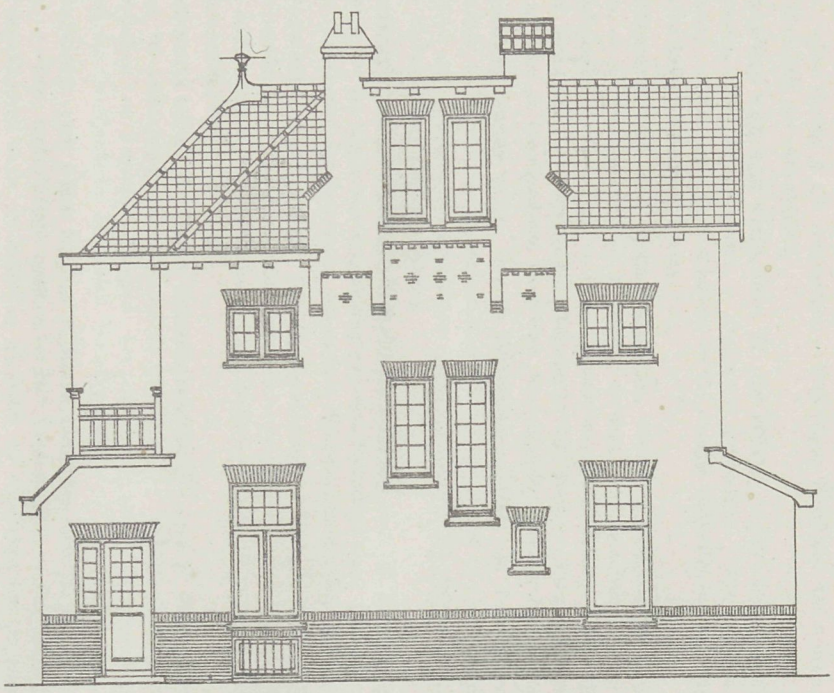

RECHTER-ZYGEVEL.

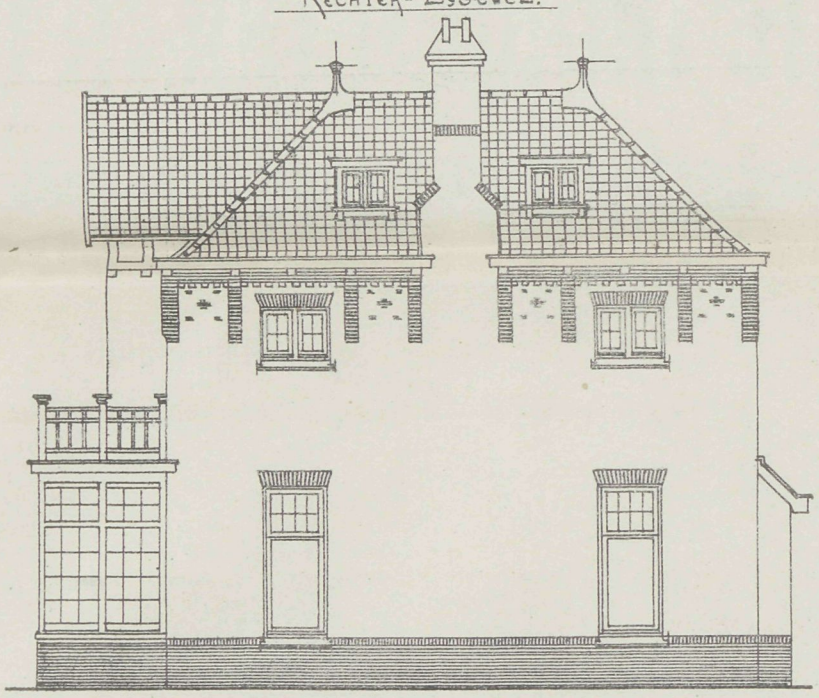

ACHTER-GEVEL.

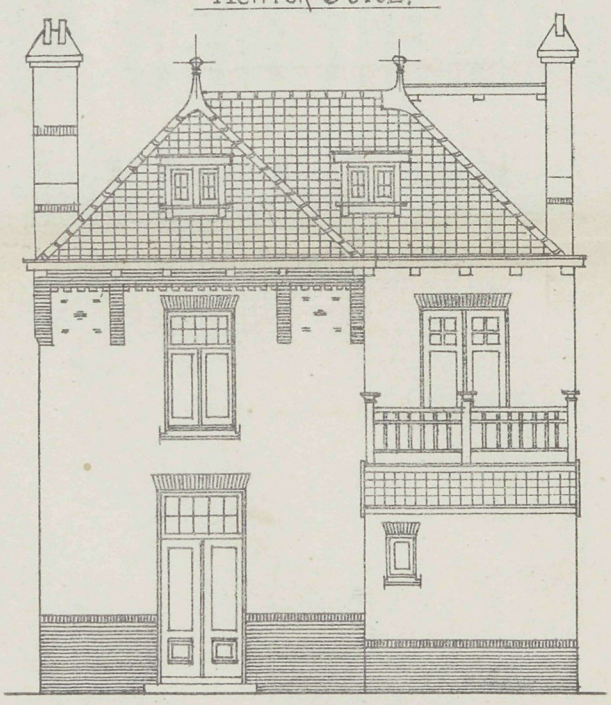

PLAN BEG GROND.

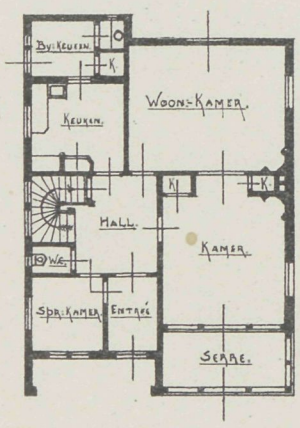

PLAN VERDIEPING.

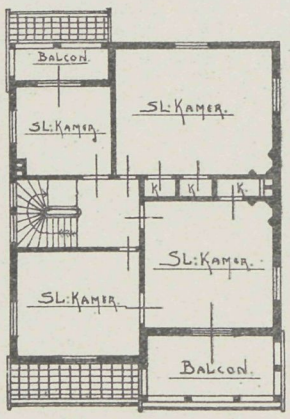

ZOLDER-PLAN.

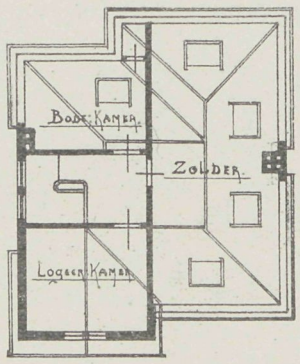

ONWERP VAN EEN KLEINE VILLA.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

24 Januari 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 2

Bij de Platen.

Ontwerp van een raadhuis voor de gemeente Holten.

Bouwmeesters DE HERDER-HELLENDOORN, Hengelo (O.)

Een dorpsgemeentehuis van zeer kleinen omvang is dat van de gemeente Holten. De bouwmeesters hebben daaraan niettemin een zeer aardig karakter weten te geven. Is de indeeling regelmatig en practisch, ook het uiterlijk heeft door den topgevel met kleinen toren, de verdeeling der ramen en ingang, iets dat het raadhuiskarakter kenmerkt en den gevel aantrekkelijk maakt. Om in het kleine te slagen is niet altijd gemakkelijk. In dit opzicht echter zijn de bouwmeesters met dit ontwerp gelukkig geweest.

Een waardeerende promotie.

Het was den achtsten van deze maand dat Dr. P. J. H. Cuypers gepromoveerd werd, ook tot Docter in de Technische Wetenschappen. Bij die gelegenheid hield Prof. Jacob F. Klinkhamer een rede, die als weldadige muziek ons in de ooren klonk. Zelden zagen wij zoo eenvoudig en waar, de verdienste van een onzer grootste mannen van het vak besproken, zelden zoo juist weergegeven met al de feiten die op dat kunstenaarsleven betrekking hebben. Het moet Dr. Cuypers goed gedaan hebben te hooren hoe men over hem dacht, want heeft hij ontzaggelijk veel gedaan, de naijver spaarde hem niet en bracht hem ook moeielijke oogenblikken. Maar Dr. Cuypers ging van den aanvang af zijns weegs en die weg was dien van den edelen kunstenaar, hij eindigde toch immer, met door zijn werk den zegen te behalen. Zijn er wel levens onder onze vakgenooten aan te wijzen zoo hoog geklommen in jaren, en nog steeds zoo vervult met dezelfde ambitie als toen hij aanving, ik geloof het niet. Zij die dan ook hem leerden kennen, hebben zoo iets over zich gekregen van nietigheid tegen over de groote gaven, die zich in zijn persoon vereenigen, en die altijd met de grootste welwillendheid ten

dienste stonden voor een ieder die zijn hulp of raad noodig had waar het de kennis en studie van het vak betrof. De rede van Prof. Klinkhamer heeft ons dankbaar gestemd zoo zelden hooren wij vakgenooten den lof van elkander verkondigen en op zulk een wijze vormt het een onvergetelijke bladzijde in de geschiedenis onzer kunst. Enkele punten uit de rede willen wij in herinnering brengen. Dr. Cuypers werd 16 Mei 1827 te Roermond geboren waar hij de Latijnsche school doorliep. De aangeboren liefde voor de kunst bracht hem op de Akademie voor Schoone Kunsten te Antwerpen alwaar hij in 1849 het diploma als architect en zelfs den prix d'excellence verkreeg. In dien tijd waren de vijf bouworden het brood waarmede elke bouwkundige werd groot gebracht. Dr. Cuypers richtte zijn blikken echter op andere tijdperken en vond daar voor zijne opvattingen de kracht in. Waar in den vorm te zijn, was de grondslag van al zijn werken en toen hij zich geroepen zag voor den kerkbouw, rustte hij niet voordat de gemetselde gewelfbouw weder onder zijne leiding kon worden toegepast. Dat kostte zeer veel inspanning en moeite omdat men geen begrip van het schoone dier constructiën had. Dr. Cuypers hield aan en met dien arbeid heeft hij menig werkman gevormd, heeft hij den metselaar die in een stapelaar was ontaard weder teruggebracht tot de werklieden die kunstvollen arbeid weten zaam te stellen, want zoodanig ging hij in het werk op, dat in moeielijke gevallen hij zelf mede aan den arbeid toog en goed slagen zich wist te verzekeren.

Er is inderdaad geen bouwmeester te noemen, die zooveel voor het metselmateriaal gedaan heeft als Dr. Cuypers. Al zijn werken getuigen hiervan, waarbij de gebakken steen het hoofdmateriaal is. In de dagen toen het pleisteren in de mode was, trad hij dikwerf in vergaderingen daartegen op en wij hooren nog zijn bezielende stem, die al dat pleister- en witwerk verfoeide. Dr. Cuypers bracht niet alleen het metselmateriaal tot eer, hij leefde voor alle vakken. Het timmerhout liet hij zijn natuurlijke kleur behouden. De smid wist hij zoo te begeesteren, dat hij het ijzer als wingerdblaadjes overal los en vrij deed langs slingeren. De schilder, hij werd onder zijn beheer de decorateur die lang vergeten was geraakt en zelf zoo vol liefde en gevoel voor het beeldhouwwerk, kwam elk ornament, elke figuur aan zijn werk tot recht. Geen wonder dat Prof. Klinkhamer zegt: »'t is een reus in zijn arbeid«, want dat is zoo. Zijn evenbeeld is nog niet gevonden. Lang heb ik het genoegen gehad in besturen met Dr. Cuypers te mogen samenwerken. Wanneer dan in vroeger dagen zoo'n vergadering ons samen riep in des bouwmeesters woning te Amsterdam, hoe genoten wij dan van alles, dat zoo geheel en al den kunstenaar den eenigen in zijn soort en als den ware kenmerkte. Elk huismeubel, elke wandversiering, het had wat, waaraan eigen hand of scheppingsvermogen had gearbeid of gedacht. Zelden troffen wij zooiets elders aan en het bleef ons bij, dat daar werkelijk een groot man dacht en leefde, een man, die voor onze bouwkunst ontzaggelijk veel heeft gedaan. Het is een voorrecht op tachtigjarigen leeftijd nog zoo krachtvol te zijn, nog zoo begaafd met allen ijver en een dankbaar gevoel moet het wezen, als hij ziet dat er zoovelen zijn, die hem met eerbied waardeeren, de kroon gunnen voor zulk een welbesteed leven. Moge Dr. Cuypers nog vele jaren meegaan, daar zijn er zoovelen in het land die dat wenschen, omdat hij voor hen zooveel van de kunst heeft geopenbaard, omdat hij hen voorgegaan is

en heeft leeren zien, wat anders ons oppervlakkig streven had onzichtbaar gehouden.

Juist daarom stemt het ons tevreden, dat de waardeering, te Delft uitgesproken, zoo welgemeend is geweest en zoo naar alle waarheid is teruggegeven en daarbij herinnerend, welke grootheid wij in Dr. Cuypers moeten eeren, die voorzeker in zijn laatste, groote bouwgewrocht, het kasteel Haarzuylen, zich zelf een onvergetelijk monument heeft gesticht.

Tentoonstelling te Dordrecht.

Ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan der vereeniging »Voor Vak en Kunst«, te Dordrecht, zal van 27 April tot en met 20 Mei in het gebouw »Kunstmin« een tentoonstelling gehouden worden van nijverheid en kunst. Het waarborgkapitaal ad f 1500 is volteekend. Deze tentoonstelling zal de volgende groepen omvatten:

1 Graphische vakken; 2 bewerkte metalen; 3 meubileering en versiering; 4 muziekinstrumenten; 5 bouwkunst; 6 hygiëne; 7 verlichting en verwarming; 8 vervoer en sport; 9 veiligheidsmaatregelen; 10 artikelen voor huishoudelijk gebruik; 11 werktuigen en gereedschappen; 12 kleeding en modeartikelen; 13 voedings- en verbruiksartikelen, en eindelijk 14 voorwerpen ter opluistering.

Het denkbeeld om onder deze laatste groep op te nemen de voortbrenselen der Zwijndrechtsche tuinderij, zal door het bestuur worden onderzocht en overwogen.

De plaatsruimte zal worden berekend ad f 5 per vierk. M. voor ruimte rondom toegankelijk, f 3 per vierk. M. voor ruimte aan een zijde toegankelijk en f 1 per vierk. M. voor wandvlakte met een minimum van f 2.50. Voor werklieden die willen inzenden, zal gelegenheid zijn dit te doen tegen belangrijk verminderd tarief.

In het eere-comité zullen zitting nemen de heeren H. J. Wichers, burgemeester; S. M. H. v. Gijn, lid der Tweede Kamer; A. C. Volker, W. H. v. Bilderbeek, E. v. d. Gijp Barendregt, N. P. Jongkindt, leden der Provinciale Staten; G. v. Aardenne (firma Penn & Bauduin), J. Lips (brandkastenfabriek) en J. H. F. Roll, directeur der gasmeterfabriek, allen groot-industrieelen.

Besloten is tot het uitschrijven van een festival, hetwelk, wanneer de deelneming groot genoeg is, zal plaats hebben op 1 en op 9 Mei (Hemelvaartsdag). De reeds ontvangen toezeggingen doen echter verwachten dat het niet aan deelnemende vereenigingen zal ontbreken.

Het bestuur had voorgesteld g e e n bekroningen toe te kennen, èn omdat het moeilijk is deskundige jury samen te stellen, èn omdat het toekennen van bekroningen dikwijls tot onaangenaamheden leidt. Men wilde deze algemeene tentoonstelling meer beschouwd zien als eene reclame-tentoonstelling. Herinneringsdiploma's zullen worden verleend.

Na eenig debat over het voorstel om daarvoor eene prijsvraag onder de leden van »Vak en Kunst« uit te schrijven, werd onder algemeene instemming besloten, de deelneming aan deze prijsvraag voor ieder open te stellen en daarvoor drie prijzen (van f 50, van f 25 en van f 10) uit te loven.

De heer Hidde Nijland wees nog op de belangrijke groep VII, waaronder »verwarming en toepassing van de electriciteit« behooren. Hij wekte op om de deelneming daaraan zoo groot mogelijk te doen zijn. In verband daarmede wees hij op de kwestie

van een electrische centrale, waarover binnenkort een rapport van B. en W. te verwachten is en de oprichting waarvan voor de industrie van groot belang mag worden geacht. Deze tentoonstelling zou, meent spr., het hare kunnen bijdragen tot de stichting van een dergelijke nuttige installatie.

Bij de tekstfiguren.

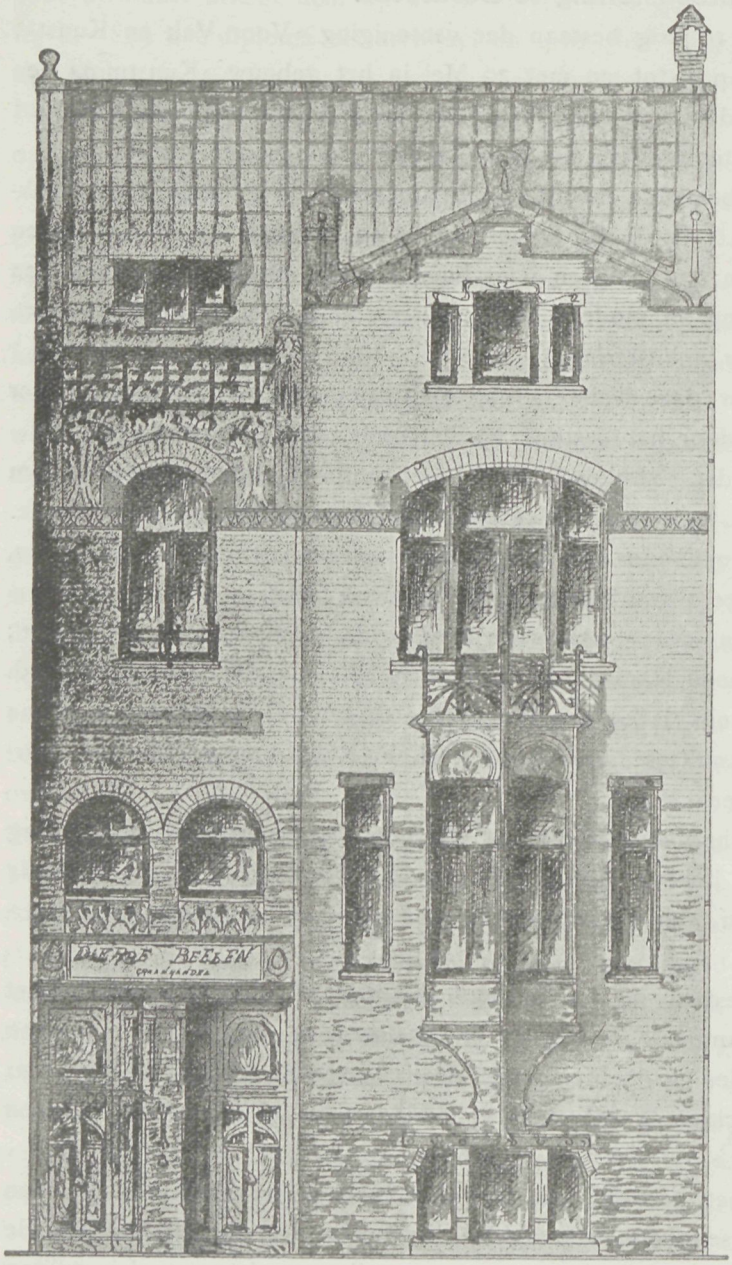

Wij zijn niet dikwerf in de gelegenheid bouwwerken op te nemen uit het zuiden van ons land, hoewel daar toch zulke echt typische ontwerpen zich dikwerf onder bevinden. Onze tekstfiguren geven er zoo een terug. Het is de verbouwing van een huis door den bouwmeester Herm. Smeets te Weert. Een inderdaad aangenaam gedacht geheel; een gevel met den gunstig uitgebouwden erker en met de vele kleurige tegels, die zich daardoor als vanzelf aanmeld en een verdeeling inwendig die van groot gerief getuigt. Het is een stukje architectuur dat opgemerkt mag worden.

Prijsvraag Raadhuis Winsum.

Op de prijsvraag kwamen 49 ontwerpen in, daarvan werd met *f* 100 als prijs bekroond het ontwerp Motto O, vervaardiger de heer A. L. van Wissen, architect te Groningen en met de premie *f* 50 het ontwerp Motto Hunsingo vervaardiger, de heer H. J. Kranenborg, Architect te Haarlem. Op het zestal kwamen nog voor de ontwerpen onder de motto's Jo, een gekruiste cirkel, wapen van Winsum en Luctor et Emergo.

Prijsvraag Damwijziging.

In de vergadering der Gemeenteraad van Amsterdam, in de afgeloopen week gehouden, is vastgesteld, dat een prijsvraag zou worden uitgeschreven om tot de beste

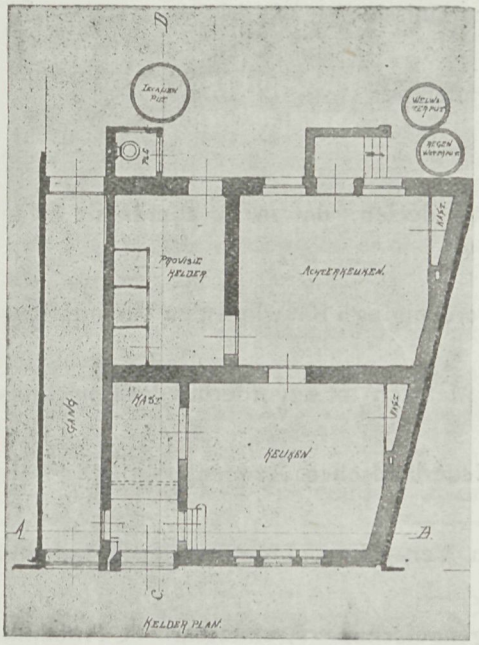

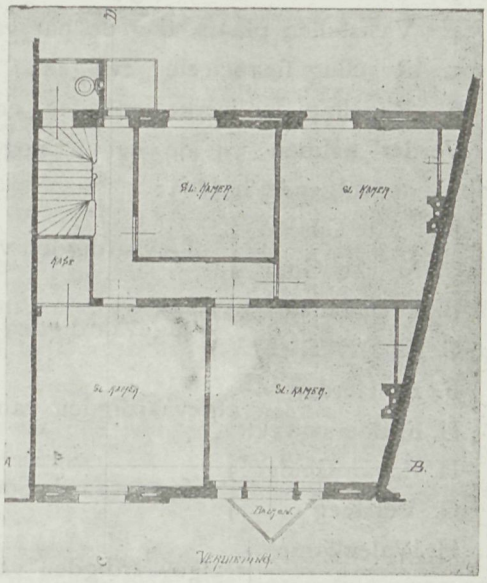

oplossing omtrent dit vraagstuk te komen. Een bedrag van *f* 3500.— is daarvoor uitgetrokken en wel *f* 3000.— voor belooningen en *f* 500.— ter bestrijding der kosten. De besturen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en het Genootschap Architectura et Amicitia hebben zich bereid verklaart de ingekomen antwoorden te beoordeelen. Men mag dus spoedig eene wijziging van toestand tegemoet zien, daar ongetwijfeld velen zich zullen aangespoord zien hunne denkbeelden hieromtrent als antwoord in te dienen.

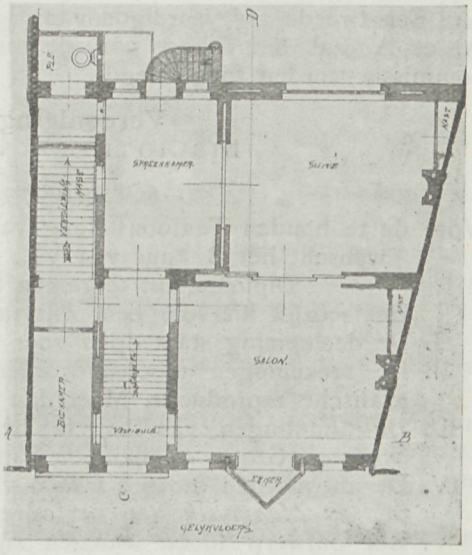

Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond.

Aangenaam is het ons te kunnen mededeelen, dat de commissie is geconstitueerd die zich ten doel stelt, de mogelijkheid te overwegen voor het opmaken van bekwaamheidseischen voor technici, met het doel om het kader der Nederlandsche technici in bekwaamheid te verhoogen.

De Vereeniging deelt daaromtrent het volgende mede, met verzoek dat te willen opnemen, waaraan wij gaarne voldoen.

Ter voldoening aan de opdracht, ons gegeven in de ook door uwe Vereeniging bijgewoonde vergadering, op 29 September j.l. te Utrecht gehouden, hebben wij de

eer u uit te noodigen tot bijwoning van de eerste vergadering van bovengenoemde commissie, te houden in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, Mariaplaats, Utrecht, op Zaterdag 9 Februari a.s., des avonds te half acht.

Agenda:

1. Opening door den voorzitter van den A. N. O. en T. B.;
2. Verkiezing voorzitter en secretaris der commissie;
3. Overdracht der leiding;
4. Vaststellen plaats, dag en uur van vergaderen;
5. Regeling financieele gevolgen;
6. Regeling der werkzaamheden, enz.

Verder hebben wij de eer u nog mee te deelen, dat in de commissie zitting hebben de volgende heeren:

Jac. van Gils
C. N. van Goor } afgevaardigden van de vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap«.

B. J. Ouëndag
C. F. J. L. Rieber } afgevaardigden van de Maatsch tot bevordering der Bouwkunst.

F. de Herder
H. F. Boersma } afgevaardigden van den Nederlandschen Aannemersbond.

H E. van Gelder
G. Versteeg } afgev. van de Soc. Techn. Ver. v. Dem. Ingenieurs en Architecten.

H. Walenkamp
— — — — — } afgevaardigden van het genootschap »Architectura et Amicitia«.

Z. Gulden
J. L. B. Keurschot } afgevaardigden van den A. N. O. en T. B.

Hoogachtend,

Namens het Hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond,
Z. GULDEN, *Voorzitter*
J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

Een tweede afgevaardigde van A. et A. zal binnenkort aan de commissie worden toegevoegd.

Vereeniging voor Vak en Kunst.

BIBLIOTHEEK VOOR KUNSTNIJVERHEID.
Gevestigd te Dordrecht.

PRIJSVRAAG »DIPLOMA«.

Voor de te houden Tentoonstelling van Kunstindustrie en Nijverheid April—Mei 1907, wenscht het Bestuur van Vak en Kunst in het bezit te komen van een Diploma, uit te reiken aan de Inzenders en Medewerkers.

Het schrijft hiervoor een prijsvraag uit onder de navolgende voorwaarden:

I. De deelneming staat open voor alle in Nederland gevestigde Kunstnijveren.
II. De teekeningen moeten worden uitgevoerd in penteekening en geschikt voor grafische reproductie. Meer dan *twee kleuren* mogen niet worden gebezigd.
III. De afmetingen van het te beteekenen oppervlak is *vijftig bij dertig centimeter ongeveer*. Groote afwijkingen van de aangegeven maat blijven buiten beoordeeling.
IV. De antwoorden moeten franco vlak ingepakt (niet gerold) worden ingezonden vóór den *25 Maart e.k.* aan het adres van den laatst ondergeteekende.
V. Elk ontwerp moet voorzien zijn van een kenteeken en vergezeld gaan van een verzegeld naambriefje, bevattende naam en adres van den ontwerper, met hetzelfde kenteeken op de enveloppe, zoo gewenscht correspondentie-adres.
VI. Aan het door de Jury best geoordeelde ontwerp zal een prijs van *vijftig gulden* worden toegekend, terwijl als tweede en derde prijs een som van resp. *vijf en twintig* en *tien gulden* beschikbaar is gesteld.

VII. Een Tentoonstelling van de ingekomen ontwerpen zal plaats vinden op den 31en Maart en 1 April, in het Gebouw der Vereeniging, Hof 12.

VIII. In duidelijk goed leesbare letters zullen de ontwerpen den volgenden tekst moeten bevatten:

VEREENIGING VOOR VAK EN KUNST.
DORDRECHT.
DIPLOMA uitgereikt aan .....
.....
als ..... de Tentoonstelling van Kunstindustrie en Nijverheid, Mei 1907.
HET BESTUUR:
....., *Voorzitter.*
....., *Secretaris.*

XI. De Jury zal bestaan uit de volgende heeren:
HIDDE NYLAND, Kunstverzamelaar te Dordrecht, Eerelid der Vereeniging voor Vak en Kunst. ROLAND LARY, Kunstschilder te Dordrecht. WILLY SLUIJTER, Kunstschilder te Katwijk.

X. Ontwerpen niet voldoende aan deze voorwaarden worden ter zijde gelegd.

Prijsvraag, uitgeschreven door de Bouwvereeniging „Veendam" te Veendam.

PROGRAMMA.

De prijsvraag zal bestaan in het maken van een plan met begrooting voor eene dubbele arbeiderswoning.

Iedere woning zal bevatten een woonkamer met slaapgelegenheden of een woonkamer in verbinding met een slaapvertrek, een gang of portaal, een keuken met een stookplaats, een kelder, een privaat en een schuurruimte waarin een bergplaats voor brandstoffen. De zolder moet zoodanig zijn, dat er slaapgelegenheid kan worden afgetimmerd.

Voor ieder plan wordt verlangd een platte grond met de, in de ruimten ingeschreven bestemming, opstanden van de verschillende gevels en een lengte- en breedtedoorsnede, alles op een schaal van 1 à 100.

De teekeningen zullen verder aangeven:

1. De afmetingen der ter bewoning in te richten vertrekken van trap en portaal.
2. De inrichting van het privaat.
3. De middelen van watervoorziening (regenbak-inhoud minstens 3000 Liter voor iedere woning).
4. Alles wat op den afvoer van rook, water, faecaliën en vuil betrekking heeft.

Alle teekeningen moeten in zwarte inkt-lijnen worden uitgevoerd zonder dat daarop schaduwen door lijnen of tinten zijn aangebracht. Kleuren mogen op de teekening niet voorkomen.

Het ontwerp moet vergezeld gaan van eene verklarende omschrijving der te bezigen materialen en een gespecificeerde begrooting.

De bouwkosten voor eene dubbele woning als bovengenoemd zal ± f 1800 mogen bedragen. Verondersteld wordt dat op hetzelfde terrein meerdere dergelijke dubbele woningen naast elkander worden gebouwd, met mandeelige gangen, en dat ieder bouwterrein 15 M. breed en 36 M. diep is.

Het peil wordt aangenomen evenhoog als de straat die ± 80 cM. boven den hoogsten waterstand ligt.

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgeloofd:

Een eerste prijs van f 75.—, een tweede prijs van f 25.—. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat de prijswinner met den bouw van een aantal dezer dubbele arbeiderswoningen wordt belast, een en ander naar het oordeel der jury en het bestuur der bouwvereeniging.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. De ontwerpen moeten vóór of op 15 Maart 1907 franco worden ingezonden bij den Secretaris der bouwvereeniging, den heer T. Boerma te Veendam.

Art. 2. De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of een herkenningsteeken en vergezeld zijn:

a. Van een goed gezegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den vervaardiger en waarop het motto of herkenningsteeken, overeenkomende met dat op de teekening is aangebracht.

b. Van een open brief waarin een correspondentie-adres.

Art 3. Het schrift op de teekening en van andere stukken moet van een andere hand zijn dan die van den inzender.

Art. 4 De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, vóór de jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 5. Ontwerpen, waarbij de bepalingen van artt. 3 en 4 niet behoorlijk zijn nageleefd, blijven buiten mededinging.

Art. 6. De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door een jury bestaande uit de Heeren: Joh. v. Schuilenburg, inspecteur der volksgezondheid te Zwolle, Dr. Th. Tjabbes, arts te Veendam en G. C. Michell, directeur der ambachtsschool te Veendam.

Art. 7. Op voordracht van de jury kan het bestuur der bouwvereeniging de gespecificeerde prijzen op andere wijze verdeelen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der bouwvereeniging. Het bestuur behoudt zich het recht voor, na de uitspraak der jury alle ontwerpen ten toon te stellen op door dit bestuur te bepalen tijd en plaats.

Art. 9. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt.

Art. 10. De niet bekroonde ontwerpen kunnen worden afgehaald bij den Secretaris der vereeniging op vertoon van het in art. 2 genoemde motto of herkenningsteeken of worden desverlangd franco terug gezonden,

Namens het bestuur der bouwvereeniging »Veendaam«:
Mr. N. F. WILKENS, Voorzitter.
T. BOERMA, Secretaris.

DE VOORNAAMSTE VOORSCHRIFTEN DER BOUWVERORDENING VOOR DE GEMEENTE VEENDAM.

a. De bovenkant vloer van de beneden woonvertrekken moet gelegen zijn op 0.25 M. boven het aangegeven peil.

b. Elke woning moet ten minste 36 M². grondvlakte binnen de muren hebben en één woonvertrek bevatten met een oppervlakte van ten minste 16 M². na aftrek van alle betimmering, terwijl geen ander woonvertrek of keuken kleiner mag zijn dan 7 M².

c. De hoogte van het grootste woonvertrek moet zijn 2.75 M. van vloer tot onderkant der daarboven gelegen bintlaag.

d. De trap moet binnenwerks ten minste 0.80 M. breed zijn en een portaal of gang ten minste 0.90 M.

e. Het trasraam moet ten minste 0.50 M. hoog zijn en de keldermuren een dikte hebben van 0.22 M.

f. Het bouwen op stiepen wordt niet gewenscht.

g. De buitenmuren moeten 0.22 M. dik zijn evenals de scheidsmuur tusschen de woonvertrekken der twee woningen. Buitenmuren van het gedeelte bestemd voor schuurruimte en de scheidsmuur tusschen de zolders kunnen 0.11 M. dik zijn.

h. Bij de inrichting van de privaten moet gerekend worden op het tonnenstelsel.

i. De regenbak mag niet onder een woonvertrek zijn aangebracht en moet op ten minste 4 M. afstand liggen van riolen of rioolkolken.

k. Onder de bedsteden mogen geen kelderruimten aanwezig zijn.

l. De oppervlakte van de lichtramen in een woonvertrek moet ten minste het één vijfde bedragen van de vloeroppervlakte.

m. De opening der bedsteden moet ten minste 2.50 M. hoog en 1.30 M. breed zijn.

n. Zoogenaamde alcoven zonder lichtramen worden niet gewenscht.

N.B. De kosten van het grondwerk zijn onder de bouwsom niet begrepen.

Ontwerp voor een Raadhuis te HOLTEN

Gevel

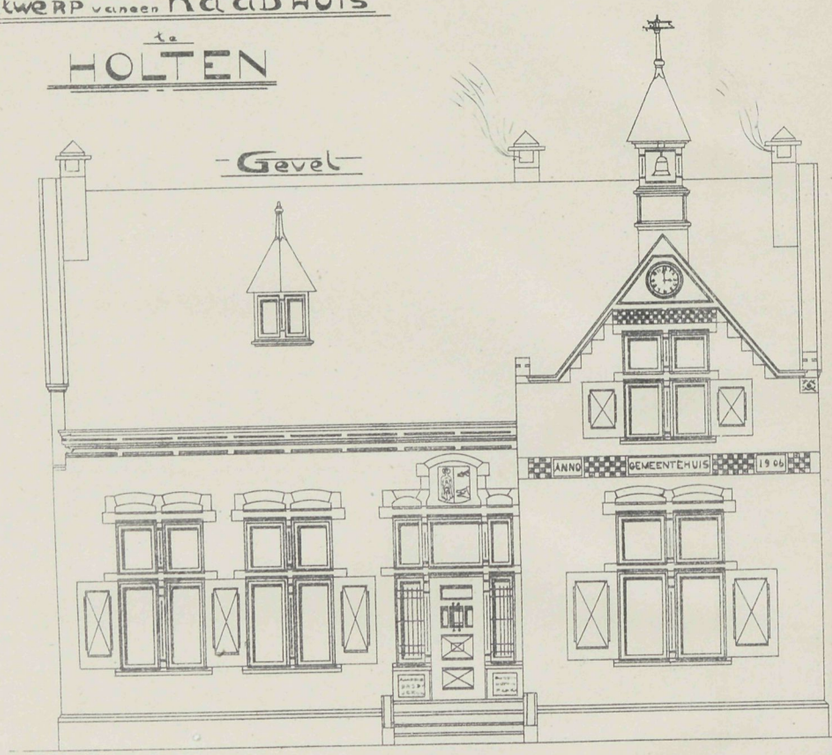

Doorsnede A B

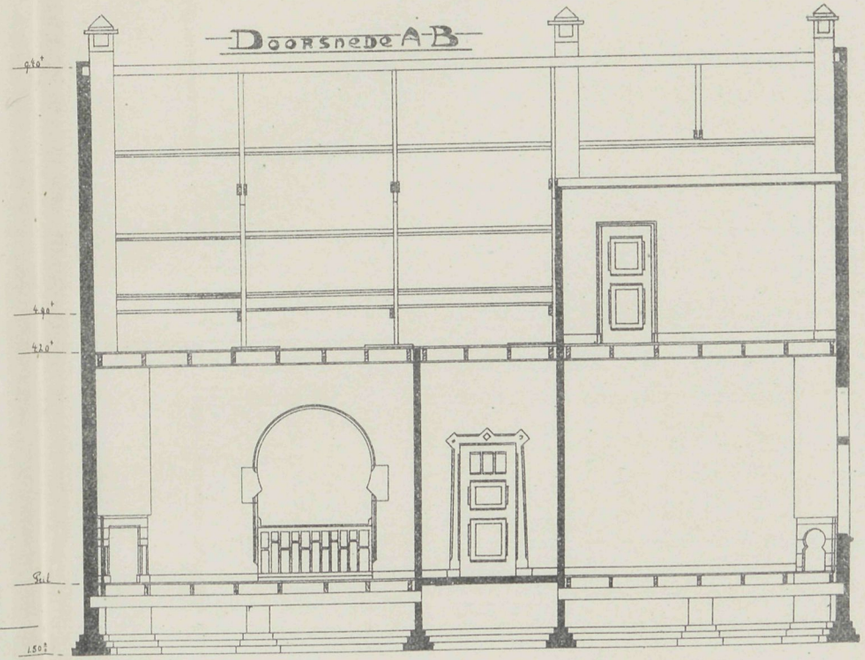

Grondplan

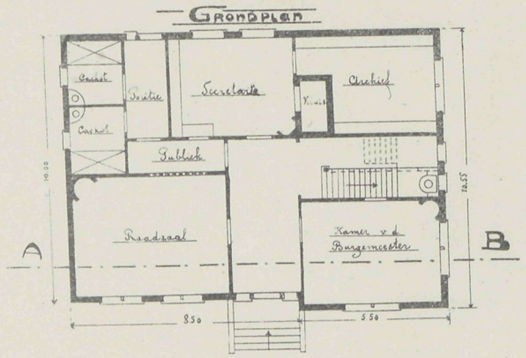

Zolderplan

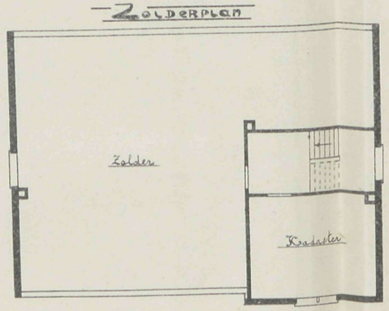

Kapgrond

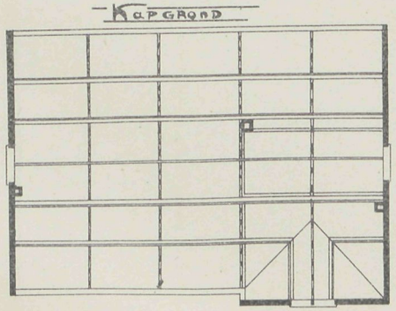

Hengelo (O)
De Heeren Hellendoorn
Architecten
Jan. '06

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

7 Februari 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 3

Bij de Platen.

Ontwerp eener dubbele Villa

DOOR

I. KOOYMAN.

De verdeeling van het geheel blijkt duidelijk uit alles wat op de plaat voorgesteld is. Het is een flinken gevel en een geriefelijk plan.

Directeur van Publieke Werken te Amsterdam.

Zoo heeft dan de directeur van P. W. het bijltje er bij neergelegd. Onwillekeurig dachten wij nog eens terug aan een tijdperk, niet zoo heel lang geleden, toen ook de verdienstelijke Leguyt zijn arbeid eindigde, met het gevoel, dat zoo te blijven doorgaan totaal onmogelijk voor hem was. Er is aan het raderwerk van het gemeentebestuur, voor het bouwbedrijf, ontzaggelijk veel dat hapert, en voor de inderdaad groote inspanning die de Burgemeester bij alles aan den dag legt, ware het wenschelijk dat spoedig het raadsel werd opgelost, waarbij de regeling van deze afdeeling komt te berusten in handen van een werkkracht, die bij voldoende kennis tevens, zoowel in den Raad als op het bureau dier afdeelingen zitting heeft. Men moge met het oude tegenwoordig bitter weinig op hebben, dat heeft men toch vroeger wel eens beter en doelmatiger ingezien, toen de Wethouder tevens in functie bij de gemeente was. Het is daarom van belang enkele woorden te herinneren die de directeur bij zijn aftreden sprak en wel het volgende:

»In de zeven jaren gedurende welke ik met u mocht samenwerken, had ik meermalen het voorrecht enkelen uwer te mogen toespreken. Thans staande in het midden van u allen, valt die taak mij niet zoo licht, wijl toch twee gewaarwordingen in mij om den voorrang strijden: groote vreugde over de sympathie en genegenheid door u

allen mijwaarts betoond, en innig leed, dat ik mijn werkkring en u allen moet verlaten«.

Die werkkring was er bij uitstek een die het besef levendig hield van het groote nut van den arbeid welken men daarin in staat was te verrichten, gegeven een goede vervulling van de daaraan verbonden taak.

Die vervulling ging met moeilijkheden van verschillenden aard gepaard. Vooral de samengesteldheid van onze bestuursorganisatie en de vrees dat men, door aan alle eischen voor verbetering te voldoen, al te zwaar de gemeentenaren zou belasten. Teleurstellingen in dien zin zijn spr. niet bespaard. Toen hij zijn betrekking aanvaardde, wist hij welk een zware taak hij op zich nam.

Groote teleurstelling — zoo zeide spr. — was het, wanneer ik zien moest, hoe zaken van groot belang die geen uitstel konden lijden en bij welker voorbereiding door den dienst van Publieke Werken was gegeven het beste wat die geven kon, die ten slotte toch moesten worden uitgesteld, wijl zij in hun wezen ingrijpend veranderd waren door personen die, hoe bekwaam ook in vele opzichten, niet deskundig geacht konden worden. Dit werkte afmattend. Zulks temeer omdat de organisatie der gemeentelijke diensten met zich bracht dat alle zaken in haar geheelen omvang schriftelijk behandeld moesten worden. Daarbij kwam nog dat op het kritieke oogenblik, namelijk dàn, wanneer eenige zaak den Raad had bereikt en daar werd behandeld, de Directeur niet in staat was zijn eigen voorstel daar te verdedigen. Dit alles had spr. vaak verdriet berokkend.

Het doet mij daarbij leed, dat enkele zaken die bijna gereed waren en waarvan in elk geval de uitvoering en totstandkoming een zekerheid was, niet meer onder mijn directie tot voltooiing zijn gevoerd.

Ik heb steeds gemeend en meen nog, dat de verhouding van den Directeur van P. W. tot het bestuur en den gemeenteraad gegrondvest moet zijn op algeheel onderling vertrouwen. Bij de evengenoemde autoriteiten moet de overtuiging onwankelbaar bestaan, dat de man die daar zit op den directorialen stoel van den dienst van P. W., niet anders wil dan de belangen der gemeente behartigen en die belangen nimmer uit het oog wil verliezen.

Toen spr. de betrekking aanvaardde, waren zijn eerste woorden, tot den toenmaligen wethouder gericht, een kenschetsing van de verhouding tusschen dien overheidspersoon en hemzelf, gelijk spr. zich die voorstelde. Deze verhouding, zoo meende hij, moest zijn als die welke tusschen compagnons bestaat die samen een zaak drijven, ieder staande aan het hoofd van een afdeeling daarvan, ieder aansprakelijk voor een verschillend deel der werkzaamheden, doch steeds met elkander in contact en zonder voor elkander geheimen te hebben.

Spr. had dan ook als Directeur van P. W. nimmer geschroomd den Wethouder van alles, ook van eventueele tekortkomingen in den dienst of van begane fouten, in kennis te stellen.

De noodzakelijkheid van onderling vertrouwen tegenover het Bestuur, heeft spr. ook steeds laten gelden ten opzichte van het personeel.

Deze weg nu is de beste, naar spr.'s inzien, en hij zou zijn opvolger wel willen toeroepen: Volg gij denzelfde!

Makkelijk is dit niet, dat staat vast. Want men timmert erbij aan den publieken weg, en dan vallen er slagen zoowel van den Gemeenteraad als van het publiek. Spr. ondervond dit. En onder die slagen voelt men zich eindelijk wel eens getroffen. Dan voelt men plotseling den grond onder zich wegzinken, men verliest zijn vertrouwen in de toekomst, in zijn eigen goed recht, in zijn eigen macht .... en dan gaat het niet langer. Spr. is heengegaan omdat hij in het directeurschap van P. W. een hoog ambt ziet, aan de hoogheid waarvan niet getornd mag worden, wil daaronder niet lijden het belang van de gemeente, van den dienst van Publieke Werken en van allen die aan den dienst verbonden zijn.

Die stap veroorzaakte spr. groot verdriet, doch berouwt hem niet en bevond hij zich opnieuw voor dezelfde omstandigheden, hij zou hetzelfde doen.

Spr. wilde zich niet ontveinzen dat de moeilijkheden en de zorg, aan het door hem vervulde ambt verbonden, voor een deel ook veroorzaakt worden door de talrijkheid van het personeel. Geen verwijt aan enkelen, hij wilde slechts te kennen geven hoe hij nimmer zoozeer de ernstige beteekenis besefte van de ietwat wonderlijk klinkende verwensching die hij eens als jongen hoorde: — »Man, ik wensch je 'n huis vol dienstboden« — dan toen hij aan het hoofd werd gesteld van het personeel, verbonden aan P. W.

Het belang en welzijn van Amsterdam moest voorop staan bij alles wat ik met en voor u deed. Elk moest ik zijn plaats aanwijzen in den werkkring waarin hij voor de Gemeente het meest nuttig werkzaam kon zijn, en de bijzondere geschiktheid van allen voor den eenen of anderen specialen tak van dienst moest daarbij in het oog gehouden worden. Deze zware taak heeft spr. steeds getracht zoo te vervullen dat daarbij vóór alles het belang der Gemeente werd gediend. Moeilijk inderdaad was die taak, want zelfkennis moge moeilijk verkrijgbaar zijn, meer bezwaarlijk is het kennis van anderen te verwerven. Bij spr.'s streven, eerlijk als het immer was geweest, bleef natuurlijk de mogelijkheid eener vergissing bestaan. Doch indien ik ooit iemand verongelijkte — zoo sprak de scheidende Directeur — men wete dat zulks nimmer met opzet geschiedde.

In een van de moeilijkste oogenblikken van mijn leven hebt gij mij thans een dubbel bewijs van sympathie gegeven. Vriendelijke woorden zijn mij toegesproken welke mij diep troffen en een stoffelijk bewijs van vriendschap werd aan die woorden toegevoegd, dat mij steeds aangename herinnering aan u allen zal zijn. Het een en het ander aanvaard ik met groote dankbaarheid en erkentelijkheid voor de gevoelens die daarmeê tot uiting kwamen. Behoort tot die gevoelens ook erkenning van hetgeen ik tot stand heb gebracht, dan ben ik vooral dankbaar voor de hulp van u allen zonder welke ik niets tot stand had kunnen brengen.

Bij de tekstfiguur.

WOONHUISGEVEL.

Een zeer eigenaardige oplossing gaf de bouwmeester C. Sieber, te Mannheim aan den bouw voor een woonhuisgevel. Door enkele gedeelten achteruit te brengen en daarop de opgaande gedeelten van het voorvlak te laten versnijden, en de teruggaande ruimten door lichtramen met afzonderlijke overkapping te voorzien, kreeg de gevel iets aantrekkelijks, op zeer eenvoudige wijze gevonden.

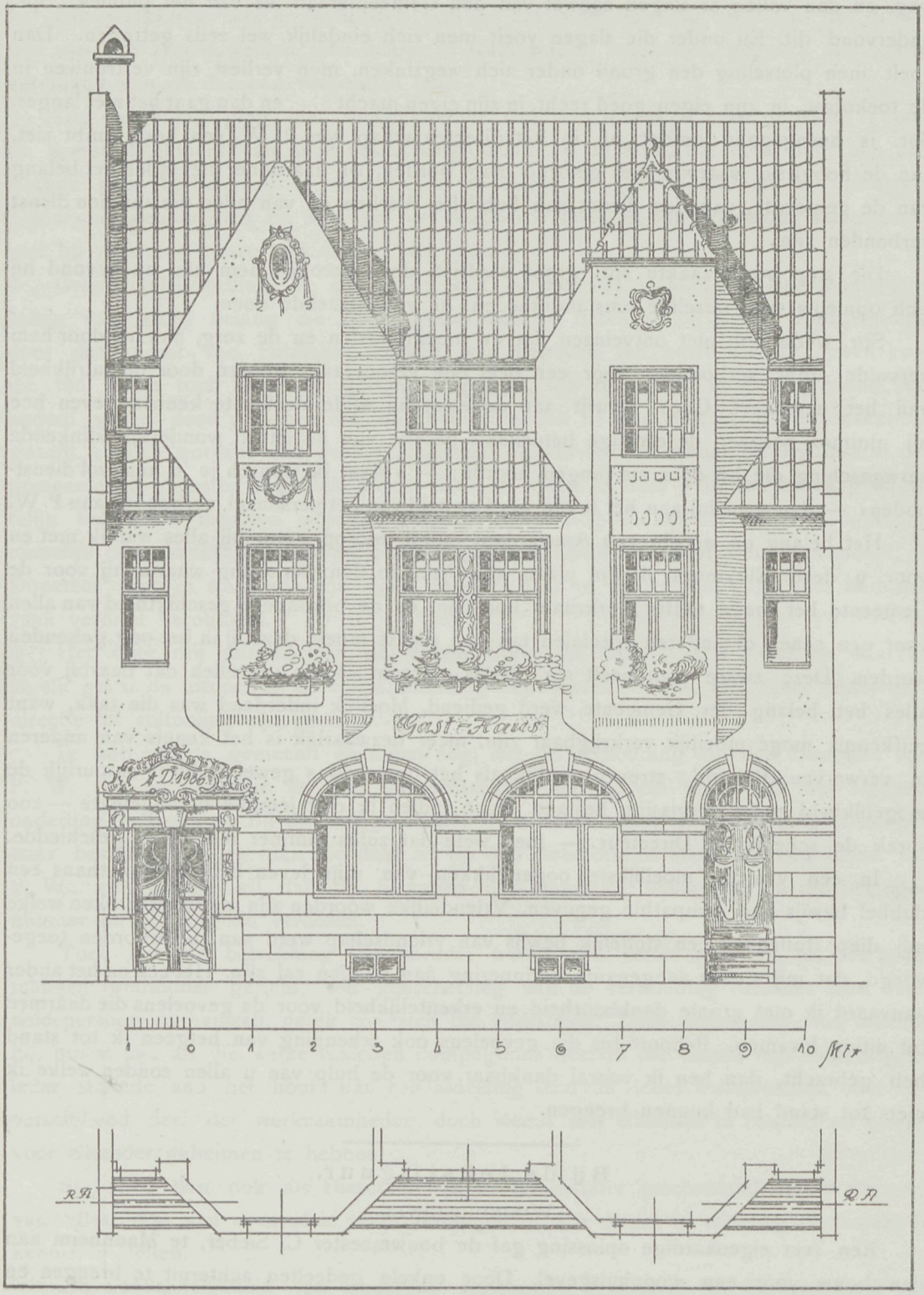

Woonhuisgevel.

De Waalsteenfabrikanten.

Tengevolge van den slechten toestand die in de bouwvakken heerscht, hebben de Nederlandsche Waalsteenfabrikanten het plan opgevat een syndicaat op te richten.

Steenfabrikanten uit Lobit en omstreken hebben onlangs eene vergadering gehouden, waarin alle aanwezigen zich voor de oprichting van dat syndicaat verklaarden, terwijl werd medegedeeld, dat een groot aantal fabrikanten langs de Waal, Rijn en IJssel zich zouden aansluiten.

Op de vergadering werd besloten tot oprichting van een steenfabrikantenbond, in verband met het vraagstuk der loonregeling.

Een en ander acht men van zooveel belang, dat de oprichting van een syndicaat noodig geacht werd voor productie en prijsregeling.

Programs voor de Prijsvragen,

Uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten.

1. De wedstrijd is open voor alle bouwkundigen in Nederland en heeft ten doel het maken van ontwerpen, uitvoerbaar in witte kalkzandsteen.

2. Hij bevat de drie volgende rubrieken:

a. Een vrijstaand blok van zes arbeiderswoningen, gelegen op ééne rij, buiten de stad, met tuintjes zoowel aan vóór- als aan achterzijde, elk der woningen bevattende portaal, woonkamer (tevens keuken ± 20 M.²) kamer ± 16 M.², in elk dier vertrekken een bedstede, niet begrepen in genoemde vlaktemaat, verder een drietal kasten, bergplaats of schuur (± 6 M.²), privaat en zoldertrap.

b. Een vrijstaand buitenhuis, bevattende op den beganen grond twee kamers elk ± 25 M²., waarvan één met serre, keuken, vestibule, trap, w. c. en kelder; op de verdieping twee groote en twee kleine slaapkamers, w. c. en zoldertrap; alles voorzien van de noodige kasten enz.

c. Een blok van zes stadshuizen, gelegen op een rechthoekig terrein, lang 42 M., diep 35 M.

Hiervan ligt één einde op den hoek van eene straat, het andere is aangebouwd; terugspringen op de grenslijn is geoorloofd.

Het hoekhuis en één der andere huizen op te vatten als heerenhuis; de vier overige als afzonderlijk verhuurde boven- en benedenhuizen.

De heerenhuizen moeten bevatten:

Beganen grond, twee kamers, waarvan één met serre, keuken, vestibule gang en trap, alsmede kelder, w. c., kasten enz.

Eerste verdieping, twee slaapkamers, kabinet, badkamer w. c. en kasten;

Tweede verdieping, twee kleine slaapkamers, zolder en meidenkamer.

De twee andere huizen bevatten voor het benedenhuis:

Demi sousterrain, twee kamers, keuken, provisiekamer, w. c. en kasten.

Bel-étage, twee kamers, waarvan één met serre, kabinet, vestibule en trap naar het sousterrein, w. c., kasten enz.

Voor het bovenhuis: Eerste verdieping, twee kamers, waarvan één met serre, keuken en provisiekamer, w. c., kasten, trap naar de tweede verdieping, enz.

Tweede verdieping, twee slaapkamers, kabinet en badkamer, w. c., kasten en zoldertrap;

Zolder met meidenkamer.

Voor dit blok alléén vlakke dakbedekkingen toe te passen; terwijl de keuze van de afdekkings-materialen der rubrieken *a* en *b* aan den ontwerper wordt overgelaten.

3. Het is de bedoeling de ontwerpen zóó op te vatten, dat de onder *a* en *b* sub 2 genoemde geheel worden uitgewerkt, terwijl voor die onder *c* sub 2 genoemd, de planindeeling slechts toelichting zij op den gevel.

Voorts dat de witte kalkzandsteen het hoofdmateriaal vormt, waarbij evenwel gebruik mag worden gemaakt van andere materialen voor versiering en constructieve eischen, zooals natuursteen, hout voor vakwerk enz., zooals gebruikelijk in den baksteenbouw.

Evenwel wordt medegedeeld dat de Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten in staat zijn te leveren, behalve de witte kalkzandsteen in waalvorm:

1. Gekleurde kalkzandsteen en wel blauwgrijs, rood en geel *).

2. Behalve het normale waalsteenformaat, waarvan de prijs aan de fabriek gemiddeld f 10.— per 1000 bedraagt, ook grootere blokjes en profielsteenen, die per M³. gemiddeld ± f 35.— besommen.

3. grootere blokken, voor lateien, consoles enz., waarvan de kwaliteit door den fabrikant wordt gegarandeerd »minstens te zijn in overeenstemming met natuurlijke zandsteen.«

De prijs hiervan behakt is gemiddeld ± *f* 75.— per M³., beeldhouwwerk daarin niet begrepen.

4. Worden verlangd de navolgende teekeningen voor de verschillende rubrieken:

a en *b* op eene schaal 1 : 50, de platte gronden, de gevels en twee doorsneden, alsmede een détail 1 : 20 van één der gevels met doorsneden over dezen, waaruit duidelijk blijkt de constructie der raamafdekkingen, waterdorpels, gootlijsten, enz.

c de voor- en zijgevels 1 : 50, de platte gronden 1 : 100 en een geveldétail als voor *a* en *b* omschreven.

Behalve genoemde teekeningen, die als lijnteekeningen met zwarte lijnen op witten grond, zonder gebruikmaking van kleuren worden ingewacht, worden gevraagd in elk der rubrieken:

a het voornaamste geveldétail schaal 1 : 20 als kleurteekening behandeld.

b eene beschrijving van het gedachte materiaal met kleuropgave, enz.

Verder mogen andere teekeningen als perspectieven enz. worden toegevoegd.

De teekeningen mogen niet opgerold, noch ook gevouwen worden ingezonden.

5. Ieder inzender mag in één of meer rubrieken mededingen of wel in één rubriek met meerdere inzendingen, dan evenwel onder verschillend motto.

6. De inzendingen worden franco ingewacht vóór of op 1 Mei 1907, bij den heer

---

*) N. B. Deze kleuren kunnen geleverd worden:
»blauwgrijs" vanaf zeer lichten tint van duifgrijs, dus ongeveer als hardsteen tot zeer donker blauw-zwart;
„rood" als kleurig hardgrauw, als appelbloesem en als helder roode nageperste verblendsteen;
»geel" in nuance tusschen kanariegeel en stroogeel.

C. T. J. Louis Rieber, Secretaris van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, vergezeld van een gesloten enveloppe, inhoudende naam en woonplaats van den inzender en buiten het motto vermeldende.

7. Als prijzen worden uitgeloofd:

In de rubrieken *a* en *b*:		In de rubriek *c*:	
één eerste prijs à	*f* 150.—	één eerste prijs à	*f* 200.—
» tweede » »	» 75.—	» tweede » »	» 150.—
» derde » »	» 50.—	» derde » »	» 75.—

8. Alle bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging en mogen door haar gereproduceerd en verspreid worden.

Bovendien behoudt zij zich het recht voor ook andere ontwerpen aan te koopen op gelijke voorwaarden als de bekroonde, tegen eene vergoeding van *f* 30.—.

9. Alle ontwerpen zullen worden geëxposeerd op nader te bepalen plaats en worden daarna — behalve de bekroonde en aangekochte — den mededingers franco teruggezonden.

10. De Vereeniging zal zich onvoorwaardelijk onderwerpen aan de uitspraak der Jury, waarvan leden zijn de ondervolgende heeren:

Dr. P. H. J. CUYPERS, Architect te Amsterdam.
ED. CUYPERS, » » »
H. EVERS, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.
J. F. KLINKHAMER, » » » » » » »
C. F. J. LOUIS RIEBER, b. i. Secretaris der Mij. tot bev. der Bouwkunde te Amsterdam.
De Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten,
A. W. SEGBOER, oud-kolonel, *Voorzitter.*
A. H. Baron VAN HARDENBROEK VAN AMMERSTOL, *Secretaris.*
H. ROELFSEMA, *Penningmeester.*

's Gravenhage, Januari 1907.

Prijsvraag.

BOUWVEREENIGING TE VEENDAM.

Naar aanleiding van het programma in de vorige aflevering opgenomen, werden ons enkele vragen gesteld die het Bestuur der Bouwvereeniging ons welwillend toelichtte, zij zijn in hoofdzaak deze:

Vraag 1. De teekeningen moeten aangeven inrichting der privaat, terwijl in de bijgaande bouwverordening luidt, dat dit tonnenstelsel moet zijn. Daar vrager op verschillende plaatsen dit stelsel heeft aangetroffen, is er altijd verschil van ton hoogte geweest vanaf 0.40 M. tot 1 M. Welke tonhoogte is hier gebruikelijk of staat dit vrij en wordt er verder bedoeld stankafsluiting toe te passen.

Antwoord. De bedoeling is een verplaatsbaren ton, die naar behoefte geledigd wordt. Er moet dus gezorgd worden voor goede plaatsing in verband met die lediging. Hoogte ton ± 0.40 M. Stankafsluiting wordt aan den ontwerper overgelaten.

Vraag 2. Middelen van watervoorziening, terwijl is aangegeven een regenbak van 3000 L. inhoud voor iedere woning. Is dit ook voor drinkwater bedoeld. Dan moet

zeker aangegeven worden, de aanvoer van het dak, zuivering en afvoer. Of is daar ook nog noodig pomp- (wel- of norton-) of duinwaterleiding.

Antwoord. Ja ook voor drinkwater. Er zal een pomp noodig zijn, om het water er uit te halen. Aanvoer van het dak zal moeten worden aangegeven. Filter gewenscht Het plan bestaat om voor vier woningen een gemeenschappelijken put te graven, maar dit is buiten het ontwerp.

Vraag 3. Wat op afvoer van rook, water, faecaliën en vuil betrekking heeft. Hier wordt zeker bedoeld: rookafvoer, aangegeven door middel van gewone schoorsteen met rookkanaal. Waterafvoer is de bedoeling zeker in gemeente, goot of riool, of door middel van zinkputten. Faecaliën, dit zal toch zeker wel naar de plaatselijke omstandigheden geregeld moeten worden. Wat betreft het ledigen der tonnen, vuilafvoer, zeker geschiedt dit ook plaatselijk door middel van vuilniskarren of eigen aschkuil.

Antwoord. Vrijgelaten, maar moet volgens art. 80 sub 13 van de bouwverordeningen in of bij het ontwerp omschreven worden. Faecaliën en vuil worden gestort in een waterdichten bak achter op het erf (kan dus buiten het ontwerp vallen).

Vraag 4. Mandeelige gangen, hiermede wordt zeker bedoelt, gewone gangen van ± 1 M. voor ieder huis, dus van 2 dubbele te zamen 2 M. of 2 M. voor ieder en 4 M. voor 2 dubbele.

Antwoord. Opvatting omtrent mandeelige gangen (gemeenschappelijke) gangen is juist.

Vraag 5. Zou de Jury voldoende kunnen oordeelen, daar er maar een bouwkundige zitting in heeft.

Antwoord. De Inspecteur der Volksgezondheid is toch zeker bouwkundige, de Directeur der Ambachtschool ook, en een Geneesheer is toch zeker geen verkeerd element in een Jury. Op dit punt kunnen de inzenders dus gerust wezen.

Vraag 6. Het bouwen op stiepen is niet gewenscht. Wat zijn stiepen?

Antwoord. Bouwkundige en andere woordenboeken zullen hierop wel voldoende inlichtingen geven. Het zijn steenen pilaren die het gewicht der muren op het vaste zand overbrengen, dienen dus tot besparing van steen bij het leggen der fundamenten.

Diploma voor bouwkundig opzichter.

Voor het examen op Maandag 25 Februari a.s. te houden, tot het verkrijgen van een diploma voor bouwkundig opzichter, is de commissie samengesteld uit de heeren: B. J. Ouendag, Voorzitter; H. van Dam, J. D. Gantvoort, W. de Jong, M. de Jongh, L. J. Rijnink, J. A. van der Sluis Veer, C. Visser, P. A. Weeldenburg, L. Zwiers en C. T. J. Louis Rieber, secretaris. Voor het deelnemen aan het examen hebben zich aangemeld 100 candidaten.

Wegens dit groot aantal moeten de candidaten in drie ploegen verdeeld worden, waarvan de eerste wordt opgeroepen voor 25 Februari, de tweede voor 4 Maart en de derde voor 11 Maart a.s.

ONTWERP Y/E DUBBELLE VILLA.

VOORGEVEL.

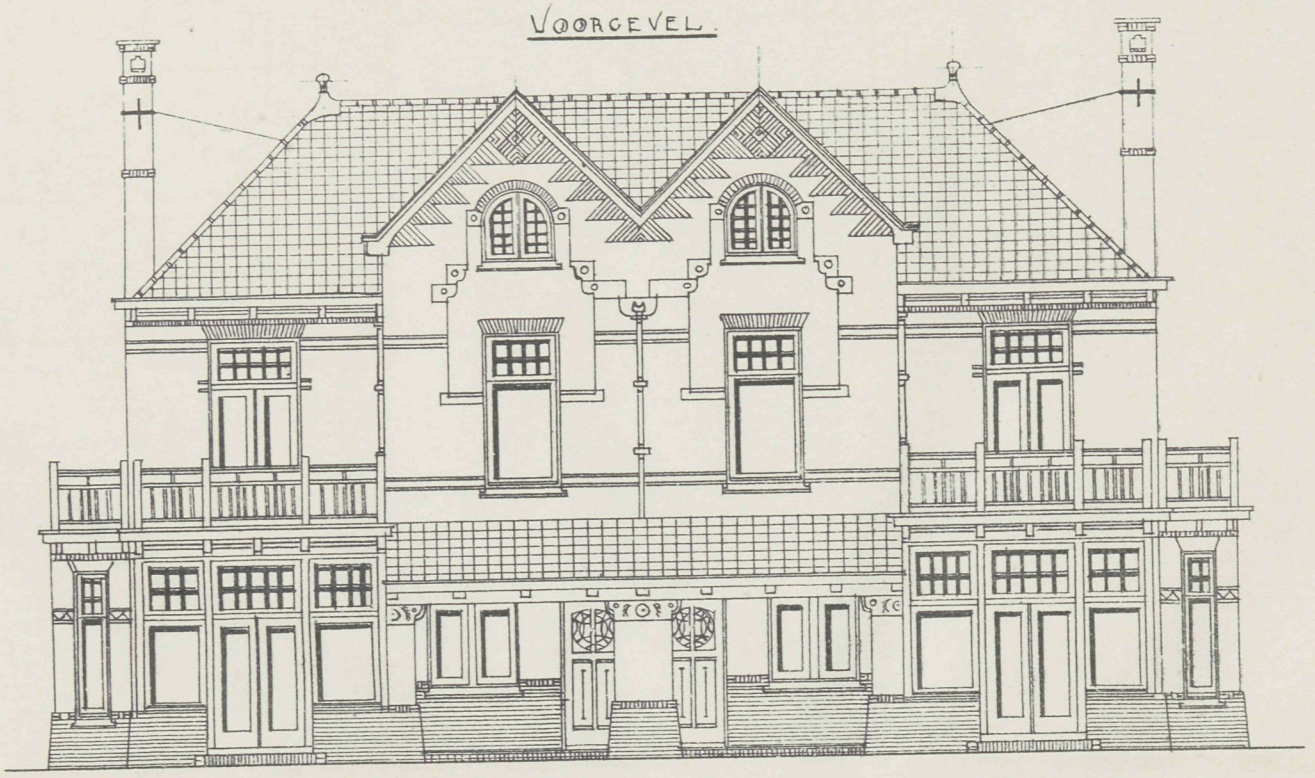

ZY-GEVEL.

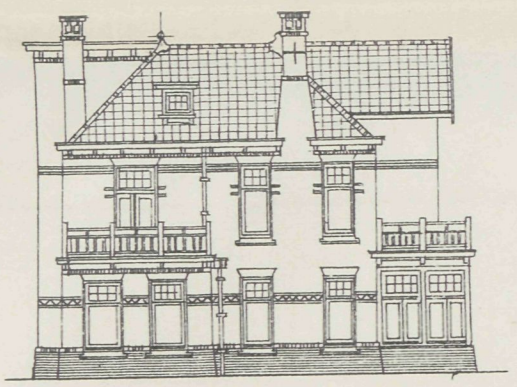

PLAN ZOLDERVERDIEPING.

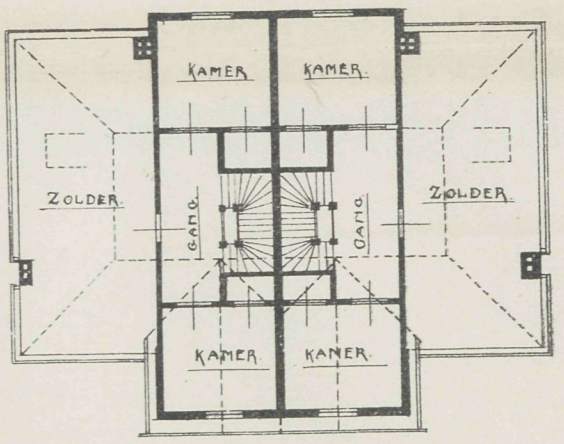

PLAN BEGANEGROND.

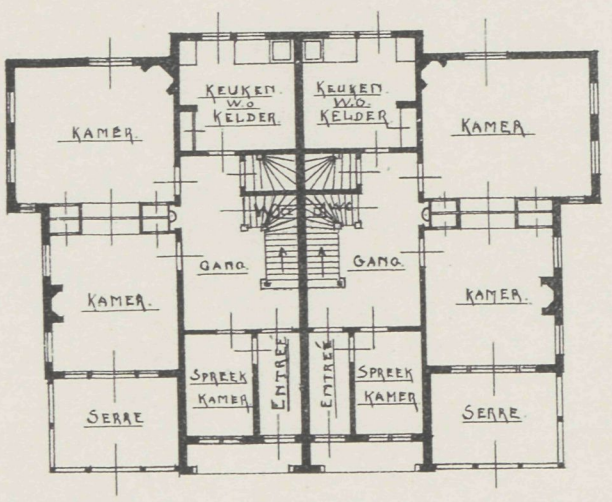

PLAN 1STE VERDIEPING.

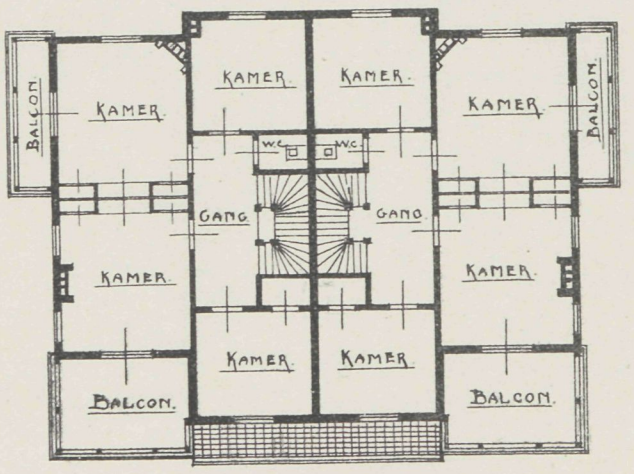

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

21 Februari 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 4.

Bij de Platen.

Ontwerp van een direkteurswoning, kantoren en magazijnen te Hengelo (O.).

DOOR

de Bouwmeesters: DE HERDER en HELLENDOORN.

Dit ontwerp geeft een gecombineerd woonhuis met kantoorgebouw, terwijl de magazijnen in een afzonderlijken bouw zijn onder dak gebracht. De woning is geriefelijk en daarbij het kantoor volkomen daarvan gescheiden. Alles vormt een goed geheel.

Het uiterlijk met de overstekende kappen, de serre en verderen uitbouw doet zich recht aangenaam voor.

Uitbreiding der steden.

Het is alsof de werkeloosheid die overal bestaat, het oog doet vestigen op andere wegen om weder leven in het bouwvak te brengen; Rotterdam, 's Gravenhage en Amsterdam hebben allen groote plannen voor de toekomst. De beursbouw in Rotterdam zal daar groote verandering eischen en geven de bekende plannen dit dan ook in uitzicht. 's Gravenhage, de lezing dezer dagen door den heer Jurriaan Kok gehouden en die over de uitbreidingsplannen liep, oogstte veel bijval en het laat zich aanzien, nu de Woningwet daarvoor ook daar de weg heeft aangewezen, dat er spoedig weder belangrijke stads-wijzigingen op til zijn. Amsterdam verkreeg zijn onteigeningsrecht voor het plan Berlage en zal nu de toekomst dien kant uitliggen. Wenschelijk is het, dat de ondernemingsgeest, die aardig ingedommeld is onder al de ondervonden tegenkanting, nu maar weder wat opleeft en dat Amsterdam den man moge vinden, die als Directeur van P. W. al de plannen helpt bevorderen. Die voor die betrekking geroepen wordt, vindt wat te doen. Ook de wijziging in de binnenstad is naderend, de prijsvraag tot wijziging van den Dam-toestand is in aantocht en ook

daar zal spoedig hamer en breekijzer aan het woord zijn. Wij zien in de toekomst geen anderen dan Rokin en Damrak vereenigd een boulevard-plan. Jammer is het dat de tijd ons daartoe dringt. Het Damrak met zijn mastenrij, was een eenig stadsgezicht en vertier, dat is nu eenmaal weg en daarmede zijn de toestanden gewijzigd.

Nu is door den Beursbouw een aanvang gemaakt met een breeden weg door het hart der stad en men kan die wijziging niet ontloopen en is gedrongen tot voortzetting. Het is onder de bestaande omstandigheden zeker de eenige en beste oplossing, beter dan vast te houden aan een Dam-insluiting die alle karakter verloren heeft.

Reeds schijnt de ondernemingsgeest van enkelen dat te beseffen, want gaat het verhaal, dat op het Rokin verschillende huizen bij elkander, waar jaren achtereen eene ontzaggelijke vieze rommel was bijeengebracht, in handen zijn gekomen van eene combinatie om daar een groot Warenhuis te bouwen. Wat hiervan waar is zal de tijd leeren, zeker is het een goed denkbeeld en is de aangewezen plaats hoogst gelukkig gekozen als het Rokin waterloos wordt, en die weg moet het nu toch eenmaal uit. Hoe sterk wij ook gekant zijn tegen het verlies van het pittoreske, dat de omgeving eeuwen heeft gekend, nu het zoo afgetakeld ligt is het beter tot algeheele reorganisatie over te gaan, dan wel den toestand te bestendigen om een denkbeeldige opvatting die nimmer tot iets goeds brengt. Zoo begint in de groote steden gelukkig wijziging van de kwijnende toestanden in uitzicht te komen, terwijl de Woningwet op vele andere en kleine plaatsen van ons land evenzoo belangrijke veranderingen voorschrijft en daardoor het bouwvak weder hier en daar iets doet herleven. 't Werd hoog tijd.

Bronzen deuren.

In Amerika, het land waar het geld vergadert, wordt voor het bouwen, vrij wat grootere kapitalen besteed dan bij ons. Wanneer men in aanmerking neemt, dat de dollar de rijksdaalder nabij komt in waarde, dan blijkt daaruit de hoegrootheid der bouwsommen. Zoo vinden wij vermeld, dat de hoofdpostkantoren te Boston en St. Louis elk 5.5 en 5.84 millioen dollars hebben gekost, het Schatgebouw te Washington 7.5 millioen het archiefgebouw te New York 28 millioen, de congres bibliotheek te Washington 6.92 millioen dollars en waar zulke enorme bouwcijfers worden besteed, daar is het begrijpelijk dat de gebezigde materialen naar verhouding de duursten in hunne soort zijn. Zoo vindt het brons daar vooral groote toepassing voor deuren. Aan de congres bibliotheek te Washington vindt men ook van die deuren, vervaardigd volgens het ontwerp van den bouwmeester E. P. Casey en de beeldhouwers O. L. Warner en H. Adams. Het zijn fraaie deuren, die uit een midden-, onder- en bovenpaneel bestaan, waarboven het kalf waarop in de boogvulling eene fraaie bronzen groep. De paneelen vormen beeldgroepen op het midden en andere versieringen in onder- en bovenpaneel, zij zijn ieder 4.35 M. hoog en 2.44 M. breed in twee gedeelten.

In vroegere jaren toen belangrijke bouwwerken eeuwen vorderden voor de voltooiing werd het brons meermalen toegepast. Thans behoort dat in Europa meer en meer tot de zeldzaamheden toch is het door de eigenaardige lichtschakeeringen zulk een bij uitstek goed materiaal om het monumentale karakter te vormen.

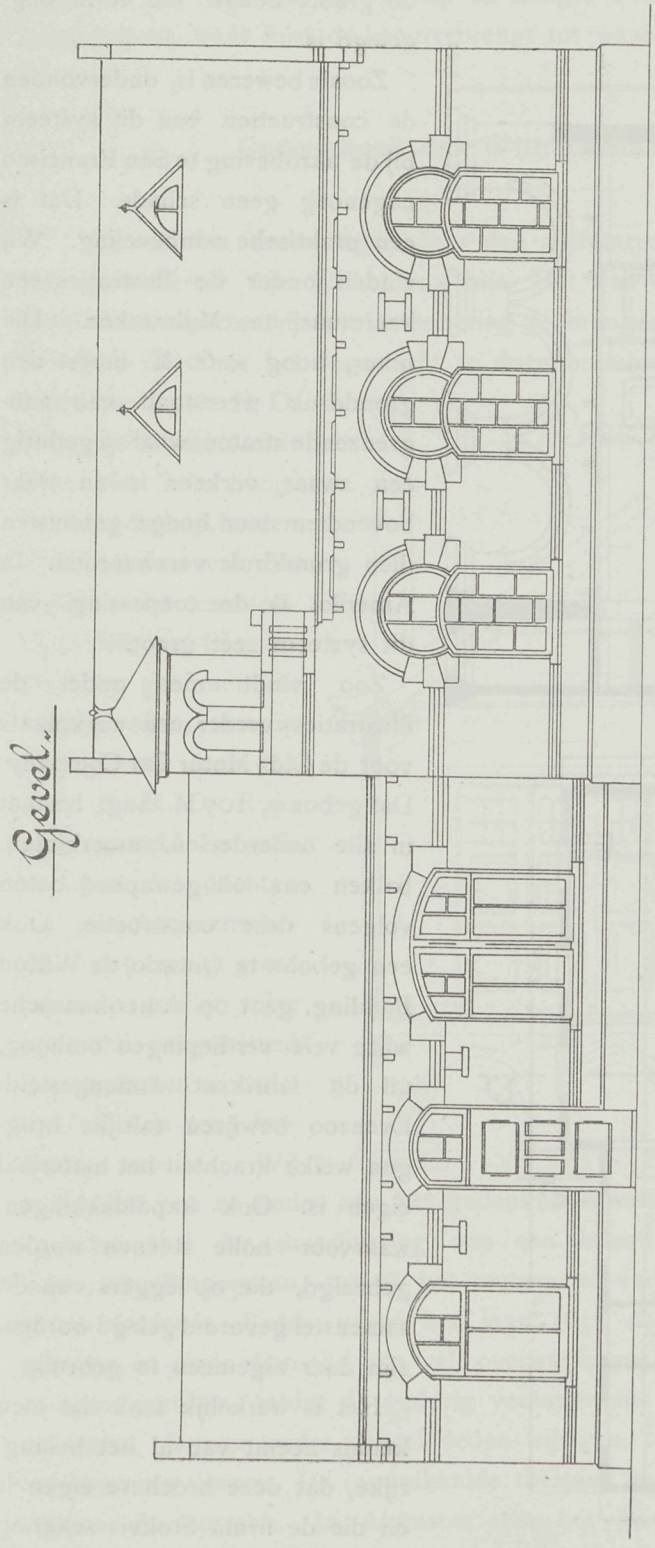

Bij de tekstfiguren.

Van dezelfde bouwmeesters als waarvan ditmaal de plaat is, is ook het lokaal te Vriezenveen. Een geheel hoogst doelmatig en daarbij in een eenvoudig en geschikt karakter.

Gewapend Beton.

Systeem KAHN.

Wanneer de bouwkundige die voor vijf en twintig jaar geleden een specialiteit in zijn vak was, het toen en nu eens vergelijkt, dan komt hij tot de erkenning, dat de tegenwoordige wijze van bouwen hemelsbreed verschilt met die dagen en dat nu ijzer en cement als het ware de hoofdmaterialen zijn, zoo machtig zelfs dat zij den vorm bepalen en daardoor een geheel eigenaardige en nieuwe architectuur in het leven roepen. De firma R. S Stokvis en Zonen te Rotterdam, ondernemend en steeds op de hoogte van alles wat nieuw in het bouwvak is en toepassing verdient, zond ons dezer dagen eene brochure over gewapend beton, systeem Kahn. Wij willen de inhoud van de brochure niet geheel weergeven, alleen de keurige uitvoering en het hoogst practische doel vorderen, dat elk vakman er kennis mede maakt.

De samenstelling, de kracht, kortom alles wat voor de toepassing van belang is, vindt men

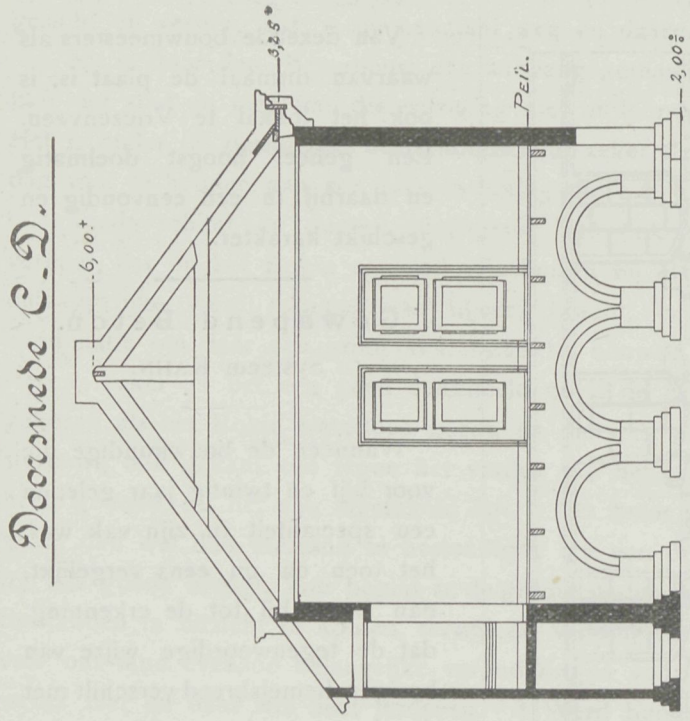

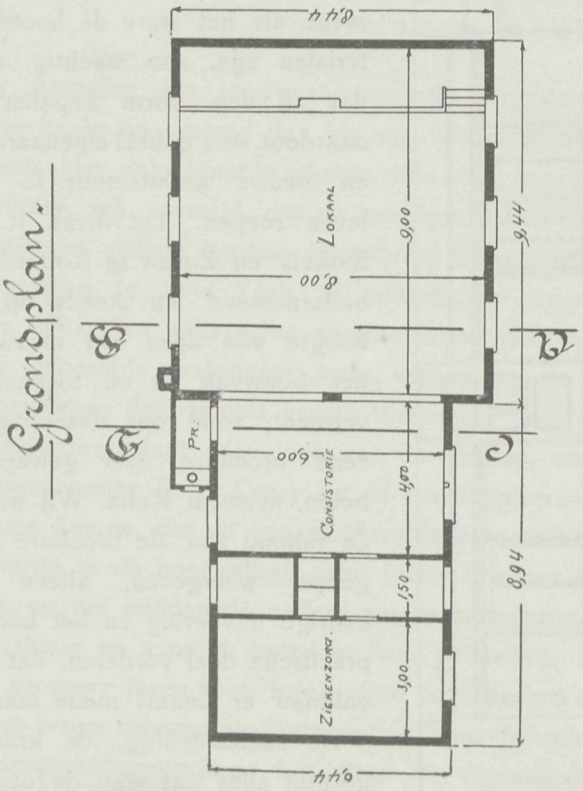

voudig het constructie-deel ook zij, men staat verwondert over de groote deugd die er in weggelegd is.

Zooals bewezen is, ondervonden de constructien van dit systeem bij de aardbeving te San Francisco nagenoeg geen schade. Dat is een praktische aanbeveling. Wij vinden onder de illustraties een keermuur te Millwaukee. Die muur, hoog 12.60 M. moest den gronddruk weerstaan van aangrenzende straten, waarop gedurig een zwaar verkeer is en waar bovendien zeer hooge gebouwen dien gronddruk verzwaarden. In Amerika is de toepassing van dit systeem zeer groot.

Zoo vindt men onder de illustraties verder een werkplaats voor de Olds Motor Car Company. Dat gebouw, 105 M. lang, bestaat in alle onderdeelen, moerbinten, balken enz. uit gewapend beton volgens deze constructie. Ook een gebouw te Ontario, de Wilson Building, gaat op Amerikaansche wijze vele verdiepingen omhoog, uit dit fabrikaat samengesteld. Evenzoo bewijzen talrijke bruggen welke krachten het materiaal eigen is. Ook kapafdekkingen, waarvoor holle steenen worden gebezigd, die op leggers van dit samenstel gevormd gelegd worden, zijn daar algemeen in gebruik.

Het is werkelijk zaak dat men kennis neemt van al het belangrijke, dat deze brochure eigen is en die de firma Stokvis zeker op aanvrage gaarne aan elk belanghebbende zend. Bovendien is het

een vereischte dat men er mede op de hoogte is. Onze tijd vraagt dat en daarom hebben dergelijke brochures bij het nut voor de firma om de toepassing veel te doen zijn, ook dat, voor dat zij ons op de hoogte houden van de verbeteringen in het vak aangebracht, want juist de kennis brengt tot waardeering en gebruik.

Gedenkboek der Wilhelmina-sluis te Zaandam.

Wij werden dezer dagen door den secretaris der gemeente Zaandam vereerd met het gedenkboek der Wilhelmina-sluis. Het was een werkelijk gelukkig denkbeeld een groot werk op die wijze in herinnering te brengen en de bijzonderheden die den bouw betreffen zoo voor het nageslacht te doen bewaren. Ook voor de heer J. G. van Niftrik, ingenieur en A. H. D. Rups te Edam, architect van het hoogheemraadschap, beiden bouwmeesters van die sluis, was dat een dankbaar feit en in aanmerking genomen de keurige wijze, waarop het geheel door den heer A. H. D. Rups samengesteld en geïllustreerd is, dachten wij aan het wenschelijke, dat menig groot werk op gelijke wijze aan de vergetelheid mocht worden onttrokken. Het is eene loonende moeite. Wij willen het een en ander aan het gedenkboek ontleenen.

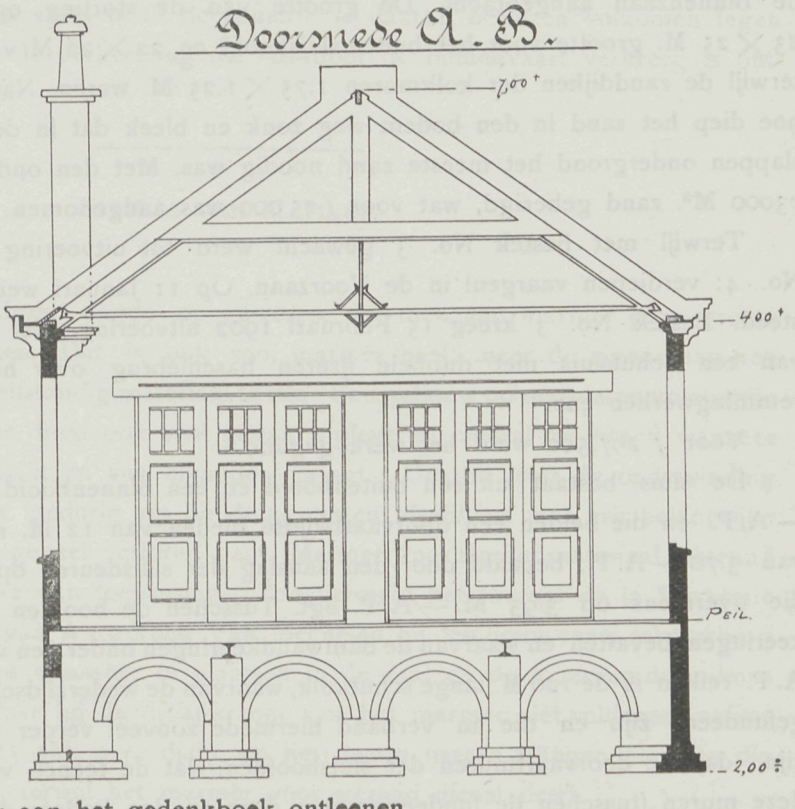

Het doel der sluisstichting was een betere verbinding te vormen tusschen de Voor- en Binnenzaan, terwijl het toenemend verkeer een groote diepte van het vaarwater vorderde. Reeds vanaf het jaar 1853 dagteekende de wensch tot dat doel te geraken en sinds dien tijd zijn vele overwegingen gevoerd, zonder echter tot een bepaald doel te geraken, totdat de gedurig veranderende tijdsomstandigheden de dikwerf aangenomen plannen weder geheel deden wijzigen, totdat men in het jaar 1900 tot overeenstemming kwam. De ingewikkelde toestand met de omliggende polderbesturen was hiervan de oorzaak. In Augustus van het jaar 1900 verkregen de bouwmeesters definitieve opdracht tot uitvoering der werken. Allereerst was noodig het verleggen der steigers met kantoor voor de stoombootdienst Amsterdam—Zaandam. Een nieuwe

steiger werd aanbesteed, te leggen aan de Prins Hendrikkade en tegelijkertijd het slaan van twee proefpalen op de plaats waar de sluis moest komen. Een en ander werd voor *f* 10,000 besteed. Het slaan van deze proefpalen, benevens vereischte grondboringen, wees aan, dat voor het Buitensluishoofd palen van 11 M., voor het Binnensluishoofd die van 10 M. voldoende waren.

Noodig werd geoordeeld om latere zettingen te voorkomen de bouwplaats met zand te bestorten, welk zand later weder kon worden afgegraven en voor de wegen om de sluis benut. Daarom werd op 29 Juni 1901, volgens bestek No. 2, aanbesteed, het maken van zandterpen op de plaats voor de te bouwen sluishoofden. Daarvoor moest de door de zandstorting omhoog gewerkte bagger worden verwijderd en verder alle overblijfselen van stijgers enz. De bodem werd tot op 3.50 — M. A. P. uitgebaggerd en de zandstorting daarop 2 M. + A P. in de Voorzaan en 1 M. + A. P. in de Binnenzaan aangebracht. De grootte van de storting, op de kruin gemeten was 23 × 25 M. grootte voor het buiten sluishoofd en 22 × 22 M. voor het binnen-sluishoofd, terwijl de zanddijken der kolkmuren 1.75 × 1.25 M. waren. Nauwkeurig werd nagegaan hoe diep het zand in den bodem weg zonk en bleek dat in de Binnenzaan wegens den slappen ondergrond het meeste zand noodig was. Met den onderhoudstijd mede werden 23000 M³. zand gebezigd, wat voor *f* 25 000 was aangenomen.

Terwijl met bestek No. 3 gewacht werd tot uitvoering begon men met bestek No. 4: verdiepen vaargeul in de Voorzaan. Op 11 Januari werd dat voor *f* 11 000 besteed. Bestek No. 3 kreeg 15 Februari 1902 uitvoering. Het bestond uit het bouwen van een schutsluis met dubbele ijzeren basculebrug over het buiten sluishoofd, van remmingwerken enz.

Voor *f* 297,500 werd het werk gegund.

De sluis bestaat uit een buitenhoofd en een binnenhoofd gefundeerd op 4.40 M. — A. P. en die beiden een doorvaartwijdte bieden van 12 M. met een doorvaartdiepte van 3.70 — A. P., bepaald door den aanslag der sluisdeuren op den gemetselden vloer die overigens op 3.93 M. — A. P. ligt. Tusschen de hoofden die de eigenlijke waterkeeringen bevatten en waarvan de damwandkeeringen onder den vloer tot 8.40 M. beneden A. P. reiken is de 120 M. lange schutkolk, waarvan de wederzijdsche muren 2.90 M. hooger gefundeerd zijn en die in verband hiermede zooveel verder van elkander verwijderd zijn, dan de doorvaartmuren der sluishoofden, dat de teenen van de grondtaluds voor deze muren (tusschen de fundeering van deze en den bodem der schutkolk) weder met de 12 M. doorvaartwijdte der hoofden strooken.

In elk der sluishoofden zijn een stel vloeddeuren en een stel ebdeuren, die met uitzondering van de binnen-vloeddeuren, voorzien zijn van schuiven met hefwerktuigen, voor het doorlaten van het schutwater.

De vloeddeuren in het buiten-sluishoofd, vormende de keering naar het Noordzeekanaal reiken tot 2.10 M. + A. P., die in het binnen-sluishoofd tot 0.50 M. + A. P.

De ebdeuren in de beide hoofden keeren tot 0 20 M. + A. P. De binnen-vloeddeuren zijn elk toegerust met 6 bronzen kleppen, waarvan een stel bij het schutten dienst doet, zij geven in geopenden stand een doorstroomingsprofiel van 12 M². en zijn hier op verlangen van de militaire genie aangebracht. De binnen-ebdeuren zijn voor-

zien van tollen die eveneens een gezamenlijk doorlaatvermogen hebben van 12 M².

Nabij het punt van het buiten-steenhoofd zijn in de beide sluismuren sponningen gemaakt, waarin — ook voor militaire doeleinden — een schotbalkkeering tot 0,60 M, + A. P. kan worden aangebracht.

Talrijk waren de moeilijkheden die de directie had te overwinnen, vooral de voorziening tegen den waterstand, het tegenhouden van den omliggenden bodem enz., doch het werk liep geregeld, alleen brak op het laatste oogenblik een afdamming door. De vloeddeuren van het buiten-sluishoofd toonden zich echter bekwam en hielden den stroom tegen. — Spoedig daarna werd de opening van de geheele sluis bepaald en geschiedde deze feestelijk op 24 October 1903. Eigenaardig zijn in het gedenkboek de verschillende kiekjes opgenomen, die op de feestelijke opening betrekking hebben. Het geheel is een werk dat den ingenieur van den sluisbouw de heer J. G. van Niftrik tot eer verstrekt. Van fraaien vorm heeft de constructie daarbij bewezen volkomen tegen alles bestand te zijn en de verbetering die daardoor de binnenvaart verkreeg is ontzaggelijk groot te noemen.

Sterkte van Marmer.

Zeer terecht is er dezer dagen op gewezen, dat men aan marmer geen groote draagkracht mag verleenen. Dat is ook zoo, marmer heeft meer de eigenschap een bekleedings dan wel een zelfstandig materiaal te zijn. Een gebouw op marmeren kolommen te laten dragen, zou hoe fraai ook veel gevaar opleveren, vooral bij brand wanneer marmer zeer spoedig verkalkt en van elkander springt. Daarbij leert de ondervinding dat zwaar belast marmer gedurig op de draagpunten afschilfert met vrij belangrijke dikten, waardoor het doel geheel verloren gaat. Marmer door sterker materiaal gesteund is de eenig mogelijke wijze van toepassing. Zoo vermeld het Journal de la Marbrerie dat de Stadsbouwmeester van Antwerpen Van Mechelen bij den bouw eener schouwburg twaalf marmeren kolommen wenschte te plaatsen in de zaal en de foyer om de balkons te dragen. Toen liet hij, daar hij de draagkracht van het marmer niet voldoende achtte die kolommen uitbooren 15 cM. over diam. en liet daarin ijzeren stangen plaatsen die de vracht moesten dragen, terwijl het marmer voor sieraad dienst deed.

Moeilijk was het, die kolommen waren 4 M. lang, daarin zulk een gat te booren, doch de firma Devillers en Co. te Marpent ondernam het. Een ring werd gemaakt waarin 50 Kaapsche diamanten werden gezet en deze vormden de boor die het resultaat gaf. Op die wijze alleen is het dus mogelijk het marmer toe te passen. Het graniet dat vaster van gehalte is, heeft echter bevredigender draagkracht maar, zijn daar de kosten weder hooger, wat echter, wanneer men de bewerking in aanmerking neemt, noodig voor het uitbooren, weder een heel eind elkander benadert.

Het Steenhouwersbedrijf.

Mochten wij, zoo van nabij bekend met de bezwaren die de uitoefening van het steenhouwvak aankleven, daarop enkele keeren wijzen, thans is dat onderwerp in goede handen terecht gekomen, tot nauwkeurig onderzoek.

De commissie daartoe uit verschillende vereenigingen tot stand gekomen, bestaat uit de heeren:

Jos. Th. J. Cuypers, C. B. I. (Architectura et Amicitia) Voorzitter.

H. A. van IJsselsteyn, C. I. (Vereeniging van Delftsche Ingenieurs).

D A. N. Margadant, Architect (Maatschappij tot bevordering der bouwkunst).

F. M. L. Kerkhoff, C. B. I. (Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het koninklijk Instituut van Ingenieurs).

P. Bakker Schut C. I. (Sociaal-Technische Vereeniging) Secretaris.

De commissie verzoekt mededeelingen, die het onderzoek kunnen bevorderen, te willen zenden aan den secretaris Obrechtsstraat No. 146 te 's Gravenhage.

Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond.

De op initiatief van deze bond gevormde commissie tot onderzoek naar de mogelijkheid van invoering van wettelijke bekwaamheidsakten voor technici, kwam in de eerste dagen van Februari bijeen in het hôtel Station te Utrecht. Aanwezig waren de heeren H. P. Boersma, H. E. van Gelder, Jac. van Gils, C. N. van Goor, Z. Gulden, T. de Herder, J. L. B. Keurschot, B. J. Ouendag, C. T. J. L. Rieber, G. Versteeg en H. Walenkamp. Afwezig met kennisgeving de heer W. Kromhout.

De heer Z. Gulden opende als waarnemend voorzitter deze bijeenkomst en sprak zijn vreugde uit over het feit, dat mannen, wier naam zulk een goeden klank heeft in de technische wereld, zitting in de commissie hebben genomen. Hierna vormde, na enkele besprekingen, zich de commissie zoodanig, dat de heer H. E. van Gelder (Soc. Techn. Vereen. van Dec. Ingenieurs en Architecten) tot voorzitter en J. L. B. Keurschot (Alg. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond) tot secretaris werden benoemd.

Op den 2den Zaterdag van iedere maand zal de commissie te Utrecht vergaderen. Er werd verder besloten een sub-commissie te benoemen om *bekwaamheidsvormen voor technici in de bouwvakken* te formuleeren, die in de eerstvolgende commissievergadering, welke 16 dezer gehouden is, rapport uitbracht. In deze sub-commissie werden gekozen de heeren C. N. van Goor (Bouwkunst en Vriendschap), Z. Gulden (Alg. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond), T. de Herder (Aannemersbond), C. T. J. L. Rieber (Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst) en G. Versteeg (Soc. Tech. Vereen. van Dec. Ingenieurs en Architecten), waarvan de heeren Gulden en Versteeg voorzitter en secretaris werden.

Ontwerp voor een Directeurswoning, Kantoren, Magazynen enz. te Hengelo

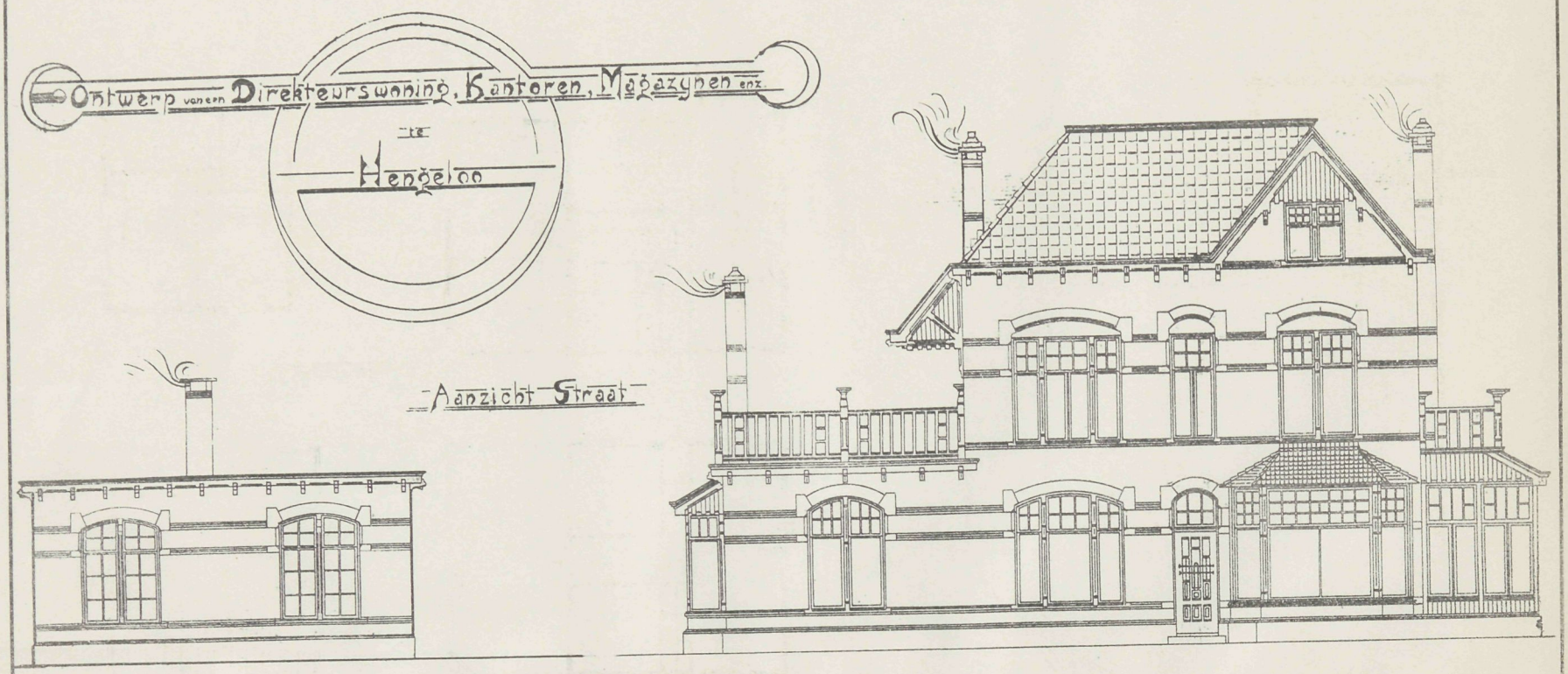

Hengelo (O) Apr. 05

De Architecten

De Gebroeders Nelissen

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

7 Maart 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 5.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een parkwachterswoning,

DOOR

A. N. VAN RIJN.

Een plan dat bij veel gerief tevens alle deelen der woning behoorlijk gescheiden houdt, een ruime toegang met een dito fraaie trappenhal, een salon gezellig van vorm en een ruime huiskamer, terwijl alles wat het keukenbedrijf aanbelangt volkomen op zich zelf is gebouwd. De veelhoekige verdeeling van het plan gaf gelegenheid om ook elke gevel een karakteristiek aanzien te geven en zoo hebben voor- en zijgevels groote aantrekkelijkheid verkregen. Zelfs is de linkerzijgevel met zijn trappenruim gelijk een torenbouw en de veranda daaraan begrensd zeer gelukkig te noemen. Ook het bovenplan met bad- en slaapkamers, benevens zolder is eenvoudig en praktisch ingedeeld. Het is een beknopt en verdienstelijk ontwerp.

Het Vredespaleis.

In het »Algemeen Handelsblad« van Zaterdag 2 Maart vonden wij het volgende bericht: »Als zeker kan thans worden medegedeeld, dat met den heer Cordonnier door »het bestuur der Carnegie-stichting overeenstemming is verkregen omtrent den bouw »van het Vredespaleis. Alleen moeten nog de desbetreffende contracten worden ge»teekend. Dezer dagen wordt hij in Den Haag verwacht voor de uitwerking der plannen, »waartoe hem als tijdelijke bureaux zijn aangeboden de lokalen van het gebouw, dat »toegang geeft tot de Grieksche Kapel«.

Dat is ten minste geruststellend. Laten wij beginnen met eerlijk te zijn en te verklaren dat het ons spijt, dat dit belangrijk werk in vreemde handen is terecht gekomen. Maar dat wisten wij vooruit. Die kans bestond, de prijsvraag was internationaal

en konden even goed een Turk als een Hollander met de hoogste onderscheiding weg gaan. De jury hebben wij toegejuicht en nu die jury een besluit nam, moeten wij zooveel vertrouwen in de kunde en eerlijkheid der juryleden hebben, dat wij hunne keuze recht doen wedervaren. En die keuze viel op Cordonnier. Hoe onze gezichtspunten over het bekroonde ontwerp ook uiteenloopen, wij mogen niet anders aannemen, dan dat de bekrooning het gevolg was van een ernstig vergelijk, zij was zooals zij behoort te zijn. In dat licht beschouwd, past ons niets anders dan de taak van den bekroonden gemakkelijk te maken en hem te steunen, opdat zijn denkbeeld tot uitvoering komt. Het Gemengd Nieuws van het bouwkundig weekblad »De Opmerker« Nr. 9, 2 Maart, spreekt van geruchten die de rondte doen, dat de voorbereiding voor de uitvoering van den bouw niet bizonder vlot gaat. Daarbij werd gewezen op het feit dat in verschillende bladen het ontwerp op deze prijsvraag ingezonden door den Heer J. T. L Frowein blijkt aan alle eischen te voldoen. Het heeft de gevraagde lokaliteiten op de gewenschte grootte en kan voor de bouwsom ongewijzigd geleverd worden. Ook het terreinoppervlak beslaat slechts 4680 M², terwijl Cordonnier 5320 M² noodig heeft. Om nu eenige reclame voor het ontwerp te maken, deed het een wandeling naar de zaak van de firma Boussod Valedon en daar voor de spiegelruit tentoongesteld viel nog meer de aandacht op deze feiten. En het slot van de mededeeling is, dat men nog niet weet wat voor den bouw te bestemmen Cordonnier's gewijzigd of Frowein's oorspronkelijk ontwerp.

Tot zooverre die geschiedenis.

Werkelijk een treurige historie, gesteld de zaak liep eens anders om, en Frowein's ontwerp was als het beste gekozen en Cordonnier trok dan met het zijne zoo er tegen op. Zouden er stokken lang genoeg en steenen zwaar genoeg gevonden kunnen worden om dien brutalen indringer zoo af te ranselen of te steenigen wat hij dan ook verdiende om hem voor goed onmogelijk te maken. Een prijsvraag, 't is de eenige waarde haar eigen, blijve vrij van allen persoonlijken drang. Men late de jury oordeelen en daarmede uit. Maar wanneer de keuze is gedaan, moeten zij die gestreden hebben berusten, hoe pijnlijk de uitspraak voor hun eigen ik ook is. Zij moeten de jury waaraan zij zich met vertrouwen overgaven, blijven huldigen en dan past geen afbreken van het eenmaal genomen besluit. Zouden onder al die ontwerpen er niet zijn die Frowein's ontwerp benaderden. Vraagt het de inzenders maar. en stilzwijgend hoort gij ze prevelen *het mijne*. Maar wat zou er van terecht komen als ieder dat uitbazuinde en ieder op zijne wijze ging betoogen, dat het beste alleen in zijn ontwerp kan gevonden worden, het zou een geschiedenis op moord en doodslag worden. Daarom vinden wij die handelingen voor onze kunst niet geschikt, daar zijn slechte prijsvragen genoeg waartegen wij te velde moeten trekken als de goede nu zulke resultaten moeten opleveren hoe zullen de prijsvragen dan in het vervolg geregeld moeten worden.

Daarom zouden wij het een hoogst gelukkig verschijnsel achten als al die reclame op niets uitliep en het bestuur der Carnegie-stichting handelde, zooals de jury haar den weg heeft gewezen. Wij achten den bekroonden wel in staat dien weg met eere te kunnen bewandelen en gehoord de verschillende bedenkingen tegen zijn ontwerp ingebracht deze op bevredigende wijze te kunnen oplossen. Zoo zijn er naar wij vertrouwen

nog velen onder onze vakgenooten die zoo denken en die van al dat marktgeschreeuw niet houden en den rechten weg als den eenigen ware beschouwen.

Nadere berichten wijzen er op, dat het gevaar, dat de een den ander zou verdringen, gekeerd is. De opdracht is vastgesteld met enkele wijzigingen. De vier torens zullen in een worden omgezet; dat is tenminste eene wijziging die geen kwaad doet, want van al die gelijkmatige torens was te groote overvloed. Het middendeel, voorgevel, blijft nagenoeg onveranderd, doch de verdeeling van de groote en kleine rechtzaal en de bibliotheek is meer in de gevels te herkennen. Men is thans met gang bezig om de detail teekeningen uit te werken en is die zaak dus, naar het schijnt, volkomen in het reine. Wel is nog een proces wachtende door enkele inzenders tegen het Bestuur der Stichting, maar dat zal ook wel door den tijd doodgezwegen worden.

Landhuizen.

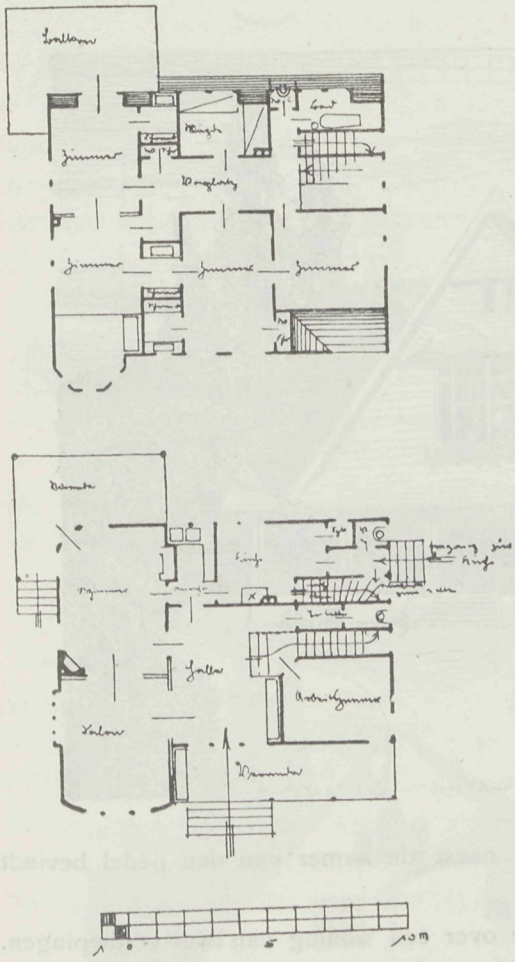

Een paar geschikte landhuizen zoo als er in Duitschland velen worden gebouwd, leveren de ontwerpen van den bouwmeester F. Rud. Vogel. De plannen zijn in enkele omtrekken geschetst en geven voor het een, ingang waarachter de hal, rechts de woonkamer, links de suite, terwijl in het achterdeel de keuken met toebehooren is aangebracht. De ander geeft ook van af den ingang toegang tot de hal, links ligt de woonkamer die rond is uitgebouwd, daarnaast de suite en evenzoo het overige deel voor keuken enz. In beide zijn de boven verdiepingen voor slaap- bad- en logeerkamers ingericht. Wat deze ontwerpen aantrekkelijk maakt is het hoogst eenvoudige uiterlijk waarin echter een groote afwisseling aanwezig is.

Al die uitbouwen en de overdekte veranda's vormen ontzaggelijk gezellige zitjes en hoewel de architectuur niet veel is, maakt echter de verdeeling, dat beide ontwerpen, in een groene omgeving geplaatst, er werkelijk gezellig zullen uitzien.

Het Academiegebouw te Groningen.

De Prov. Gron. Courant mocht van uit den Haag op de hoogte gebracht worden omtrent de plannen die voor den aanstaanden bouw zijn gevormd. Wij ontleenen aan die mededeeling het volgende:

Als een Phenix uit haar asch zal weldra de nieuwe Hoogeschool op het terrein

der vorige verrijzen. Een geheel nieuw gebouw, ook wat den bouwstijl betreft. Was het vorige de nabootsing van een Griekschen Tempel, het nu te verrijzen gebouw ontleend zijn vormen aan de Noord-Nederlandsche Renaissance. Tal van motieven uit het tijdvak van 1620—1630, toen de Groningsche Hoogeschool gesticht werd, geven die smaakvolle Renaissance oordeelkundig weer. Gelijk de Universiteit zich op de perspectivische teekening voordoet, geeft zij den indruk van sierlijke statigheid.

Alleen de oude muren zijn behouden gebleven; àl het overige is bezweken. In het begin van Mei hoopt men met den bouw aan te vangen en in het najaar van 1908 gereed te zijn.

De monumentale vestibule is gebleven op de plaats waar zij vroeger was. Ter linkerzijde daarvan bevindt zich de kamer van den pedel, ter rechterzijde die van den concierge.

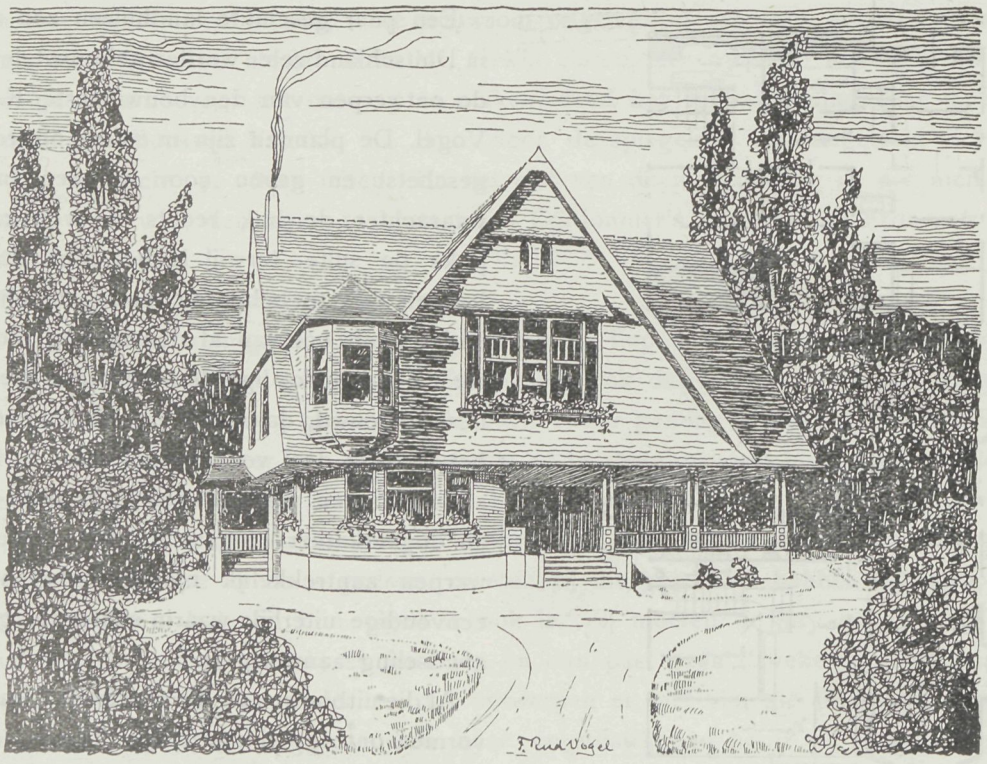

Gelijkvloers zijn er 10 onderwijslokalen, naast de kamer van den pedel bevindt zich een wachtvertrek voor de professoren.

Aan het linkereinde beschikt de concierge over een woning van twee verdiepingen.

Uit de vestibule gaat men de monumentale hoofdtrap op, met één breeden arm in het midden en zich verder in twee armen splitsende waarmede de bovenverdieping wordt bereikt.

Daartegenover is de toegang tot de Aula, het middelpunt der Universiteit, met een omvang van 12 bij 20 meter.

Daaromheen groepeeren zich faculteitskamers, vergaderlokalen der faculteiten, vertrekken voor promotiën en examens.

Aan het linkereind bevindt zich de vergaderzaal voor curatoren, rechts is een ruim vertrek voor den Senaat bestemd, links en rechts wachtkamers, waarin menige verzuchting zal geslaakt worden. Voorts nog 4 flinke onderwijslokalen op deze verdieping.

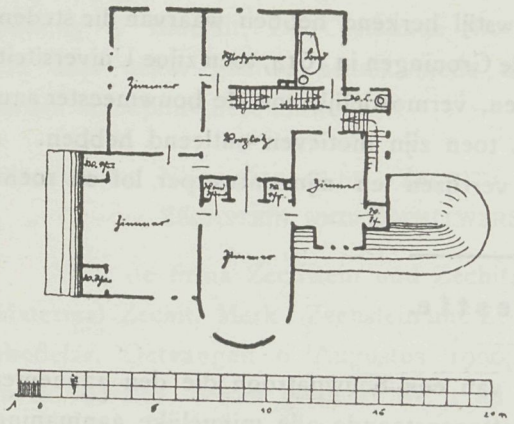

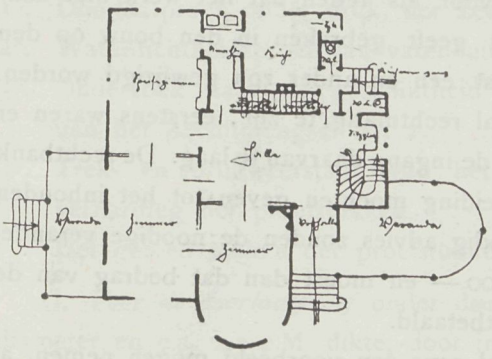

De bedoeling is de bestaande muren, voor zoover de soliditeit nog voldoende blijkt, te gebruiken, doch ze van grootere lichtopeningen te voorzien. Zooals men onmiddellijk opmerkt, krijgt de bovenverdieping, die vroeger voor zoölogisch museum was ingericht, eene geheel andere bestemming.

De Aula voert daar nu het hoogste woord en wanneer bij plechtige gelegenheden de rector magnificus of een ander personage de leeken daarbuiten mocht willen toespreken, openen zich de deuren, om den redenaar op het balcon toe te laten.

Gelijk het sierlijk gebouw met zijn ranken Lange-Jan, zijn bevalligen gevel en zijn karakteristieke ornamenten zich op het papier voordoet, belooft het dus eene wezenlijke Phenix te zullen zijn.

Doch het tegenwoordig nog bestaande hek zou moeten vervallen, het veelbesproken hek dat als 't ware eene afscheiding vormt tusschen den Groninger en zijne universiteit.

De Lange-Jan ten slotte want de smaakvolle toren herinnert eenigszins aan zijn

ouderen makker te Middelburg, begint aan het linker uiteinde van het gebouw als een ronde trap, om zich voort te zetten als een toren. Het is een soortgelijke trap als men vroeger had bij het Provinciehuis. Vlijtige toeristen, die Bremen, Lübeck, Embden en dergelijke Noord-Duitsche steden bezocht hebben, zullen in het ontwerp voor de Groninger Hoogeschool dadelijk den karakteristieken bouwstijl herkend hebben waarvan die steden zulke kenschetsende voorbeelden bevatten. Hadde Groningen in 1614, toen zijne Universiteit gesticht werd, ruimer in de beurs kunnen tasten, vermoedelijk zou de bouwmeester aan de Renaissance van het Noordwestelijk Europa toen zijn motieven ontleend hebben.

Moge het nieuwe gebouw voorspoedig verrijzen en zijn ontwerper lof en roem brengen.

Bouwkwestie.

In een buitenlandsch vakblad lezen wij van een bouwpatroon die den aannemer ongeveer zesduizend gulden schuldig was. Niettegenstaande alle minnelijke aanmaning bleef voldoening achterwege, en gaf hij daarvoor als reden dat het werk niet naar eisch was afgeleverd. Daar de wet het recht geeft gebreken in den bouw op den aannemer verhalen, stond hij er op, dat eerst een en ander zou gewijzigd worden. Nu bleek van al de bezwaren slechts een tweetal rechtmatig te zijn, eerstens waren er ruiten gesprongen, tweedens, was de kelder en de ingang daarvan te laag. De rechtbank overwoog echter dat die gebreken geen aanleiding mochten geven tot het inhouden van zulk eee belangrijk bedrag volgens deskundig advies zouden de noodige veranderingen een kosten vorderen van ongeveer ƒ 300.— en moest dan dat bedrag van de bouwsom worden ingehouden en het overige uitbetaald.

Alzoo een flinke beslissing, waaraan wij wel eens een voorbeeld mogen nemen, al hangt men de aannemers tegenwoordig niet zoo gemakkelijk aan de kapstok meer als vroeger toch zijn er nog dikwerf bezwaren, en het is nog zoovele jaren niet geleden, dat wij ook hier een belangrijke termijn van den aannemer op die wijze zagen ingehouden, omdat bleek, dat enkele profielen niet naar de teekeningen waren afgewerkt. Toch had de architect voortdurend toezicht gehad en heeft het heel wat voeten in den aard gehad voor werd besloten om de termijn uit te betalen, wat dank zij veler advies eindelijk gelukte. De sterke band door de aannemers gevormd, hebben vele misbruiken doen verdwijnen en zoodoende is het voor den aannemer, tenzij hij een fout in zijn berekeningen maakt, lang niet zulk een risico om te bouwen als vroeger. Ook rationeele beslissingen in den zin als bovenstaande door de rechtbanken genomen bevorderen het verminderen dier gebreken.

Zechit.

Alle jonge uitvindingen moeten eerst eenige ervaring geven, willen zij in toepassing komen. Hoe men ook aandringt, wij hebben dit al dikwerf gezien, het levert weinig resultaat op, wanneer niet proefondervindelijk kan worden aangetoond, dat de mededeelingen feiten zijn. Geeft nu de practijk niet altijd dadelijk gelegenheid om de feiten

te kunnen waar maken, de laatste jaren trad hierbij de hulp der proefstations op en waar die terecht zulk een groot vertrouwen hebben en verdienen, is hnn oordeel gelijk aan jaren van practijk en ervaring. Op dat punt zijn wij ontzaggelijk vooruitgegaan. Wij laten hieronder volgen de conclusies, die bij dat onderzoek in het proefstation Koning & Bienfait, Da Costakade Nr. 104 te Amsterdam, gemaakt zijn en menigeen zal daar zeker gaarne kennis mede maken en daardoor het materiaal van geheel ander standpunt beschouwen.

ONDERZOEK NR. 14613 OVER »ZECHIT«, BETON EN BERAPINGSMATERIAAL DER FIRMA ZECHSTEIN UND ZECHITWERKE BREDELAR G. M. B H., CASSEL.

Voor de firma Zechstein und Zechitwerke Bredelar, G. m. b. H., Bredelar bij Cassel. Materiaal Zechit. Merk: Zechstein und Zechitwerke Bredelar, G. m. b. H. Fabriek-bureau: Bredelar. Ontvangen 6 Augustus 1906, in twee verzegelde zakken, van bovenstaand merk voorzien, verder gemerkt Nr. 1 en Nr. 2.

Men verlangde de volgende proeven, n.l.:

1°. Doorlaatproef, onder druk, der Zechitmengsels Nr. 1 en Nr. 2.

2°. Waterdichtheidsproef van vaten uit Zechit.

3°. Onderzoek naar de geschiktheid voor beraping van muren en vorstbestendigheid van het Zechitmengsel Nr. 2.

4°. Trek- en drukweerstand van het Zechitmengsel Nr. 2, na 30- resp. 90-daagsche verharding der proefstukken.

Het gereed maken der proefstukken geschiedde als volgt:

I. *Voor de doorlaatproef* onder druk werden drie cirkelvormige plaatjes van 7 c.M. diameter en c.a. 2,3 c.M dikte, door inslaan in een ring verkregen. De plaatjes werden ven eene deklaag van Zechit Nr. 1 voorzien. De verharding had plaats in een gesloten ruimte bij eene temperatuur van gemiddeld 15° C.

Het benoodigde water voor Zechit Nr. 2 bedroeg 11,5 pCt., voor Zechit Nr. 1—16 pCt.

II. *Voor de bepaling der waterdichtheid.* Uit het Zechit Nr. 2 werden twee bakjes gemaakt. Aan de binnenzijde werd eene deklaag van c.a. 3 m.M. dikte van Zechit Nr. 1 aangebracht. Verhardingstijd 90 dagen. De bakjes werden den 18 September gemaakt en bleven met water gevuld van 17 December 1906 tot 7 Januari 1907. De bakjes werden daarna geledigd en stuk geslagen, om na te kunnen gaan of water was ingedrongen. Het benoodigde water, om de speciën zoo te maken, dat ze gegoten konden worden, bedroeg voor het Zechitmengsel Nr. 2 25 pCt., voor Zechitmengsel Nr. 1 30 pCt.

III. *Voor de geschiktheid voor beraping en bepalingen der vorstbestendigheid.* Uit gewone metselsteenen werden twee kleine pijlers, ieder hoog c.a. 22 c.M., met cementmortel gemetseld. Na verharding der voegen werden de pijlertjes met eene laag Zechit Nr. 2 beraapt. Na eene verharding van drie weken werden de pijlertjes aan de gewone vriesproef onderworpen, gedurende 3 weken. Na afloop dezer proef werden de pijlertjes nauwkeurig bezichtigd. Eene bezichtiging vóór de vriesproef gaf géén gebreken der beraping te zien.

IV. *Voor de trek- en drukweerstand van Zechit Nr. 2.* De proefstukjes ter bepaling van de trek- en drukweerstand werden den 11en Augustus 1906 vervaardigd. Zij werden uit Zechit Nr. 2 met 11 pCt. water gemaakt en met de hamertoestellen ingeslagen in de vormen. De proefstukjes verhardden in de lucht, binnenshuis. De helft werd na 30 dagen, de andere helft na 90 dagen beproefd.

UITSLAG DER PROEFNEMING.

I. *Doorlaatproef.* De plaatjes werden na 90 dagen verharding beproefd. De waterdruk werd tot 4 atmosfeeren gebracht; de plaatjes bleven gedurende 30 uren aan dezen druk blootgesteld. De plaatjes lieten geen water door.

II. *Waterdichtheid.* Het materiaal vertoonde op de breuk der bakjes geen vochtige plaatsen. Indringen van water had dus niet plaats.

III. *Geschiktheid voor beraping en weerstand tegen vorst.* De beraping der pijlertjes, met 18 pCt. water aangemaakt, liet zich goed aanbrengen. Noch vóór, noch na de vriesproef was eenige verandering aan de beraping te bespeuren.

IV. *Trek- en drukweerstand van Zechit Nr. 2.*

TREKWEERSTAND	TREKWEERSTAND	DRUKWEERSTAND	DRUKWEERSTAND
Zechit „Nr. 2" + 11 % W.		Zechit „Nr. 2" + 11 % W.	
30 dagen	90 dagen	30 dagen	90 dagen
1 = 39,0 K.G. c M.²	1 = 46,6 K.G. c.M.²	1 = 367 K.G. c.M.²	1 = 412 K.G. c.M.²
2 = 38,4 „ „	2 = 44,8 „ „	2 = 361 „ „	2 = 395 „ „
3 = 38,2 „ „	3 = 43,8 „ „	3 = 350 „ „	3 = 394 „ „
4 = 37,1 „ „	4 = 43,8 „ „	4 = 347 „ „	4 = 389 „ „
5 = 36,5 „ „	5 = 42,2 „ „	5 = 344 „ „	5 = 383 „ „
6 = 35,0 „ „	6 = 42,2 „ „	6 = 342 „ „	6 = 382 „ „
7 = 35,0 „ „	7 = 42,0 „ „	7 = 337 „ „	7 = 380 „ „
8 = 34,5 „ „	8 = 41,6 „ „	8 = 336 „ „	8 = 378 „ „
9 = 34,4 „ „	9 = 41,4 „ „	9 = 335 „ „	9 = 376 „ „
10 = 34,2 „ „	10 = 41,4 „ „	10 = 283 „ „	10 = 368 „ „
362,3	429,8	3402	3857
10			
36,2 K.G. c.M.²	43 K.G. c.M.²	340 K.G. c.M.²	385,7 K.G. c.M.²

CONCLUSIËN.

Uit het onderzoek der Zechitmengsels blijkt, dat deze, bij goede verwerking, de volgende eigenschappen vertoonen.

1e. Een groote weerstand tegen waterdruk te bezitten (Nr. 1 en 2 te zamen gebruikt).

2e. Zechit Nr. 2 voor het berapen van muren geschikt is.

3e. Na voorafgegane goede verharding het mengsel Nr. 2 als geheel vorstbestendig is te beschouwen.

4e. Het Zechit Nr. 2 groote trek- en drukweerstandcijfers vertoont, na de gewone verhardingstermijnen van 30 resp. 90 dagen.

Ontwerp voor een Parkwachters Woning.

Voorgevel

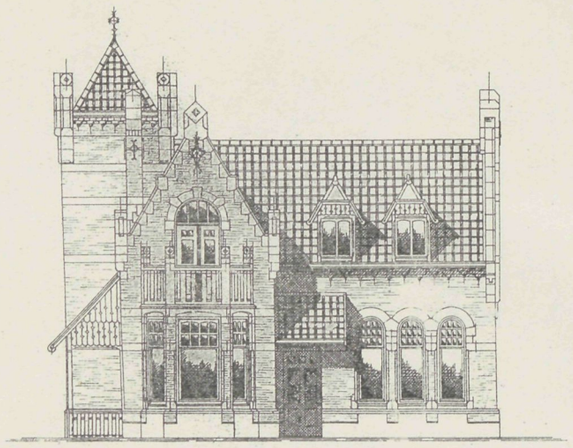

L: Zijgevel

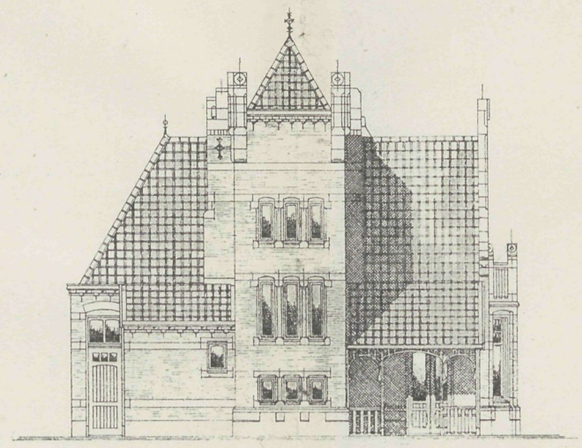

R: Zijgevel

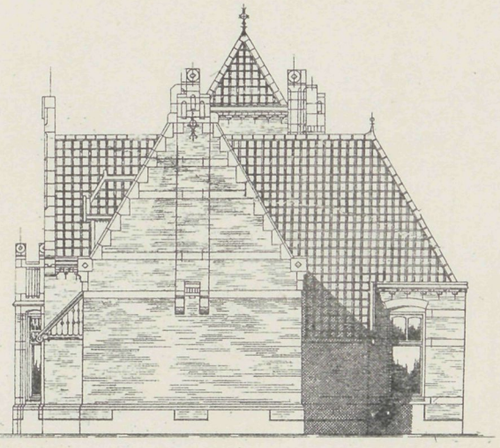

Beg: grond

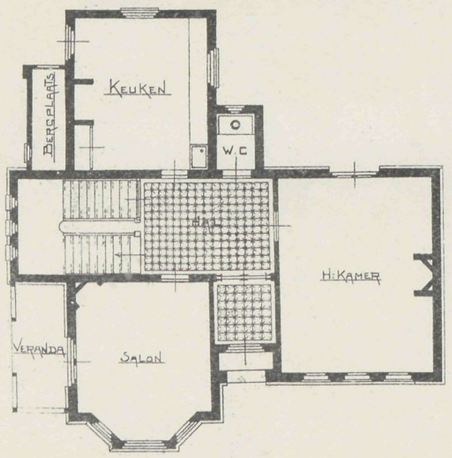

Zolder Verd:

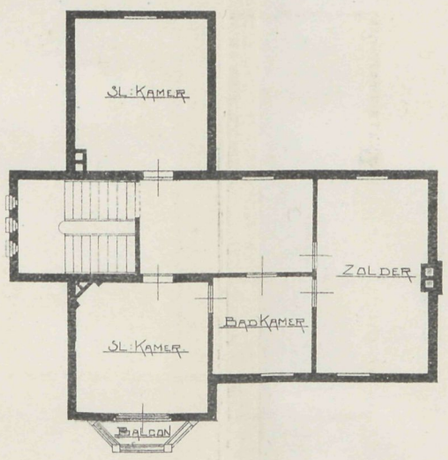

Kap-plan

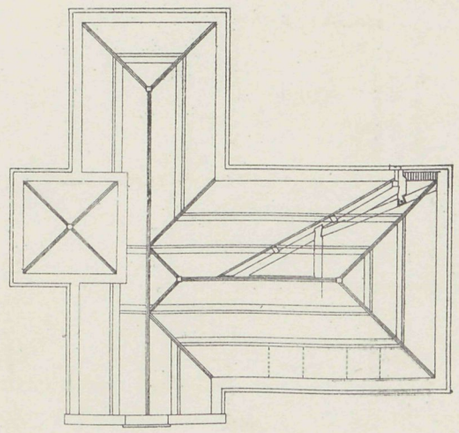

Plannen voor het bouwen van een woonhuis te Nederweert.

Herm. Smeets. Arch:

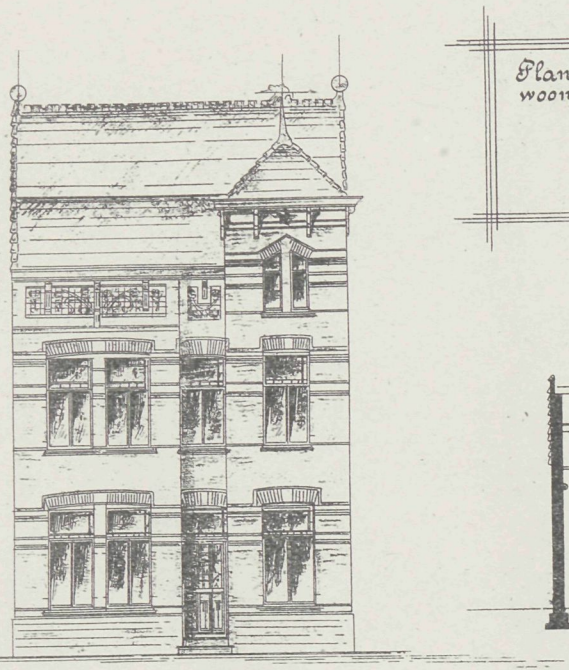

Voorgevel.

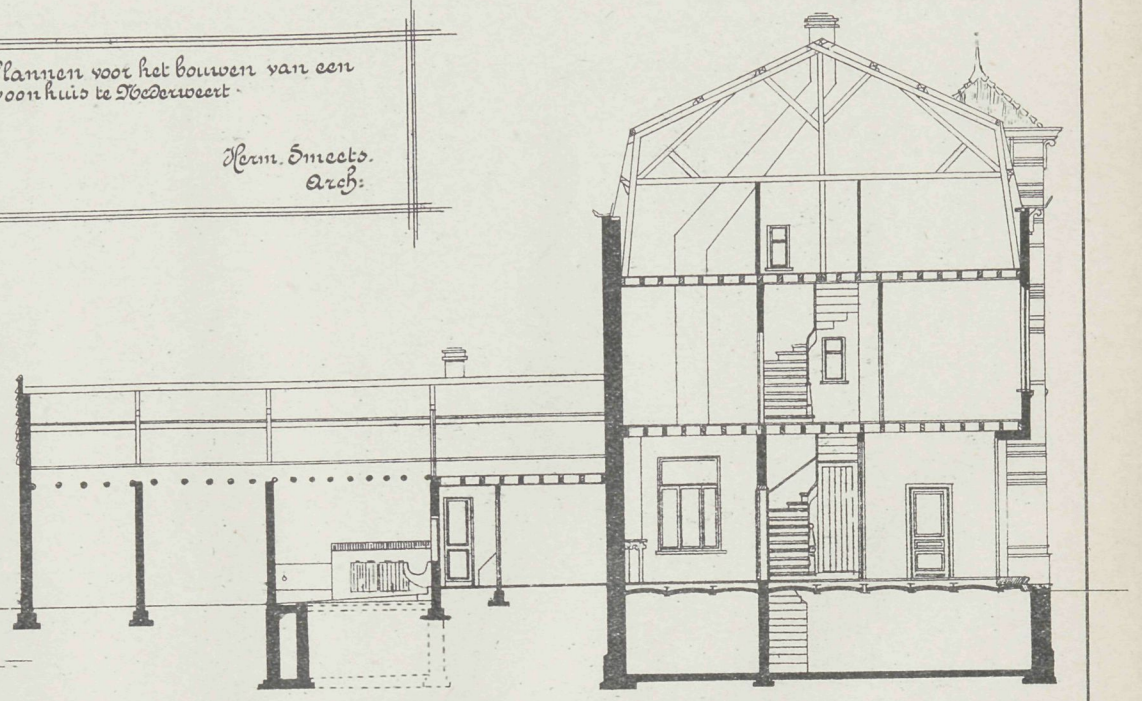

Doorsnede A. B.

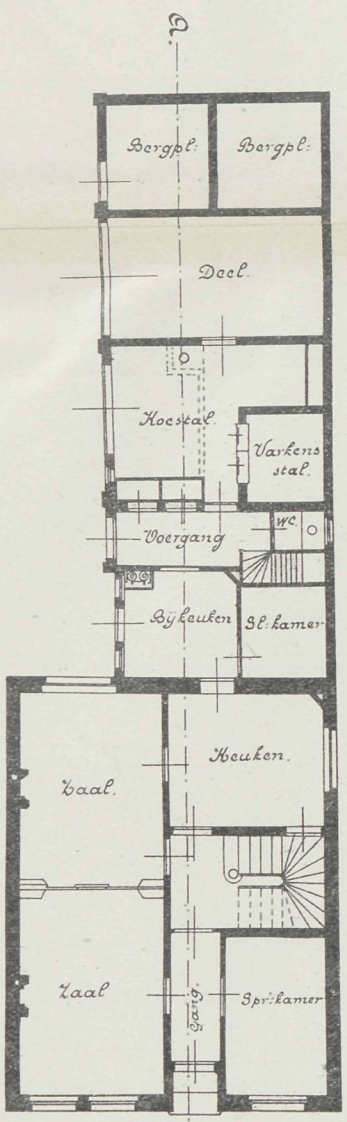

Gelijkvloers.

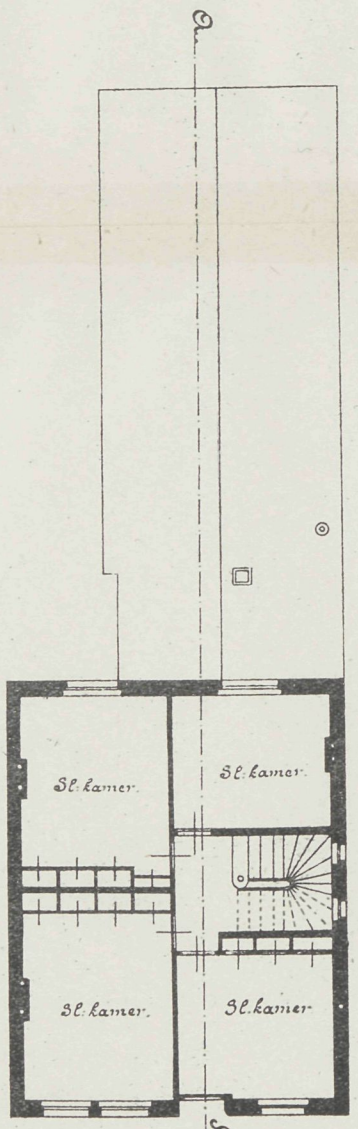

1ste Verdieping.

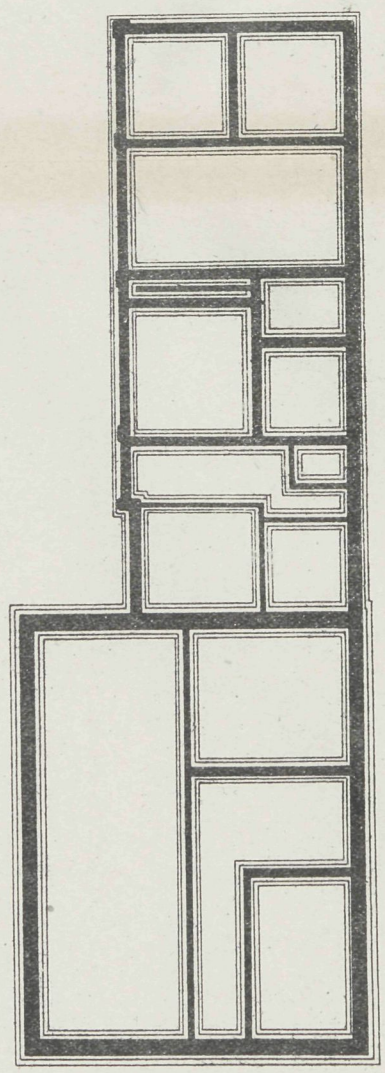

Grondplan.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

4 April 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 7.

Bij de Platen.

Schetsontwerp voor een politieposthuisje

DOOR

A. GELDENS.

De verschillende plannen en gevels geven het geheel in- en uitwendig verdeeld zoo duidelijk terug, dat een verdere toelichting daarbij overbodig is.

Hoofdweg tusschen oude en nieuwe stad te Amsterdam.

De gemeenteraad staat op het punt een belangrijk besluit te nemen. Men had twee plannen om het verkeer tusschen oude en nieuwe stad voor de toekomst mogelijk te maken. Eerstens de demping Spiegelgracht, verbreeding Spiegelstraat, overbrugging Heerengracht, opruiming der perceelen daar tegenover in de richting van Rokin of Spui. Dit is in zekeren zin een fraai plan. Tweedens verbreeding Utrechtschestraat of demping Reguliersgracht. Beide plannen vormen echter aanzienlijke sommen en koos in dat geval de gemeenteraad ter overweging den middenweg. Zeker de verstandigste keuze waarvoor verbreeding Vijzelstraat en demping Spiegelgracht noodig is. Wordt dit plan aangenomen, dan wenscht men door vaststelling van nieuwe rooilijnen 25 Meter achter de bestaande den toestand gaandeweg voor te bereiden en zal niemand in de Vijzelstraat mogen bouwen, zonder een behoorlijk eind achterwaarts te gaan. De toestand zal daardoor langen tijd niet een van de fraaisten worden, maar men komt tot zijn doel en zijn de kosten belangrijk minder. terwijl de gewijzigde Vijzelstraat op het uitbreidingsplan zeer geschikt aanloopt. Dan blijft de Reguliersgracht behouden. Toch zal de Spiegelstraat in de toekomst veel verkeer behouden, omdat het een voornamen

weg is die naar de Museumrichtingen en wat daar achter ligt voert. Wenschelijk zou het zijn dat de vuilnisrommel op de Spiegelgracht daar spoedig moge worden opgeruimd, want dat geeft een schrille tegenstelling met de omgeving.

Prentbriefkaarten.

Wat nu! Prentbriefkaarten? Is dat nu een onderwerp om in een vakblad te te behandelen? De markt is er zoo van overvoerd, het nieuwe is er van af en de geestige aardigheden die vroeger de aandacht trokken, hebben hun tijd gehad, slaan niet meer in. Toch kan het stedenschoon voor menig vreemdeling de herinnering bewaren, waar welgeslaagde prentbriefkaarten de plaatsen weergeven, die ons eenige oogenblikken in verrukking deden staan voor het schoone en typische, dat zoo menig hoekje op dezen aardbodem kenmerkt. Dat prentbriefkaarten nuttig en ontzaggelijk fraai kunnen zijn, dat heb ik in den laatsten tijd opgemerkt.

Eenigen tijd geleden bij een mijner vakvrienden zijnde, gaf het avonduur aanleiding dat onder ons gesprek menig boek uit de rijke verzameling van mijn gastheer ter tafel kwam. Het was een genot al die fraaie gebouwen uit den laatsten tijd eens de revue te laten passeeren en zulk een bezigheid behoort nu eenmaal tot de uitspanningen, die wij in het leven kennen. Nadat een heele massa was beschouwd, zei mijn gastheer: »Ja, nu kan ik je nog een aardig boekje laten zien, het is een album vol prentbriefkaarten, waarop niets anders dan gebouwen voorkomen. Het eenige bezwaar dat ik bij het aanschaffen had, is dit: ik wist niet juist welke onderwerpen belangrijk waren. Zoo kocht ik een groote serie, waarbij enkelen voor mij minder waarde hebben dan voor de bewoners van die streek, die daarin historische waarde zien. Toch kan ik zeggen, dat ik zelden fraaier en goedkooper een bouwkundig werk heb verkregen.«

De prentbriefkaarten lagen op tafel. Allen kooldrukken en velen van bijzonder fraaien architectuur. Een belangrijke serie. Toen ik alles had gezien was ik ten volle overtuigd, zelden zoo fraai en goedkoop een vakboekwerk te hebben gezien.

Het bracht mij op een denkbeeld. Met de uitgever in relatie getreden, met anderen in bespreking over dit onderwerp, koos ik uit een 500-tal er zoovelen, als ik belangrijk achtte voor allen, die de beoefening van het vak zich ten doel stellen. De keuze was dus een waarborg dat iedere kaart verdienste heeft. Is de uitvoering onberispelijk, de beide tekstfiguren geven een denkbeeld wat de bedoeling is en van velen mocht ik reeds instemming met mijn plan vernemen. Nu gaat het wellicht moeilijk voor enkelen de series in hun geheel direct te nemen, daarom zal ik in verschillende afleveringen de verkrijgbare en geschikte nummers aanwijzen. Die het schikt honderd of meer te kunnen bestellen, zal zich de keuze niet beklagen. Doch ook serie-bestellingen van 25, 50 of 75 stuks zijn mogelijk. De kaarten komen op *f* 0.10 per stuk en moet het bedrag bij de opgave per postwissel worden toegezonden, dan volgt de levering binnen 14 dagen. De bouwwerken zijn van de meest bekende professoren in Duitschland. Ook zijn er vele geschikte interieurs bij. Kortom, de verzameling die successievelijk wordt aanbevolen heeft voor den vakman belangrijke waarde. Voor het oogenblik bieden wij 130 verschillende opnamen aan. Ongetwijfeld zullen velen hiermede kennis willen maken. De Duitsche benaming is aan ieder onderwerp gebleven, om geene verwarring te vormen.

Serie Prof. Ratzel.

No.

73. Jubiläums-Gebäude — Karlsruhe. Haupteingang.
74. Grossherzogl. — Majolika — Manufactur — Hoffstrasse 7. Karlsruhe.
80. Verwaltungs-Gerichtshof — Karlsruhe.
81. Verwaltungs-Gerichtshof — Karlsruhe. Eingang.
88. Kunstvereinhaus — Karlsruhe. Eingang.
89. Kunstvereinhaus — Karlsruhe.
93. Duisburg — Rathaus.
94. Duisburg — Rathaus. Ecke.
96. Duisburg — Rathaus. Innenhof.
97. Duisburg — Rathaus. Inneres.
98. Hansa-Haus — Mannheim.

Serie Baurat Grässel. München.

No.

907. Wachgebäude F. d. Städt Wasserbau — München.
908. Corpshaus „Rhenapalatia" — München.
911. Zollhaus in Harlaching.
912. Zollhaus — Ingolstädter-Strasse.
913. Östlicher Friedhof — München.
915. Östlicher Friedhof — Aussegnungshalle — München. Inneres.
917. Brunnen im Östlichen Friedhof — München.
918. Östlicher Friedhof - Brunnen mit Figuren - München.
919. Östlicher Friedhof — Brunnen — Terrasse — München.
920. Östlicher Friedhof — Brunnen — München.
921. Schwabinger Friedhof — Aussegnunshalle — München. Inneres.
922. Schwabinger Friedhof — Mittelbau v. d. Strasse aus München.
923. Schwabinger Friedhof — Brunnen mit Säule u. Kreuz — München.
924. Schwabinger Friedhof — Brunnen mit Erdkugel — München.
926. Schwabinger Friedhof — Brunnen mit Postament — München.
927. Schwabinger Friedhof — München. Brunnen.
931. Wassloher Friedhof — Linker Flügel — München.
933. Waisenhaus — Chorseite — München.
936. Schulhaus an der Ridlerstrasse — München.
937. Schulhaus an der Fürstenriederstrasse — München.
939. Schulhaus an der Fürstenriederstrasse — Portal — München.
941. Gewerbeschule an der Liebhernstrasse — München.
942. Städtisches Archiv — München.
942. Villa Sprenger — München.

Serie Prof. D. Thiersch.

No.

300. Justizpalast Ostseite — München.
301. Justizpalast — Mittelpartie — München.
303. Justizpalast — Südostecke — München.
304. Justizpalast — Hauptportal der Ostfassade — München.
305. Justizpalast — Mittelpartie der Ostfassade — München.
306. Justizpalast — Nördliche Portale — München.
307. Justizpalast — Nördlicher Flügel — München.
308. Neuer Justizpalast — Nördlicher Teil — München.
309. Neuer Justizpalast — Mittelbau — München.
312. Haus an der Arzisstrasse (Fassade) — München.
313. Haus an der Arzisstrasse — Portal — München.
314. Kaufhaus Bernheimer — Total — München.
315. Kaufhaus Bernheimer — Hauptportal — München.
317. Neue Börse — Total — München.
318. Neue Börse — Detail — München.
319. Neue Börse — Detail — München.
320. Neue Börse — Portal — München.
321. Neuhausen — Ges. Ansicht.
322. Neuhausen — Eingangs-Detail.
323. Neuhausen — Detail. Eeke.
324. Löwenbräukeller — München.
325. Löwenbräukeller — München. Haupteingang.

Serie Prof. Pützer. Darmstadt.

No.

1201. Chem. Fabrik E. Merck — Strassenseite — Darmstadt.
1209. Haus Mülberger (Inneres) — Darmstadt.
1210. Haus Mülberger (Inneres) — Darmstadt.
1214. Physikalisches — Institut — Vestibül — Darmstadt.
1216. Technische Hochschule. Vestibül zum elektrot: Hörsaal — Darmstadt.
1218. Elektrisches Institut — Treppenhaus — Darmstadt.
1220. Neues Rathaus — Aachen.
1223. Haus im Loss — Darmstadt.

Serie Prof. Olbrich. Darmstadt.

No.

1309. Haus Olbrich — Darmstadt.
1320. Haus Koch — Darmstadt.
1323. Haus Hochstrasser (Speisezimmer) Cronberg.
1326. Haus Hochstrasser (Empfangszimmer) Cronberg.

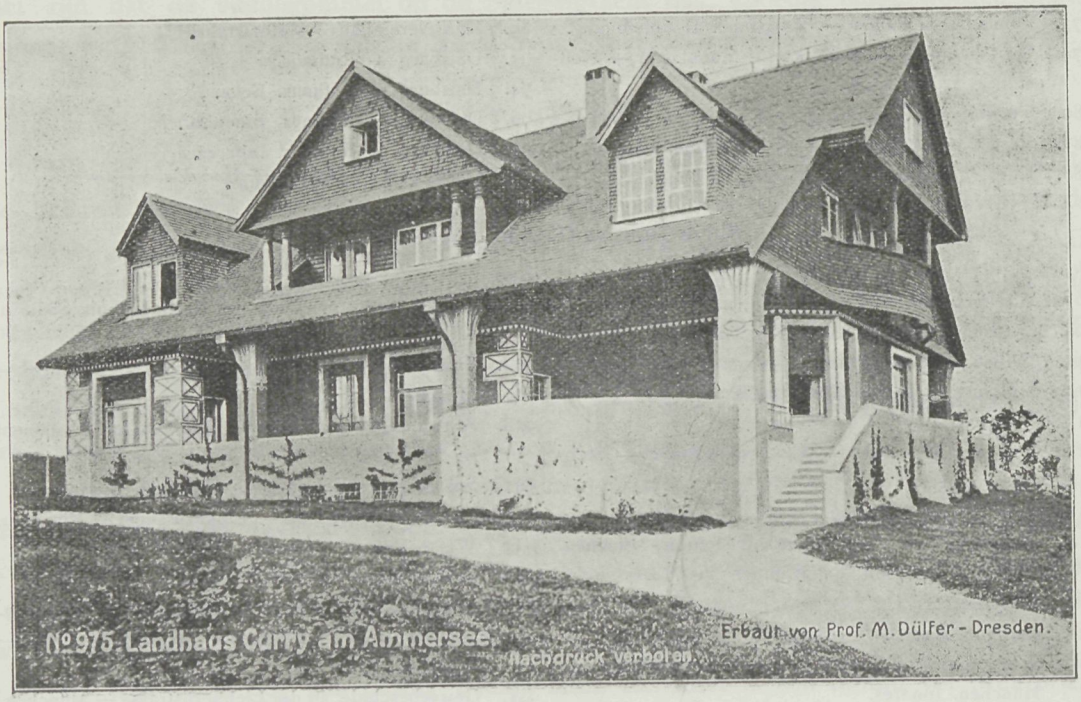

№ 975. Landhaus Curry am Ammersee. Erbaut von Prof. M. Dülfer - Dresden.
Nachdruck verboten.

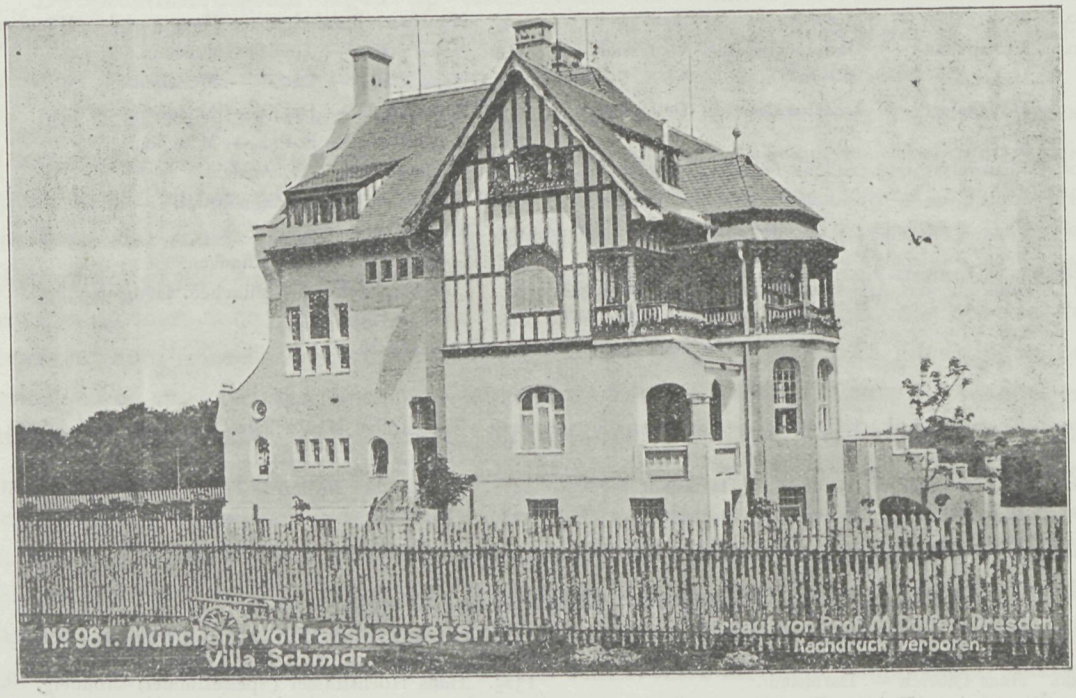

№ 981. München-Wolfratshauser Str. Villa Schmidt. Erbaut von Prof. M. Dülfer - Dresden.
Nachdruck verboten.

Serie Prof. Messel. Berlin.

No.	
1502.	Museum — Hauptportal — Darmstadt.
1503.	Wohnhaus, F. Simon, Matthaeikirchestrasse 31. (Speisezimmer) — Berlin.
1504.	A. Wertheim — Leipzigerstr. 132/137. Frontteil — Berlin.
1505.	A. Wertheim — Leipzigerplatz. Teil eines Bogens der Wandelhallen — Berlin.
1506.	A. Wertheim — Leipzigerstr. 132/137. Teil vom grossen Lichthof — Berlin.
1507.	A. Wertheim — Leipzigerstr. 132/137. Brunnen in der Wandelhalle — Berlin.
1509.	Landhaus Springer — Wannsee — Gr. Seestr. 8. (Erkerecke).
1509.	Landhaus Springer — Wannsee — Gr. Seestr. 8. (Gesamtansicht).
1510.	Landhaus Springer — Wannsee — Gr. Seestr. 8. (Teilansicht).
1511.	Landhaus Springer — Wannsee — Gr. Seestr. 8. (Herrenzimmer).
1512.	Landhaus Springer — Wannsee — Gr. Seestr. 8. (Teil des Speisezimmer).
1513.	Vella Dotti — Grunewald — Winklerstr. 18.

Serie Prof. D. Wagner. Wien.

No.	
1401.	Unterfahrt des K. u. K. — Hofpavillons der Stadtbahn bei Schönbrum.
1404.	Wien haus an der Wienzeile.
1405.	Wien haus an der Wienzeile.
1407.	Wiener Stadtbahn Mittelraum des Pavillons.
1408.	Wien Atelier des K. u. K. Oberbaurat.
1409.	Wien — Abaperrung des Donaukanals.
1410.	Wien — K. k. Postsparkassen — Amt.
1413.	Wien — Kuppel der Anstaltskirche der Landes Heil u. Pflegeanstalte.
1416.	K. k. Postparkassen — Amt in Wien. Vestibüle.

Serie Alte Bauten.

No.	
—	Schaffhausen a/Rh. — Inneres.
522.	Machtlfing — Alte-Kirche.
530.	Kirche.
532.	Schöngeisung — Kirche.
535.	Parlach — Kirche.
547.	Petershausen — Wirtschaft.
556.	Prins — Ludwighöhe.
561.	Obermenzing — Kirche.
600.	Lustheim — Haupteingang.
601.	Schleissheim — Detail. — Haupteingang.
607.	Neubeuern — Hotel Ansicht.
622.	Möschenfeld — Kirche — Eingang.
2300.	Schaffhausen a/Rh. — Haupteingang.
2301.	Schaffhausen a/Rh. — Haupteingang.
2302.	Schaffhausen a/Rh. — Haupteingang.

Serie Prof. Metzendorf.

No.	
799.	Haus von Tiedeman — Bensheim.
800.	Haus von Tiedeman — Bensheim.
801.	Haus Hohling — Bensheim.
802.	Haus Müller — Querbach.
803.	Haus Euler — Bensheim.
804.	Haus Euler — Bensheim.
805.	Städt Schwimmbad.
806.	Haus Knodt — Bensheim.
807.	Haus Euler — Bensheim.
808.	Oberamtssparkasse — Heidenheim.
809.	Haus Gertz — Heidenheim (Breuz.)
810.	Haus Gertz — Heidenheim (Breuz.)
811.	Haus Guntrum — Bensheim.
812.	Haus Eulennest — Bensheim.
813.	Haus Pister — Ingenheim,
815.	Haus Euler — Bensheim.
816.	Haus Hardteck — Darmstadt.
817.	Haus Kaiser — Darmstadt.
818.	Haus Herzog — Heidelberg.
819.	Haus Metzendorf — Bensheim.
820.	Haus Gertz — Bensheim (Inneres).
822.	Haus Bahner — Bensheim.
825.	Haus Neff — Heppenheim.
826.	Auerbach a. d. Bergstrasse — Landhaus A. Müller.
82·.	Villenviertel — Bensheim.

Prijsvraag Bouwvereeniging Veendam.

Wij ontvingen onderstaand schrijven, daar echter nummer 7 eerst deze week verschenen is, verloor de mededeeling wat het gedeelte over de expositie van 30 Maart tot

2 April betreft hare waarde. Al het overige blijft echter van belang omtrent den uitslag dezer prijsvraag die wij meermalen uitvoerig hebben toegelicht.

Onlangs is in dit weekblad opgenomen het programma eener prijsvraag uitgeschreven door de Bouwvereeniging »Veendam« te Veendam.

De leden der jury kwamen bijeen op den 18den Maart j.l.

De toen aangevangen beoordeeling hebben zij voortgezet op 19, 25 en 26 Maart. Het bleek haar dat door zeer veel ontwerpers met ernst en bekwame hand is gewerkt aan de oplossing van dit moeilijke vraagstuk; sommigen hebben zelfs van 2 tot 4 ontwerpen ingezonden.

Toch kon de jury slechts adviseeren tot het toekennen van premie's en wel als volgt:

Een premie van *f* 40 —, aan het ontwerp motto »Welvaart«, volgnr. 35*a*.

Een premie van *f* 20 —, aan het ontwerp motto »Twee cirkels en gelijkz. driehoek«, door elkander geteekend, volgnr. 9.

Een premie van *f* 20.—, aan het ontwerp motto »Voor het volk«, volgnr. 79.

Een premie van *f* 20.—, aan het ontwerp motto »Arbeiterheim«, volgnr. 72

Het bestuur der bouwvereeniging heeft zich met dit advies vereenigd en zal den eigenaars, door tusschenkomst van de correspondentieadressen, vragen, of zij bereid worden bevonden deze uitspraak te aanvaarden en hunne namen bekend willen maken, zij 't ook onder eenige reserve.

Voorts kan medegedeeld worden, dat alle ingekomen ontwerpen aan een nauwkeurig onderzoek zijn onderworpen en het uitvoerig rapport der jury zoo spoedig mogelijk in druk zal toegezonden worden aan alle inzenders.

Evenzoo zal de inleiding en de conslusie van dit rapport aan de bouwkundige bladen ter opname worden aangeboden.

De tentoonstelling van alle ontwerpen heeft plaats in het gebouw der Ambachtsschool te Veendam, vanaf Zaterdag 30 Maart tot en met Dinsdag 2 April van 10—12 uur v.m. en 2—4 uur n.m.

Prijsvraag

UITGESCHREVEN DOOR DE BOUWKUNDIGE VEREENIGING »ONDERNEMING EN VRIJHEID« TE 'S GRAVENHAGE.

De prijsvraag zal bestaan in het maken van een plan met begrooting voor een blok van zes huizen, bevattende woningen voor werkmansgezinnen met minstens vier kinderen, de huurprijs per woning zal mogen zijn van *f* 2.75 tot *f* 3 50 per week.

De kosten der waterleiding gerekend voor rekening van den verhuurder.

De teekeningen moeten zoodanig zijn, dat het plan geheel voldoet aan de eischen van het Bouw- en Woningtoezicht en de goedkeuring voor uitvoering van dat Bureau daarop kan worden verkregen.

Het plan wordt gedacht op een stuk grond van 20 M. diep, aan één straat van 12 à 14 M. breed te 's Gravenhage, de prijs van den grond wordt gerekend op *f* 17.— per M^2., hieronder zijn alle kosten begrepen van transport rente enz.

De woningen moeten zoodanig zijn, dat met bovengenoemde huurprijzen en kosten van den grond een bruto opbrengst van 7 pCt wordt verkregen.

Servituten ten laste van naastliggende erven worden (al mocht het eigen grond zijn) zoo mogelijk vermeden.

Alle teekeningen moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, zonder dat daardoor schaduwen door lijnen of tinten zijn aangebracht. Kleuren mogen op de teekeningen niet voorkomen.

Het plan moet vergezeld gaan van een verklarende omschrijving der te bezigen materialen en een gespecificeerde begrooting, waarbij alle eenheidsprijzen worden aangehouden, vermeld in Van Gendts Bouwkalender van 1907.

Het peil wordt aangegeven in de Bouwverordening.

De aanleg der fundeering wordt gedacht 1.80 M. beneden de kruin der straat, en gerekend op zandplaat; het maaiveld 1 M. beneden de straat.

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgeloofd:

Een eerste prijs van *f* 125. | Een tweede prijs van *f* 75. | Een derde prijs van *f* 50.

De Bouw- en Woningverordening is verkrijgbaar tegen betaling van *f* 0.50 ter Secretarie der Gemeente 's Gravenhage.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. — De prijsvraag wordt opengesteld voor alle Bouwkundigen in Nederland.

Art. 2. — De ontwerpen worden niet opgerold, uiterlijk 31 Mei, franco ingewacht aan het adres 'van den Secretaris der Bouwkundige Vereeniging »Onderneming en Vrijheid«, den Heer J. van Rij, Schenkweg 112/114, 's Gravenhage.

Art. 3. — De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of herkenningsteeken en vergezeld zijn: *a.* Van een goed gezegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den vervaardiger, en waarop aan de buitenzijde het motto of herkenningsteeken, overeenkomende met dat op de teekening is aangebracht. — *b.* Van een open brief waarin een correspondentie-adres.

Art. 4. — Het schrift op de teekening en van andere stukken moet van een andere hand zijn, dan die van den afzender.

Art. 5. — De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, voor de Jury uitspraak uitspraak heeft gedaan.

Art. 6. — Ontwerpen, waarin de bepalingen van art. 4 en 5 niet behoorlijk zijn nageleefd, blijven buiten mededinging.

Art. 7. — De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door een Jury bestaande uit de Heeren: J. J. van Nieukerken, architect; A. J. M. Stoffels, Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht; K. Stoffels, architect; J. van der Loo en A. P. Blok, bouwkundigen.

Art. 8. — Op voordracht van de Jury kan het bestuur der Bouwkundige Vereeniging de prijzen op andere wijze verdeelen.

Art. 9. — De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Bouwkundige Vereeniging, en mogen door haar gereproduceerd worden.

Het Bestuur behoudt zich het recht voor, na uitspraak der Jury alle ontwerpen

ten toon te stellen op door het Bestuur te bepalen tijd en plaats. Bovendien behoudt het Bestuur zich het recht voor, andere ontwerpen, *met toestemming van den vervaardiger aan te koopen*, op gelijke voorwaarden als de bekroonden, tegen een vergoeding van *f* 25.—

Art. 10. — De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt.

Art. 11. — De niet-bekroonde ontwerpen, voor zoover door de Vereeniging niet aangekocht, kunnen worden afgehaald bij den Secretaris der Vereeniging op vertoon van het in art. 3 genoemde motto of herkenningsteeken of worden desverlangd franco teruggezonden.

Toelichting.

Sedert de inwerkingstelling van de nieuwe Bouw- en Woonverordening, is het gebleken, dat enkele bepalingen dier verordening — maar hoofdzakelijk die omtrent toetreding van licht en lucht — van dien aard zijn, dat het bouwen van woningen, voor werklieden en daarmede financieel gelijk gestelden zeer bezwaarlijk is geworden.

Het maken van alcoven of tusschenkamertjes, zoozeer door de bewoners gewenscht en dan ook vrij algemeen in toepassing gebracht, worden onder de nieuwe Verordening — hoewel blijkens art. 89 § 5 niet geheel verboden — niet meer of slechts bij hooge uitzondering toegestaan.

Uitbouwen achter en aan het hoofdgebouw, zooals die vroeger voor boven- en benedenwoningen algemeen gebouwd werden, zijn door het bepaalde in art. 89 § 3 alleen dan mogelijk, indien de bebouwing van den nevenliggenden grond zoodanig zij, dat de toetreding van licht en lucht onbelemmerd volgens de Verordening kan plaats hebben.

Hoewel eene zoodanige bebouwing zeer wel mogelijk is, eischen Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage, ter verzekering dat de bebouwing of verbouwing altijd in overeenstemming met de Bouwverordening zal zijn, een servituut ten laste van de betrokken perceelen.

Het spreekt vanzelf, dat een servituut voor den eigenaar belemmerend en lastig kan zijn en het pand in waarde kan doen verminderen, daarom wordt dan ook in het programma gezegd, dat servituten zoo mogelijk vermeden moeten worden.

J. VAN RIJ.

Diploma Tentoonstelling Dordrecht.

Op deze prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging Voor vak en kunst, waren 105 antwoorden ingekomen.

Bekroond zijn 1sten prijs *f* 50.— motto Modern van den heer Joh. B. Schneider te Amsterdam.

2den Prijs *f* 25.— motto Semper van den heer Gerard Kiljan te Amsterdam.

3den Prijs *f* 10.— merk C met drie kleine driehoekjes van den heer E. Baschij te Hilversum.

Schetsontwerp voor een politieposthuisje.

Voorgevel.

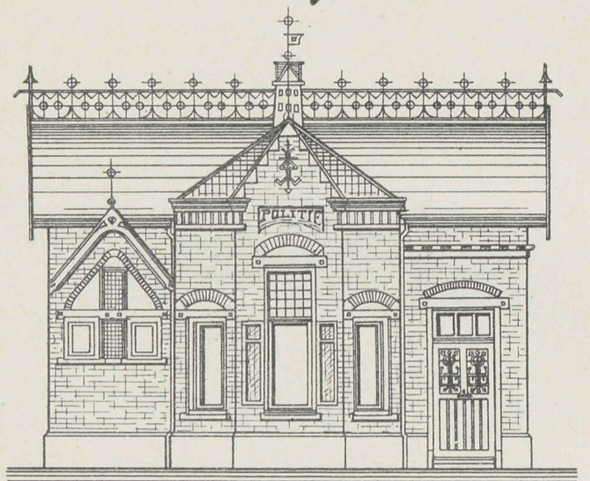

Zijgevel.

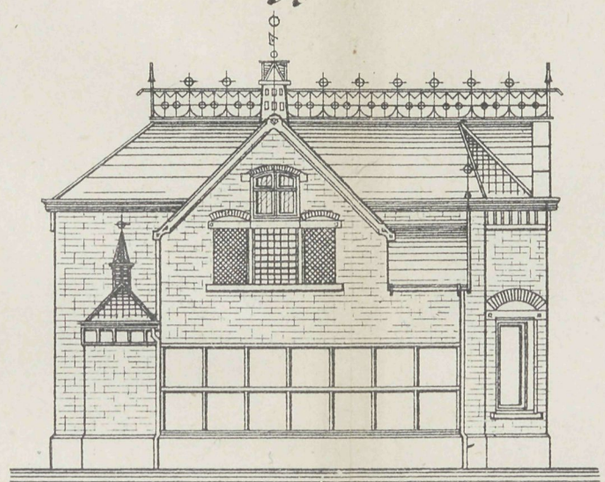

Achtergevel.

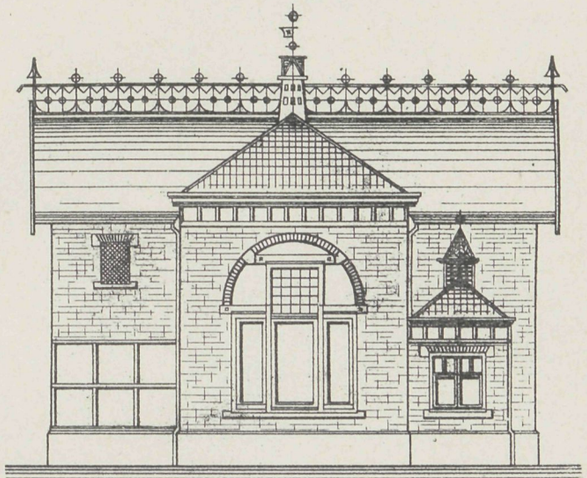

Platte grond.

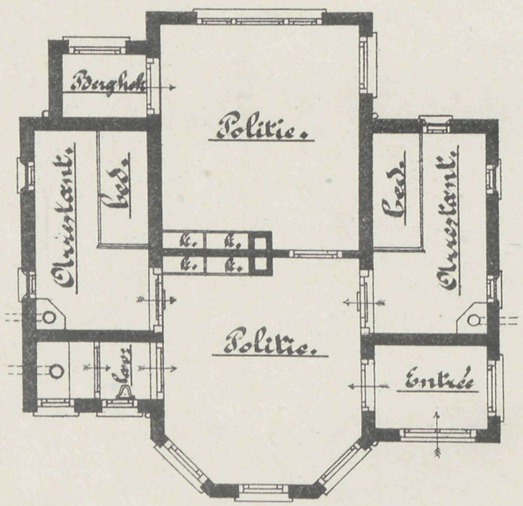

Zijgevel.

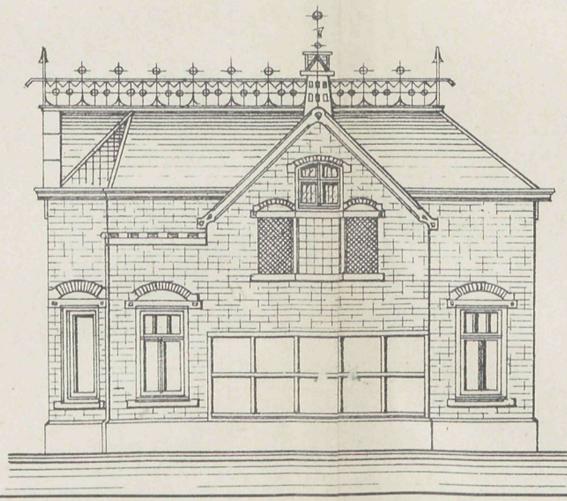

Dakplan.

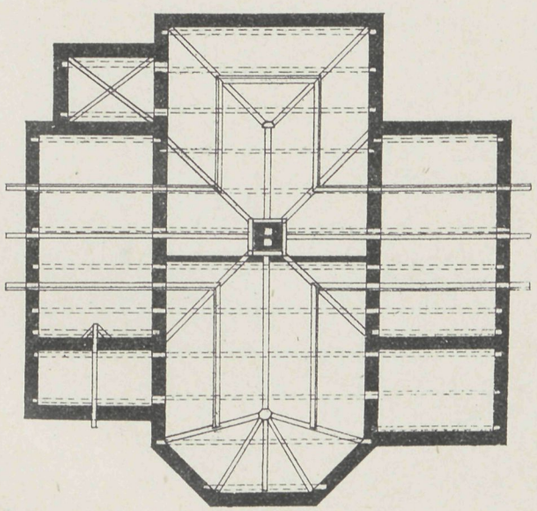

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

18 April 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 8.

Bij de Platen.

Ontwerp eener monumentale fontein.

DOOR

JAN BOERMA.

Het was in het afgeloopen jaar dat de Vereeniging »Het Westen« te Rotterdam een prijsvraag uitschreef voor een monumentale fontein. Het ontwerp op de plaat voorgesteld, was een der mededingenden, alhoewel voor geene bekroning in aanmerking gekomen, had het toch zijn eigenaardig karakter. Het geheel is van natuursteen, de vier opgaande schuine zuilen die het beeld dragen, geven een binnenruimte waarin een bekken, waaruit de waterstralen omhoog gaan, evenzoo uit de figuren op de hoeken opgesteld.

H. LEGUYT.

8 April overleed te Baarn op 67-jarigen leeftijd de architect 1e klasse bij de afd. Publieke Werken te Amsterdam. Twee jaar vroeger zagen wij hem gaan naar het liefelijk Baarn, waar ook zijne dochter woonde om rust te nemen van een hoogst

moeielijken arbeid. In den laatsten tijd hoorden wij nogal dikwerf zeggen wanneer een der hoofdambtenaren van P. W. er het bijltje bij neer lag, *al weder een martelaar.*

Doch zij gingen nog altijd met behoud van gezondheid. Leguyt deed dat niet, hij had zooveel liefde voor zijn werkkring, dat hij volhield, maar de eindelooze moeiten die P. W. ontsieren, hadden hem tot een werkelijken martelaar gemaakt, eischten zijn leven en als het ware gebroken onder de voortdurende miskende arbeid en inspanningen verliet hij Amsterdam met een bitter hart en met weinig hoop tot herstel in de toekomst. Wij hebben altijd groote achting voor Leguyt gehad. Aanvankelijk bij den architect Asseler werkzaam, die zijn groote praktische bekwaamheden waardeerde, en waarvoor Leguyt menig teekening zoo pasklaar maakte, dat zelfs de eenvoudigste werkman die begreep. Zoo nauwgezet was alles weergegeven, want dat kon Leguyt in hooge mate. Vandaar na het bureau van Springer overgegaan, merkte ook deze die gaven op en de man die zich als het ware zelf gevormd had, klom tot de plaats die hem toekwam. Zijn hoofdwerk is het Wilhelmina Gasthuis geweest, wat al zorgen heeft hij gehad om die inderdaad fraaie stichting — want dat is het — te maken tot wat zij geworden is. Toen het gebouw gereed was kreeg ik een uitnoodiging om alles eens met hem te gaan zien, geen hoekje bleef onbezocht tot zelfs de ondergrondsche lucht- en warmtekanalen moesten in lange rijen doorkropen worden, maar het geheel gaf den indruk, daar had een verdienstelijk man gearbeid. Wat tal van werken Leguyt heeft daargesteld, valt bijna niet op te sommen. Overal was hij de werkkracht voor. Vergrooting Stadhuis, Handelsschool en Telefoongebouw zijn daaronder de verdienstelijksten. Geen wonder dat de doodstijding velen trof, die nog zoo gaarne hem de rust van den arbeid hadden gegund. 't Mocht zoo niet zijn en daarbij ontviel der Maatschappij een man door eigen kracht en zelfoefening geklommen tot de eervolle betrekking die hij heeft ingenomen, de man die aller vriend moet zijn geweest, daar hij een buitengewone zachtmoedige opvatting van het leven had, en voor ieder gaarne deed wat binnen zijn bereik lag. De man die de bouwkunst tot eer heeft gearbeid, want zijne werken met de meest gebrekkige steun dikwerf saamgesteld, zullen altijd ten voordeele dezer opvatting getuigen.

Bij de tekstfiguren.

KAPEL TE NACHHODT IN W. BOUWMEESTER T. RUD. VOGEL.

Een hoogst eigenaardige oplossing wist de bouwmeester te maken van den bouw eener kapel te Nachhodt in W. Het plan, beknopt, biedt in de opstand een groote afwisseling door de verschillende uitspringende deelen. De opgaande middenbouw, die tegelijk als toren dienst doet, bekroont alles zeer gelukkig en is het geheel, met werkelijk weinig middelen verkregen, zeer goed geslaagd te achten.

Prentbriefkaarten

van voorname gebouwen in Duitschland. (Zie de omschrijving in afl. 7).

Tweede Serie ten getale van 128 stuks.

Serie Curjel en Moser.

No.

696. Bern Kirche.
697. Bern Kirche — Detail.
700. Christuskirche — Detail — Karlsruhe.
701. Christuskirche — Inneres — Karlsruhe.
702. Christuskirche — Inneres — Karlsruhe.
703. Christuskirche — Kanzel — Karlsruhe.
704. Christuskirche — Inneres — Karlsruhe.
706. Johanniskirche — Total — Mannheim.
707. Johanniskirche — Hauptportal — Mannheim.
708. Pauluskirche — Detail — Basel.
709. Pauluskirche — Hauptportal — Basel.
710. Pauluskirche — Portal — Basel.
711. Pauluskirche — Saüle — Basel.
713. St. Michael — Kirche — Altar — Zug (Schweiz).
714. St. Michael — Kirche — Taufstein — Zug (Schweiz).
718. Reichsbank — Portal — Darmstadt.
721. Privathaus — Karlsruhe.
722. Geschäftshaus — Ritterstrasse — Karlsruhe.

No.

724. Villa — Hildapromenade — Karlsruhe.
725. Römerburg — Baden (Schweiz).
726. Villa Langmatt (Inneres) Baden (Schweiz).
727. Villa Langmatt (Speisezimmer) Baden (Schweiz).
728. Villa Langmatt — Gartentor — Baden (Schweiz).
729. Villa Langmatt — Haupteingang — Baden(Schweiz).
730. Villa Langmatt — Eingang und Garderobe — Baden (Schweiz).
731. Villa Merton — Total — Durlach.
732. Villa Merton — Total — Westseite — Durlach.
733. Villa Merton — Diele — Durlach.
734. Villa Merton — Kamin — Durlach.
735. Villa Merton — Herrenzimmer mit Fries — Durlach.
736. Villa Koelle — Karlsruhe.
737. Villa Koelle — Giebel — Karlsruhe.
738. Villa Koelle — Detail — Karlsruhe.
740. Villa Höpfner — Karlsruhe.

Serie M. Dülfer.

No.

Villa Dülfer.
Villa Dülfer — Wohnzimmer.
Villa Dülfer — Eingang.
951. Villa Dülfer — Krailling — Strassenseite.
952. Villa Dülfer — Krailling — Südwestlich.
953. Villa Dülfer — Krailling — Portal.
955. Villa — Wolfratshauserstr. 21/2 — Detail — München.
956. Villa — Wolfratshauserstr. 21/2 — Detail — München.
958. Villa — Wolfratshauserstr. 31/1 — München.
959. Villa — Detail — Wolfratshauserstr. 31/2 — München.
961. Portal — Hotel Terminus — München.
963. Franz Josel Strasse 7 — München.
966. Allgemeine Zeitung — München.
967. Friedrichstrasse 9 — München.

No.

970. Portal der Hauser — Friedrichstrasse 9/11 — München.
974. Verlagsanstalt Bruckmann — München.
976. Landhaus Curry am Ammersee.
977. Landhaus Curry am Ammersee.
979. Villa Dülfer — Krailling b. Planegg.
980. Villa Schmidt — Wolfratshauserstr! — München.
982. Villa Schmidt — Wolfratshauserstr. — München.
983. Hôtel Terminus — Hofansicht — München.
984. Hôtel Terminus — Hofansicht — München.
986. Liebigst. — München.
986. Kaulbachstr. 22/26 — München.
988. Schellingstr. 26 — München.
989. Kaulbachstr. 20 — München.
990. Leopoldstr. 4 — München.
993. Leopoldstr. 77 — München.

Serie Billing.

No.

5. Kaiserplatz — Karlsruhe.
13. Projekt — Neckarbrücke — Mannheim.
14. Projekt — Neckarbrücke — Mannheim.
15. Melanchtonplatz — Karlsruhe.
16. Methodistengemeinde — Karlsruhe.
17. Melanchtonplatz — Karlsruhe.

No.

35. Stephanienstr. 66 — Karlsruhe.
36. Stephanienstr. 66 — Karlsruhe.
38. Eisenlohrstr. 25 — Karlsruhe.
39. Melanchtonhaus — Bretten.
40. Melanchtonhaus — Bretten.
41. Stephanienstr. 66 — Karlsruhe.

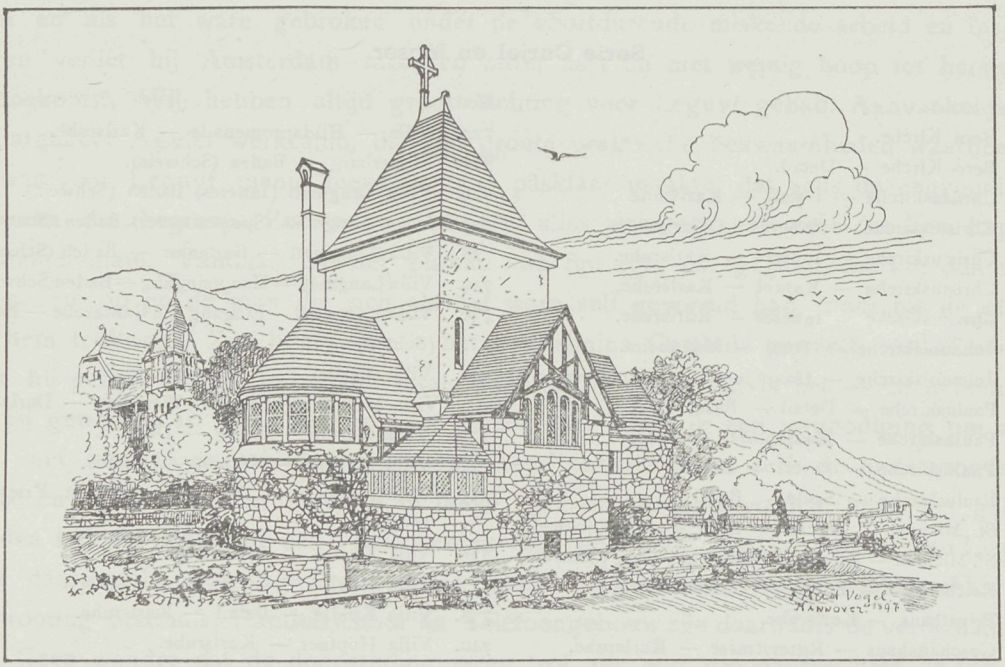

Kapel.

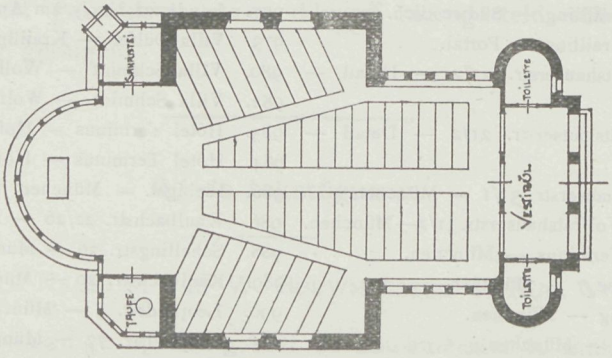

Plan.

18. Jahnstr. 15 — Karlsruhe.
20. Privathaus — Mannheim.
22. Baistr. 5 — Karlsruhe.
23. Hôtel Klingenburg — Neckarelz.
24. Hirschstr. — Karlsruhe.
25. Simon u. Eisenlohrstr. — Ecke.
26. Hildapromenade — Karlsruhe.
30. Hofapotheke — Karlsruhe.
31. Hofapotheke — Karlsruhe.
43. Stephanienstr. 66 — Karlsruhe.
44. Hildapromenade 1 — Karlsruhe.
46. Maschinen Fabrik — Bruchsal.
47. Sitzungszimmer — Masch. Fabrik — Bruchsal
50. Haus Billing — Karlsruhe — Eisenlohrstr. — Speisezimmer.
51. Jubiläums — Ausstellung — Karlsruhe.
52. Jubiläums — Ausstellung — Karlsruhe — Kamin.

Serie von Seidl.

No.
200. Bayerisches National Museum — Haupteingang — Mittelbau München.
201. Bayer. National Museum — Westlicher Flügel mit Halle — München.
202. Portal — National Museum — München.
203. Bayer. National Museum — Detail vom Studiengebäude — München.
204. Bayer. National Museum — Halle vor (Bauteil II) oder Westlicher Flügel — München.
207. Portal vom Neuen National Museum — München.
208. St. Rupertaskirche — München.

No.
209. Portal St. Rupertaskirche — München.
215. Eingang in ein Privathaus — München.
218. Vinzentium — Ges. — Ansicht — München.
219. Vinzentium — Detail — München.
538. Lenbach Villa.
540. Lenbach Villa.
543. Lenbach Villa.
544. Lenbach Villa.
583. Hirth Villa — München.
587. Gabelsbergerstr. 11 — München.

Serie Fischer.

No.
232. Privathaus — Neuhausen — München.
250. Portal Schulhaus am Heimerauplatz.
251. Erlöserkirche in Schwabing.
252. Erlöserkirche in Schwabing.
253. Schulhaus am Elisabethenplatz — München.
254. Schulhaus am Elisabethenplatz — München.
256. Hirschbergerschulhaus — Portal — München.
257. Hirschbergerschulhaus — München.
258. Schulhaus am Heimerauplatz — München.
287. Detail — Höhere — Töchterschule — München.
288. Städtische höhere Töchterschule — München.

No.
289. Städtische höhere Töchterschule — Aula — München.
290. Städtische höhere Töchterschule — Aula — München.
291. Städtische höhere Töchterschule — Aula — Kapitäle.
292. München — Schwabing — Erlöserkirche — Kapitäle Bildhauer Ernst Neumeister.
293. München — Schwabing — Erlöserkirche — Kapitäle.
294. München — Schwabing — Erlöserkirche.
295. München — Schwabing — Erlöserkirche.
296. München — Schwabing — Erlöserkirche.
297. München — Schwabing — Erlöserkirche — Innenansicht mit Orgel.

Prijsvraag dubbele arbeiderswoning, uitgeschreven in Januari 1907, door de „Bouwvereeniging Veendam" te Veendam.

Reeds in de vorige aflevering is de afloop medegedeeld. Door het bestuur in kennis gesteld met het uitvoerig rapport, willen wij hieraan ontleenen, dat er ten laatste een tiental overbleven, waarbij de bekroonden: Rust Roest, Piepie, Thuis 't Best, Twee cirkels in gelijkzijdige driehoek door elkaar geteekend, Eenvoud, Welvaart, Ster in cirkel, Betsy, Arbeiterheim en Voor het Volk.

Rust Roest. — Ook dit ontwerp neemt te veel breedte van het terrein in beslag. De slaapkamer is te klein, vorm van de keuken te gerekt. De uitgebouwde schuur en privaatruimten minder gewenscht. Keldertje te smal. Voorgevel vrij goed.

Piepie. — Verdienstelijk ontwerp; toch zijn de verhoudingen woonvertrek niet gunstig; er is slechts één slaapvertrek geprojecteerd en de zoldertrap te veel zichtbaar in de keuken. Ware de gestelde bouwsom niet met een aanmerkelijk bedrag van *f* 1000 overschreden, de jury zou dit ontwerp voor een onderscheiding hebben voorgedragen.

Thuis 't Best. — Verdienstelijk ontwerp, slechts één slaapgelegenheid geprojecteerd, de keuken en het portaal zijn te groot, evenals de geheele bebouwde oppervlakte, waardoor de gestelde bouwsom te veel overschreden wordt, mede een reden waarom de jury geen vrijheid vond dit ontwerp voor een onderscheiding voor te dragen.

Twee conc. cirkels en driehoek (dooreen). — In dit ontwerp is de portaalruimte en de daaronder gelegen kelder goed aangebracht, het afzonderlijk slaapvertrek is gunstig gelegen en verdient aanbeveling. Door de keukenruimte te verkleinen zou de schuurruimte onder de verlengde bekapping te brengen zijn en daardoor het ontwerp vereenvoudigd worden. De gevels zijn minder goed opgevat dan bij het motto »Welvaart«

Eenvoud. — Plattegrond niet zonder verdiensten. Trap naar den zolder niet eenvoudig genoeg. Schoorsteenen komen voor de ramen boven, die dus niet op de goede plaats zijn aangegeven. Gevels gedrukt.

a. *Welvaart.* — Portaalruimte moet verbreed worden, aangezien muurwerk naast het buitendeurkozijn te zwak is Kelderkast te klein; privaat kan in de schuurruimte worden ondergebracht; keukenbuitendeurkozijn kan vervallen. Overigens is dit ontwerp van al de ingekomenen het best voor uitvoering geschikt.

Ster in cirkel. — Zeer verdienstelijk ontwerp, voor de begroote bouwsom niet uit te voeren. Oppervlakte alkoof onvoldoende, toegang tot den kelder door een vloerluik minder gewenscht. Teekenwerk keurig uitgevoerd.

Betsy. — Plattegrond eenvoudig en vrij goed van opvatting; toegang privaat en keuken in strijd met de Bouwverordening; behoorlijke wandvlakte voor het plaatsen van meubelen in het woonvertrek ontbreekt; kelder niet gunstig gelegen; gevels zonder verdienste.

Arbeiterheim. — Uitstekende planindeeling. Indien van de gevels hetzelfde getuigd kon worden, zoo zou deze inzending waarschijnlijk door de jury voor een hoogere onderscheiding zijn voorgedragen.

Voor 't Volk. — De plattegrond is niet zonder verdiensten, hoewel een kelder, onder de schuurruimte geprojecteerd, niet aan te bevelen is, aangezien een houten vloer daar niet op zijn plaats is. Hoewel de inzender het aesthetisch aanzien niet heeft verwaarloosd, had het de voorkeur verdiend, geen zakgoot toe te passen. De schoorsteenen buitendaks zijn ongunstig geplaatst. Het teekenwerk, vooral de perspect.-schets, is zeer goed uitgevoerd.

Onderstaande circulaire ontvingen wij van de Algem. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond met verzoek tot opname waaraan wij gaarne voldoen.

Aan Heeren Architecten, Ingenieurs, Industrieelen
en Aannemers in Nederland.

Weledelgestrenge Heeren!

Het Hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond heeft de eer het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Het kan U niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beambten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof — met behoud van salaris — worden gesteld.

Eveneens zal het U bekend zijn, dat in de laatste jaren door ambtenaren en beambten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden, waardoor het verleenen van een zomerverlof in zeer vele vakken vrijwel usance is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen ook reeds wijzen op vele categoriën van werklieden b.v. de typografen, timmerlieden, diamantbewerkers, handels- en kantoorbedienden, spoorwegpersoneel enz. aan wier verzoek om verlof onder genoemde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

Hoe is het in dit opzicht met onze vakgenooten, de opzichters en teekenaars gesteld? Behalve de opzichters en teekenaars in dienst van rijk, gemeente en andere colleges, genieten nog maar zeer enkelen van een jaarlijkschen vacantietijd.

En werkelijk — ons hoofdbestuur kan het getuigen — de opzichters en teekenaars hebben haast geen wensch naar welker vervulling zij vuriger zouden verlangen. De aandrang op het hoofdbestuur van onzen bond uitgeoefend om een actie daarvoor te voeren, spreekt boekdeelen.

Waar wij nu overtuigd zijn, dat onze Nederlandsche werkgevers niet ongenegen zijn, dit zoo zeer door hunne opzichters en teekenaars begeerde verlof te verleenen; waar wij daarvan des te meer overtuigd zijn geworden, door den werkelen steun die onze bond in deze actie in de laatste jaren van zoovele patroons en patroonsvereenigingen mocht ondervinden, daar komen wij ditmaal met nog meer hoop op succes tot alle werkgevers, welke opzichters en teekenaars in hun dienst hebben, met het beleefd, doch *dringend* verzoek, om aan die opzichters en teekenaars een jaarlijksch verlof toe te kennen van

acht achtereenvolgende dagen, met behoud van salaris.

Wij zullen niet ontkennen, dat het toekennen van *acht achtereenvolgende dagen verlof*, vooral aan opzichters, nog al eens op bezwaren stuit, maar daartegenover zijn wij van meening, dat die bezwaren *niet* van zoo ernstigen aard *kunnen* zijn, dat zij niet voor de billijkheid van ons verzoek uit den weg moeten gaan.

Ook voor den opzichter is een jaarlijksche ontspanning en afleiding beslist noodzakelijk te achten, wil hij steeds frisch en energiek voor zijn taak kunnen berekend zijn.

Bovendien gelden die bezwaren voor de opzichters in gemeentedienst toch ook. Welnu, daar worden ze overwonnen, waarom wij dat voor opzichters en teekenaars in dienst bij particulieren ook zeer goed mogelijk achten, wanneer maar wat goeden wil bij — en onderling overleg tusschen werkgevers en hunne opzichters en teekenaars aanwezig is.

Het verzoek om verlof wordt door ons hoofdbestuur gedaan hoofdzakelijk in het belang hunner vakgenooten, maar toch meent het er op te moeten wijzen, dat de vervulling van een zoo vurigen wensch der opzichters en teekenaars, ook in het belang der werkgevers zal zijn. Immers wanneer zij eens acht dagen geheel vrij zijn, niet de lasten van zorgen en plichten hebben te dragen; hun geest en gedachten den vrijen loop kunnen laten; kortom, kunnen genieten van de heerlijke, vrije natuur, dan zal een dergelijke physieke en geestelijke ontspanning een grooten invloed ten gunste op hun werkkracht hebben.

Vast vertrouwende dat alle werkgevers ons schoone pogen zooveel in hun vermogen is zullen steunen — ook ter bevordering van een goede verhouding en samenwerking tusschen patroons eenerzijds en opzichters en teekenaars anderzijds — hebben ondergeteekenden de eer van u te zijn

Met de meeste hoogachting,

Het Hoofdbestuur van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond:

Z. GULDEN, *Voorzitter.*
J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*
J. C. O. CAMMAN, *Penningmeester.*
B. v. d. WERFF, *2e Voorzitter.*
JAN. GERHARDT, *2e Secretaris.*
M. GELDMAKER, *2e Penningmeester.*
C. BOENK, *Secretaris Inf. Bureau.*

Bij deze circulaire is een biljet gevoegd tot betuiging van sympathie, dat zeker door velen gesteund zal worden.

Monumentale fontein

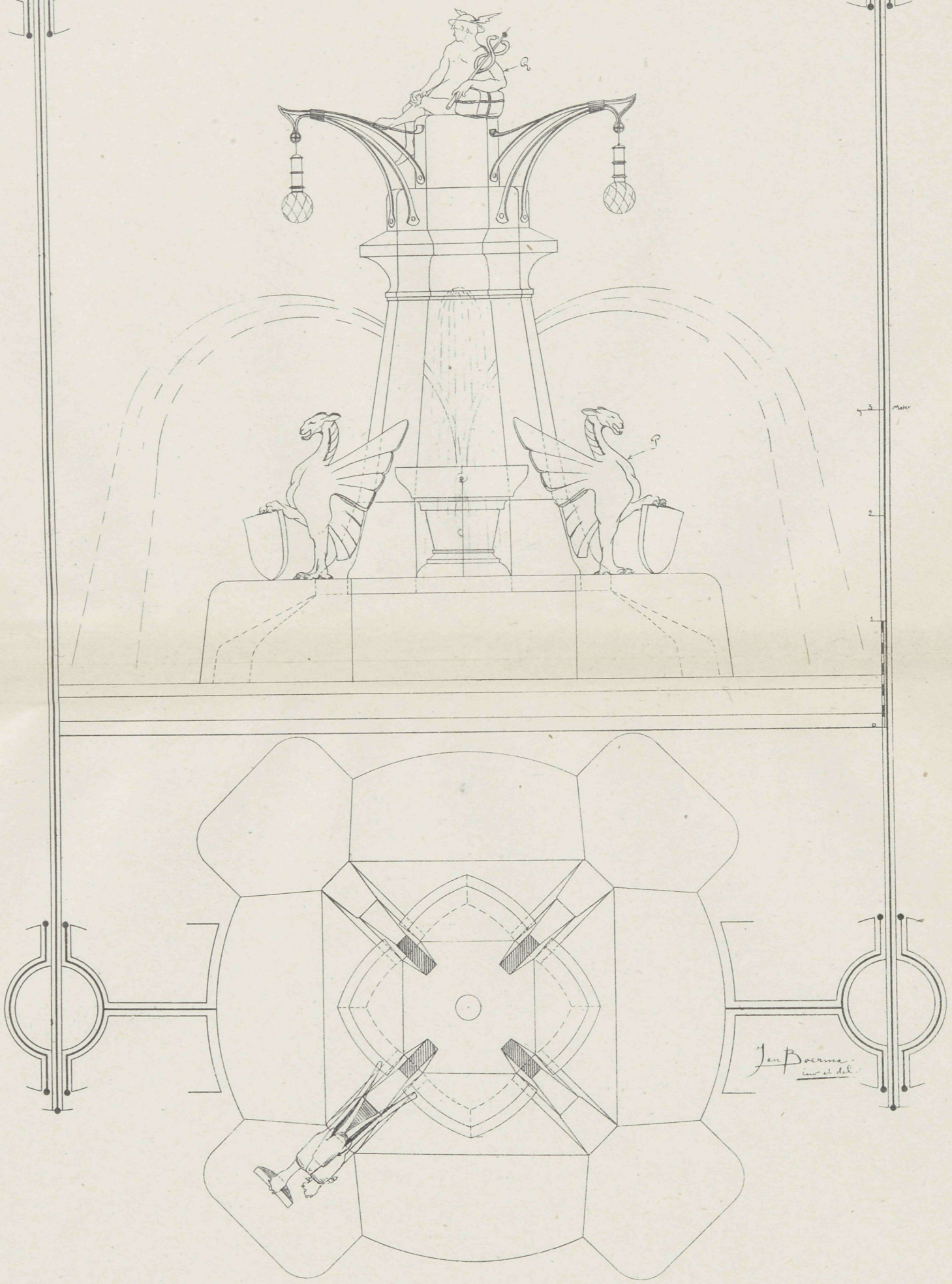

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

21 Maart 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 6.

Bij de Platen.

Plannen voor het bouwen van een woonhuis te Nederweert.

DOOR

HERM. SMEETS, Architect.

Doorsneden.

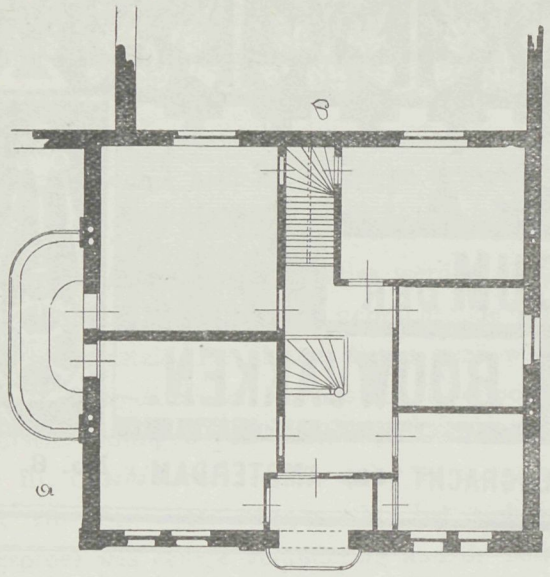

Bovenplan.

De bouw van vele woningen in het zuiden van ons land loopt veel uiteen met dien, welke meer noordelijk worden gebouwd. Het zijn daar dikwerf stads- en buitenwoningen gecombineerd, overeenkomstig de eischen die de gewoonte en het bestaan in die streken zich stellen. Zulk een woonhuis geeft thans de plaat. In het front een woning voor de stad, in de inwendige verdeeling gedeeltelijk voor het buitenleven bestemd, daar koe- en varkensstallen met deel en bergplaatsen aan den hof achter aansluiten.

Van denzelfden bouwmeester mochten wij het gebouw eener drukkerij opnemen, dat geheel het stadsleven kenmerkt en de kantoren en werkplaatsen afzonderlijk doet herkennen van de woning. Ook dit is een eigenaardig geheel, dat duidelijk uit de verschillende tekstfiguren valt te beoordeelen.

Moderne bouwwerken.

Toevallig zag ik mij onlangs op den weg door Amstel's straten, geplaatst voor een nieuw gebouwd magazijn. 't Zit zoo in de aard, maar die in de krullen als 't ware geboren is, blijft het tot zijn stervensuur bij, om als er gebouwd wordt te zien en daarna zijne gedachten te laten gaan. Zoo ging het ook hier. In mijne overpeinzingen werd ik gestoord, een oude confrère, eerlijk in zijn beschouwingen en die heel wat afgetimmerd heeft binnen onze veste, tikte mij op den schouder. Nu, wat zeg je daarvan, en met schalkschen lach riep hij: mooi hè? Onwillekeurig begon ik te lachen, zoowel om zijn uitroep als om zijn critiek. 't Is verschrikkelijk, zeg begrijp jij daar nu iets van. Bouwde men vroeger een winkel, groote spiegelruiten, zoo min mogelijk raamhout of stijlen. 't Moest alles glas zijn en de patroons die die eischen stelden

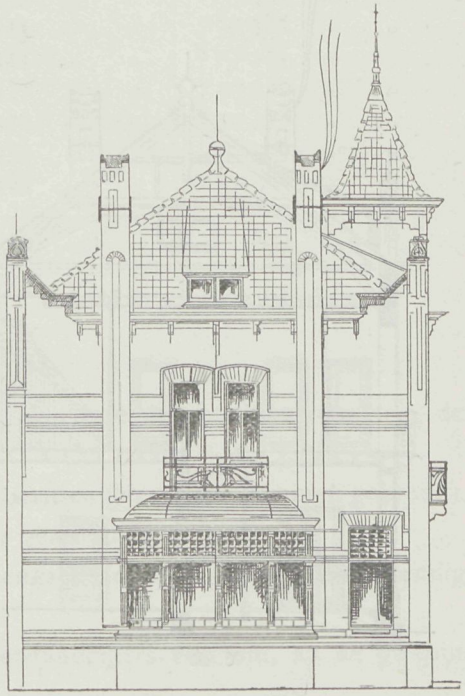

Zijgevel.

hadden in veel opzichten gelijk, want achter die glazen afscheiding kwamen de artikelen tot recht. Maar wat zeg je van zoo iets, een boograam gevuld voor de helft met een naar buiten uitgeschoven kastje, zoo iets van een stookhaard, waarin een benepen spiegelruit en het overige deel van het raam benevens de geheele boog gevuld met zware ijzeren stangen, die aan een gekkenhuis of gevangenis doen denken. Hoe komt men er toe, zoo dat goddelijke licht aan zijn huis te ontnemen. Is dat nu een winkelkast om achter te etaleeren, 't is een zotternij. Zeg jij dan maar dat die moderne bouw mooi is. Zulke staaltjes doen vragen hoe de ontwerper tot dergelijke zonderlingheden kwam. Dat is het juist, was mijn antwoord, dat is geen kunst, geen stijl; 't is alleen het uitvloeisel om zonderling te zijn en dat er nu nog bouwpatroons gevonden worden, die de gelegenheid scheppen zoo iets te maken, 't is treurig, maar

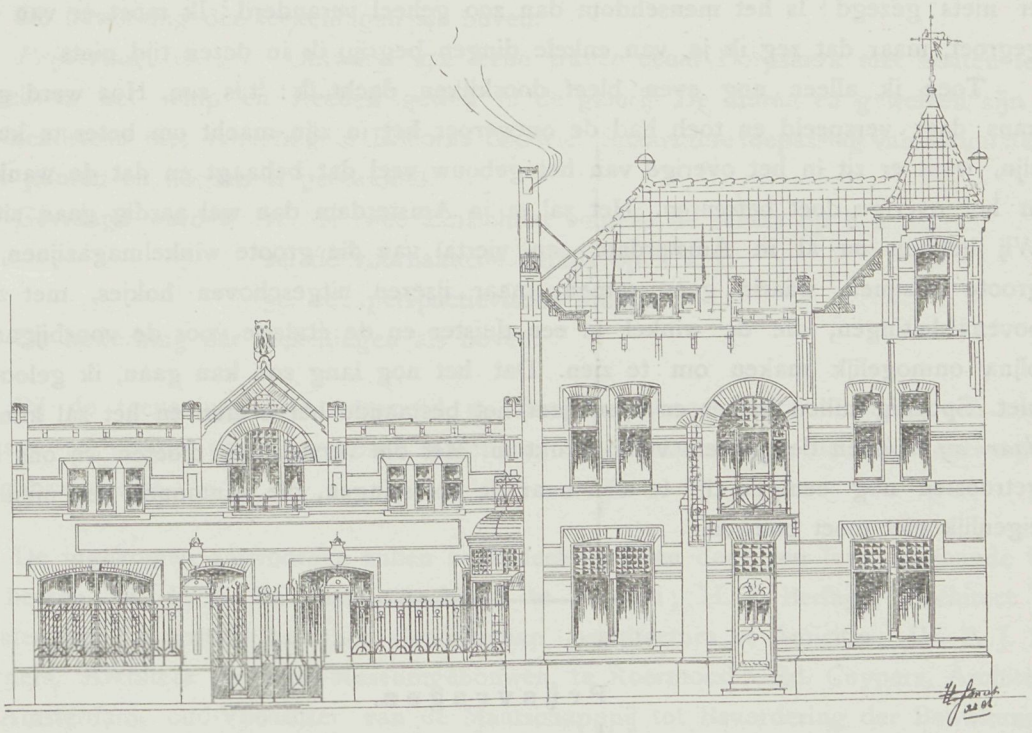

Voorgevel.

Drukkerij, woonhuis enz. van de firma E. Smeets, te Weert.

geloof mij, dat verandert. Vraag het den bouwpatroon maar eens nu zijn werk gereed is of hij er niet machtig mee ingenomen is en ik wed tien tegen een, dat hij de geheele combinatie wel uit de boogvulling zou willen kijken om die door een enkele ruit te vervangen. Een mooie tijd, mopperde mijn confrère, en dan gebeurt het nog wel, dat je soms zelf ook dat nieuwe nog in bescherming neemt. Dat is zoo, maar niet zulk nieuw. Dat is niets, dat is geld, licht, aanzien, kortom alles verknoeien. Daar zit in het moderne zoo ontzaglijk veel goeds dat de kromme sprongen hier gemaakt, daar niet van op rekening gebracht mogen worden. Maar jammer is het. Hoe had een zee van licht des avonds naar buiten kunnen stralen, hoe had overdag de afscheiding tusschen binnen

en buiten zoo gemaakt, een oorzaak geweest. dat dit gebouw een groote aantrekkelijkheid voor de omgeving was geworden, terwijl het nu door de voorbijgangers wordt geschuwd. Dat is ook geen modern zijn. Men behoeft niet in die absurditeiten te vervallen om een kansje te wagen aantrekkelijk te zijn, wat men echter nooit wordt op die wijze. En toch schijnen onze bouwkundigen, wij hebben er meer voorbeelden van, van die raam-indeelingen te houden, waar de beschouwer als het ware op zijn hurken mag gaan zitten om tenminste eenige goede beschouwing van de ruimte te kunnen bekomen.

Zou je nu denken, als wij in onzen tijd zoo iets hadden gemaakt, dat wij er zoo gemakkelijk afgekomen waren; wel, ze hadden in Architectura of in de afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst het ter sprake gebracht en ik verzeker je, we zouden een pennetje hebben moeten laten vallen uit onze veeren. En nu wordt er niets gezegd! Is het mensehdom dan zoo geheel veranderd? Ik moet er van door, gegroet, maar dat zeg ik je, van enkele dingen begrijp ik in dezen tijd niets.

Toen ik alleen nog even bleef doorkijken, dacht ik: 't is zoo. Hoe werd goede kans daar verspeeld en toch had de ontwerper het in zijn macht om beter te kunnen zijn, want er zit in het overige van het gebouw veel dat behaagt en dat de wanklank in het overige doet betreuren. Het zal er in Amsterdam dan wel aardig gaan uitzien. Wij hebben nu al in Amsterdam een viertal van die groote winkelmagazijnen, met groote kozijnen, waarin geen ramen, maar ijzeren uitgeschoven hokjes, met zware bovenafsluitingen, die de winkel in een duister en de étalage voor de voorbijgangers bijna onmogelijk maken om te zien. Dat het nog lang zoo kan gaan, ik geloof het niet. Spoedig zullen hamer en breekijzer het bestaande hervormen en het zal klinken: *daar zij licht* en de geheele vulling rukt in. Met die verzuchting moeten wij ons maar getroosten nog eenigen tijd te zien naar de oplossingen, die aantoonen hoe men toch eigenlijk niet moet bouwen.

Prijsvragen.

Tweede Serie Prijsvragen, uitgeschreven door de heeren Van de Loo, Steenfabrikanten te Dieren.

PROGRAMMA.

Onderstaande drie prijsvragen hebben ten doel: het ontwerpen van toepassingen in »Verblendsteen« in verschillende hoofdtinten, in verband met siersteen, genaamd »Bricorna«. [1])

Prijsvraag No. I. Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in eene straat van 15 M. breedte. Den gevel te ontwerpen voor uitvoering in Verblendsteen met Bricorna als versiering. Spaarzame toepassing van natuursteen voor enkele onder-

[1]) Monsters dezer steensoorten worden belanghebbenden op aanvrage aan de fabriek kosteloos toegezonden.

deelen is geoorloofd. Bijgaande schets te volgen in hoofdafmetingen van het geheel alsmede in hoofdvorm en verdeeling der ramen.

Gevraagd worden: 1e. de teekening van den gevel, 1 à 20.
2e. de voornaamste details, 1 à 5.

De teekeningen in kleur, zoo natuurgetrouw als mogelijk, te bewerken.

Prijsvraag No. II. Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor eene villa, volgens bijgaande schets. De muren en gewelven zijn bedoeld in Verblendsteen met versiering in Bricorna.

Gevraagd worden: 1e. de aanzichten volgens AB en CD, op 1 à 20.
2e. de plans met aanduiding van vloer en gewelf.
3e. de voornaamste details op 1 à 5.
4e. een perspectievische schets.

De bewerking der teekeningen als boven.

Prijsvraag No. III. Ontwerp van eene travee eener Dorpskerk met houten tongewelf in het schip en steenen gewelf in de galerij. De muren en gewelven zijn in Verblendsteen met versiering in Bricorna bedoeld. Spaarzame toepassing van natuursteen voor plinten en dorpels is geoorloofd.

Gevraagd worden: 1e. de twee aanzichten volgens de schets op 1 à 20.
2e. de voornaamste details op 1 à 5.
3e. een perspectievische schets.

De bewerking der teekeningen als boven.

Bij de teekeningen, in antwoord op deze prijsvragen in te leveren, een korte opgave te voegen van de gekozen materialen en de plaats waar die in de ontwerpen aangebracht zijn.

De ingekomen antwoorden zullen beoordeeld worden door een Jury, bestaande uit de heeren: K. P. C. de Bazel, Architect te Bussum; H. P. Berlage, Architect te Amsterdam, Voorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitia; Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijks-Museumgebouwen, te Roermond; Ed. Cuypers, Architect te Amsterdam, oud-Voorzitter van de Maatschapppij tot Bevordering der Bouwkunst; Prof. Henri Evers, Architect, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; Prof. Jacob F. Klinkhamer, Civiel en Bouwkundig Ingenieur, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; C. H. Peters, Rijks-Bouwmeester te 's Gravenhage.

De heer Jos. van de Loo, Steenfabrikant te Dieren, zal de Jury bijstaan als technisch adviseur.

Voor *elk* der prijsvragen Nr. 1, Nr. 2 en Nr. 3, zijn door de heeren Van de Loo de volgende prijzen ter beschikking gesteld.

Aan den vervaardiger van het beste en bovendien ter bekroning waardig gekeurd ontwerp voor *elke* prijsvraag zal worden uitgereikt de som van *f* 300; voor het in de tweede plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor *elke* prijsvraag wordt uitgeloofd de som van *f* 150, en voor het in de derde plaats ter bekroning waardig gekeurd ontwerp voor *elke* prijsvraag de som van *f* 50.

Het bedrag der uitgeloofde prijzen is dus in het geheel *f* 1500.

De prijsuitschrijvers behouden zich het recht voor, ontwerpen welke niet door de Jury bekroond worden, aan te koopen in overleg met de vervaardigers van die ontwerpen.

Algemeene Bepalingen.

1. Alle stukken in antwoord op deze prijsvragen worden vóór of op 30 Augustus 1907, des namiddags te 2 uur, vrachtvrij ingewacht aan het adres van den secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den heer C. T. J. Louis Rieber, Marnixstraat 402, te Amsterdam, vergezeld van een open brief, waarin een adres, om

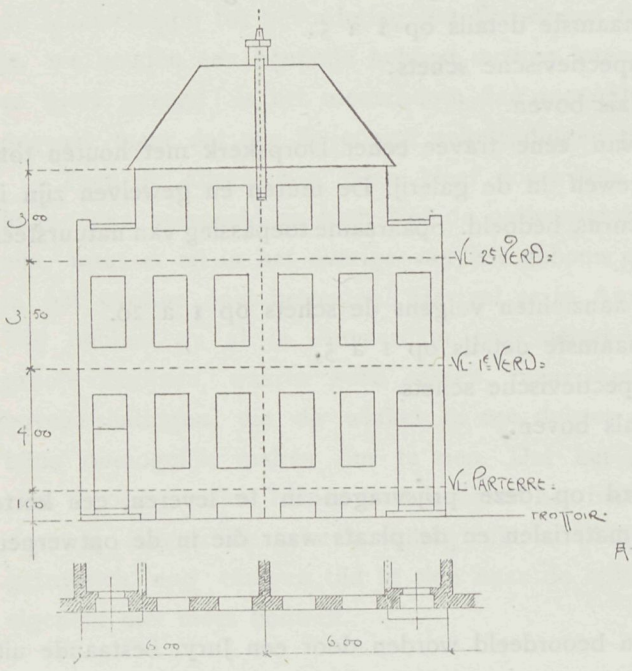

1ste Prijsvraag.

GEVEL VAN EEN DUBBEL WOONHUIS IN EEN STRAAT VAN 15 M. BR.

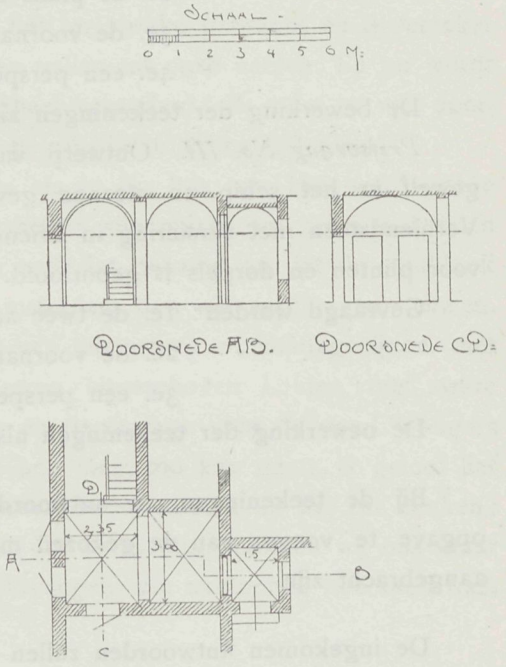

2de Prijsvraag.

VESTIBULE MET PORTAAL VAN EEN VILLA.

zoo noodig met den inzender te correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

De in te zenden stukken moeten zijn gemerkt met een motto, en vergezeld van een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de aanduiding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender.

2. De teekeningen mogen niet opgerold worden ingezonden.

3. De Jury heeft het recht, wanneer eenig antwoord niet voor eene volle bekroning kan worden voorgedragen, de prijsuitschrijvers voor te stellen daaraan eene andere onderscheiding toe te kennen.

4. De bekroonde of gedeeltelijk bekroonde ontwerpen blijven ter beschikking van de prijsuitschrijvers, die zich het recht voorbehouden de ingezonden teekeningen in verschillende steden ten toon te stellen, en reproducties van de teekeningen uit te geven.

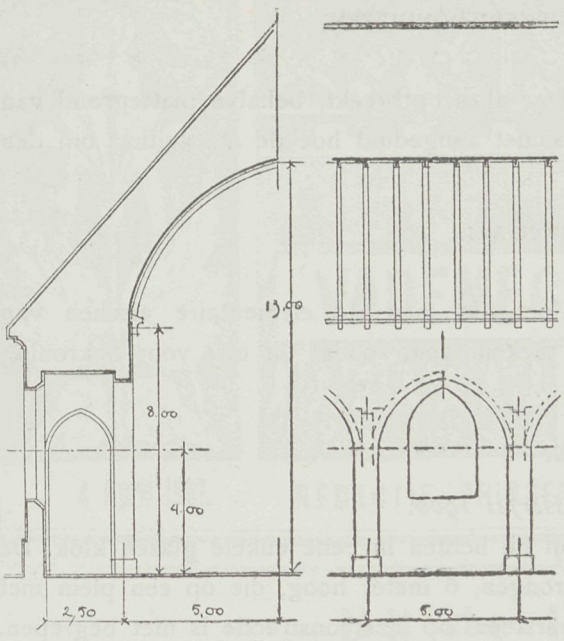

3de Prijsvraag.

TRAVEE VAN EEN DORPSKERK MET HOUTEN TONGEWELF IN HET SCHIP EN STEENEN GEWELVEN IN DE GALERIJEN.

5. De niet bekroonde onwerpen kunnen na 31 December 1907 afgehaald worden aan het bureau van de Maatschappij te Amsterdam; de niet bekroonde ontwerpen van mededingers buiten Amsterdam wonende, zullen na dien datum aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

6. De uitslag van de beoordeeling der Jury zal vóór 1 October 1907 worden bekend gemaakt.

Na de uitspraak der Jury zullen alle ingekomen antwoorden openbaar worden tentoongesteld in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Het rapport der Jury zal gepubliceerd worden, en tijdens die tentoonstelling ter lezing liggen.

7. De wedstrijd is opengesteld voor alle bouwkundigen in Nederland.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

A. SALM G.BZN., *Voorzitter.*

AMSTERDAM, Februari, 1907. C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Prijsvragen

van het genootschap »Architectura et Amicitia«, over het jaar 1906.

Jury-rapport.

VOLKS-BIBLIOTHEEK VOOR EEN STAD VAN 500 000 INWONERS.

Motto: *Kwadraatfiguur* (geteekend).

Dit ontwerp kan niet voor eene bekroning in aanmerking komen. Allereerst ontbreekt een flinke groote ruimte, waar de eigenlijke bibliotheek, boekenzaal of magazijn wordt ingericht. De aanwezigheid van »vijf leeszalen en twee wintertuinen« is zeer hinderlijk voor de contrôle, in zulk een gebouw toch een hoofdvereischte. Ook de afgifte boeken gesplitst onder en boven is niet geschikt. De bestemming van volksbibliotheek vereischt een eenvoudiger, monumentaler karakter dan deze spelende gevels vertoonen. De woningen van den directeur en archivaris zijn te bekrompen. De twee koepelachtige paviljoenen, open of gesloten, zijn hier zeker niet op hun plaats.

GROEP VAN 12 BURGERWOONHUIZEN.

Motto: *Geduld.*

Voldoet niet aan het programma, daar alles ontbreekt, behalve plattegrond van eene verdieping en de voorgevels. Ook is niet aangeduid hoe de aansluiting om den hoek der beide straten is opgelost.

TELEFOONPAAL.

Motto: *Madura.*

Het eenige ingezonden ontwerp voldoet niet aan de elementaire eischen van schaal, ornamentatie en behandeling der teekeningen, zoodat dit niet voor bekroning in aanmerking kan komen.

EEN GASLANTAARN VOOR VIJF LICHTEN.

Motto: *Kwadrantstaal, N. 14b* en *In Herfst 1906.*

Motto Kwadrantstaal verzamelt alle vijf de lichten in eene enkele glazen klok. De lantaarnpaal is tot een ijle lijn saamgedrongen, 6 meter hoog, die op een plein niet gunstig zal spreken. Overgang van natuursteen op ijzerconstructie is niet begrepen. De behandeling der klok bij het schoonmaken, 6 meter boven de straat, is hoogst bezwaarlijk. De profileeringen der hoekijzers vertoonen weinig ontwikkelde lijnen.

Motto N. 14b. Dit ontwerp heeft vijf peervormige lampen met platte bodems, die door de metalen banden veel van het licht naar de straat zullen onderscheppen. De klokken zijn tusschen vier ijzers, zeer lastig te bewegen of schoon te maken. Vrije glasklokken is een vereischte, waaraan tegenwoordig steeds wordt voldaan. De vierkante aansluitende ijzeren ooren zijn even weinig schoon als de ontwikkeling uit den te hoogen wankelenden grondsteen.

Motto In Herfst 1906. Dit ontwerp is beter begrepen dan de beide voorgaande. De voet staat vast, de opgaande lijnen zijn beter begrepen, de omvang staat in verband tot de vijf lantaarns van den kop. Dat niet alleen de constructie uit de behandeling van het ijzerwerk spreekt, mag worden geprezen.

De jury meent dat dit ontwerp voor bekroning in aanmerking kan komen en de vervaardiger verdient dat hem een boekwerk wordt toebedacht.

De Jury

JOSEPH TH. CUIJPERS.
W. KROMHOUT CZN.
J. H. W. LELIMAN, *plaatsverv. lid.*

Intusschen heeft de heer Corn. de Graaf, architect te Utrecht, zich bekend gemaakt als de vervaardiger van het ontwerp: In Herfst 1906.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

2 Mei 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 9.

Bij de Platen.

Ontwerp remise met woning,

DOOR

G. C. ROTHUIZEN.

Een zeer eigenaardig geheel levert dit ontwerp met zijne overstekende kappen, overdekte toegangen, deuren en ramen, die het geheel karaktervol maken en geheel passend doen zijn voor een landelijke omgeving. De plannen en gevels geven op de plaat een duidelijke voorstelling van alles. Ook de behandeling der materialen voor het benedendeel in metselsteen, daarboven in cement, geeft bij de kleur der kaplijnen en luiksluitingen aan het geheel een bijzonder cachet.

R. CRUYFF.

Daar vallen dezer dagen onder de mannen die het bouwvak dienen harde slagen. Nu weder werd de heer R. Cruyff in de afgeloopen week op 59-jarigen leeftijd plotseling aan zijn werkkring ontrukt. Er zijn geen vakmannen in Amsterdam, die de heer R. Cruyff niet in zijn werkzaam leven gekend hebben en ook buiten de veste had hij op vele plaatsen zich naam gemaakt. Aannemer van beroep heeft hij vele werken daargesteld, talrijke scholen en ook het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

de Oranjekerk en zoovele anderen. Maar ondernemend als hij was, zag zijn oog zoo hier als elders dadelijk het goede en voordeelige wat er in zat. Zoo ondernam hij veel in Ede, Zeist en overal elders. En wanneer hij dat deed kon men zeker zijn, dat de bouwkunst er goed bij voer. Hij wist dan altijd de noodige krachten zich te assumeeren, die zijn ondernemingen voor stad en land tot sieraad deden zijn. De hoofdingangen van de Galerij om het Paleis voor Volksvlijt, volgens teekening van den bouwmeester Van Gendt, behoorden daaronder. Evenzoo de hoekhuizen in de Raadhuisstraat, waar de architecten Berlage en Bonda het ontwerp leverden. In lateren tijd mocht zijn zoon, de architect Cruyff, die in Zeist veel bouwt, hem ter zijde staan en het was altijd zulk een streelende genoegdoening voor hem, als hij daarop mocht verwijzen. R. Cruyff was een eerlijk man, die zich vele vrienden had gevormd. Hij was de maatschappij tot eere. Zulke mannen hebben wij noodig en zijn zoo plotseling afgebroken arbeid stemt velen tot weemoed.

De Vijzelstraat als verkeersweg.

Meer en meer laat het zich aanzien, dat de Vijzelstraat de verkeersweg zal worden tusschen de oude en nieuwe stad. Het is dan ook de eenige rationeele en mogelijke weg, als door de natuur van zelf aangewezen. Wel is er een plan van de heeren D. C. Meijer en den architect Van Arkel, maar beschouwen wij dit als een hoogst ongelukkige gedachte die den heer Meijer zich van een nieuwe verkeersweg gevormd heeft en kunnen wij niet aannemen, dat de architect Van Arkel ernstig dat plan kan voorstaan. Drie raadsleden hebben thans een voorstel gedaan, dat een groote tegemoetkoming in de uitvoering voor de nieuwe verkeersweg geeft.

Wij laten hieronder volgen het voorstel door die heeren gedaan, dat zeker alleszins toejuiching verdient en de zaak voor gemakkelijke oplossing mogelijk maakt.

Door de Raadsleden Hendrix, Scheltema en Posthumus Meyes is een voorstel ingediend tot wijziging van de voordracht van B. en W. tot de vaststelling van een voorgevelrooilijn voor de Westzijde der Vijzelstraat.

De vaststelling van de voorgevelrooilijn heeft voor hen geen bezwaar, voor zoover het betreft het gedeelte der Vijzelstraat, dat gelegen is tusschen de Heerengracht en de Prinsengracht, doch het gedeelte, dat gelegen is tusschen den Singel en de Heerengracht behoeft, huns inziens, onmiddellijk verbetering en wel om de volgende redenen.

Ten eerste staat het vast, dat dit gedeelte, behalve het verkeer Vijzelstraat—Sophiaplein, ook dat van het Museumterrein—Spiegelstraat—Sophiaplein opneemt en dit in nog meerdere mate zal doen, zoodra door verbreeding, zoowel van het eerste gedeelte der Vijzelstraat, als van de brug over de Heerengracht met eenig recht van een verkeersweg kan gesproken worden.

In de tweede plaats gaat het niet aan in een straat, die de directe verbinding vormt tusschen het centrum van de gemeente met een zeer groot en zeer bevolkt

stadsgedeelte, een toestand te handhaven, waarbij trams, rijtuigen en karren slechts van één zijde gevoerd kunnen worden en auto's en fietsen geen toegang hebben, terwijl voetgangers slechts zigzagsgewijze hun doorgang kunnen vinden.

Den weg echter, dien B. en W. voorstellen in te slaan, om misstanden in het eerste gedeelte der Vijzelstraat op te heffen, achten de h.h. Hendrix c.s. niet den gewenschten om tot eene oplossing van het vraagstuk te komen binnen een termijn, die eenigszins in verhouding staat tot de dringende noodzakelijkheid daarvan. Zij zien daarentegen in onteigening het juiste middel, om weldra de vereischte verbetering te verkrijgen.

De straatbreedte van 25 M., die B. en W. voorstellen, zal volgens hunne meening de zaak noodeloos kostbaar maken, is uit een aesthetisch oogpunt bepaald af te keuren. Eene afmeting van 20 M. achten zij beter passend bij het oude stadsgedeelte; waar het verkeer dat niet vereischt heeft de gemeente te zorgen, dat aan het eigenaardig karakter der stad, en vooral der hoofdgrachten, geen geweld wordt aangedaan. Voor de beantwoording van de vraag, of eene breedte van 20 M. ruim voldoende is, ook voor de verre toekomst, wijzen zij op de Reguliersbreestraat, die nog niet vol 14 M. breedte heeft, en de Leidschestraat met slechts 11.10 M. breedte. Ook uit een financieel oogpunt zullen de bezwaren niet onoverkomelijk zijn; waarschijnlijk zullen de kosten van onteigening en verbreeding der straten op 20 M., na aftrek der opbrengst van de weder te verkoopen terreinen, volgens hunne raming *f* 600.000 bedragen.

De heeren Hendrix c.s. stellen derhalve voor:

1°. B. en W. uit te noodigen den Raad een voorstel te doen, om bij Hooger Bestuur aan te vragen de indiening eener wet, houdende verklaring, dat de verbreeding van het gedeelte der Vijzelstraat tusschen den Singel en de Heerengracht is een werk van algemeen nut, ten einde met behulp dier wet over te gaan tot de onteigening, voor zooveel noodig van de bij het voorstel nader aan te duiden perceelen aan de Westzijde van gemeld gedeelte dier straat, aan den Singel, de Reguliersdwarsstraat en de Heerengracht;

2°. in de voordracht van B. en W. tot vaststelling van eene voorgevelrooilijn voor de beschouwing aan de Westzijde der Vijzelstraat te lezen 20 M. in plaats van 25 M.

Bij de tekstfiguren.

In aansluiting van hetgeen wij in aflevering 7 en 8 over architectuur prentbriefkaarten schreven, geven wij hierbij nog een tweetal ontwerpen uit die seriën om te laten zien, welke verdienste deze kaarten bevatten.

Overigens verwijzen wij naar achterstaande annonce.

1857 — PECK & Co. — 1907.
Amsterdam.

De bel gaat. Van de firma Peck & Co. en tegelijkertijd werd een zorgvuldig verpakt doosje overhandigd. Zeker weder een cliche van een of andere nieuwe vinding, om te wisselen met de thans geplaatste. Heel iets anders. Toen het doosje openging lag daarin een fraaie kalender in bronzen standaard. De kalender kan 25 jaar medeleven — van waar dat, de firma vierde 27 April l.l. haar vijftig jarig bestaan en aan allen waarmede zij in betrekking stond, zond zij dit keurig souvenir. Het was dus geen nieuwigheid maar een herinnering aan het verleden, dat, laten wij het maar eerlijk onderschrijven, eeuwig jong schijnt te blijven. — Wie kent de tijd niet toen Amsterdam,

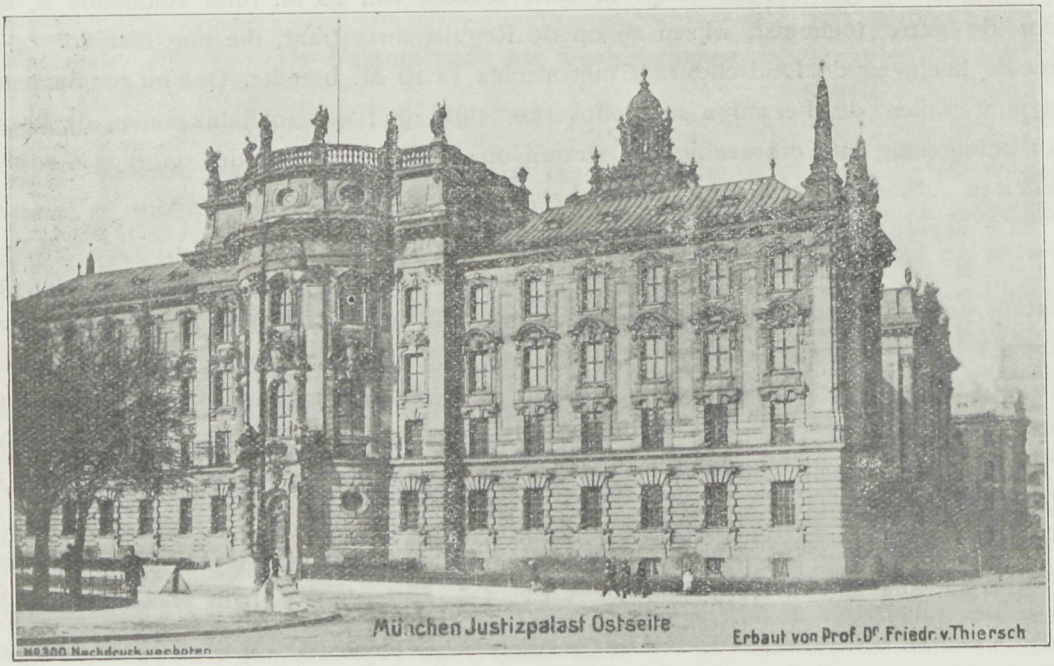

van drinkwater ongelukkig was voorzien, toen uit regenbakken aan huis of op pleinen het water alleen kon verkregen worden in hoogst onvoldoenden toestand. Toen de schuiten het vechtwater aanvoerden, langen tijd in de stadsgrachten lagen, het noodige grachtwater lieten binnen dringen, of zooals ik mij herinner, want ik heb er zelf van meegedronken, dat het schuitwater, waarvan de melkboer voor 6 cents 2 smalle hooge emmers leverde, ondrinkbaar bleek. Bij onderzoek was de oude melkboer die reeds drie weken vermist was, in zijn eigen schuit verdronken, en werd de geheele buurt op dat water vergast. 't Was een victorie voor Amsterdam toen het water van Haarlem's duinen de huizen met kracht door de geleidingen binnendrong. Het was groot werk geweest door de Engelsche firma John Aird lofwaardig ten uitvoer gebracht.

Wij hebben ons des avonds als jongens wat dikwerf verlustigd voor het perceel, toen genummerd L 313, later N 74, een hoog huis, twee deuren, die tot het magazijn toegang gaven een hoog raam geel geschilderd, waarin spiegelruit, waarop met vergulde letters John Aird, en achter den spiegelruit een fontein, die zijn stralen hoog op liet gaan en waarin glazen bolletjes in verschillende kleur mede op en neer gingen, juist iets voor jongens, die van een nieuwtje houden.

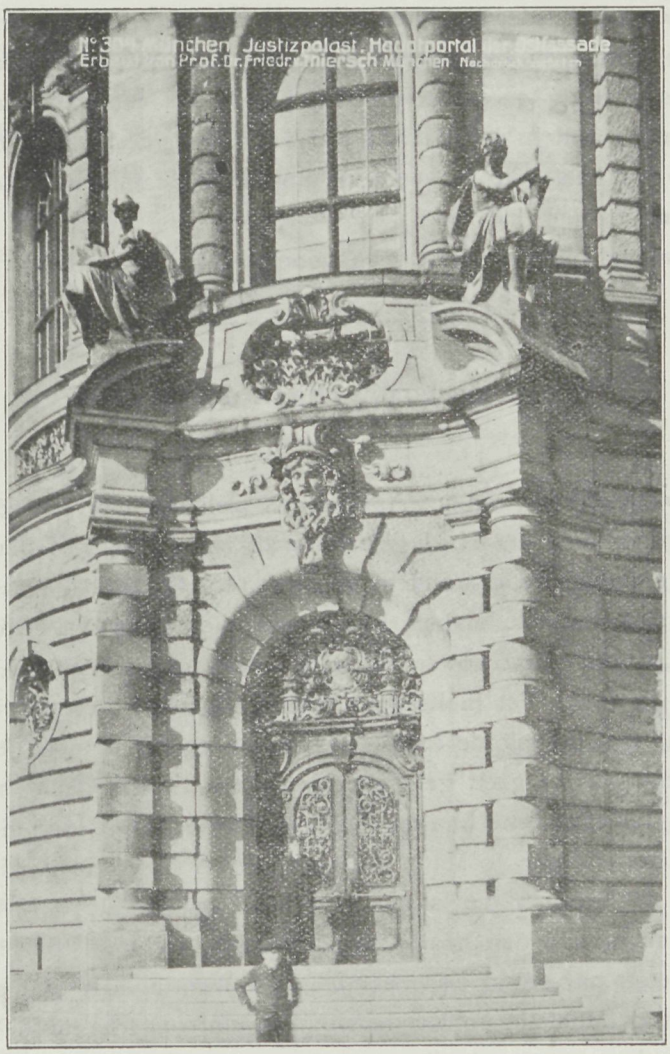

Dat huis was de bakermat van de firma Peck. Deze in betrekking bij de firma John Aird was volkomen op de hoogte van alles wat voor aanleg duinwater noodig is en toen John Aird van Holland ging, stelde na onderling overleg deze de zaak in handen van den heer G. Peck Jr., die zich met zijn ouden vriend J. H. H. Leonhardt verstond en de zaak ging van dat oogenblik af een toekomst tegemoet. Wij allen die de heer Peck ook als bestuurder in verschillende vereenigingen hadden leeren kennen, bewon-

derden zijn onvermoeiden werkkracht. Het was dan ook een groot verlies, dat, tengevolge van langdurige ziekte, hij zijn werkkring ontviel. Dat was in 1872. De overgebleven vennoot zette de zaak met de weduwe voort. Een goede kracht, de heer de Vries, trad tegelijkertijd op, die niet weinig tot bevordering der bloei van de zaak deed en reeds 35 jaren sinds 1882 als procuratiehouder onvermoeid medewerkt.

Toen de heer Leonhardt den werkkring nederlag, de weduwe van den heer G. W. Peck uit de vennootschap trad, traden de jongere krachten voor en de heeren G. Peck, G. Leonhardt en W. Leonhardt volgden den aangewezen weg en de inrichting die vroeger in een perceel huisde, trok het een na het andere perceel er bij aan. Evenzoo ging het met de pakhuizen en thans is het een bedrijf geworden, dat zeker onder de grootste in de stad mag gerekend worden. Dat is wel een herdenking waard en die de agenda ontvingen, zullen zich dat dikwerf voor den geest halen, tevens rekening er mede houdende met het vele dat volgens uitgebreide catalogussen de firma aanbiedt te kunnen leveren.

Moge het tweede vijftigtal jaren even voorspoedig zijn.

Kerkgebouw te Ankeveen.

Volgens de »Opmerker« van 27 April speelt zich te Ankeveen een zeer zonderlinge historie met een kerkbouw der N. H. gemeente af. Het gebouw is bouwvallig, aan herstelling moest dus gedacht. De architect Frowein te 's Gravenhage zag zich belast een ontwerp voor die restauratie te maken, tevens een nieuwen toren en consistorie daarbij aan te bouwen. Om de hooge kosten, verbonden aan den torenbouw, werd het ontwerp gewijzigd en wel in 1903. Tot in het jaar 1906 vernam de heer Frowein niets van de zaak en op inlichtingen uitgaande moest hij vernemen, dat er nog geen beslissing was genomen. Vooreerst was er geen geld genoeg en ten tweede dacht men niet meer aan restauratie, maar wel aan nieuw bouwen. De heer Frowein leverde inmiddels zijne rekening in, die werd voldaan. Echter 30 Maart j.l. bracht de »Gooi en Eemlander« hem eensklaps op de hoogte. In dit nummer dan stond de afbeelding der nieuw te bouwen kerk, naar plannen en teekening van den heer J. van Dillewijn, architect te Hilversum. De kerk was intusschen reeds uitbesteed en behoudens goedkeuring der Synode aan de laagste inschrijvers, de firma Mouissie en Keeman te Bussum, opgedragen.

Dat zijn van die gewone gevallen, zooals menige architect moet ondervinden, die, voor den bouw geroepen, de gewijzigde uitvoering dikwerf in geheel andere handen moet zien overgaan. Maar hier is iets geheel anders. De »Opmerker« geeft het plan van den architect Frowein en dat van den architect Dillewijn beiden te zien. Het werk van den architect Frowein was niet anders dan het typische kerkje, want dat is het, te restaureeren en daarin slaagde hij bijzonder. Nu zou men meenen, dat de architect Dillewijn voor het nieuwe kerkgebouw een geheel ander ontwerp zou hebben gemaakt, passende in het kader van onzen tijd en een uitnemend dorpskerkje vormende. Het bijna onbegrijpelijkste zien wij hier gebeuren. De architect maakt een ontwerp volkomen

gelijk aan het restauratie-ontwerp, echter in dien zin, dat de muurwerken al het eigenaardige karakter daarbij hebben verloren en die werden ingedeeld zooals voor een vijftigtal jaren geleden elke dorpstimmerman een kerkje op zijn manier in elkander knutselde. De deuren, geheel in het karakter in het restauratie ontwerp ingedeeld, hebben hier een al.erongelukkigsten gedrukten vorm en zijn uit vier opeengestapelde paneelen gevormd. Wat in hemelsnaam den architect moge bewogen hebben, waar hij stond voor het ontwerpen van een nieuw gebouw, om geheel het oude in min gelukkigen toestand te herbouwen, is en blijft een raadsel. Zoo iets zal waarlijk bij weinigen opkomen. Maar wat het ergste is, hij pleegde hierbij plagiaat tegenover zijn vakgenoot, dat in alle opzichten afkeuring verdient. De zaak is hiermede nog niet uit. De heer Frowein heeft natuurlijk, nu hij zijn werk zoo geheel ziet overgenomen, een nieuwe rekening volgens het tarief der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst ingediend en zeker zal dit tot groot geschil aanleiding geven. Hij is echter volkomen in zijn recht, maar een geval als dit, zoo zonderling, heeft zich zelden in de bouwkundige wereld voorgedaan.

Haringgraatstaal.

Zooals de annonce in onze uitgave doet zien, heeft zich in den laatsten tijd een nieuw artikel voor de betonindustrie gevormd. De firma Moens en Beck te Bloemendaal zendt ons daarvan een tweetal monsters, die naar het ons voorkomt alle eigenschappen bezitten om een groote toepassing te zullen verkrijgen, daar het bij bijzonder gemakkelijke verbinding een hoogst sterk materiaal is. Dit staal wordt in de laatste jaren algemeen toegepast voor cement, plafond en pleisterwerken, ter vervanging van het métal déployé. Dit laatste metaal heeft gebreken, die het haringgraatmetaal volkomen missen. De voordeelen er van zijn:

1e. De mortel laat zich gemakkelijk opbrengen door den eigenaardige vorm van het Haringgraatstaal.

2e. Geen verlies van specie.

3e. Het Haringgraatstaal is sterk en stijf.

4e. Het Haringgraatstaal heeft een vlakke en gelijke oppervlakte, welke noch neiging heeft tot buigen, noch aan trekking onderhevig is.

5e. Gemakkelijker aan te brengen, minder arbeidsloon.

Het wordt geleverd in twee soorten. Model A. à *f* 0 78 per M² heeft een gewicht van 1,36 K.G. per plaat van 0,35 × 0,44 M. Model B. B. de grovere soort en ook voor zwaarder werk geeigend à *f* 0.78 per M² en weegt per plaat van 0,51 × 2,44 M. 1,53 K.G. Over lichte ijzere constructie uit stijlen van ⊔ ijzers zwaar 1″ × 3,8″ die van vloer tot vloer loopen, wordt het staal gespannen met gegalvaniseerd, uitgegloeid ijzerdraad Nr. 18. Voor 100 platen zijn noodig 3,4 K.G. ijzerdraad, wanneer de afstand der constructiebalken 406 mM. bedraagt. Het ijzerdraad wordt aan de zware buitenribben van het staal tot verbinding gebruikt. Ook dient nooit vergeten te worden, dat

de platen op twee plaatsen over de breedte aan de constructiebalken moeten worden verbonden. Ook over houten balken kan men het staal aanbrengen. De afstand moet niet minder dan 406 mM. zijn en de balken minstens 38 mM. breed. Ook raamwerk voor cementen buitenmuren laten zich uit dit metaal gemakkelijk samenstellen. Is voor cementine werk het staal met portland-cement voldoende bedekt, dan wordt dit laatste op de buitenzijde bestreken als eerste bedekking met een mengsel van portland cement, 2 deelen zand, $1^1/_2$ deel kalk, en voldoende hoeveelheid haar of veezels. Dikte der bedekking circa 13 mM. Daarna wordt de 2de bedekking opgebracht, welke bestaat uit 1 deel porland-cement en 3 deelen zand, onder toevoeging van een weinig kalk. De dikte der laag is circa 9 mM.

Deze bewerking is bijzonder geschikt voor den bouw van villa's en heeft in Amerika bijzonder grooten opgang gemaawt. Wij vertrouwen dan ook, dat het artikel, dat zeer ten voordeele van zichzelf pleit ook hier veel opgang zal maken, en raden wij een ieder aan, ter verdere kennismaking de brochure hierover bij de firma Moens & Beck te Bloemendaal aan te vragen.

Vredespaleis-ontwerpen.

Men zendt ons uit 's-Gravenhage »Het Vaderland« van Zaterdag 27 April en het volgende, daarin met blauw potlood aangehaald om er de aandacht op te vestigen.

»Naar aanleiding van onze opmerking of het wellicht mogelijk ware de fraaie buitenordonnantie van het bekroonde Vredespaleis-ontwerp Cordonnier, dat wat de binnen-indeeling betreft, naar ons gevoelen vele gebreken heeft, te vereenigen met de betere binnen-indeeling van het plan-Frowein, (zie ons geïllustreerd artikel »Twee Vredespaleis ontwerpen«, in Het Vaderland van j.l. Zaterdag, heeft de heer Frowein beide ontwerpen nogmaals bestudeerd en is ons komen voorleggen een door hem ontworpen, verbeterde binnen-ordonnantie van het ontwerp-Cordonnier.

Bij deze indeeling heeft hij nu op het bekroonde plan zooveel mogelijk toegepast de binnen-ordonnantie van zijn eigen ontwerp, en het komt ons voor, dat daardoor belangrijke verbeteringen zijn verkregen.

De heer Frowein is voornemens op dit gewijzigde ontwerp van de inwendige indeeling de aandacht te vestigen van het bestuur der Carnegie-stichting«.

Uit bovenstaande blijkt, dat men de strijd tegen het ontwerp Cordonnier nog lang niet opgeeft. Wij vinden het echter geen gelukkig denkbeeld. Wanneer alle inzenders, die niet bekroond zijn, de commissie zoo overvielen om hunne meeningen naar eigen oordeel de beste op te dringen, waar zou het dan naar toe. Wij gelooven dat de zaak met toevoeging van den hoogst verdienstelijken architect Van der Steur wel een alleszins bevredigende oplossing zal tegemoet gaan.

Ontwerp Remise met Woning

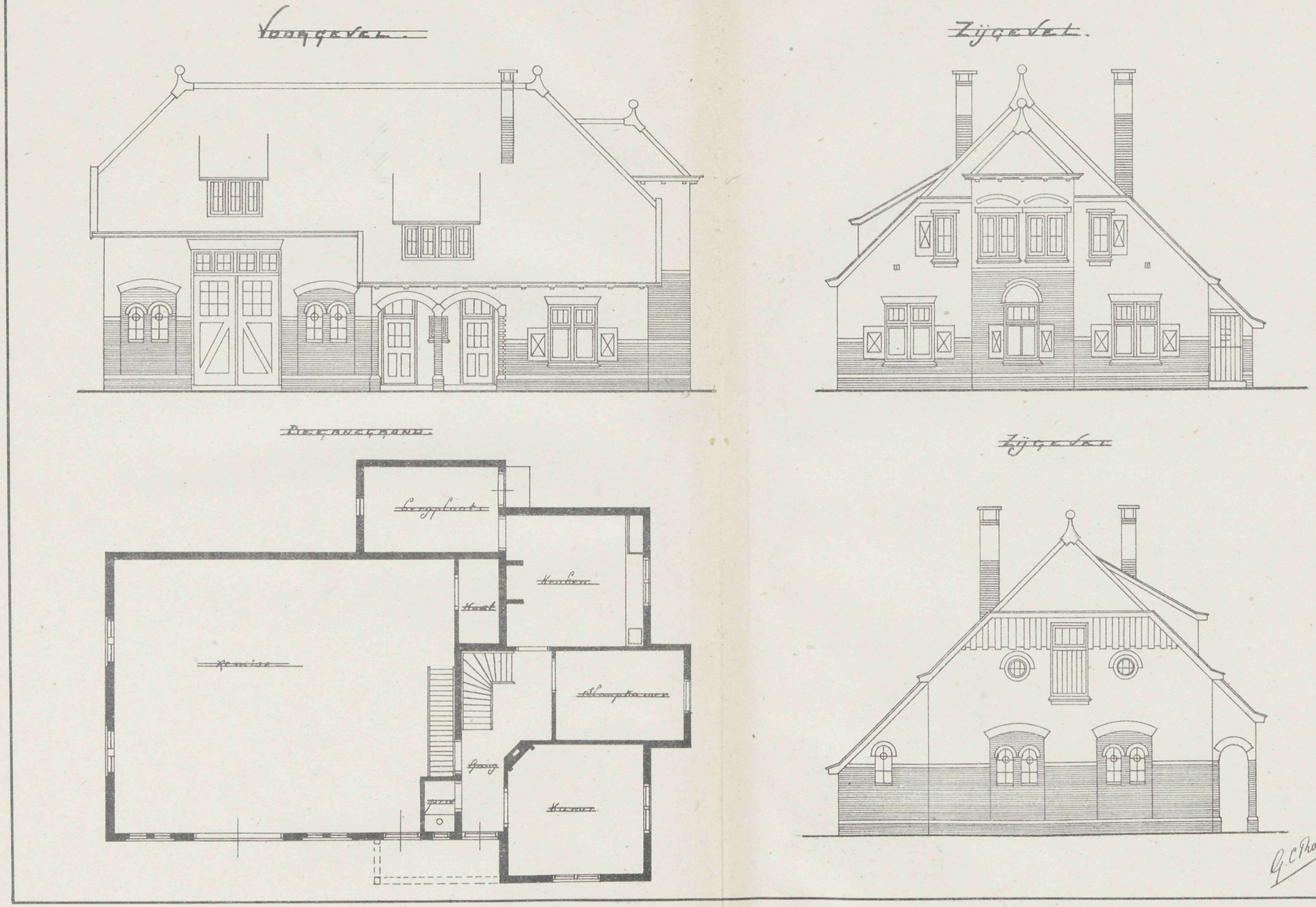

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

16 Mei 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 10.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een badplaats in eene kleine landelijke plaats,

DOOR

A. EGER.

De plaat geeft een eenvoudig badhuis te zien, bestemd voor een kleine gemeente De badinrichting is op den beganen grond. Op de bovenverdieping bevindt zich de woning voor den badmeester. De aanvoerpijpen voor de badkamertjes loopen over de zoldertjes der lagere vleugels, terwijl de luchtverversching uit een gebogen schoorsteen ontsnapt. Het plan geeft de verdeeling aan.

Tachtig jaren.

Tachtig jaren is een heele tijd en zeldzaam zijn de gevallen, waarin de mensch die opgewekt mag bereiken. Dr. P. J. H. Cuypers behoort tot die gelukkigen. Thans te Rome in het »Hôtel de Milan« gelogeerd, viert hij daar deze zeldzame en gelukkige dag. Maar wat wij vooral mogen opmerken, dat is 80 jaar waarin zooveel gearbeid is, dat die arbeid eigenlijk het werk van eeuwen gelijkt. Een genie als Dr. Cuypers mogen wij trotsch op zijn, dat te midden van ons leeft, waardoor wij de meest monumentale bouwwerken verkregen, zooals in geen eeuwen gesticht werden. De gave van Dr. Cuypers zijn als 't ware onuitputtelijk, want niet alleen architect, ook beeldhouwer en decorateur enz. te zijn, behoort tot zijn werkkring. En wat daarbij het opmerkelijkst is, dat is, waar andere architecten het werk overlaten aan ondergeschikten om uit te voeren en te detailleeren, daar is dat bij Dr. Cuypers totaal onmogelijk. Tot zelfs het kleinste onderdeel mag niet toegepast worden, of het moet ter dege aan zijn oordeel onderworpen en daarna gewijzigd zijn.

Het Rijksmuseum te Amsterdam geeft daarvan een bewijs. Wij mogen omtrent

de lichtverdeeling niet eenstemmig met den bouwmeester zijn, het gebouw zelf is een meesterstuk van architectuur. De groote hal en de middenallee treffen elken bezoeker, omdat er zulk een aanzienlijke bekoring van uitgaat. De beeldhouwwerken aan de gevels blijven altijd de aandacht van den voorbijganger trekken. Datzelfde mogen wij ook zeggen van het Centraal-Station, waar de beeldhouwwerken aan den gevel zulk een waardevol aanzien geven. Niet het allerminste is het schoone kasteel Haerzuylen, een schepping, die zijn weerga hier te lande niet vindt en ook weinig elders. Dat is een monument, waarbij Dr. Cuypers zijn naam onvergankelijk heeft gemaakt, want het is een eenig kunstvollen arbeid. Dat het voor Dr. Cuypers, die geroepen was voor den kerkbouw, hoogst moeilijk was zich daarvan bij het maken van andere ontwerpen los te maken, is volkomen begrijpelijk. Toch wist zijn genie dat te verkrijgen en gaf hij aan elk gebouw een daarbij passend karakter. Hoeveel kerken Dr. Cuypers gebouwd heeft, ik geloof dat zes pagina's onzer uitgave bijna noodig zouden zijn, om de namen er van te noteeren.

Ik had het voorrecht, nog jong zijnde, als secretaris van de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, waar ZEd. voorzitter van was, kennis met hem te maken en menige vergadering, ook ten zijnen huize vooraan in de Vondelstraat, in het groen verborgen, mocht ik bijwonen. Alles in de geheele woning sprak luide van den rusteloozen werker, die wanden en meubelstukken tot doelwit van zijn studies had gekozen. Het was een eigendommelijk geheel. Geen wonder dat het indruk maakte en eerbied afdwong. In later jaren zagen wij Dr. Cuypers steeds in eere klimmen, want zooals het overal gaat: sterke krachten moeten ook veel verduren en waar daarbij de ongelukkige jalouzie van den arbeid in het spel komt, daar zijn dikwerf de middelen niet zoo zoetsappig gekozen. Dit was voor Dr. Cuypers niets. Hij klom en klom zoo hoog, dat alle pijlen krachteloos werden en men eindigde met lof te brengen aan den grootheid van genie. Het moet een streelende genoegdoening voor hem zijn op dezen leeftijd, ver van huis, op een plaats voor hem van hooge waarde, te kunnen zien hoe zijn arbeid gewaardeerd wordt. Wenschen wij den onvermoeiden werker toe, dat hem nog vele jaren van rust mogen geschonken worden.

Dam-wijzigingen.

Nu de vraag rijst hoe zullen wij de Dam inrichten, is het opmerkelijk welk gunstige conditiën zich daartoe opdoen. Door een milde gave ziet het kerkbestuur der Ned. Herv. Gemeente zich in staat gesteld de verschillende uitbouwen loopende vanaf de ingangen Damzijde tot die onder den zoogenaamden torenbouw te sloopen en daarvoor de kerk te restaureeren en deze een geheel oorspronkelijk aanzien te geven. Daar door wordt tevens een aanmerkelijke ruimte gewonnen en vervalt een der nauwe toegangen tot het Damplein. Onder de bekwame leiding van den architect C. B. Posthumus Meijjes, architect der kerkgebouwen, zal dit worden uitgevoerd en wij zijn dan een gelukkige verbetering te wachten.

Nu de eene hoek zulk een goede beurt krijgt, viel van zelf meer de aandacht op

de andere tusschen Paleis en de Groote Club. Deze vereeniging is door aankoop eigenares geworden van perceelen in de Kalverstraat daaraan grenzende en wil nu tot verbouwing overgaan. Dit nu brengen Burgemeester en Wethouders in verband met het maken van een nieuwe gevelrooilijn in aansluiting met het gebouw Zeemanshoop. Wil men hiervan succes hebben, dan is het noodig, dat een of meer perceelen in de Paleisstraat meer achterwaarts moeten worden gedrongen en nu is ten stadhuize een plan in bewerking, waarop die onverwachte wijziging in teekening wordt gebracht.

Mogen deze beide plannen tot uitvoer komen, dan zal daardoor het paleis zeer veel in aanzien winnen en de moeielijke toeganswegen tot den Dam vervallen. Het is zeker een plan even onverwacht als gelukkig voor de hoofdstad te noemen.

Bij de tekstfiguren.

In aflevering 1 van dit jaar waren wij in de gelegenheid het bekroonde ontwerp van een warenhaus in Dusseldorf op te nemen. Een ontwerp voor hetzelfde doel van den bouwmeester F. R. Voretzsch te Dresden geven onze tekstfiguren weder. Het is een bijzonder fraai geheel, waarbij het beeldhouwwerk een eervolle plaats is toegekend. Wanneer warenhauser op die manier worden gesticht, vormen zij inderdaad monumentale gebouwen die waarde bevatten.

Kalkzandsteen fabricatie.

De kalkzandsteen die in het jaar 1906 zoo dikwerf een onderwerp van bespreking is geweest, zal in het jaar 1907 naar het schijnt dit opnieuw vormen. Wij ontleenen aan het »Bouwkundig Weekblad« het navolgende dat wij ter beoordeeling van het materiaal van zeer groot gewicht achten. Dit zeer belangrijk rapport is het gevolg van hoogst ernstig onderzoek dat algemeen gekend dient te worden.

Aan het bestuur der afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst hebben ondergeteekenden, uitmakend de meerderheid der Commissie, benoemd in de vergadering van 3 Nov. 1906 dier afd., om rapport uit te brengen over de onderstaande vraag van het hoofdbestuur der Maatsch., de eer het volgende te berichten. Zij teekenen daarbij aan, dat het derde lid der commissie, de heer J. Olthuis, bezwaar maakte om het rapport der meerderheid te onderschrijven en er de voorkeur aan gaf op zijne wijze van zijne inzichten in deze aangelegenheid te doen blijken. [1])

De vraag van het hoofdbestuur luidt:

»Welke bevindingen kunnen worden medegedeeld omtrent de deugdelijkheid als »bouwmateriaal van hier te lande vervaardigde kalkzandsteen, met het oog op de be»stemming van dit materiaal, de toe te laten belasting, enz.«

Ondergeteekenden meenen goed te doen door in korte trekken te beschrijven hoe kalkzandsteen gemaakt wordt. Duinzand en poedervormige gebluschte steenkalk worden in zekere verhouding in luchtdroogen toestand innig door elkaar gemengd, daarna onder

[1]) De inzichten van den heer J. Olthuis volgen op dit rapport, in dit blad. (Red).

grooten druk in steenvormen geperst, en de aldus ontstane steenen ten slotte in gesloten ijzeren ketels onder druk gebracht van oververhitten stoom van ongeveer 8 atmosfeeren.

Het chemisch proces dat zich hierbij afspeelt, is niet hetzelfde als bij in dampkrings-

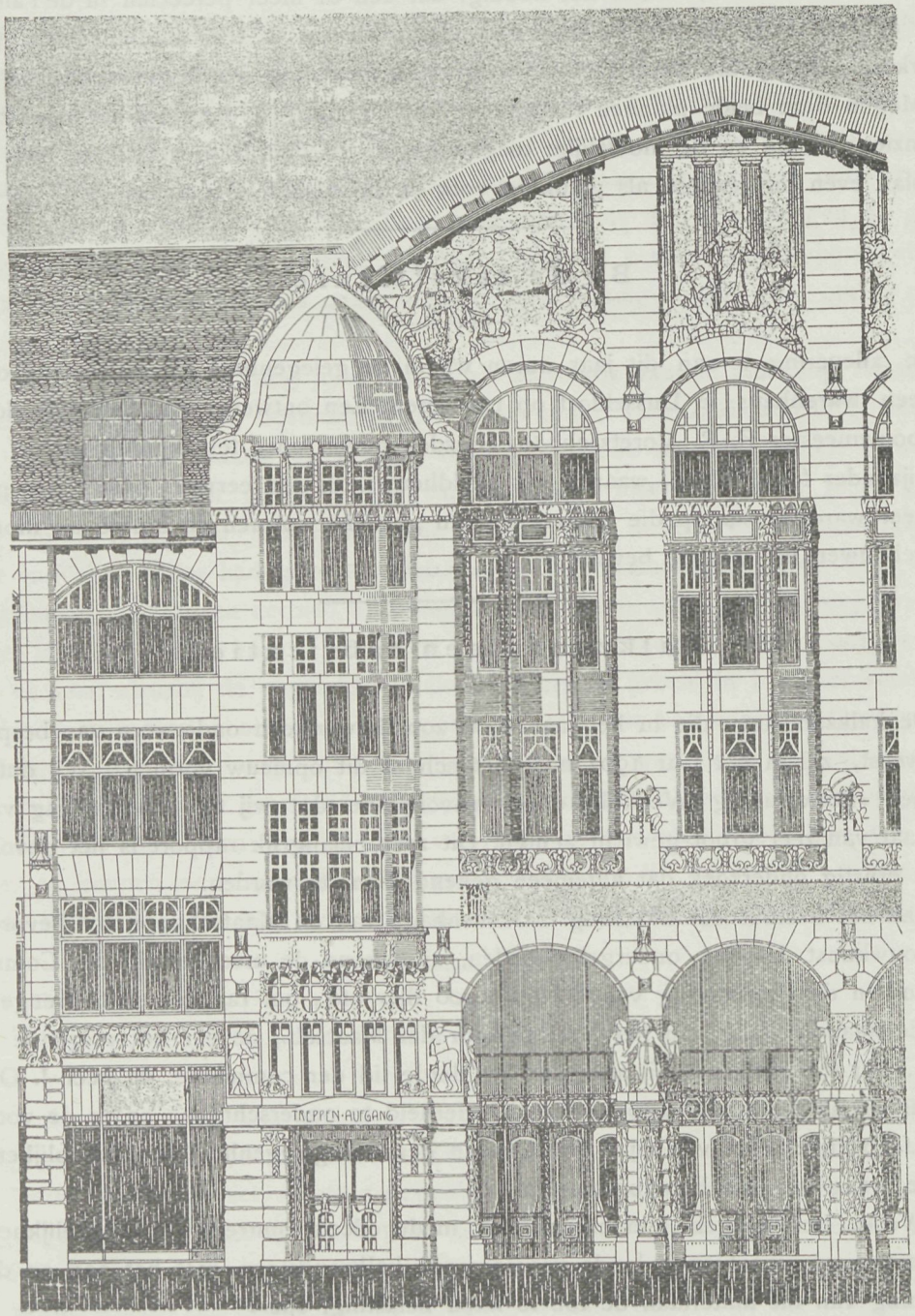

lucht verhardende kalkmortel, m. a. w. vorming van een huidje koolzure kalk om de zandkorreltjes. Het bestaat hier in een verbinding van kalk en zand tot calciumsilicaten, een product van waarlijk groote hardheid.

Het werd noodig geoordeeld deze korte uiteenzetting te geven, eensdeels omdat dikwijls van misverstand omtrent den aard van dit materiaal is gebleken, wanneer het met gewone kalkmortel op eene lijn werd gesteld, terwijl integendeel een reeds lang bekende wetenschappelijke formule aan zijn wezen ten grondslag ligt, — anderszins ook om in helder licht te stellen, dat zonder een deugdelijke behandeling in den persketel dit materiaal werkelijk niets anders zou zijn dan een kalkmortel van de slechtste soort, meel van duinzand.

Teneinde nu een op hechter grondslag berustend oordeel over de deugdelijkheid van deze steen als bouwmaterieel te kunnen vellen, dient een maatstaf van beoordeeling te bestaan, zoo algemeen mogelijk toepasselijk.

Al valt niet te ontkennen, dat èn in de praktijk bewezen is dat kalkzandsteen voldoende weerstand in het metselwerk bezit, èn in het proefstation cijfers worden bereikt die met soortgelijke uitkomsten voor gebakken steen kunnen wedijveren, al zijn ondergeteekenden tot heden geen ongevallen bekend aan het gebruik van deze steen te wijten, toch wil het hun voorkomen, dat een maatstaf van beoordeeling zoo algemeen, zoo practisch en afdoende als door gebakken steen wordt geboden, niet is aangegeven voor dit materiaal.

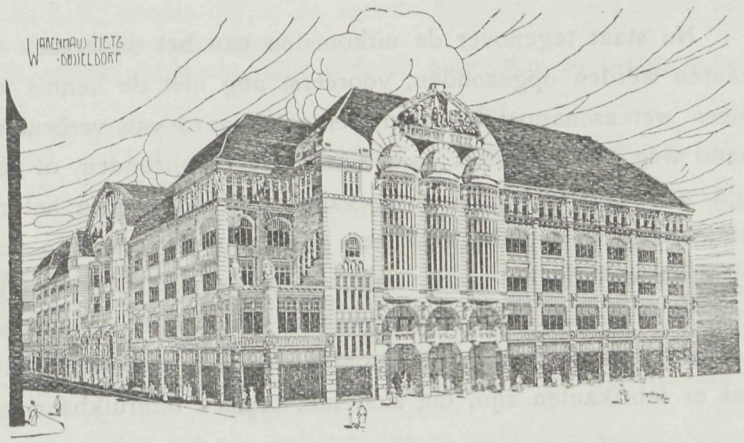

De kunstzandsteen moet verschillende bewerkingen ondergaan; van elk dier bewerkingen hangt de deugdelijkheid van de steen als bouwmateriaal af.

1e van de verhouding van kalk en zand.

Stel er is proportioneel wat veel zand, dan zal zulk een steen toch niet zoo in hardheid kunnen toenemen als met betere verhouding mogelijk was. Is dit te keuren?

2e de menging van kalk en zand.

Deze is niet innig genoeg geweest, is ongelijk, hetgeen aan de kwaliteit van het fabrikaat afbreuk moet doen. Is dit te keuren?

3e De persing geschiedt met meer of minder druk: de fabrikant kan dit natuurlijk regelen. Is het te keuren of de persing wezenlijk goed is geweest?

Men vergete niet, dat te hevige persing een beletsel kan zijn voor het goed doordringen van den stoom, dat het geleidelijk opvoeren van den druk daaraan ten goede kan komen. Een en ander moet toch invloed op de steen hebben. Alweder, is dit te keuren aan het afgeleverd fabrikaat?

4e Het duurt door eene of andere oorzaak te lang vóórdat de steenen, na hunne vorming, naar de ketels gaan. Is dit aan de steenen te bespeuren?

5e Het stoomproces is onvolledig geweest. Is dit aan de steenen te zien? Wanneer

is dat proces volledig te noemen, wanneer onvolledig? Hieruit blijkt, dat minstens op vijf manieren slechte bewerking, of minder volledige procédés van grooten invloed op de kwaliteit van de steen kunnen zijn.

Hebben zij allen denzelfden invloed? Is voor allen het keurresultaat hetzelfde? Of wel, zal de eene steen van de *eene* minder goede bewerking zich kenmerkend onderscheiden van de andere steen die een *andere* minder goede bewerking heeft ondergaan?

Het kan door geen deskundige worden tegengesproken, dat gebakken steen, welke ook, in kleur en klank gegevens aanbiedt, die bij eenige oefening reeds in staat stellen te oordeelen over hare hardheid, dus over haar draagvermogen, zegge over de op haar toe te laten belasting, dus ook over de bestemming die men aan het materiaal mag geven.

Maatgevend is tevens dit zoo gemakkelijk onderzoek voor opslorpingsvermogen, weerstand tegen vorst en verweeringsprocessen. Niet de veelvuldige toepassing ijkt een materiaal met het merk der deugdelijkheid en betrouwbaarheid: de eischen van een hoogst eenvoudige keuring komen eerst, dan volgt daaruit het algemeen gebruik.

Nu staat tegenover de uitkomsten van het onderzoek van monsters, die door fabrikanten werden opgezonden, vooreerst nog niet de kennis van talrijke bevindingen van meer wetenschappelijk experimenteelen aard van verbruikers, die uit den tas voor de hand weg hun monsters namen en deze óf opzonden, óf zelf onderzochten. Integendeel zijn aan ondergeteekenden gevallen bekend, waarin het materiaal bedenkelijk weinig samenhang vertoonde, zelfs een geval van levering van versche steen, nog zeer warm bij aankomst op het werk, waarin deze na een nachtvorst tot schilfers uit elkaar bleek gevroren te zijn. Dat men tegenover een materiaal, waarmede zóó iets gebeuren kan, hoogst voorzichtig, ja achterdochtig wordt. is niet dan natuurlijk. En blijkt daaruit toch, dat er fabrikanten zijn, die zich niet ontzien onbruikbaar materiaal te leveren.

Op grond van deze beschouwingen komt het ondergeteekenden voor dat, terwijl theoretisch de deugdelijkheid en dus bruikbaarheid van dit materiaal als metselsteen niet valt te ontkennen, praktische redenen bestaan om buiten gevallen, waarin groote weerstand tegen uitwendige krachten is uitgesloten, zooals bij vullingen, niet-balkdragende scheidingsmuren enz., een onvoorwaardelijke gelijkstelling met de voor muurwerk geijkte materialen als b.v. gebakken steen en beton, niet, althans zeker niet voldoende gemotiveerd zou zijn te noemen.

Wat aan die motiveering ontbreekt: het vaststellen van een vorm in het bereik van het bevattingsvermogen van dezelfde categorie van menschen die thans met goed gevolg gebakken steen keuren of waken voor de goede samenstelling van beton — het ligt, naar ondergeteekenden meenen, op den weg der kalkzandsteen-fabrikanten zelven om daarin te voorzien.

De Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-fabrikanten heeft zich èn tegenover het Hoofdbestuur der Maatschappij èn tegenover het Bestuur der Afdeeling 's Gravenhage bereid verklaard op de meest afdoende wijze de bruikbaarheid van hun materiaal — ondergeteekenden mogen aannemen voor alle omstandigheden waarin

baksteen of beton tot heden de aangewezen materialen waren — te demonstreeren.

Ondergeteekenden houden zich overtuigd, dat zij haar fabrikaat eerst dan burgerrecht verschaft voor de praktijk, indien zij er in slaagt hen, die geroepen zijn over het uitvoeren van bouwwerken toezicht uit te oefenen, de middelen aan de hand te doen om, zonder tijdroovende en kostbare laboratorium-proeven, de meerdere of mindere voortreffelijkheid van dit bouwmateriaal met juistheid te beoordeelen.

's Gravenhage, Maart 1907.

W. C. METZELAAR.
J. J. L. BOURDREZ, *Rapp.*

Aan het Bestuur der Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, heeft de ondergeteekende, benoemd in de vergadering der Afdeeling van 9 November 1906, de eer het navolgende rapport uit te brengen in zake onderstaande vraag van het Hoofdbestuur:

»Welke bevindingen kunnen worden medegedeeld omtrent de deugdzaamheid als bouwmateriaal van hier te lande vervaardigde *kalkzandsteen*, met het oog op de bestemming van dit materiaal, de toe te laten belasting enz.«

De ondergeteekende meent deze vraag slechts dan volgens zijne ervaring voldoende te kunnen beantwoorden, wanneer hij de volgende punten in beschouwing neemt:

1e. De fabrikatie.

De vervaardiging van K. Z. S., zooals die in de meeste gevallen plaats heeft, laat zich splitsen in de navolgende hoofdbewerkingen:

a. De benoodigde kalk wordt gebluscht door deze in aanraking te brengen met water of stoom.

b. De gebluschte kalk wordt gemengd met zand.

c. Het mengsel van zand en kalk wordt geperst tot de vereischte vormen door machine-persen of door de hand aanstampen.

d. De aldus gevormde stukken worden na langen of korteren tijd vervoerd naar ketels tot het ondergaan van:

e. Een verhardingsproces onder stoomdruk.

f. Ten slotte worden de stukken (nu steenen) opgetast in de open lucht, al of niet onder afdak.

2e. Invloeden bij de fabrikatie.

De eigenschappen van de aldus vervaardigde K. Z. S. hangen ten nauwste samen met de bewerkingen *a*—*f* en de daarbij gebezigde materialen.

a. Het is van het hoogste belang, dat alle kalk volkomen gebluscht wordt. Ongebluschte deelen kunnen een breuk van de steenen tengevolge hebben.

b. Opdat de menging een innige zij, verdient het gebruik van een kollergang aanbeveling.

c. Machinepersen leveren een voldoenden waarborg voor een gelijkmatige verdeeling van hoogen druk. Voor grootere stukken doet de stampmethode veelal dienst. De goede eigenschappen van het latere steenblok zijn hier zeer afhankelijk van de ervaring en den goeden wil van den werkman.

d. De geperste stukken hebben voldoende samenhang om vervoerd te kunnen worden; blijven zij langeren tijd aan de lucht blootgesteld, dan zou een verhardingsproces optreden, waarbij het zand onveranderd blijft en de kalk overgaat in koolzure kalk, m. a. w. het mortelverhardingsproces, hetgeen ongewenscht is.

e. Onder bepaalden stoomdruk (b.v. 8 atmosfeeren 175 ° C.) treedt een verharding in door de verbinding van kalk en zand tot kiezelzure kalk met een samenhang, die o. a. afhankelijk is van de bewerkingen *b* en *c* (sub 2e). De diepte, waarop de verbinding in den zandkorrel doordringt, bepaalt minder de vastheid van den steen, dan wel de afmetingen der zandkorrels en het al of niet aanwezig blijven van een zekere hoeveelheid ongebonden kalk. Juiste mengverhouding en kleine zandkorrels (die relatief grooter oppervlakte hebben) bevorderen de vastheid van den steen, kenbaar aan de drukbaarheid, kantigen vorm, geringe poreusheid en gladde oppervlakte en breuk. De duur van het verblijf in de ketels en de daar heerschende temperatuur en druk zijn in nog grootere mate van invloed op de deugdelijkheid van de steen.

f. Worden de steenen in de lucht geplaatst, dan is in het algemeen een met den

tijd toenemende hardheid te constateeren, die waarschijnlijk aan den overgang van ongebonden kalk tot koolzure kalk moet worden toegeschreven.

Resumeerende komt ondergeteekende tot de conclusie: dat K. Z. S. theoretisch een materiaal van groote hardheid kan zijn, dat zich evenwel voornamelijk tengevolge van fabricatie — en materiaalfouten, kunnen voordoen de navolgende:

3e. Gebreken.

a. Het voorkomen van ongebluschte deelen, die gedurende of na het ketelproces nog kunnen nablusschen en door volumenvermeerdering het boven zich bevindende materiaal wegdrukken. Afhankelijk van de plaats van de »*pit*« wordt slechts een scherf afgeperst of is belangrijker breuk het gevolg.

b. Slordige menging maken de steenen inhomogeen: *waardoor de hardheid zeer sterk lijdt.* Onjuiste mengverhoudingen benadeelen de vastheid evenzeer.

c. Haken of kleven van het mengsel in de pers geeft aanleiding tot *langs-scheuren.* Uit de hand geperste (stamp) blokken vertoonen soms inhomogeniteiten, die zelfs breuk ten gevolge kunnen hebben.

d. Bij het vervoer naar den ketel of het te snel toelaten van stoom kuunen *scheurtjes* ontstaan, die zich later *als breuk* openbaren.

e. Fouten in het verhardingsproces wreken zich als *geringe vastheid* van de steenen.

f. De steen neemt in hardheid toe, door het blootstellen aan de lucht, zoodat te versche steen in hardheid bij oudere ten achter staat.

Dit toenemen der hardheid bewijst echter de aanwezigheid van ongebonden kalk en is dus als een gebrek aan te merken, dat waarschijnlijk door wijziging in de mengverhouding en van het stoomproces zal zijn te voorkomen.

4e. Keur.

In verband met de onder 3e genoemde invloeden vereischt K. Z S. voor belangrijke werken een keuring, die echter op eenvoudige wijze zoodanig kan uitgevoerd worden, dat onwaardig materiaal kan worden geweerd.

a. Het schadelijk *aanwezig zijn van pitten* verraadt zich onmiddellijk door uitgedreven bladders.

b. Inhomogeene steen is zeer breekbaar.

c. d. Scheuren zijn door *kloppen, haarscheurtjes* bij *bevochtiging* gemakkelijk te constateeren.

e. f. De *hardheid (drukvastheid)* wordt beoordeeld naar den *klank,* evenals bij baksteen. Dit onderdeel der keuring eischt eenige *ervaring.*

5e. Bestemming.

Het gebruik van K. Z. S. wordt hoofdzakelijk beheerscht door drukvastheid en weerbestendigheid.

De goede K. Z. S. heeft voldoende drukvastheid voor alle normale bouwdoeleinden.

Wat de weerbestendigheid van *Ned. K. Z. S.* betreft, is het ondergeteekende gebleken, dat het materiaal, geleverd door één fabriek, onmiddellijk na haar in gebruik stelling gedurende een tijdvak van zes jaren binnenshuis (op velerlei wijzen toegepast) onveranderd is gebleven.

Buitenshuis doen zich op sommige plaatsen geringe teekenen van verweering voor. Zijn ervaring in dit opzicht met het materiaal van andere fabrieken is nog te jong om zich over verweering daarvan uit te spreken.

In verband met 3e *f.* wil het ondergeteekende voorkomen, dat het materiaal K. Z. S. praktisch volkomen weerbestendig is te fabriceeren.

De zuivere witheid van de steenen maakt dat *onvoldoende waterkeering* zich eerder verraadt dan dat bij donkerkleurige steenen het geval is, een eigenschap, die K. Z. S. met natuurzandsteen gemeen heeft.

Echter leent de K. Z. S. zich door kleur en kantigheid in 't bijzonder voor heldere goedkoope interieurs.

Overigens is K. Z S. met succes gebezigd voor kelders, trasramen, zwaar belaste muren, schoorsteenen enz.

Volgens het oordeel van ondergeteekende ligt het op den weg der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst om de kennis van K. Z. S. in haar examen voor opzichters op te nemen en op dien der K. Z S.-fabrikanten om hun fabricaat op zoodanige wijze ter algemeene kennis te brengen, dat onbekendheid met het materiaal worde opgeheven.

's Gravenhage, Maart 1907. J. Olthuis, *Architect.*

ONTWERP VAN EEN VOLKS BADHUIS VOOR KLEINE PLAATS.

BEGANE GROND

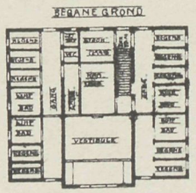

VERDIEPING

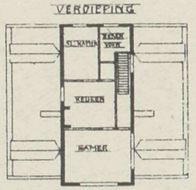

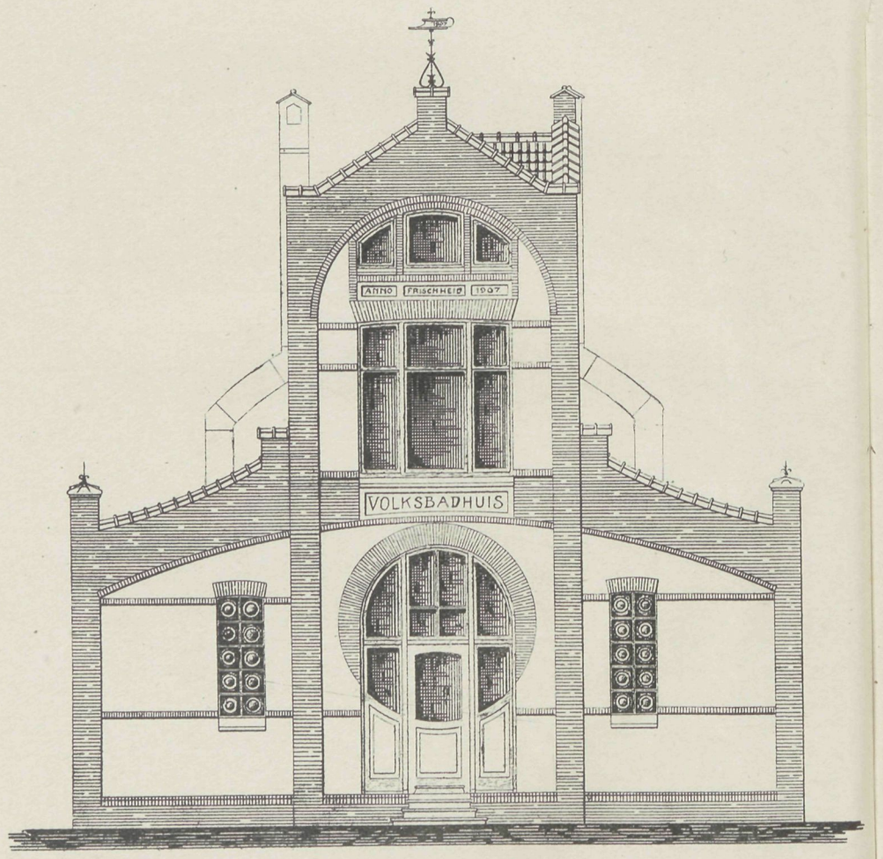

VOORGEVEL

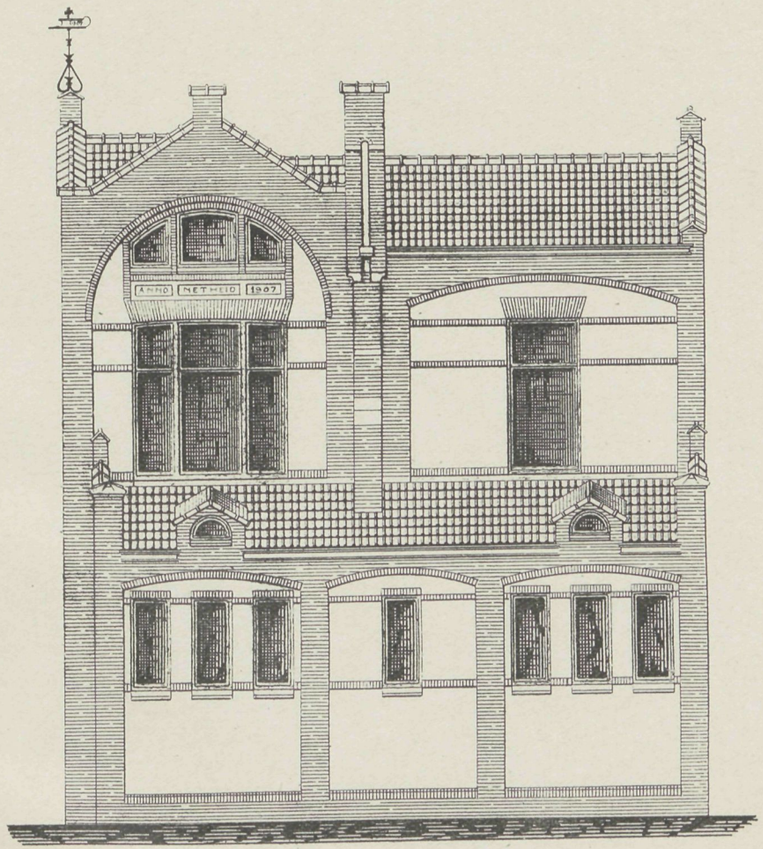

ZIJGEVEL

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

30 Mei 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 11.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een landhuis.

DOOR

M. ROODERKERK.

Een regelmatig plan met overal goed verlichte en gezellig ingerichte vertrekken geeft het ontwerp aan. Beneden suite, woonkamer, trappenruim en keuken, boven slaap- en badkamers. De gevel is bijzonder eigenaardig gedacht met de verschillende erkels, waranda enz. Het geheel maakt een zeer gunstigen indruk.

N.B. In de vorige aflevering is een drukfout geslopen. Dat ontwerp was niet van den heer A. Eger, maar van den heer A. Eijer. RED.

Het huis met de hoofden te Amsterdam.

Een ieder zal zich herinneren, hoe sterk wij in vorige jaren zijn opgetrokken tegen het feit, dat men dit zoo schoone gebouw geheel liet vervallen. Wij hebben nog photographiën gegeven van enkele beeldhouwwerken van het sousterrein om aan te toonen hoe schandelijk dat verwaarloosd werd. Er kwam toen een steiger om het gebouw en ieder die dacht, nu is het verval verder voorkomen, werd bitter teleurgesteld. Want jaren verliepen en steiger en gebouw verrotten te zamen. Het kwaad was nu nog veel erger geworden. Eindelijk nu is er besloten onder leiding van deskundigen, het gebouw in zijn vorigen toestand te herstellen. Nu kwam de vraag, welke bestemming het gebouw thans zou verkrijgen, want men mag niet vergeten, dat het gebouw uiterlijk vervallen, maar van binnen geheel geruïneerd is. Wij lezen daarvan in het Alg. Handelsbl. dat toen het gebouw nog Handelsschool was, er op de vreeselijkste manier in is huis gehouden. Prachtig stucadoorwerk is vernietigd, om gelegenheid tot ventilatie te vinden. Kostbare eikenhouten deuren zijn doorgezaagd en de sierlijke trap is weggenomen en

wie weet hoe weinig daarvan over is. Dat alles dient eveneens in eere hersteld te worden. Nu had het de Ruyter-comité gewenscht er een nationaal-maritiem historisch museum te stichten ter herdenking aan het onlangs gevierde feest. Men kon zeker geen geschikter gelegenheid vinden. Het eenige wat er was, is het oude buitengasthuis, maar dit gebouw is veel te groot en toch niet voldoende geschikt. Het comité had krachtige samenwerking aan de regeering verzocht, en zag zich gedurende de ministerieele crisis genoopt een beteren tijd af te wachten. Thans, nu die gekomen is en het Ministerie weder gevestigd is, werden de onderhandelingen door het Rijk en de Gemeente met het Comité voortgezet, waaruit volgde, dat het »Huis met de Hoofden« door de Gemeente aan het Rijk in huur werd aangeboden voor *f* 2000.— per jaar. De plannen hebben nu een vasten vorm aangenomen en zal spoedig het Comité tot noodigen steun oproepen, om dit te verwezenlijken. Dan kan in een der prachtgebouwen van onze oud-hollandsche architectuur een museum gevormd worden, waarbij alles van datzelfde tijdperk spreekt.

Het is nu maar te wenschen dat de herbouw met de meest mogelijken spoed en getrouwe navolging geschiede.

Het Vredespaleis.

Toen het Carnegie-bestuur, daartoe gemachtigd, er op uit ging een woning voor het Vredespaleis te vinden, begon die arbeid op de meest vredelievende wijze. De meest bekwame deskundigen werden geraadpleegd om de eischen, aan zulk eene woning verbonden, vast te stellen en de geheele wereld op te roepen om te helpen dat te bereiken. Weinig voorzeker heeft het bestuur gedacht, dat er gekibbel zou ontstaan. Maar het kwam. En de eerste pogingen om tot een denkbeeld te geraken, veroorzaakte een oorlog, die vooral langdurig volhoudt onder de Nederlandsche architecten. Het was een slecht begin voor een gebouw des vredes en wanneer de bewoners later zoo verdeeld van gevoelen zullen zijn, als nu bij het zoeken van een huis reeds geschiedt, dan belooft de toekomst niet veel goeds. Nu het proces der architecten geen succes heeft gehad, is men er toe overgegaan een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal te zenden.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen ondergeteekenden, allen Nederlandsche architecten:

a. dat zij met leedwezen en op de in bijgaande toelichting nader uiteengezette gronden, hebben gevolgd het verloop der voorbereiding tot het bouwen van het Vredespaleis en zulks meer in het bijzonder ten aanzien van:

1e. de keuze van het terrein,

2e. de voorwaarden waaronder de prijsvraag werd uitgeschreven,

3e. de uitspraak der jury.

b. dat adressanten zich ervan bewust zijn, dat het onzeker is in hoever Uwe Kamer bevoegd is zich met deze quaestie in te laten, omdat verschil van meening mogelijk is over de rechtsverhouding welke bestaat tusschen de Nederlandsche regeering en het bestuur der Carnegie-stichting.

c. dat, nu het besluit aangaande den bouw van het Vredespaleis aanstaande blijkt, zij, ondanks het sub b. gemaakte voorbehoud, meenen zich ten slotte tot Uwe Kamer te mogen wenden in het vertrouwen, dat door haar kennis genomen zal worden van de grieven, welke ten aanzien van de sub a. genoemde punten 1e., 2e. en 3e. bestaan.

Redenen waarom adressanten, terwijl zij den vorm aan de prudentie van Uwe Kamer overlaten, aan Uwe Kamer eerbiediglijk verzoeken haren invloed aan te willen wenden, opdat:

1e het mogelijk worde dat het Vredespaleis worde opgericht in eene omgeving zijner waardig, maar dat bovendien dat monument de uiting zij van de grootsche idée waaraan het is gewijd;

2e. alsnog, voor zoover mogelijk, moreele voldoening worde gegeven aan den architectenstand, wier rechten, door het verloop der prijsvraag, zijn gekort.

't Welk doende, enz.

Amsterdam, Mei 1907.

Tot heden draagt het adres de handteekeningen van de volgende architecten:

K. de Bazel, Bussum.
H. P. Berlage, Amsterdam.
C. N. van Goor, Rotterdam.
J. Ingenohl, Amsterdam.
A. J. Joling, Amsterdam.
Paul J. de Jongh, Amsterdam.
W. Kromhout, Amsterdam.
Foeke Kuipers, Amsterdam.
J. H. W. Leliman, Amsterdam.
Alb. Otten, Rotterdam.
W. F. Overeijnder, Rotterdam.
J. E. van der Pek, Amsterdam.
H. Walenkamp, Amsterdam.
P. A. Weeldenburg, Rotterdam.
A. W. Weissman, Haarlem.

Hadden, voordat de prijsvraag beantwoord was geworden en toen het terrein genoegzaam aan ieder bekend was, toen de verschillende Nederlandsche deelnemers aan die prijsvraag zich onmiddellijk met kracht verzet tegen de keuze van dat terrein en zich van mededinging onthouden, dan was dat zeer zeker billijk geweest. Nu het programma is nageleefd, gaat het toch moeilijk dat opnieuw krachteloos te maken, daar men toch moet veronderstellen, dat de inzenders hun ontwerp wel degelijk naar dat programma hebben ingericht. Om der vrede wille is het wenschelijk dat het hierbij nu maar blijve.

Hoofdstadveranderingen.

Het hoofdbureau van politie in de Spinhuissteeg zal door een ander vervangen worden. Door aankoop van aangrenzende perceelen vindt de Gemeente gelegenheid zich grootere lokaliteit te verschaffen. Dit is een werkelijk noodzakelijke verbetering. Jammer echter is het, dat de fraaie versieringen aan den gevel gevaar loopen hunne bestemming te zullen verliezen.

De architect Kromhout deed echter uit eigen beweging een zeer goede daad. Hij bracht die versieringen in teekening om er de aandacht van B. en W. op te vestigen, met verzoek, dat deze versieringen in het nieuwe gebouw weder geplaatst kunnen worden.

Ook omtrent de prijsvraagverbetering Damplein, deelde de secretaris van de M. tot Bev. der B. in de dezer week gehouden vergadering mede, dat spoedig de gegevens daarvoor gereed zouden zijn, doch dat men deze week van het gemeentebestuur juiste opgave zou ontvangen van de veranderingen aan de Nieuwe Kerk en het Clubgebouw, daar dit zeer veel invloed op het samenstellen der prijsvraag heeft.

Bij de tekstfiguren.

Het tekstfiguur geeft een dorpsschool van den architect Ewald Scheller te Lützkewitz Wat een bijzonder typisch geheel vormt deze school. Het is alles landelijk wat het te zien geeft. De hoofdingang van de school bereikt men langs een eigenaardig gevormde

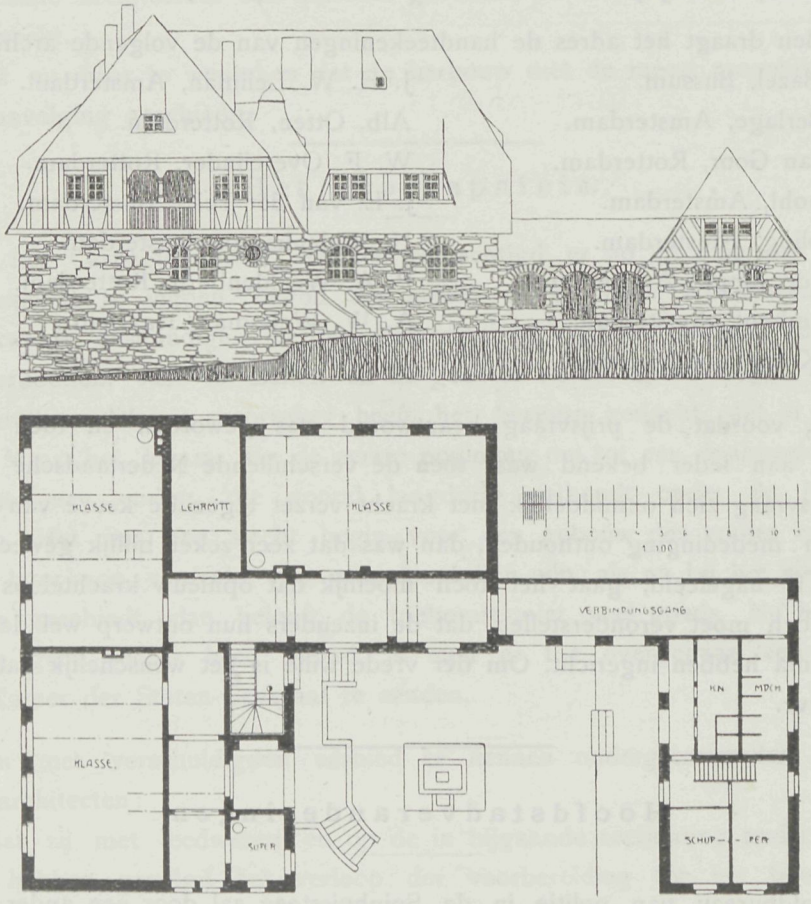

Dorpsschool.

hooge stoep, die toegang geeft tot de gangen, waarlangs de verschillende schoollokalen zijn gegroepeerd. De woning is boven de school gelegen. Afzonderlijk van de school zijn de retirades. Hetgeen hierbij vooral valt op te merken, is het ongemeene karakter dat het uiterlijk kenmerkt.

Firma Jan Hamer & Co.

Wij ontvingen een circulaire van de firma, over moderne keuken-inrichtingen, kombuizen en waschkeukens, die door haar aan verschillende groote instellingen zijn geleverd o. a. aan het Wachtschip, aan de pantserschepen Tromp, N.-Brabant, Utrecht en Gelderland, verder aan de stoomschepen »de Kock«, »Janssens«, »Eerens«, »Van Hogendorp«, »Tjibodas«, »Rembrandt«, »Vondel« en »Grotius«. De inrichtingen die er allen keurig uitzien en evenzoo voor hospitalen, armenhuizen enz. zijn bestemd, zegt de circulaire het volgende van:

Sedert de eerste toepassing, nu ongeveer 25 jaar geleden, en tot op heden onveranderd gebleven, heeft de waterbad-kookketel, zoowel uit een hygiënisch als economisch oogpunt beschouwd, het bewijs geleverd van de enorme voordeelen boven de vroegere

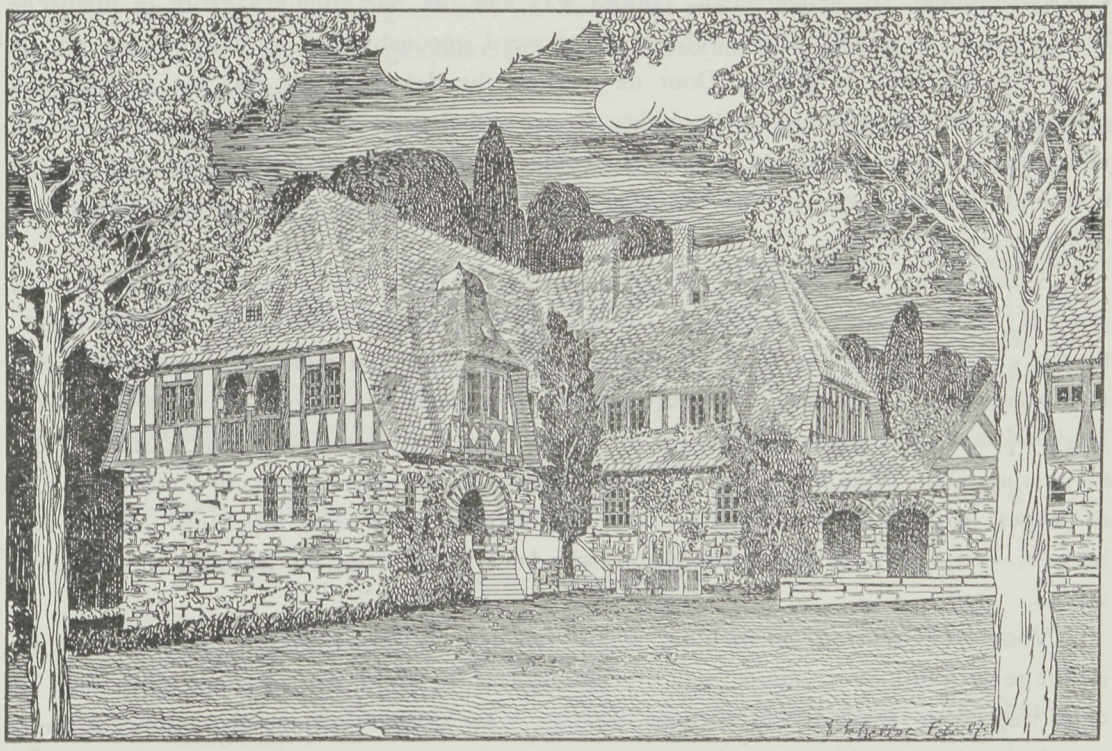

wijze van spijsbereiding in het groot. Eene beschouwing te geven over de verschillende constructie-détails, daarvoor is in deze circulaire geen plaats, wel echter wenschen wij uwe aandacht te vestigen op de grondgedachte van dit systeem.

De waterbad-kookketel stamt af van het lang voor dien bekende open waterbad (Bain-marie) waarin de eigenlijke kookpot opgehangen is, met dit verschil, dat de waterbadruimte, alsook de binnen- of spijsketel hermetisch afgesloten zijn, m. a. w.: de waterbad-kookketel komt overeen met twee in elkaar geplaatste Papin'sche Potten, welke laatste als algemeen bekend mogen beschouwd worden.

Terwijl de vroegere enkelwandige kookketels, niettegenstaande alle mogelijke zorgen en moeiten van het bedienend personeel, het zoo goed als onmogelijk maakten de

groote hoeveelheden spijzen behoorlijk gaar te koken, worden thans de spijzen bij gesloten keteldeksel in stoom- en waterbad bijna zonder toezicht en zonder roeren in korten tijd gelijkmatig gaar gekookt. Vroeger daarentegen kwam het als regel voor, dat de spijzen vooral aan den bodem min of meer aanbrandden, veroorzaakt door de directie inwerking van het vuur. De onaangename reuk, als gevolg daarvan, deelde zich natuurlijk, door het noodzakelijk bestendig omroeren, ook aan de andere lagen mede, terwijl in het midden altijd nog eene kolom overbleef, welke niet gaar werd, d w.z. waarvan de hoofdvoedingsbestanddeelen, zooals het eiwit, koolhydraten, enz. nog niet oplosbaar waren. De op die wijze toebereide spijzen konden niet verteerbaar zijn, zoodat de gevolgen dan ook niet zelden verteringsstoringen te voorschijn riepen in den vorm van darm- en maagcatharen en soortgelijke ziekte-verschijnselen.

Zoolang de techniek met de hygiène nog niet voldoende rekening hield, trachtten de geneeskundigen tevergeefs de hiervoren genoemde onberekenbare gevaren voor de volksgezondheid te beheerschen. Zoodra was niet het bacteriën-vraagstuk in medische kringen aan de orde, of de dubbele ketel werd geconstrueerd en aangewezen om de proef op de som te geven. Door de hermetische dekselsluiting was het nu mogelijk eene hoogere temperatuur als kookhitte te ontwikkelen en daarmede elk gevaar wordt voorkomen; door langjarige wetenschappelijke studiën toch is uitgemaakt, dat bij een temperatuur van over de 100° C. alle microben, of wel bacteriën, voor goed onschadelijk gemaakt worden.

Sedert is men er steeds op bedacht geweest deze toestellen te verbeteren waarvoor geregeld met erkende deskundigen, in den persoon van directeuren van groote inrichtingen en autoriteiten op medisch gebied, voeling gehouden werd en nog wordt, zoodat men thans van de moderne kookinrichtingen met recht kan zeggen dat deze, zoowel in hygiènisch als technisch opzicht, op de hoogte van den tegenwoordigen tijd staan. Door toepassing van reinnikkel voor de binnenketels en de appendages, in plaats van ijzer of koper, worden de toestellen wel wat kostbaarder, maar daar tegenover staan waarborgen, die zulk eene prijsverhooging inderdaad billijken en dit bezwaar dus ter zijde stellen.

Voor ziekenhuizen, gestichten, enz., marine- en passagiersschepen en in die inrichtingen, waar over stoom van $^1/_4$ atmospheer beschikt kan worden, kieze men de verhitting door middel van stoom, inplaats van directe vuring, wat natuurlijk meer voordeelen en gemakken waarborgt.

Indurin.

Wij hadden onlangs den vertegenwoordiger van den heer P. Metzger te Rotterdam ten onzent. Hij wees er op hoe talrijk de attesten waren, zoowel hier als in het buitenland van architecten en industrieelen, die het Indurin hadden toegepast en daarop afgaande is aan het materiaal voorzeker een groote deugd toe te schrijven. Wij beloofden hierop de aandacht te zullen vestigen. Wij herinneren er dus aan, dat de eigenschappen van Indurin zijn de navolgende:

Indurin wordt als poeder wit geleverd en is, in water opgelost, direct klaar, om te verwerken. Het houdt zonder bindingsmiddel op iederen vasten ondergrond zoo goed als olieverf, is veel goedkooper en werkt hygiënischer dan deze, daar de muren kunnen uitwasemen, hetgeen bij olieverf niet het geval is. Indurin met zijne onverwoestelijke duurzaamheid staat ver boven de lijmverf.

Het is dus de verf, voor buitenwerk: bij nieuwe gebouwen (op Façaden); voor binnenwerk: in kerken, scholen, kazernen, stations, schouwburgen, ziekenhuizen, abattoirs, buskruitfabrieken, spiritusfabrieken, spinnerijen, weverijen, ververijen, bierbrouwerijen, pakhuizen, enz. In het bijzonder voor het verven van vestibulen, gangen, wachtkamers en fabriekslokalen, stallen, badkamers enz., over het algemeen voor alle lokaliteiten, waar aan eene heldere duurzame verf, die aan alle hygiënische eischen voldoet, waarde wordt gehecht.

Het belemmerd het vuur en heeft daarom als brandwerende verf bijzonder veel waarde. Het is reukeloos en geeft niet af, de streep van de kwast ziet men op schoonen ondergrond niet. Men kan gemakkelijk er op linieeren en schilderen, zoodat het als grondverf zeer aan te bevelen is.

Het is ook geschikt de muren om stoomketels van buiten daarmede te bestrijken. Evenzoo kan het ook op kiezelguhr en aanverwante isoleeringen gebruikt worden.

Met 1 kilo Indurin (poeder) kan geverfd worden:

	Bij tweemaal verven:	Bij eenmaal verven:
Op geschaafd hout (meer of minder glad en hard).	6—8 M².	10—12 M².
» ruw »	4—6 »	6—8 »
» gladde muren (gipsspecie)	5—6 »	7—8 »
» ruwe klakspecie (façaden)	4—5 »	ca. 7 »
» ruw steen.		
» gladgestreken cement	5—6 »	» 8 »

Prijsvragen,

uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten.

Op de prijsvragen, uitgeschreven door bovengenoemde Vereeniging, ten doel hebbende het ontwerpen van toepassingen van »Kalkzandsteen«, zijn de navolgende antwoorden ingekomen.

A, een vrijstaand blok van zes arbeiderswoningen.

1.	Motto: Houw en trouw XXX.	4	teekeningen
2.	» Glück auf.	5	» met memorie
3.	» H. M.	3	» » »
4.	» Arbeider	4	» » »
5.	» Leo	5	» » »

6.	Motto:	Mabon	3	teekeningen	met	memorie
7.	»	A. A. A.	4	»	»	»
8.	»	Debuut.	4	»	»	»
9.	»	Labora	5	»	»	»
10.	»	Licht en Lucht (I).	2	»	»	»
11.	»	Rosa	6	»	»	»
12.	»	Mimosa.	4	»	»	»
13.	»	I. S. (monogram)	4	»	»	»
14.	»	Een halve maan (get.)	5	»	»	»
15.	»	Drie niet concentrische cirkels (get.)	4	»	»	»
16.	»	Oost-West, Thuis Best	3	»	»	»
17.	»	Licht en Lucht (in een cirkel). .	5	»	»	»
18.	»	Een onregelmatige zeshoek (get.)	4	»	»	»
19.	»	Johanna	4	»	»	»
20.	»	Ouvrier.	3	»	»	»
21.	»	Arbeiderswoning	5	»	»	»
22.	»	Licht en Lucht (II)	2	»	»	»

B, een vrijstaand buitenhuis.

23.	Motto:	Een driehoek en cirkel (get.) . .	4	teekeningen	met	memorie
24.	»	Een verdeelde driehoek (get.) . .	4	»	»	»
25.	»	Mei	6	»	»	»
26.	»	Cirkel waarin vierkant en cirk. (get.)	4	»	»	»
27.	»	Geduld	3	»	»	»
28.	»	Casa.	11	»	»	»
29.	»	Cirkel waarin 3 kleine cirkels (get.)	4	»	»	»
30.	»	Marie	5	»	»	»
31.	»	T. A. T.	2	»	»	»
32.	»	Goedkoop.	2	»	»	»
33.	»	Industrie	6	»	»	»
34.	»	Labore Nihil	3	»	»	»
35.	»	April	8	»	»	»
36.	»	Rust.	8	»	»	»

C, een blok van zes stadshuizen.

Geen antwoorden.

Bovenstaande ons toegezondene mededeeling, kon in de vorige aflevering geen plaatsing meer vinden.

RED.

ONTWERP VOOR EEN LANDHUIS

VOORGEVEL.

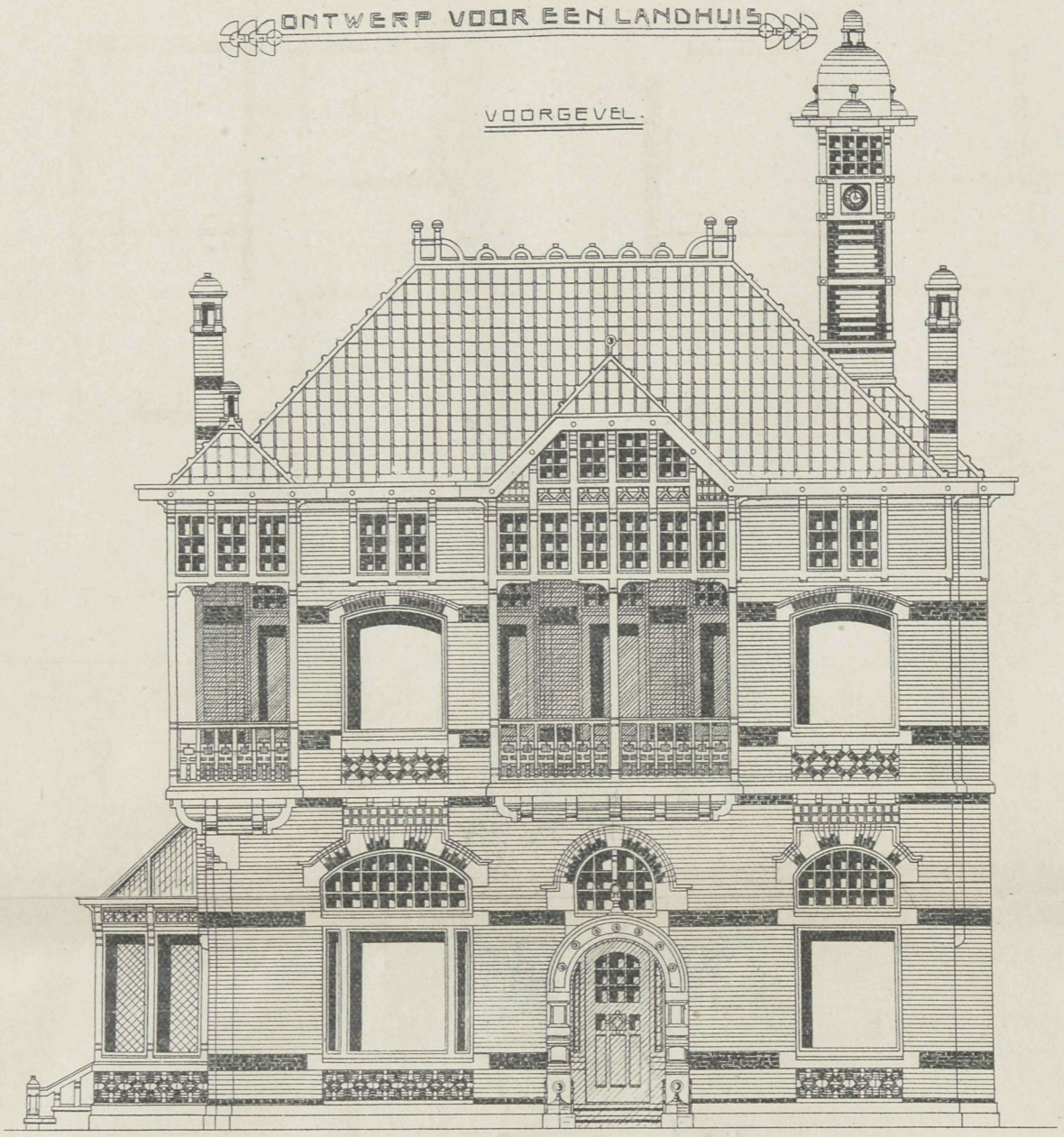

M. Rosenkrantz
Amsterdam 11 Maart 1907

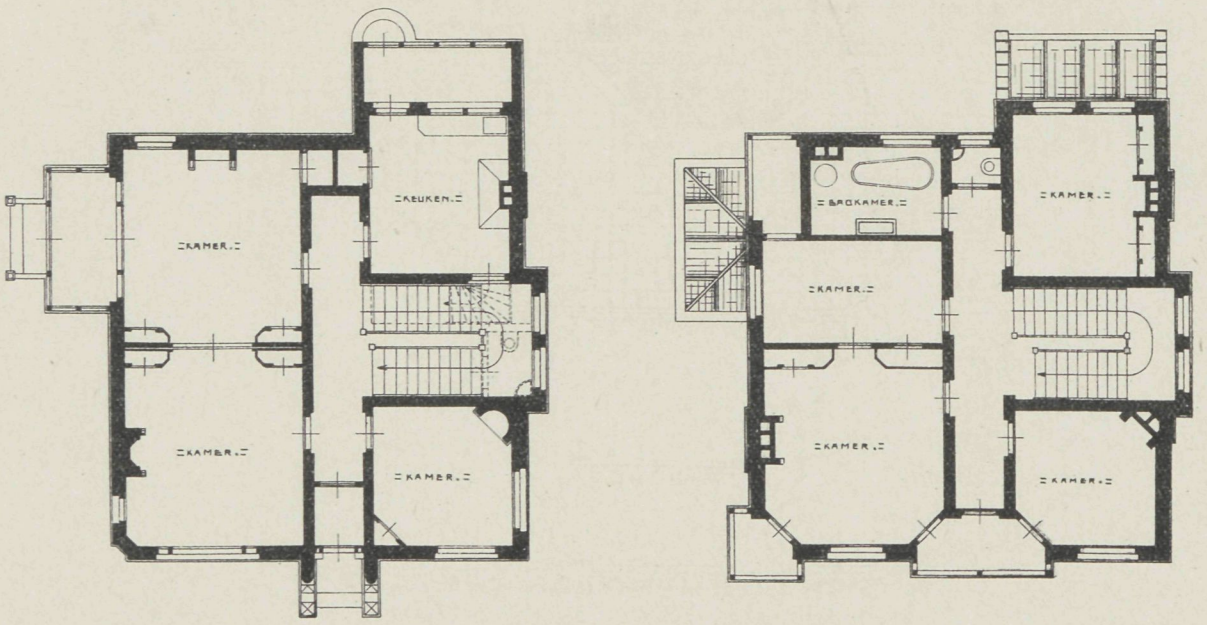

PLATTE GRONDEN.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

13 Juni 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 12.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een villa.

DOOR

G. MIDDENDORP.

Deze ruim gedachte villa bevat ter beganen grond salon en huiskamer, ieder met serre, spreekkamer, hal en keuken. Op de bovenverdieping slaapkamers, badkamer, dienstbodenkamer enz. De gevels zijn opgetrokken in kleurig hardgrauw, de kap is gedekt met roodverglaasde Echtsche pannen. Het uiterlijk is echt landelijk en maakt een gunstigen indruk.

Reinigen van gebouwen door stoom.

In het Algemeen Handelsblad kwam dezer dagen een bericht voor als volgt: »Op het oogenblik trekt in Londen veel aandacht de nieuwe manier om gebouwen te reinigen en te verfrisschen met stoom. Men ziet drie of vier mannen op ladders, die een pijp waaraan een lange brandspuitslang bevestigd is, op de muren richten. De stoomspuit, bruischt uit de pijp en verfrischt de muren, zonder dat iets anders noodig is. Het maakt nog al geruisch, maar 't gaat snel. Een groot gebouw wordt in een dag gereinigd. Als men dit eens toepaste op 't Paleis van den Dam«.

Die laatste bemerking trok onze aandacht. Wanneer een blad van invloed zoo iets zegt, vindt het spoedig gehoor en men gelooft inderdaad een zeer verstandige raadgevnig te hebben vernomen. Niets zou echter onverstandiger zijn dan het toepassen van

zulke bewerking op dit hoogst monumentale gebouw, dat juist in de grijze kleur die de tijd er aan gaf zoo'n echt antiek geheel ons doet zien. Gelooft niet dat zulke stoombespuiting het gebouw iets fraaier zou maken, de toon zou erg tegenvallen en een schrille tegenstelling vormen, met het fraaie het gebouw thans eigen. De kleur zou lichter worden, maar daarentegen een bont amalgama zich vormen.

Juist dat waas dat de tijd er op aanbracht, is de grootste bescherming van het materiaal, die laag is zoodanig verhard, dat zij de steen voor het binnendringen van vuil en al wat nadeelig is beschermt en zou het wegnemen ongetwijfeld het materiaal veel in waarde doen verliezen. Maar de stoombespuiting zelf zou het materiaal groot nadeel doen. De deelen der steen op die wijze bewerkt, zouden onder den invloed daarvan een voos karakter aannemen, en het verweren daarvan veel spoediger zijn gang gaan, dan voor de schoonmaak mogelijk was. Niets is schadelijker naar onze meening, dan natuursteen die eenige jaren gediend heeft aan zulk een operatie te onderwerpen. Dat gaat goed voor graniet, voor metselsteen, ook voor hardsteen en wellicht andere materialen, maar is hier volkomen ten onpas. Wij achten het dan ook zaak hierop in tijds de aandacht te vestigen, nieuwigheden vinden spoedig bijval en een dergelijke nieuwigheid zou het vernietigen zijn van een juist door zijn toon zoo ongemeen fraai geheel.

Eere-Tentoonstelling Dr. P. J. H. Cuijpers.

De Vereeniging Architectura et Amicitia heeft een ontzaglijk goede daad gedaan, door in een viertal zalen in het Stedelijk Museum een tentoonstelling te vormen, die een overzicht geeft van wat de groote bouwmeester in de laatste vijftig jaren heeft ontworpen en uitgevoerd. Het is een tentoonstelling eenig in zijn soort, omdat men daaruit leert, hoe al werkende, de bouwmeester zich gevormd heeft. Die de aanvankelijke denkbeelden voor het Rijksmuseum vergelijkt met hetgeen het geworden is, staat verbaasd over den grooten vooruitgang die de bouwmeester tusschen het tijdstip van het maken van een prijsontwerp tot hetgeen er thans vereeuwigd staat, verkreeg. Men ziet er ontwerpen van het jaar 1851 voor de restauratie der Munsterkerk te Roermond en van woonhuizen aldaar, waarbij de bouwmeester van de metselsteen ontzaglijk veel wist te vormen. Zoodoende had hij groote voorliefde voor het daarstellen der gewelven in metselsteen, een kunst in vroegere tijden zoo hoog aangeschreven, toen geheel in verval geraakt. Toen voor een kerk te Maastricht kruisgewelven door den bouwmeester waren ontworpen keurde de ingenieur in Den Haag met het toezicht belast dit werk af omdat het geen toepassing meer vond. De bouwmeester echter gaf het niet op en bij den bouw van eene kleine kerk te Oeffelt paste hij de gemetselde gewelven toe, hetgeen gevolg gaf, dat de ingenieur eerstgenoemd, die kennis van het werk nam, geheel daarvoor gewonnen werd. Hoe talrijk de kerken zijn, die Dr. Cuijpers vervaardigde blijkt uit de teekeningen hier aanwezig, waaronder vooral uitmunten de restauratie aan

de St. Servaas te Maastricht, de kerken te Alkmaar, te Eindhoven, de St. Barbara te Breda, de Posthoorn te Amsterdam, de Kathedraal aan den Amsteldijk, de kerk in de Vondelstraat enz. Maar vooral datgene wat het Rijksmuseum betreft is op zich zelf merkwaardig en boven alles het kasteel Haarzuilen, waaraan de bouwmeester twaalf jaren heeft gearbeid en dat wel het meest waardige is, bij al die verschillende inzendingen. Ook meubelstukken geheel en al gedecoreerd en uitmakende een deel van de oude woning in de Vondelstraat, hoek Tesschelschadestraat zijn hier aanwezig en doet zien welk typisch geheel het vertrek moet hebben gevormd, waar meubelen en wanden zoo geheel met elkaar in overeenstemming waren. Het is zeker een tentoonstelling eenig in zijn soort en verdient de Vereeniging Architectura et Amicitia allen lof voor de onbekrompen wijze waarop zij deze tentoonstelling wist te organiseeren en menigeen daardoor ontzaglijk veel te genieten gaf.

Prijzen van bouwterrein.

Tot welke hooge prijzen de bouwterreinen in de groote steden als Parijs en Londen worden opgevoerd, is ons bekend. Maar de fabelachtige som, te New-York thans betaald, grenst aan het ongelooflijke. In de 5de Avenue aldaar is een stuk van 225 vierkante M, breed $7\frac{1}{2}$ en lang 30 M., verkocht voor *f* 1,750,000, dat is ongeveer *f* 7777 per M^2. Waarlijk, zulk een hoog cijfer is ons nog nooit voorgekomen. Gelukkige bezitter van zulk een plekje, die die door deze verkoop tevens een vermogend man wordt.

Bij de tekstfiguren.

Een hoogst eigenaardige woning vormt de villa van den architect W. Frings te Hannover. De indeeling valt uit de plannen behoorlijk op te maken. Opmerkelijk vooral zijn de verschillende eigenaardige hoekjes, gevormd door de voor- en achteruit gaande gevels, zoodat elk vertrek iets nieuws te zien geeft.

Prijsvragen

DOOR DE VEREENIGING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP« TE ROTTERDAM
uitgeschreven in 1907.

1ste prijsvraag. *Een Café-Restaurant.*

Het gebouw wordt verondersteld te staan aan eene breede straat, in eene groote stad, op een aan 3 zijden ingebouwd terrein, breed, van erfscheiding tot erfscheiding,

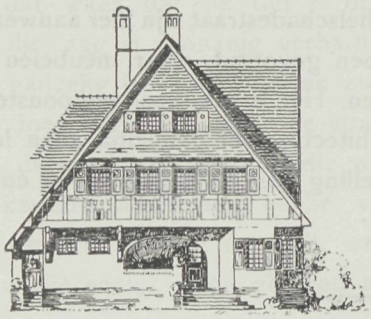

RÜCKANSICHT.

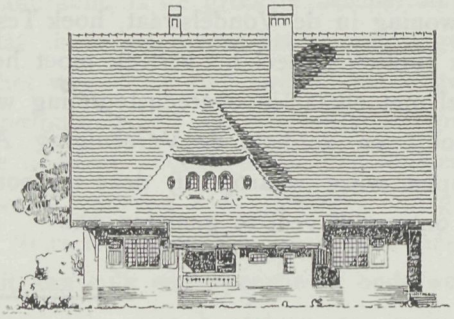

SEITENANSICHT.

VORDERANSICHT.

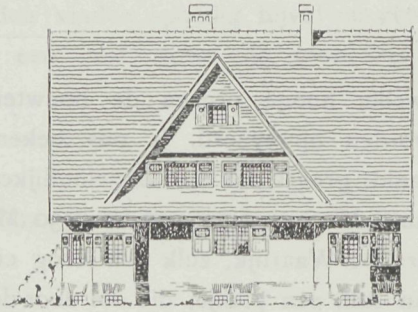

SEITENANSICHT.

MASSSTAB

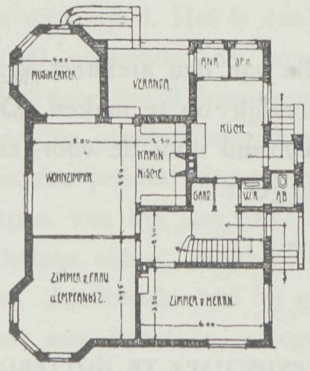

ERDGESCHOSS

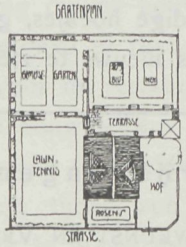

SITUATION.

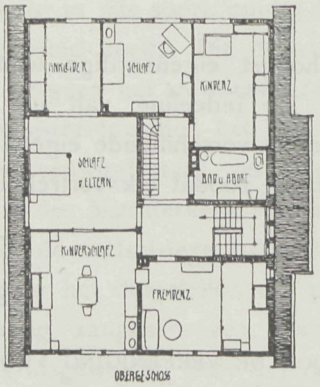

OBERGESCHOSS

20 M., diep 30 M. Van dit terrein mag slechts het voorste $^3/_4$ ter volle hoogte bebouwd worden, van het overblijvende achtergelegen $^1/_4$ gedeelte mag slechts $^1/_3$ der oppervlakte ter hoogte van de beganegrondsverdieping bebouwd worden. De zijmuren staan op erfscheiding. De gevel mag niet binnen de rooiing gebouwd worden. Balcons of erkers mogen aangebracht worden mits te zamen geen grootere breedte dan $^1/_3$ van den gevel beslaande en tot geen grooter oppervlakte dan gezamenlijk 7 M².., terwijl de uiterste punten van deze balcons of erkers moeten blijven binnen een vertikaal vlak, dat door de erfscheidslijn gaat en een hoek van 30° met het rooiïngvlak maakt.

Het gebouw moet bevatten:

a. Een kelderverdieping over een gedeelte der oppervlakte waarin moeten zijn gelegen: de noodige kelders voor proviand, wijn, bier en de inrichting der centrale verwarming met kolenbergplaats voor minstens 200 H. L. cokes. De bierkelder moet zoo na mogelijk onder het buffet gelegen zijn en van geisoleerde wanden, vloer en zoldering voorzien zijn.

b. Eene begane grondverdieping, waarin gelegen:

1. een hoofdentrée met daaraangrenzende vestibule met hoofdtrap naar de beide verdiepingen;

2. een café- tevens restauratie-zaal, en daaraangrenzende

3. een biljartzaal met ruimte tot plaatsing van minstens 4 biljarts;

4. een buffet in de café-zaal met daaraansluitende

5. een buffetkamer met spoelhoek, en een diensttrap en spijzenlift, welke beide in verbinding staan met de kelders en de na te noemen keuken enz.

6. een bureautje voor den chef;

7. een telefooncel;

8. een toilette voor Heeren, bevattende 4 urinoirs, 2 W. C. en 2 of 3 handwaschgelegenheden, en een dito voor dames, bevattende 3 W. C. en 2 of 3 handwaschgelegenheden;

9. een afzonderlijken toegang van buiten met trap naar de woning van den restaurateur.

c. Eene eerste verdieping, bevattende:

1. eene groote vergaderzaal van minstens 120 M². oppervlakte met gelegenheid voor het opslaan van een klein tooneel en verder 2 kleedkamertjes;

2. twee kleine vergaderzalen, onafhankelijk van elkander en van de vorengenoemde zaal te bereiken van uit de trapvestibule;

3. een garderobe voor zaal 1;

4. een buffetkamer, waaruit de drie zalen bediend kunnen worden en die met een lift in verbinding staat met de keuken en den kelder;

5. toiletten voor Dames en Heeren;

6. woning voor den restaurateur, bevattende 3 ruime woonkamers, 3 slaapkamers, badkamer, trap, W. C. en verdere accessoires, van welke vertrekken er echter eenige op de tweede verdieping kunnen liggen.

d. Eene tweede verdieping, bevattende:

1. twee vergaderzalen;

2. eene ruime keuken met bijkeuken;
3. linnenkamer en bergplaats voor service met de gevorderde kasten;
4. 6 slaapkamers voor inwonend personeel;
5. garderobe, toiletten enz.;
6. bergplaatsen.

Verder kunnen alle gewenschte accessoires, die voor de exploitatie van de inrichting waarde kunnen hebben, ook al zijn zij niet genoemd, aangebracht worden.

Verlangd worden: de verschillende plattegronden, den voorgevel en minstens 2 doorsneden, alle op eene schaal van 1 à 100;

een detail van den gevel, schaal 1 à 20;

een detail van het interieur der café-zaal schaal 1 à 20.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 70.—.

Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift, benevens *f* 30.—.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

2e prijsvraag. *Een Vereenigingsgebouw op een Sportterrein.*

Het gebouw bestaat uit twee verdiepingen en moet geheel vrijstaand worden geprojecteerd.

Als materialen mogen worden gebruikt hout of hout met steen.

Het gebouw moet bevatten op den beganen grond, welke ± 0.40 M. boven het terrein is gelegen:

a. Eene restauratieruimte met buffet en spoelkamertje . . . . . ± 50 M².
b. Een kleedlokaal . . . . . ± 40 M².
c. Een kleedlokaal . . . . . ± 20 M².

N.B In een of beide lokalen moeten een aantal wandkasten aanwezig zijn (± 30) voor het bergen van kleederen enz., groot ongeveer 0.40 × 0.40 M. bij eene hoogte van minstens 1.80 M., benevens voldoende kapstokruimte.

d. Een waschlokaal . . . . . ± 25 M².
voorzien van hand- en voetwaschbakken, douche's enz.
e. Toiletten voor Dames en Heeren.
f. Bergruimte voor materieel van dagelijksch gebruik, van buitenaf bereikbaar ± 5 M².

Op de verdieping moeten gelegen zijn, eventueel in de kap ingebouwd:

a. Eene bestuurskamer.
b. Een vertrekje voor de pers, met zooveel mogelijk glazen wandoppervlak, hetwelk een ruim uitzicht over het geheele terrein moet geven.

Het gebouw moet geheel of gedeeltelijk zijn omgeven met eene veranda.

Gevraagd worden:

Plattegrond, 2 gevels en eene doorsnede op eene schaal van 1 à 50.

Een schetsperpectief.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 35.

Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift, benevens *f* 15.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

3e prijsvraag. *Fotografische opnamen van achttiende eeuwsche Rotterdamsche gevels gedeelten daarvan of intérieurs.*

Het aantal in te zenden foto's is onbeperkt. De ingezonden foto's of vergrootingen naar origineele opnamen moeten minstens een afmeting hebben van 13 × 18 cM. en moeten afgedrukt zijn op mat papier, op carton opgezet en voorzien van onderschrift, aangevende het afgebeelde onderwerp en verder vergezeld zijn van een op glaspapier opgeplakte afdruk voor de verzameling foto's van 18e eeuwsche kunst der Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap«.

De foto's moeten eigen werk van den inzender zijn en zullen beoordeeld worden behalve naar de artistieke waarde van het afgebeelde (architectonische waarde), ook naar de techniek, waartoe de jury zal worden uitgebreid met twee fotografen door de Amateur Fotografen-Vereeniging »Rotterdam« nader aan te wijzen.

Als prijzen worden uitgeloofd:

Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging.

Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging.

Een derde prijs: het Getuigschrift der Vereeniging.

Algemeene bepalingen.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch bij voorkeur niet in houten lijsten gespannen zijn en geen grootere afmeting hebben dan 75 × 11 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 15 November 1907 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Jonkerfransstraat 126.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij dat aan dat Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren: Henri Evers, Hoogleeraar te Delft; Jan Stuijt, architect te Amsterdam; W. J. Hanrath, architect te Hilversum; C. B. van der Tak, architect te Rotterdam; H. van der Kloot Meijburg, architect te Rotterdam.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van »Bouwkunst en Vriendschap« voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van »Bouwkunst en Vriendschap«.

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der jury zal door het bestuur door middel van de »N. R. C.« en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1908 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,

P. A. WEELDENBURG, *Voorzitter.*

Rotterdam, 1 Juni 1907. C. N. VAN GOOR, *1e Secretaris.*

PRIJSVRAAG.

Op de door de directie van het »Geïllustreerd Schildersblad« te Leeuwarden uitgeschreven prijsvraag — een winkelgordijn met rondom loopenden rand en opschrift — zijn ruim 50 antwoorden ingekomen.

De 1e prijs, *f* 25, is toegekend aan het werkstuk motto »Kleur«, inz. J. H. Boele, te Amsterdam; — de 2e prijs, *f* 10, aan het motto »Zeemeeuw«, inz. J. B. Mulders, te Den Helder; — de 3e prijs, *f* 5, aan motto »Kleur 2«, inz. M. Joh. van der Bilt, te Amsterdam; — de 4e prijs, *f* 2.50, motto »K 33«, inz. S. Baars, te Delft.

Voorts zijn nog diploma's toegekend aan de volgende inzenders: J. L. Otter, N. Luik, J. Draisma, Pelkes, J. B. Noordhof en E. J. Hengeveld, allen te Amsterdam; Stroomberg, te Zwartsluis; H. Schaap en S. Baars, beiden te Delft.

Beoordeelaars waren de heeren T. Tjeerde, J. L. van Ishoven en H. Ellens, allen leeraren van vakscholen te Amsterdam.

Ontwerp voor een „Villa."

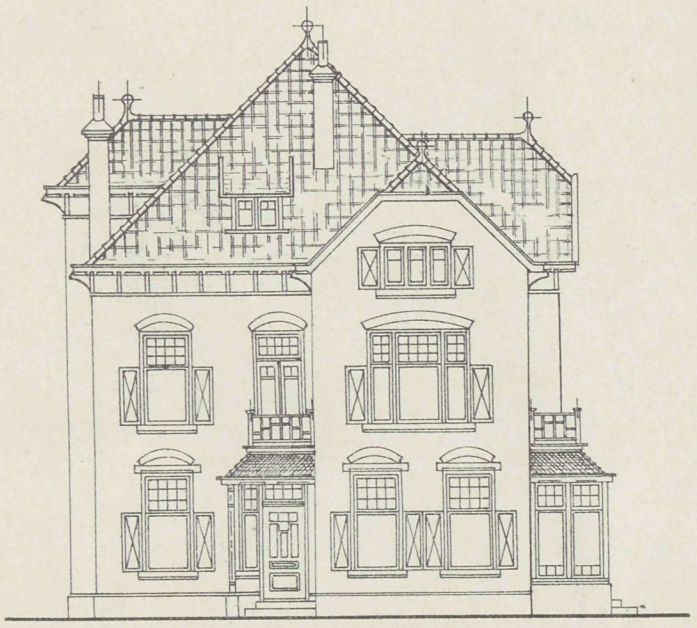

Voor-Gevel.

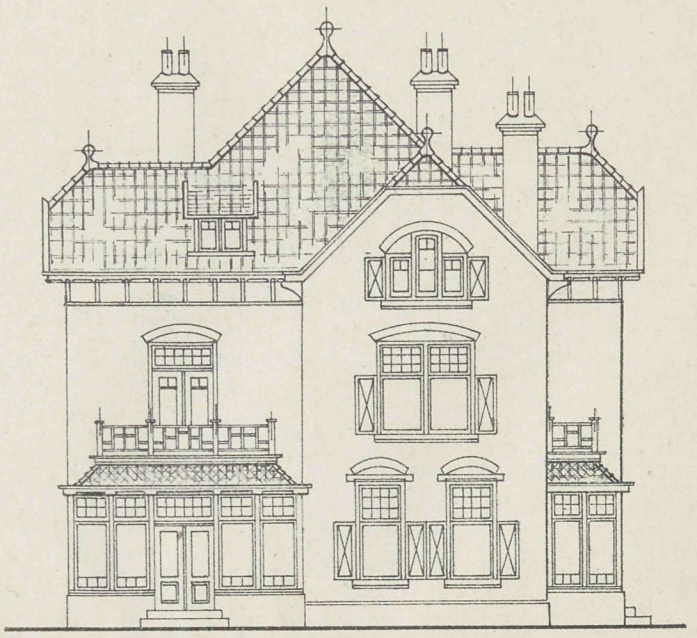

Zij-Gevel.

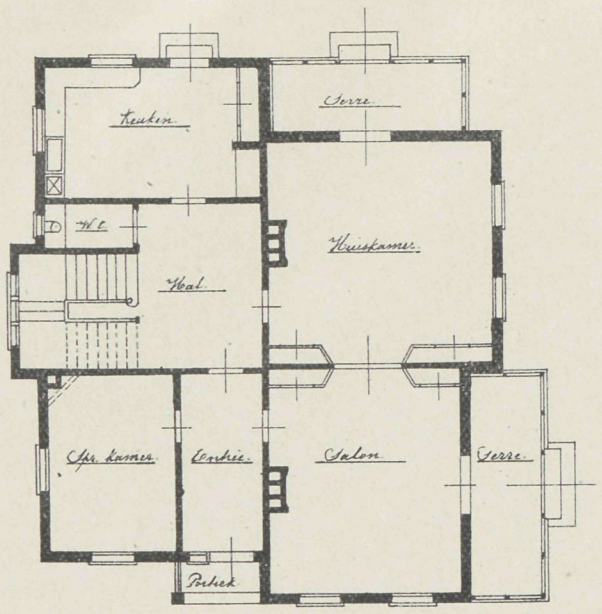

Begane-Grond.

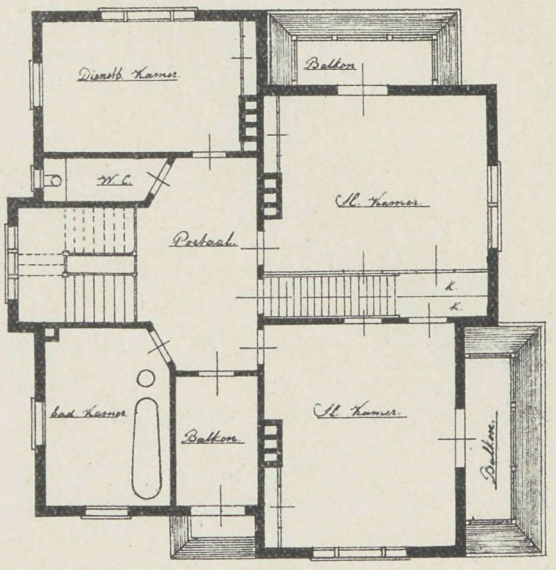

Verdieping.

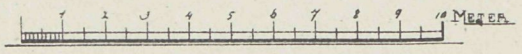

Schaal.

Naaldwijk. Dec 1906.
G. Middendorp.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

27 Juni 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 13.

Bij de Platen.

Ontwerp stationsgebouw.

DOOR

H. VAN BRINK.

De plaat geeft voor- en achtergevel van een stationsgebouw benevens de plannen. Onderaan staat de schaal, die van de doorsnede is ook voor de plannen. Het is een ruim opgevat station, waarbij eene flinke woning voor den chef. Links van de vestibule zijn de wachtkamers, rechts de goederenloods.

Nationaal Congres voor de Ambachts-Nijverheid van de Maatschappij van Nijverheid.

Ter gelegenheid van de Internationale Tentoonstelling van Ambachtswerktuigen, welke in Augustus en September dezes jaars plaats vindt in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, zal een tweedaagsch Nationaal Congres voor de Ambachtsnijveren worden gehouden (11 en 12 September). Op dit Congres zullen behandeld worden vraagpunten van zeer actueel belang betreffende het credietwezen, de vertegenwoordiging van de ambachtsnijverheid, het leerlingwezen en de aanbestedingen. Hieronder zijn de verschillende vraagpunten nader omschreven De commissie ter voorbereiding van dit Congres heeft gemeend deze vraagpunten op de agenda te moeten stellen, daar zij dringend eene oplossing vorderen en een gezamenlijke beraadslaging daarover door mannen van de praktijk en door mannen van studie ten zeerste die oplossing kan bevorderen.

Van de Commissie tot voorbereiding van het Congres is Voorzitter de heer R. P. J. Tutein Nolthenius, onder-Voorzitter de heer H. van der Masch Spakler en Secretaris de heer Mr. Th. Muller Massis, wiens adres is: Heerengracht no. 244, Amsterdam. Deze Commissie bestaat uit 31 leden.

Daartoe uitgenoodigd door de Commissie zullen optreden als inleiders van vraagpunten betreffende het credietwezen, de heeren: K. van der Gruijssen, voorzitter van het syndicaat der ambachten te Gent; mr. P. A. Diepenhorst, hoogleeraar te Amsterdam; mr. E. J. Korthals Altes, advocaat en accountant te Amsterdam; S. Ledeboer, lid der firma Keurenaer en Co. te 's-Gravenhage; mr. E. M. Meijers, advocaat te Amsterdam; W. Nieuwenhuizen, 1e secretaris van den Nederlandschen bond van vereenigingen van den handeldrijvenden en industrieelen middenstand te Nijmegen; dr. J. Nouwens, adviseur der Hanze te Heeswijk; dr. O. Pijfferoen, hoogleeraar te Gent; D. H. de Vries, secretaris van de Amsterdamsche Volksbond te Amsterdam.

Als inleiders van vraagpunten betreffende de vertegenwoordiging van de ambachtsnijveren, de heeren: mr. A. Anema, hoogleeraar te Amsterdam; J. S. Meeuwsen, voorzitter van den Nederlandschen bond van den handeldrijvenden en industrieelen middenstand te Amsterdam; J. Schaepkens, voorzitter van den Maastrichtschen Middenstandsbond te Maastricht.

Als inleiders van vraagstukken betreffende het leerlingwezen, de heeren: A. van Drooge, lid van het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid te Dortrecht; H. J. Hartz, juwelier te Amsterdam; J. N. Hendrix, lid van den Gemeenteraad te Amsterdam; mejuffr. Anna Polak, penningmeesteres van de Nationale Vereeniging voor Vrouwenarbeid te Groningen; mr. D. Plemp van Duiveland, hoofdredacteur van de Nieuwe Courant te 's-Gravenhage; mr. H. Smeenge, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te Amsterdam.

Als inleiders van vraagstukken betreffende de aanbestedingen de heeren: mr. E. J. C. Goseling, advocaat te Amsterdam; dr. H. Lambrechts, afdeelingshoofd aan het ministerie van Nijverheid en Arbeid te Brussel; J. J. van Nieukerken, architect te 's-Gravenhage.

Van eenige andere uitgenoodigde heeren wordt nog het antwoord ingewacht. Daarenboven zijn de besturen der verschillende patroonsvereenigingen, welker afgevaardigden zitting hebben in de commissie, verzocht om leden aan te wijzen tot het geven van een schriftelijk advies omtrent de vraagpunten betreffende het leerlingwezen en de aanbestedingen.

De contributie van het lidmaatschap van het congres is bepaald op *f* 2.50. Hiervoor verkrijgen de leden, behalve het recht van debatteeren en stemmen:

1e. de gedrukte inleidingen, welke tijdig zullen worden rondgezonden vóór het Congres;

2e. het officieele verslag van het verhandelde op dit Congres;

3e. vrijen toegang tot de tentoonstelling tijdens den duur van het Congres. Een comité zal de Congresleden in de gelegenheid stellen de verschillende werktuigen in werking te bezichtigen en daarbij de vereischte inlichtingen verschaffen.

Alle Congresleden zijn bevoegd tot het inzenden van nota's betreffende de gestelde vraagpunten. De commissie beslist in hoeverre zij voor rekening van het Congres gedrukt en rondgezonden zullen worden.

Ten einde de grootte der oplaag van de gedrukte stukken te kunnen bepalen, wordt aangedrongen op spoedige aanmelding bij den heer mr. Th. Müller Massis, Heerengracht 244, Amsterdam.

TE BEHANDELEN VRAAGPUNTEN.

I. Credietwezen.

1. Verdient voor de ambachtsnijveren het stelsel Raiffeisen of het stelsel Schulze-Delitz de voorkeur?

2. Moeten de ambachtsnijveren zich vaksgewijs vereenigen of hebben de voorkeur meer uitgebreide vereenigingen en wel vereenigingen, waarin behalve ambachtsnijveren, ook winkeliers, landbouwers enz. worden opgenomen?

3. Wat leert de ervaring hier te lande en elders, omtrent de inrichting en werking van coöperatieve vereenigingen: *a.* tot aankoop van grondstoffen? — *b* tot aanschaffen van werktuigen? — *c.* tot bewerken van grondstoffen? — *d.* tot verkoop van producten?

4. Zijn wijzigingen en aanvullingen noodig in de wet op de coöperatieve vereenigingen?

5. Door welke andere maatregelen kan het credietwezen van de ambachtsnijveren bevorderd worden?

II. Vertegenwoordiging van de ambachtsnijveren.

1. Vinden de belangen der ambachtsnijveren eene voldoende vertegenwoordiging in de Kamers van Koophandel?

2. Zoo niet, is het gewenscht om aan de ambachtsnijveren eene afzonderlijke vertegenwoordiging te geven, of verdient het de voorkeur dat zij met den handeldrijvenden middenstand eene gezamenlijke vertegenwoordiging krijgen?

3. Hoe is de vertegenwoordiging in te richten? Welke moeten hare bevoegdheden zijn?

III. Leerlingwezen.

I. 1. Is het wenschelijk het leerlingwezen te regelen bij de wet?

2. Zoo ja, wat moet het leerlingcontract inhouden en hoe is toezicht te regelen op het nakomen der bepalingen?

3. Is een gezellen-examen in te stellen? Zoo ja, hoe is dit te regelen en wie moet het afnemen?

4. Dient op het gezellen-examen te volgen een meesters examen? Zoo ja, zijn aan het met goed gevolg afleggen van dergelijke examens voorrechten te verbinden?

II. 1. Hoe is de leerling de kennis bij te brengen, welke hij niet in de werkplaats kan verwerven?

2. Dient het aanvullend schoolonderwijs te zijn avond-onderwijs of dag-onderwijs?

3. Dient het schoolbezoek verplichtend te worden gesteld? Zoo ja, tot welken leeftijd?

4. In hoeverre kunnen patroonsleergangen bevorderlijk zijn aan de betere ontwikkeling van het leerlingwezen?

III. Bij sommige bedrijven doet zich het verschijnsel voor, dat leerlingen geweerd worden, of slechts in beperkt getal worden toegelaten. Zijn hiertegen maatregelen te nemen?

Zoo ja, welke?

Aanbestedingen.

I. Is het wenschelijk en mogelijk om meer dan tot nu toe hier te lande het geval is, de aanbestedingen te splitsen naar de verschillende vakken?

II. 1. Is het aan te bevelen om werken, welker aard zulks toelaat, bij toerbeurt toe te kennen aan verschillende patroons volgens een vast te stellen tarief?

2. Op welke andere wijze zijn de bezwaren tegen eene algemeene mededinging te ondervangen, voor zooveel deze tot misstanden aanleiding geeft?

II. Op welke wijze kan de rechtspositie der onder-aannemers verbeterd worden?

Monument-P. Caland.

Toen de oud-burgemeester 's Jacob te Rotterdam aftrad, gaf de burgerij als eene herinnering aan het vele goede dat onder zijn bestuur voor de gemeente tot stand

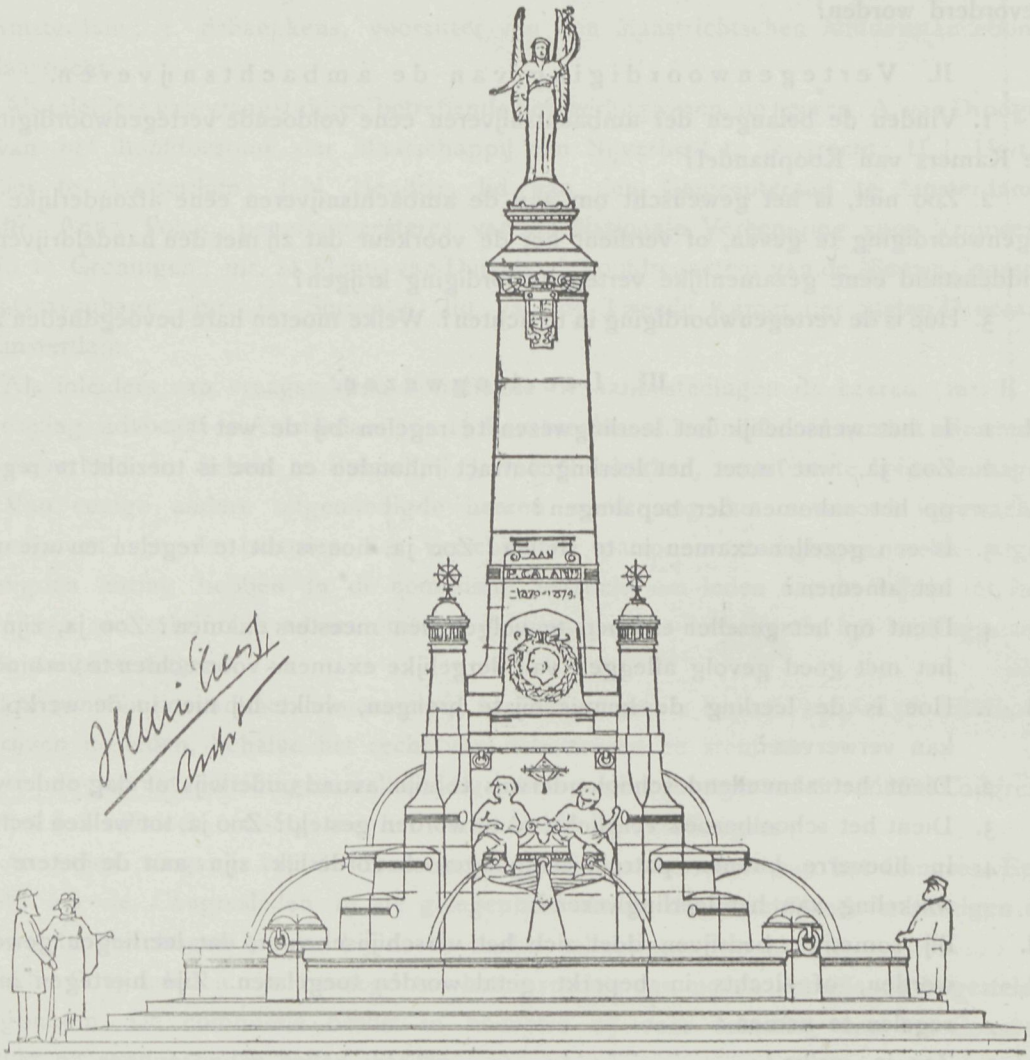

kwam, hem een aanzienlijk geschenk in geld, om dit te bestemmen voor het doel, dat hij noodig achtte. De heer 's Jacob wenschte het te bestemmen voor een monument ter herinnering aan den ingenieur P. Caland, die de Nieuwe Waterweg van Rotterdam naar zee in zulk een uitstekenden toestand wist te hervormen en zelfs eene diepte te geven van 10 M., dat nagenoeg door iedereen onmogelijk werd geacht. Het werk kwam tot stand en was de opkomst van Rotterdam. Zoo werd dan besloten tot stichting

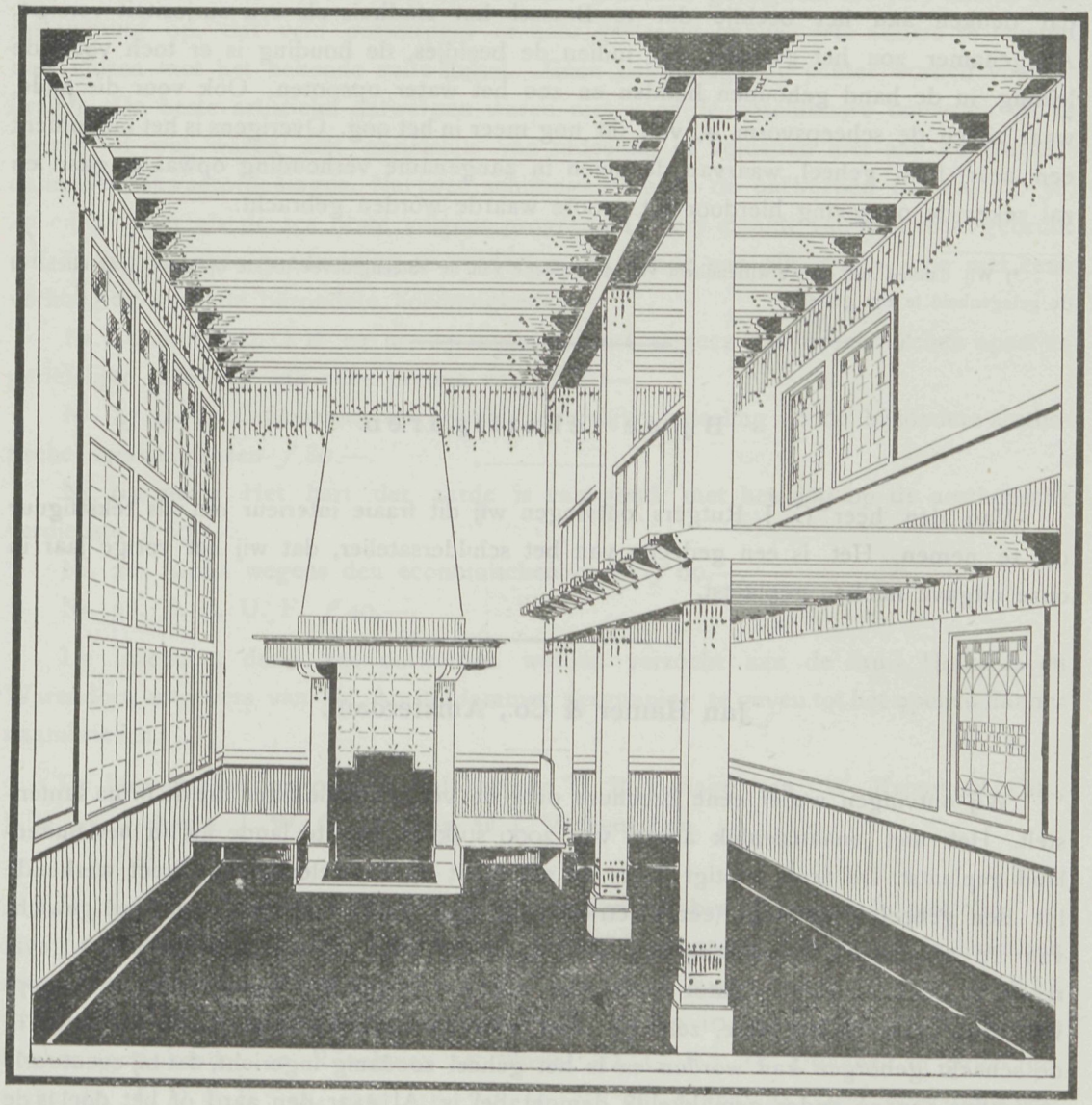

van eene monumentale fontein met de buste van P. Caland, die het nageslacht dit feit in herinnering zal doen houden. Het monument werd aan den bekwamen hoogleeraar Henri Evers toevertrouwd. Het wordt uit hardsteen op het Hogendorpplein opgetrokken en men is reeds voor een groot gedeelte met den opbouw gevorderd. De tekstcliché geeft het monument weder. *)

Het monument is een rijzig opgaande obelisk door 4 kleinere ingesloten. Boven op

bevindt zich eene gevleugelde figuur, voorstellende de genius van Rotterdam, voerende de staf van Mercurius. De buste van P. Caland, in lauwerkrans gesloten, is op een alleszins zichtbare wijze aangebracht. De waterstralen doen zien, hoe de speling der fontein is. Dit komt ons echter een minder gelukkig motief voor. Water dat uit de bovenkant van een schip stroomt, geeft weinig vertrouwen in het schip en is een motief dat beter gekozen had kunnen worden. De beide mannetjes op die lekke schuit gezeten, zijn evenmin gelukkig geplaatst. Zakken ze per ongeluk iets, dan doet ons dat denken aan het beeldje dat te Brussel het stadhuis als een curiositeit versiert. Aangenamer zou het geweest zijn, indien de beeldjes, de houding is er toch voor, de leiding in de hand gehouden hadden en zoo het water opspoten. Ook voor die zijde, waar alleen de scheepsvorm is, valt dit nog meer in het oog. Overigens is het monument een zeer fraai geheel, waarvan de lijnen in aangename verhouding opwaarts gaan en zal zeker de omgeving hierdoor tot groote waarde worden gebracht.

*) Wij danken aan de welwillendheid van de redactie van de »Steengroeve« tot de opname dezer cliché in de gelegenheid te zijn gesteld.

Bij de tekstfiguren.

Van den heer G. J. Rutgers ontvingen wij dit fraaie interieur om als tekstfiguur op te nemen. Het is een gedeelte van het schildersatelier, dat wij het vorige jaar in onze uitgave hebben geplaatst.

Jan Hamer & Co., Amsterdam.

Wij ontvingen weder eene brochure over de verschillende liften die de firma samenstelt. Het niet onaanzienlijk aantal van 2000 stuks is hier te lande als in het buitenland geplaatst. De firma vestigt thans de aandacht op hare electrische direct werkende lift. Een geheel nieuw type (een electrische lift voor kleine lasten n.l. voor een gewicht van 10 tot 100 K. G.), waarbij ook, evenals dit bij liften voor groote lasten het geval is, de as van den electro-motor tot in den wurm verlengd is. De liftmachine is beknopt van constructie, zoodat deze, zelfs bij liften voor de kleinste lasten, boven of onder in de schacht geborgen kan worden en is het geheel zoodanig ingericht, dat bij eventueele reparaties een en ander gemakkelijk demontabel is. Al naar den aard of het doel is de liftmachine gekoppeld aan een of meer draagkabels, wielen of aan een kabeltrommel, welke de op- en neerwaartsche beweging van de liftkooi bewerken. Wij construeerden, schrijft de firma Jan Hamer & Co., dit lift-type om de vele nadeelen, welke de ook nog voorkomende electrisch indirect werkende lift met riemoverbrenging aankleven, te ondervangen.

Prijsvragen.

Weekblad de Amsterdammer. — Woonhuis.

Op deze prijsvraag zijn 63 antwoorden ingekomen. Hieronder was veel verdienstelijk werk, doch ook vele die nog van zwakke krachten getuigden. De jury merkt met instemming op, dat vele ontwerpers er naar gestreefd hebben iets anders te leveren dan huizen met het bekende suite-stelsel. Geen bekroning kon echter worden voorgedragen. De beste artistieke ontwerpen waren niet voor de beschikbare bouwsom uit te voeren of wel waren niet geriefelijk van indeeling of voldeden niet aan de Amsterdamsche bouwverordeningen. Na twee schiftingen bleven de ontwerpen 16, 20, 23, 38, 47 en 63 over als de zes beste volgens program. De jury maakte van haar recht gebruik om de prijzen naar goedvinding te verdeelen. Zij kende aan elk *f* 40.— toe met eene verhooging voor de bijzondere hoedanigheden.

Nr. 16 motto D. O. B. en nr. 23 motto Salome wegens den economischen opzet en geriefelijke indeeling, elk eene premie van *f* 80.—

Nr. 47 motto Grasmaand wegens de geriefelijke indeeling en de bijzondere aesthetische hoedanigheden *f* 80.—.

Nr. 63 motto Het hart der aarde is van goud: met het oog op de aesthetische verdienste *f* 60.—.

Nr. 20. Alpha wegens den economischen opzet *f* 60.—.

Nr. 38. E. N. U. F. *f* 40.—.

De inzenders dezer zes ontwerpen worden verzocht aan de firma Holkema en Warendorf, uitgevers van De Amsterdammer vergunning te geven tot het openen hunner naambrieven.

De Jury was samengesteld uit de heeren H. P. Berlage Nzn., W. Kromhout Czn., J. H. W. Leliman, J. W. C. Tellegen en J. Verheul Dzn.

De 63 ontwerpen op de prijsvraag ingezonden, hebben de volgende motto's:

1. Aan veijnzen enz.; 2. Voorstad; 3. Driehoek en passer (geteekend); 4. Driehoek met verlengde basis (geteekend); 5. Mes souvenirs; 6. Eigen haard; 7. Daar gaat hij weer voor niets; 8. Oost West, thuis best; 9. T. H. S.; 10. Nieuwwijk; 11. Twee driehoeken (geteekend); 12. Rijenhuis; 13. Illusie; 14. G. R.; 15. Driehoek in cirkel (geteekend); 16. D. O. B.; 17. 4652; 18. Vif; 19. N.; 20. Alpha; 21. Oost West thuis best (in schrijfletters); 22. At Home; 23. Salome; 24. Economisch; 25. Glück auf; 26. Spes bona; 27. C.; 28. S. M. B.; 29. Burgerdeugd; 30. R. T. F. M.; 31. Rijenhuis; 32. Drie cirkels (geteekend); 33. Driehoek in cirkel (geteekend); 34. Anker (geteekend); 35. Y Y; 36. Marianne; 37. Maes; 38. E. N. U. F.; 39. Iets anders; 40. Vierhoek in cirkel (geteekend); 41. Kees; 42. Jo; 43. Pas begonnen; 44. Vita brevis, ars longa; 45. E. N. I. T.; 46. Huis; 47. Grasmaand; 48. Bouwstof; 49. Drie cirkels in een grooten cirkel (geteekend); 50. Passer en teekenboek in cirkel (geteekend); 51. Home (met cirkel); 52. Home; 53.

Mei; 54. Licht en lucht; 55. Drie cirkels met driehoek (geteekend); 56. L'art; 57. Een begin; 58. De woning; 59. Twee driehoeken (geteekend); 60. Duo; 61. De Groene; 62. De Groene (in lauwerkrans); 63. Het hart der aarde is van goud.

Handboek der ornamentiek.

De firma A. W. Sijthoff heeft een goed werk ondernomen, door de uitgave van een Handboek der ornamentiek. Het verschijnt in 10 afleveringen à *f* 0.60, alzoo *f* 6.— en gebonden in linnen stempelband *f* 6.50. Het is eene omzetting naar de zevende druk van Fr. S. Meyer, door J. W. H. Berden, directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam. 300 platen vullen de lectuur aan. Het is een hoogst geriefelijk boekwerk, dat velen tot nut kan zijn, die een grondige studie over ornamentiek wenschen te maken, daarbij is de prijs zoo billijk, dat aanschaffen geen beletsel is.

Afdeeling I bevat: De grondslagen en de motieven van het ornament.
» II » Ornamentale gedeelte.
» III » Toegepaste Ornamentiek.

De Heer Berden zegt in zijne inleiding het navolgende:

Het »ornament« ontstaat door de kunst van versieren. Daar de versieringskunst op tallooze dingen wordt toegepast en de wijze van versieren uiterst veelvoudig kan zijn, maar ondanks dat toch niet willekeurig is, omdat zij van den eenen kant zich moet voegen naar het doel en het materiaal van het te versieren voorwerp en van den anderen kant afhangt van de bij verschillende volken en op verschillende tijden telkens heerschende opvattingen; daarom is het duidelijk, dat de ornamentleer een veelomvattend en beteekenisvol gebied heeft.

De kennis er van is voor den beeldenden kunstenaar noodzakelijk: voor de algemeene ontwikkeling is zij een leerrijke en voor de beschavingsgeschiedenis belangwekkende factor.

Van deze grondbeginselen uitgaande, zal het de taak zijn van dit handboek voor Ornamentleer, het voornaamste uit dat geheele gebied bijeen te brengen in een stelselmatige volgorde.

Ongetwijfeld zal deze uitgave, die een blijvende waarde heeft, door velen worden op prijs gesteld en is voor den aankomenden kunstenaar alleszins aan te bevelen.

VOORGEVEL.

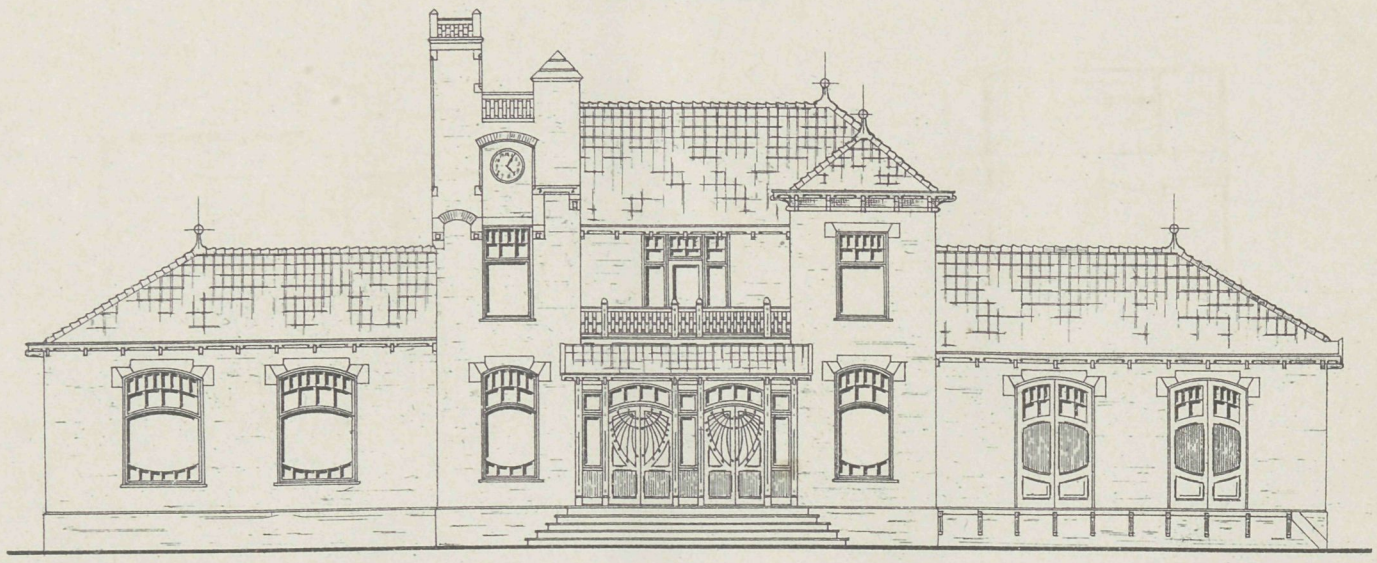

ACHTERGEVEL.

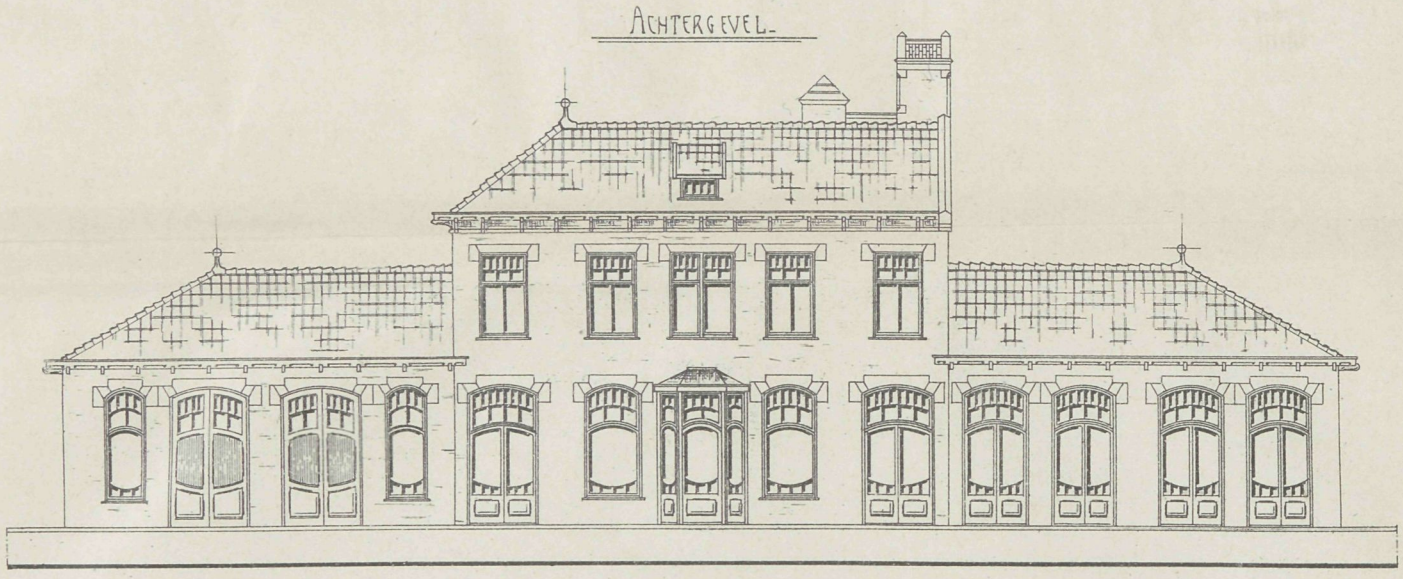

BEGANE-GROND.

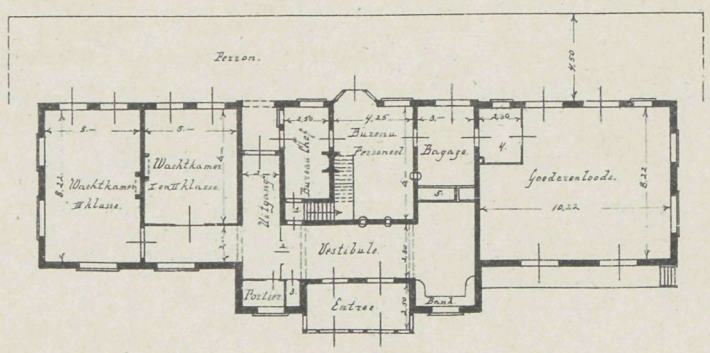

Verklaringen:
1. Ingang Chefswoning.
2. Controle.
3. Publiek-Telephoonstation.
4. Bureau Eindingmeester.
5. Bagage bank.

VERDIEPING.

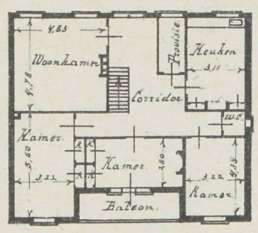

SCHAAL DOORSNEDEN. M

ONTWERP.. STATIONSGEBOUW.

SCHAAL GEVELS. M

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

11 Juli 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 14.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een villa.

DOOR

W. DE GRAAF, Bouwmeester.

De plaat bevat de plannen en gevels van een villa, zeer eigenaardig door den ontwerper opgevat. De kamerverdeelingen zijn ruim, de gevels afwisselend en hoogst eigenaardig. Wij waren nogal dikwijls in de gelegenheid, hetzij voor deze uitgave of voor Bouwfragmenten, verdienstelijk werk van den heer de Graaf op te nemen. Dit zal wel een afscheid zijn. De heer de Graaf gaat met gezin, evenals zoo velen in dezen tijd, naar Amerika, om daar te trachten een gelukkiger bestaan te vinden. Wij wenschen het hem van harte toe.

De Oude Kerk te Amsterdam.

Dank zij de zorgen waarmede de bouwmeester C. B. Posthumus Meyjes het onderhoud der Nederd. Herv. Kerken regelt, zijn er in de laatste dagen onder het pleisterwerk op de zuilen der Kerk schilderwerken te voorschijn gekomen, die hoewel zeer zwak van kleur, toch nog met eenige zorg in beteren toestand zijn te brengen. Over deze ontdekking schrijft de heer A. W. Weissman het volgende aan de »N. R. Ct.«:

»In de eerste plaats is gebleken, dat de twee zuilen aan de Noordwestzijde bij den toren, die tot dusverre voor de oudste werden gehouden, en tot de 14e eeuw schenen te behooren, inderdaad de jongste zijn. Zij dragen het karakter der 18e eeuw en bestaan uit groote stukken Bremer-steen, terwijl de andere zuilen uit zeer kleine stukken kalksteen werden opgetrokken. Het vernieuwen der zuilen zal omstreeks 1726 geschied zijn, toen het tegenwoordig orgel werd gemaakt.

»In den 24sten jaargang van »Oud Holland« over de Oude Kerk het een en ander mededeelend, zeide ik te veronderstellen, »dat op de zuilen van het koor, achter de beelden der apostelen, tapijten geschilderd waren«.

»Deze tapijten zijn nu inderdaad voor den dag gekomen. Ofschoon er betrekkelijk weinig meer van te zien is, kan men toch waarnemen, dat het karakter dezer schilderwerken vrijwel met dat van de in 1860 in de Groote Kerk te Haarlem ontdekte overeenkomt. Tegenwoordig zijn die Haarlemsche tapijten overgeschilderd. Doch David van der Kellen heeft ze afgebeeld, zooals ze gevonden werden, in zijn bekend plaatwerk, dat in 1861 bij Martinus Nijhoff verscheen.

»De Haarlemsche schilderwerken waren veel beter bewaard dan die te Amsterdam, indien althans de afbeeldingen, die Van der Kellen gaf, den toestand van het gevondene met juistheid aanduiden.

»Te Amsterdam bleef het goud het best; doch de kleuren, meest blauw, groen en rood, zijn grootendeels verdwenen. De zware zwarte lijnen, die de kleuren insloten, kan men echter nog tamelijk goed volgen.

»Opschriften, zooals er te Haarlem te zien zijn, heb ik in de Oude Kerk niet gevonden. Die opschriften hebben den eerw. Heer J. J. Graaf in staat gesteld de plaats van iederen apostel te bepalen. Te Amsterdam zal zulk een bepaling niet mogelijk zijn.

»Ook zinnebeelden, die te Haarlem een belangrijke rol spelen, worden te Amsterdam niet aangetroffen. Maar men kan duidelijk de plekken waar de beelden tegen de zuilen stonden zien, en ook de dookgaten van de consoles en de overhuivingen waarnemen.

»De kruispijlers aan de zijde van het koor zijn nog niet ontbloot. Waarschijnlijk zullen daar de beelden van de hh Nicolaas en Johannes den Dooper gestaan hebben, zoodat ook daar tapijten kunnen gevonden worden, als tenminste omstreeks 1560, toen deze pijlers gemaakt werden het schilderen nog in zwang was.

»De zuilen van het schip zijn zonder tapijten, met uitzondering van die tegenover den predikstoel. Welk beeld hier gestaan heeft, is mij onbekend.

»Ik hoop, dat men de schilderwerken niet zal herstellen, doch ze door draaibare zinken luiken bedekken. Op die luiken kunnen desgewenscht de tapijten, zoo als men meent dat zij in welstand waren, worden geschilderd.

»Doch de origineele dienen onaangeroerd te blijven, daar anders zoowel het later ontdekken van fouten in het herstelde als het verbeteren daarvan onmogelijk zou worden«.

Het Vredespaleis.

Het »Coll. Acad. Lugd. Bat. Supr.« heeft aan alle Nederlandsche Studenten eene oproeping gericht om aan het vredespaleis een kostbaar aandenken te schenken. Het doel bestaat hiervoor een muurbeschildering te bestemmen voor een der zalen in het gebouw. Het roept daartoe de medewerking van alle Nederlandsche Studentencorpsen in. Het is een denkbeeld dat groote waardeering verdient en is het te wenschen dat dit voorbeeld navolging moge vinden bij andere vereenigingen of maatschappijen om zoodoende een hulde aan de stichting en het doel te brengen.

Het is eigenaardig welk resultaat het verzet van verschillende architecten tegen het bouwterrein van het vredespaleis heeft verkregen. Deze zaak in de 2de Kamer ter sprake gekomen deed de heer Van Karnebeek het volgende zeggen. Wat een duidelijk licht over de heele zaak geeft en wel voor goed een einde maakt aan het voortdurend gehaspel over iets waaraan toch bitter weinig te veranderen valt.

De heer Van Karnebeek: Mijnheer de Voorzitter! Het zou kunnen zijn dat dit adres en de campagne, welke met groote hardnekkigheid sedert geruimen tijd is gevoerd tegen de keuze van het terrein voor de oprichting van het Vredespaleis, bij eenige leden twijfel deed rijzen omtrent de vraag of de Kamer indertijd wel verstandig heeft gedaan met haar medewerking aan de Regeering te verleenen om het gekozen terrein ter beschikking te stellen van de Carnegie-stichting.

Het zij mij daarom veroorloofd hier in het kort twee feiten aan de Kamer mede te deelen.

Ongeveer een jaar geleden kwamen hier bijeen zes van de voornaamste architecten, ik mag wel zeggen van de geheele wereld, om te fungeeren als jury bij de uitspraak in de prijsvraag van ontwerpen voor een Vredespaleis, en toen hebben zij natuurlijk ook kennis gemaakt met het terrein dat daartoe bestemd was, namelijk het terrein dat door de Regeering met medewerking der Kamer daarvoor is geschonken. Toen zij dat gedaan hadden, hebben zij geheel uit eigen beweging, niet onbekend met de hardnekkige campagne welke toen reeds tegen de keuze van dat terrein werd gevoerd, zoowel hier te lande als elders, voldaan aan de behoefte welke zij, naar zij mij mededeelden gevoelden om de verklaring af te leggen, dat het gekozen terrein huns inziens uitstekend geschikt was. Zij hebben geheel uit eigen beweging die verklaring op papier gesteld en allen onderteekend. Dit stuk ligt in het archief van het bestuur der Carnegie-stichting.

Het tweede feit dat ik wensch mede te deelen, is dit.

Dezer dagen is de heer Carnegie, die het geld voor de oprichting van het Vredespaleis gegeven heeft, op zijn doorreis te 's Gravenhage geweest.

Hij heeft natuurlijk behoefte gevoeld te gaan zien waar het geplaatst zou worden, en hij heeft zijn opgetogenheid met de keuze van het terrein, niet eens maar herhaaldelijk, aan ieder die hem daarover gesproken heeft, onbewimpeld te kennen gegeven, daarbij tevens zijn vreugde uitdrukkende dat het paleis niet op den Musschenberg — die naam was hem niet onbekend — zou worden gezet.

Bij diezelfde gelegenheid heeft de heer Carnegie ook de teekeningen van het gebouw, dat opgericht zal worden, gezien en deze hebben, zoowel wat betreft de grondplannen als de gevels, zijn volkomen goedkeuring mogen verwerven.

Ik meende deze feiten niet aan de Kamer te mogen onthouden, ten einde allen twijfel die bij iemand zou kunnen zijn opgekomen omtrent het indertijd door de Kamer genomen besluit, te helpen wegnemen.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Bij de tekstfiguur.

Onze tekstfiguur geeft een ingang met gedeelte van den gevel volgens het ontwerp van den bouwmeester Meurer. De zeer fraaie ingang met de gelukkig daar boven gedachte balconverdeeling vormen een goed geheel.

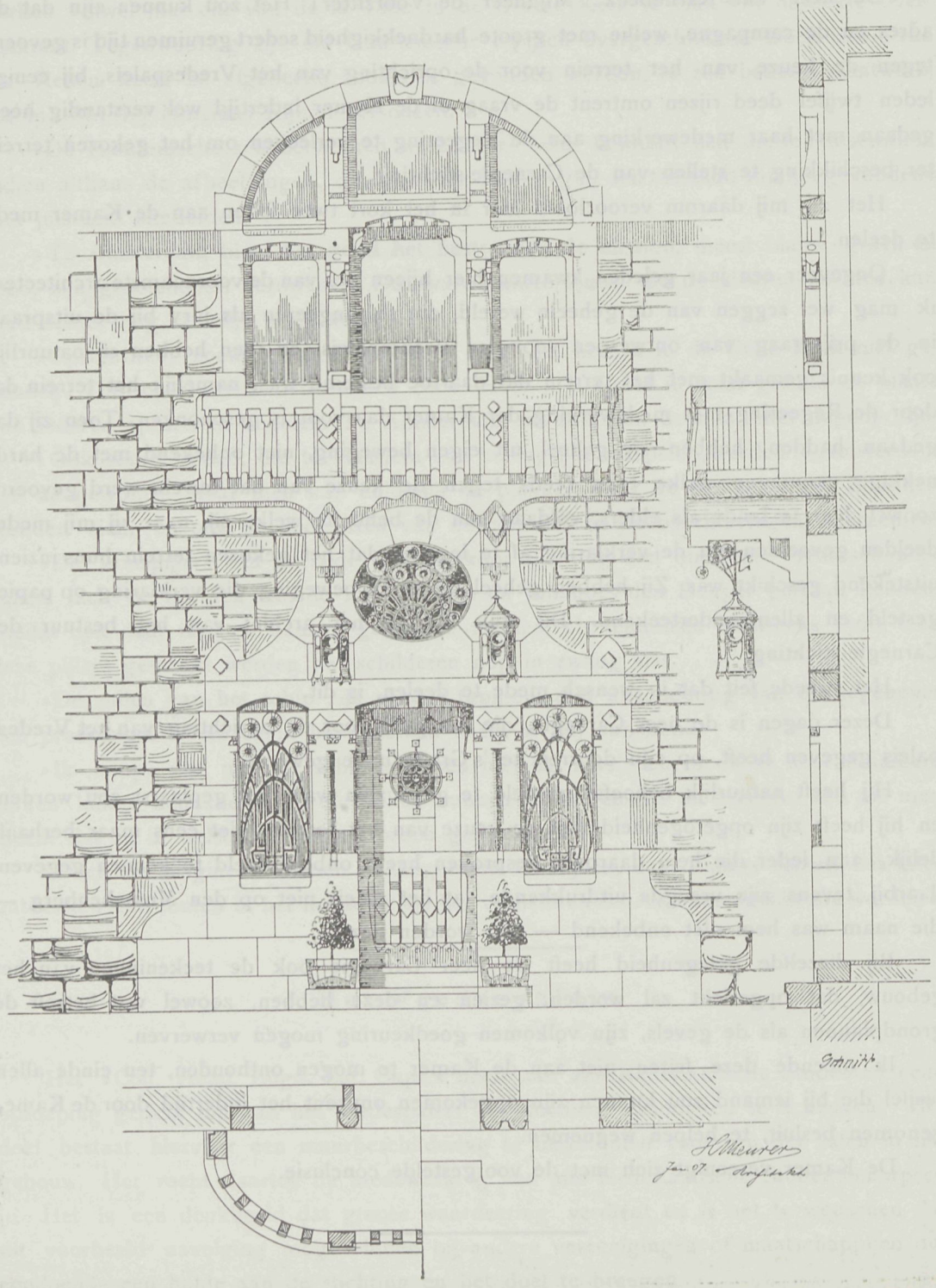

De Dam te Amsterdam.

Het is een eigenaardig verschijnsel dat, nu het plan om het Damplein te hervormen met kracht wordt ter hand genomen, daarbij zich successievelijk zoovele veranderingen opdoen, die dat voornemen gunstig in de hand werken. Het gebouw Zeemanshoop op de hoek van de Kalverstraat, wordt in het najaar in veiling aangeslagen. Dan komt ook daardoor naar alle waarschijnlijkheid groote wijziging in den toestand. De commissie met de opstelling van de prijsvraag belast, kan zich dat zeker nog wel ten nutte maken, daar het niet weinig bijdraagt om tot verfraaiing van het geheel mede te werken.

Beursgebouw te Rotterdam.

Volgens de laatste beslissingen van 27 Juni is door de gemeenteraad vastgesteld, dat het bestaande beursgebouw zal worden uitgebouwd op het terrein, vrijkomende door het afbreken van de Remonstrantsche kerk en een aantal perceelen in de Beurssteeg en Visschersdijk. Op dat terrein wordt in verbinding met het oude gebouw, dat een nieuwe hoofdingang krijgt, aan de zijde van het Beursplein dan een graan- en schippersbeurs gebouwd.

Genie-bestekken.

Genie-bestekken hebben altijd iets bijzonders gehad, men maakte zich er gewoonlijk met een omhaal van woorden af, die voor niemand, zelfs voor den steller, begrijpelijk waren. Dat maakte dat veelal de aannemer de dupe was. Zijn er enkelen geweest die er voordeel uit hebben geput, hun aantal zal wel niet in de schaduw van de eersten gestaan kunnen hebben. Wij kunnen ons nog herinneren, dat in een bestek van een gebouw van groote afmetingen stond beschreven: »Het geheele gebouw moet rondom voorzien zijn van een kroonlijst, hoog 1 M., breed 0.80 M. en de lengte van het gebouw.« Als die kubiekrekening de aannemer bij de detailleering ten goede kwam, zal daar een aardig voordeeltje opgezeten hebben.

Alhoewel de genie-bestekken in den lateren tijd merkelijk verbeterd zijn geworden, zijn zij nog verre van volmaakt en naar aanleiding daarvan benoemde de Nederlandsche Aannemersbond een commissie die dit jaar rapport uitbracht en ten doel had op de nog bestaande gebreken dier bestekken te wijzen. Wij ontleenen daaraan het volgende: »Voor de aanbesteding van het bouwen van een kazernement te Ede 1ste gedeelte, aanbesteding 29 December 1906 wees de Directie een onderdeel van het werk aan (stalinrichting) bij onderzoek bleek, dat dit werk het dubbele kost als waarvoor in de begrooting is berekend«. Daar de begrooting toch wel als maatstaf voor de berekening mag worden aangenomen, ontstaat hierdoor niet geringe schade. Ook de teekeningen vormen een bezwaar, detail teekeningen worden niet voor de aanbesteding overgelegd enkel teekeningen op $^1/_{100}$ à $^1/_{200}$ der ware grootte wat hoogst moeielijke beoordeeling geeft. Ook de keuring der materialen laat te wenschen over. Deze worden allen onder gelijke beoordeeling gesteld en gaat het toch niet aan om balk- of deurhout gelijke eischen te stellen.

Te verwerken hoeveelheden worden in de bestekken begroot bij schatting, wat ge-

heel onbetrouwbaar is. Daarom stelt de commissie voor, dat deze hoeveelheden minstens 5 % mogen verschillen met het werk waarvoor zij bestemd zijn.

Ook verrekening van hoeveelheden is onzuiver. Voor een trap staat te verwerken 30 M³. à *f* 50.— per M³. Nu wordt er slechts 20 M³. verwerkt, terwijl het arbeidsloon nagenoeg gelijk blijft. Dat is dus een maatstaf die niet kan dienen, zoo ook is dit bij vele andere verrekeningen het geval.

Voor onderhoud wordt in de bestekken datgene opgenomen, wat daarbij behoort en tevens een bedrag daarvoor begroot. Daar dit laatste meestal geheel onjuist is, brengt het de aannemer in de war met zijne rekening en zou die begrooting beter kunnen vervallen. Ook de tijd van beraad duurt veel te lang. De aannemer toch is gehouden zijn aanbod gestand te doen en zoolang dit hangende is, kan hij niet te veel werk op zich nemen, zich dus aan geen ander wagen.

Bovenstaande bepalingen zullen ongetwijfeld bijdragen tot verbetering van de geniebestekken en heeft de commissie daarmede een goed werk verricht.

Eigenaardige toestanden.

De aannemer van den bouw der nieuwe school te Heerenveen, woont in de gemeente Achtkarspelen. Voor den bouw had hij cement noodig. Te Twijzel (Noord-Oosthoek) kon hij dit koopen voor *f* 14.— per 1000 K.G. Te Heerenveen echter en nog wel bij dezelfde firma moest hij hiervoor *f* 20.— per 1000 K.G. betalen. Dit verschil was de aannemer te groot en hij achtte het voordeeliger in dit geval het cement te Twijzel te koopen en naar Heerenveen te laten vervoeren. Daar wilde de leverancier echter niets van weten. Hij ging naar een anderen doch met hetzelfde resultaat. Het bleek dat de firma's onderling eene overeenkomst hadden gesloten, waarbij ze de prijs aldus hadden bepaald, een werkelijk zonderlingen toestand.

Prijsvragen.

Uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten.

De Jury voor de beoordeeling der antwoorden, ingekomen op deze prijsvragen, heeft de eer aan de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten het volgende rapport uit te brengen.

In onze handen werden gesteld de antwoorden:

op de prijsvraag *a*, voor een vrijstaand blok van zes arbeiderswoningen: 1, Houw en trouw; 2, Glück auf; 3, H. M.; 4, Arbeider; 5, Leo; 6; Mabon; 7, A. A. A; 8, Debuut; 9, Labora; 10, Licht en Lucht (I); 11, Rosa; 12, Mimosa; 13, I. S. (monogram); 14, Halve maan (geteekend); 15, Drie niet concentrische cirkels (geteekend); 16, Oost-West, Thuis-best; 17, Licht en Lucht (in een cirkel); 18, Een onregelmatige zeshoek (geteekend); 19, Johanna; 20, Ouvrier; 21, Arbeiderswoning; 22, Licht en Lucht (II);

op de prijsvraag *b*, voor een vrijstaand buitenhuis: 23, Een driehoek en cirkel (geteekend); 24, Een verdeelde driehoek (geteekend); 25, Mei; 26, Cirkel

waarin vierkant en cirkel (geteekend); 27, Geduld; 28, Casa; 29, Cirkel waarin drie kleine cirkels (geteekend); 30, Marie; 31, T. A. T.; 32, Goedkoop; 33, Industrie; 34, Labore Nihil; 35, April; 36, Rust.

Op de prijsvraag *c*, voor een blok van zes stadshuizen, zijn geen antwoorden ingekomen.

Nadat de Jury-leden ieder afzonderlijk de inzendingen onderzocht hadden, werden deze gezamenlijk besproken en daarbij besloten, bij de nadere beoordeeling het doel waarmede de prijsvragen waren uitgeschreven, strikt in het oog te houden. Dit doel bleek uit het programma te zijn:

»het maken van ontwerpen, uitvoerbaar in witte kalkzandsteen«.

Het was de bedoeling, dat de witte kalkzandsteen het hoofdmateriaal zou uitmaken, waarbij evenwel gebruik zou mogen worden gemaakt van andere materialen, in het programma nader aangeduid.

De Jury besloot daarom ontwerpen, die niet beantwoordden aan de eischen eener goede toepassing van kalkzandsteen, al hadden de plattegronden daarvan ook groote verdiensten, niet voor eene onderscheiding in aanmerking te doen komen.

De slotsom harer besprekingen was, dat deze prijsvraag is te beschouwen als te zijn geslaagd; de inzenders hebben over het algemeen met ernst medegewerkt om het doel te bereiken, en verschillende goede ontwerpen geleverd. Zij kon de volgende bekroningen toekennen.

Prijsvraag *a*.

Ie prijs, *f* 150.—, aan den ontwerper van het antwoord No. 21, motto »Arbeiderswoning«, den heer J. B. van Loghem, candidaat Bouwkundig Ingenieur, te Haarlem.

IIe prijs, *f* 75.— aan den ontwerper van het antwoord No. 17 motto »Licht en Lucht (in cirkel)«, den heer F. J. Wolters, bouwkundige te Eindhoven.

IIIe prijs, *f* 50.— aan den ontwerper van het antwoord No. 1, motto »Houw en Trouw«, den heer S. Franco, architect, Directeur der Burgeravondschool te Zaandam.

Aan den ontwerper van het antwoord No. 19, ingezonden onder het motto »Johanna«, werd bovendien eene eervolle vermelding toegekend. Vervaardiger daarvan bleek te zijn de heer G. H. Kleinhout, Bouwkundige te Amsterdam.

Prijsvraag *b*.

De Jury achtte de eigenschappen der beide ontwerpen No. 35, motto »April«, en No. 28, motto »Casa«, (de nummers zijn hier genoemd in volgorde van de plaats gehad hebbende beoordeeling), zoo gelijkwaardig, dat zij gemeend heeft de bedragen, uitgeloofd voor den eersten en den tweeden prijs, zijnde *f* 150.— en *f* 75.— bijeen te moeten voegen, en de som van *f* 225.— gelijkelijk te verdeelen onder de inzenders dezer ontwerpen, zijnde van No. 35 de heer A. A. van Nieuwenhuijzen te Rotterdam, en van No. 28 de heer L. Groen, Leeraar aan de Ambachtsschool te Alkmaar.

IIIe prijs, *f* 50.— aan den ontwerper van het antwoord No. 24, kenteeken »Verdeelde driehoek«, den heer A. L. van Wissen, architect te Groningen.

Omtrent deze ontwerpen moge het volgende worden medegedeeld.

No. 21. *Arbeiderswoning*. Dit ontwerp trekt onmiddellijk de aandacht, èn door opvatting, èn door teekenwerk.

Plattegronden en opstanden zijn goed; beiden zijn in zeer goede harmonie met elkander. De gevels zijn in uitsluitend witte steenen van gewoon formaat, en blokken van grooter afmetingen van dezelfde kleur ontworpen, waardoor langs eenvoudigen weg een natuurlijke, aangename afwisseling is verkregen. De afzonderlijke zes woningen zijn in den voorgevel van het geheele blok op goed gevonden wijze aangeduid. Dit draagt niet alleen bij tot het artistieke, voorname uiterlijk, maar doet ook meer het intieme karakter van elke afzonderlijke woning op eenvoudige wijze uitkomen.

Het bovenstaande geldt voor de beide typen van de plattegronden en van den voorgevel, die de ontwerper heeft ingezonden.

Het teekenwerk is verdienstelijk, ook wat de perspectievische voorstelling betreft.

No. 17. *Licht en Lucht* (in cirkel). De gevels hebben niet dat bijzonder aantrekkelijke karakter als die van No. 21, maar zijn toch goed van opvatting en eenvoudig, zooals het voor de bestemming der woningen past.

De plattegronden kunnen met eene geringe wijziging eene gewenschte verbetering ondergaan, door de bergplaats onmiddellijk toegankelijk te maken van uit de keuken; het privaat kan dan in die bergplaats komen te liggen. Een en ander geeft ook aanleiding tot eenige bezuiniging.

No. 1. *Houw en Trouw*. Dit ontwerp is eenvoudig opgevat en geeft het karakter van arbeiderswoningen zeer goed weer. De verdeeling van het blok in zes afzonderlijke woningen is wel geslaagd. Met smaak is van verschillend materiaal partij getrokken, om op eenvoudige wijze afwisseling te verkrijgen.

No. 19. *Johanna*, werd eervol vermeldt. Deze onderscheiding verdient het wegens het trachten naar eene goede toepassing van het materiaal in de gevels en naar een practische indeeling van de woning.

No. 35, *April* en No. 28, *Casa*. Deze beide ontwerpen bezitten goede, gelijkwaardige eigenschappen. De plattegronden hebben veel verdiensten; met oordeel en met smaak is getracht naar eene goede toepassing van het materiaal, waardoor voldoende afwisseling is verkregen, zonder te schaden aan den eenvoud van een behoorlijk effect.

Het karakter van buitenhuis is niet onverdienstelijk in de ontwerpen neergelegd.

No. 24. *Verdeelde driehoek*. Ook in dit ontwerp is naar een eenvoudige, goede toepassing van het materiaal gezocht. Het karakter van buitenhuis is vrijwel in de zeer sober opgevatte gevels tot zijn recht gekomen.

De plattegronden zijn niet onverdienstelijk en het teekenwerk goed te noemen.

Amsterdam, 20 Juni 1907. *De Jury:*

Dr. P. J. H. Cuypers. Ed. Cuypers. Henri Evers.
J. F. Klinkhamer. C. T. J. Louis Rieber.

Alle op deze prijsvragen ingekomen antwoorden zullen worden tentoongesteld in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, vanaf Woensdag 10 Juli tot en met Zaterdag 20 Juli a.s., dagelijks van des voormiddags 10 tot des namiddags 4 uur.

Ontwerp-Villa-Hilversum.

Voorgevel.

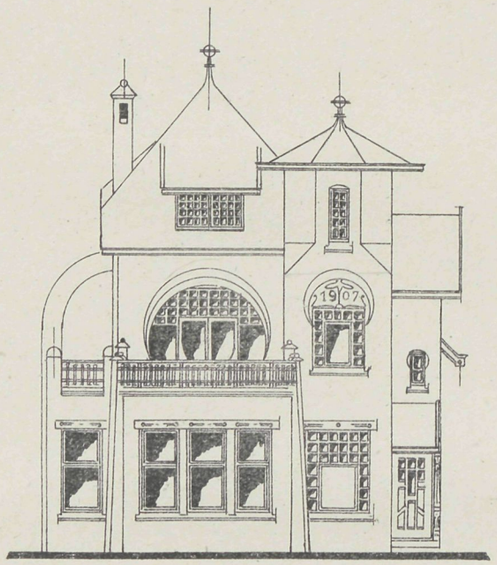

Linker-Zijgevel.

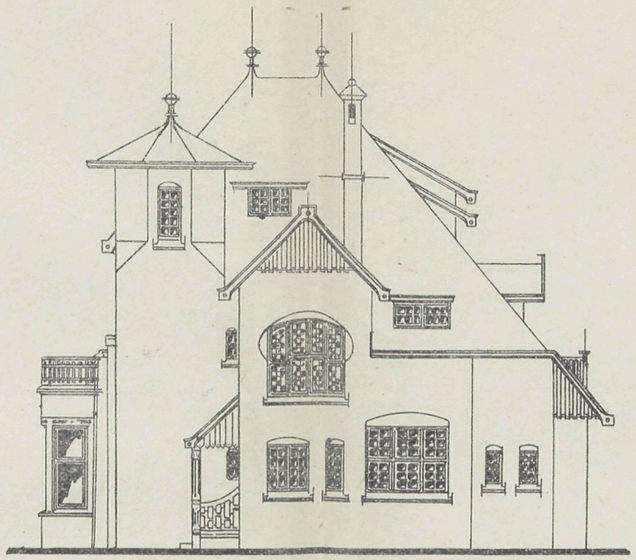

Achtergevel.

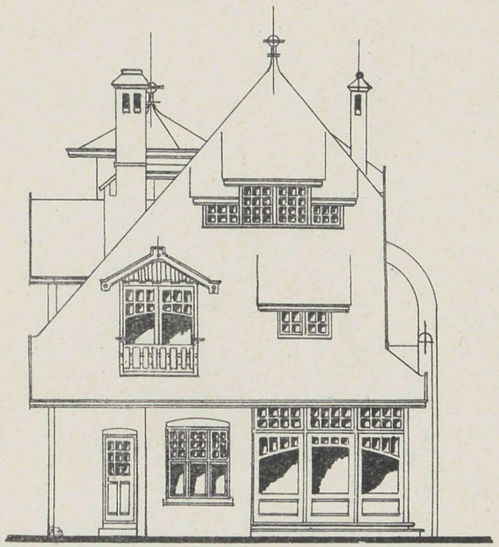

Begane-Grond.

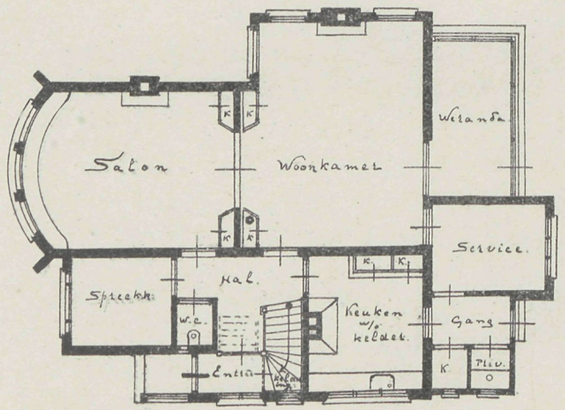

Kapvlak.

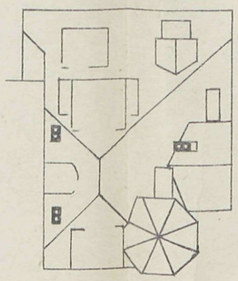

1e-Verdieping.

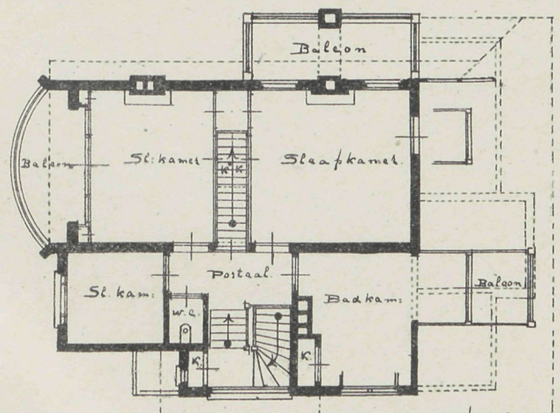

H. de Cuyper 1 Straat Hilversum

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

25 Juli 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 15.

Bij de Platen.

Ontwerp van een Gemeentehuis,

DOOR

DE HERDER en HELLENDOORN, Bouwmeesters.

De plannen, doorsnede en gevels leveren een duidelijk geheel van een gemeentehuis. Een regelmatig plan en een eigenaardige voor- en zijgevel, maken het gebouw voor een kleine gemeente geschikt en tot sieraad.

Brandkasten.

De firma J. Lips Bzn. verzoekt ons de aandacht op het volgende te vestigen.

Sinds eenige jaren reeds worden ter markt gebracht z.g.n.: Houten brandkasten, welke voor 't meerendeel zijn samengesteld uit dun plaatijzer, aan den binnenkant met een laag geïmpregneerde planken bekleed.

De verkoopers van deze, ook met den naam van: Document-kasten betitelde producten beweren:

1°. dat de dunne geïmpregneerde houtlaag (waaromheen dikwijls nog geprepareerd netwerk, lucht-isolatie e.d.) den inhoud der kasten *minstens evengoed tegen vuur en warmte beveiligt als de dikke vuurproef vullingen* zooals die gewoonlijk bij brandkasten worden toegepast;

2°. dat hun systeem dus de voordeelen biedt van: *meer bergruimte bij lichter gewicht.*

Deze soort kasten wordt door een paar Duitsche en Oostenrijksche firma's vervaardigd, en daar de prijzen — althans in de grootere nummers — niet hoog zijn,

vond zij ook gereedelijk koopers; te meer waar in de prospecti gewag gemaakt wordt van allerlei (zelfs gerechtelijke) vuurproeven, die zouden bewezen hebben dat dit systeem inderdaad betrouwbaar is.

De firma J. Lips Bzn. is van den aanvang af eene andere meening toegedaan geweest omdat: het sub 1°. beweerde haar door nauwgezette proefnemingen volkomen ongegrond bleek; en dus de sub 2°. genoemde eigenschappen ten koste der constructie verkregen zijn.

Geen enkele fabriek van naam in het brandkastenvak heeft dan ook de dikke lagen vuurproef vulling ten gunste van de geïmpregneerde planken prijsgegeven — ofschoon, zooals met onze firma het geval was, het ook anderen wel niet zal ontbroken hebben aan aanbiedingen der geheimen (!) van het impregneer-procédé.

Onze gedragslijn: het systeem te negeeren en hoogstens onze meening mede te deelen aan diegenen welke daarbij belang hadden, zouden wij nòg niet verlaten, ware het niet dat meer en meer de wenschelijkheid blijkt dit punt ten algemeenen nutte tot klaarheid te brengen.

De aangewezen weg lijkt hier: *vergelijkende publieke proefneming*.

Overwegende den aankoop van brandkasten, verlangde, na kennisname van een en ander, de heer A. Ridder, directeur der Levensverzekering-Maatschappij »Het Noorden« te Groningen, te onderwerpen aan eene onpartijdige vuurproef: een kast fabrikaat Adolphs—Düsseldorf, hoofd-agent H. B. Goettsch — Utrecht en een Lips-brandkast van de lichtste constructie, ten einde te zien of zich bewaarheidt

Onze Stelling:

»Geen der bovenbedoelde houten brandkasten beschermt haren inhoud gedurende »twee uren in een zoodanig flinken vuurgloed, als waaraan de firma Lips hare lichtste »soort brandkasten twee uren durft blootstellen«.

Er zal worden gezorgd dat aan Belanghebbenden bij het Brandkastenvak, in de eerste plaats aan den Heer P. ADOLPHS, fabrikant te Düsseldorf en aan den Heer H. B. GOETTSCH te Utrecht, Hoofd-Agent voor Nederland, voorts ook aan de Pers tijdig wordt kennis gegeven van juiste plaats, tijd en regeling dezer vuurproef, opdat Vakmannen en Publiek de overtuiging erlangen, dat inderdaad onpartijdig gehandeld wordt.

Het resultaat moge dan een passend antwoord zijn op deze open vraag en eene duidelijke vingerwijzing zoowel voor Koopers van- als voor Handelaars in Brandkasten.

Nu is als plaats voor de vuurproef beschikbaar gesteld:

Een afgesloten terrein op »Zorgvliet« te 's Gravenhage met ingang aan de Stadhouderslaan (waar voor eenige weken het Concours Hippique plaats had).

Wij danken dit aan de welwillendheid van den Weledelgestr. Heer Mr. A. E. H. GOEDKOOP.

Ofschoon aan velen bekend, zij hier nog vermeld, dat dit terrein gelegen is aan Lijn 10 der Electrische Tram. Voor hen die van elders komen diene, dat bij aankomst Station H. IJ. S. M., Lijn 2 voert naar Halte Prinsengracht alwaar op Lijn 10 kan worden overgestapt. Bij aankomst Station S S. voert Lijn 3 naar Halte Groot Hertoginnelaan, alwaar eveneens op Lijn 10 kan worden overgestapt.

Als tijd voor de vuurproef is vastgesteld:

Zaterdag 27 Juli. (Beursvacantiedag). Aanvangend ten 1 uur 's middags, wordt gerekend $^1/_2$ uur voor de voorbereiding, 2 uur voor de eigenlijke proef en $^1/_2$ à 1 uur voor afkoeling en opening der kasten; zoodat dus ten 4 à $4^1/_2$ uur alles kan zijn afgeloopen.

Opstelling voor de proef.

De twee kasten, elk op haar voetstuk, zullen ongeveer 40 cM. van elkaar verwijderd zij aan zij worden geplaatst op eene stelling bestaande uit ijzeren balken, welke liggen op steenen voetjes; aldus staan de voeten der kasten ongeveer 40 cM. boven den grond.

Rondom de stelling, welke ongeveer 2 M. in het vierkant groot zal zijn, worden opgesteld ijzeren platen ter hoogte van ruim 2 M. Deze platen worden niet vlak op den grond gezet doch op steenen, zoodat een spleet van ongeveer 10 cM. hoog rondom open blijft ten einde regelmatigen luchttoevoer (trek) te bevorderen.

De gansche ruimte onder, tusschen en rondom de kasten (dus het geheele door de ijzeren platen ingesloten vak) wordt aangevuld met hout, hoofdzakelijk zware eiken blokken, die een intenser gloed geven dan krullen, takkebossen e. d. De brandstoffen worden ongeveer 50 cM. hooger opgestapeld dan het bovenvlak der kasten en waar noodig aangevuld met turven en klein hout, waarna over het geheel een 50-tal Liters koolteer zullen worden uitgegoten.

Terwijl onder notarieel toezicht de inhoud der kasten is gecontroleerd en de sleutels zijn opgeborgen, duurt de proef 2 uur, waarna het resultaat wordt opgemaakt.

Ambachtsproeven.

De proefaflegging tot het verkrijgen van de graden van meester of gezel in verschillende ambachten, waarvoor de Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht telken jare gelegenheid geeft, is Maandag 22 Juli te Breda begonnen, terwijl die in Zwolle op 29 Juli en die in Amsterdam op 5 Augustus aanvangen.

Hiervoor hebben zich aangemeld 63 candidaten voor den graad van gezel, om op een nader te bepalen dag de meesterproef in hun ambacht af te leggen: 3 timmerlieden, 2 schilders, 3 smeden, 1 meubelmaker en 2 metselaars, allen reeds gediplomeerd gezel

---

Oude stad ontdekt.

Aan de Afrikaansche kust bij Makdia hebben twee duikers, die daar sponsen vischten, op den bodem der zee een geheele stad ontdekt, waarin talrijke standbeelden en monumenten. Twee beelden zijn omhoog gebracht en naar Rome opgezonden.

Bij de tekstfiguur.

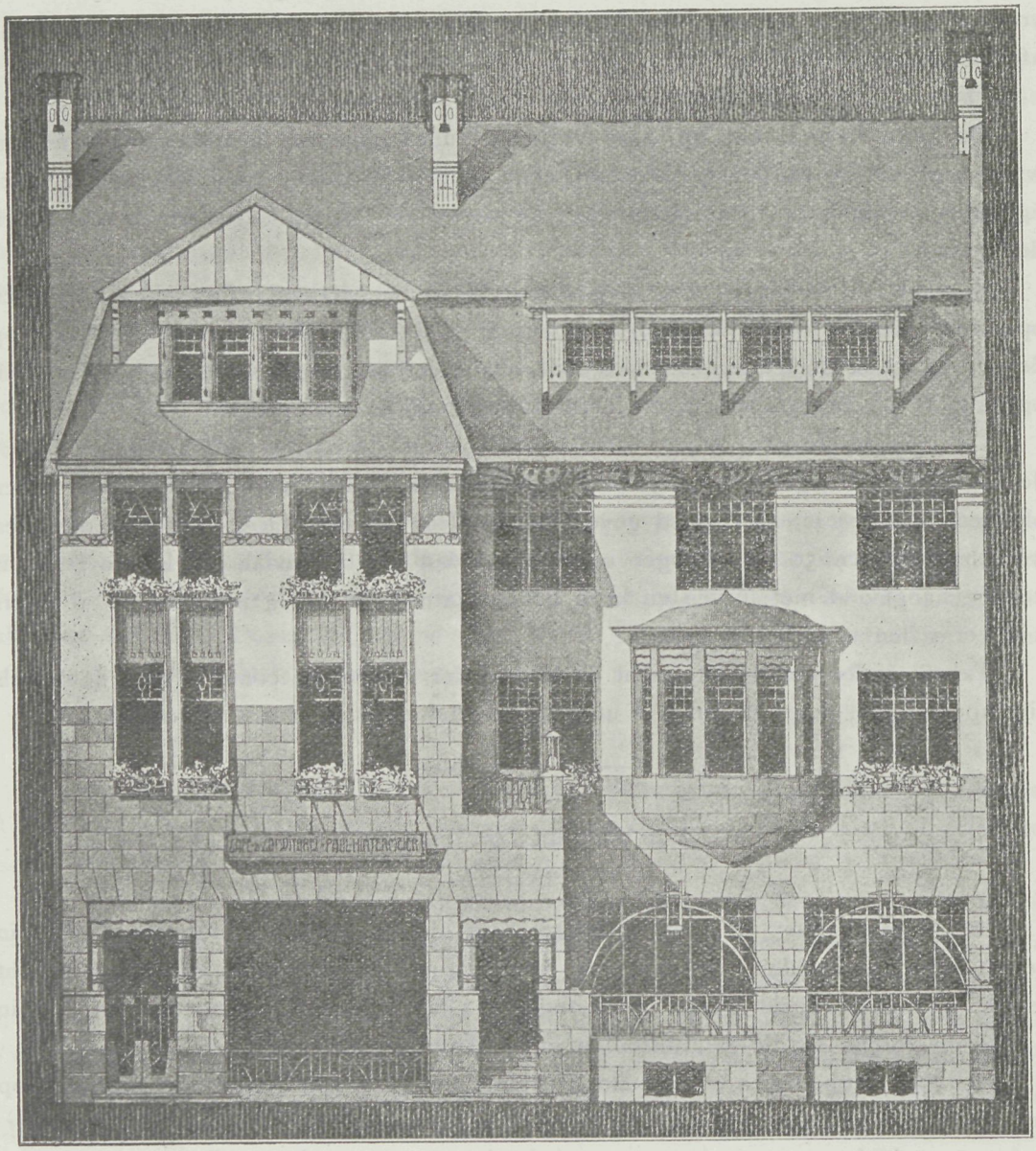

Koffiehuis in een badplaats.

De tekstfiguur geeft de voorgevel van een koffiehuis met pension in een Duitsche badplaats. Het is een ontwerp van den architect S. Spitzner te Hanau. Het hoogst eigenaardige dezen gevel eigen, doet ons tot opname besluiten.

Vredespaleis.

Reeds nu zijn er plannen gemaakt, om bij de voltooiing van het gebouw een zoo luisterrijk mogelijke viering daarvan te maken. De Nederlandsche Bond »Vrede door Recht« daartoe uitgenoodigd door de vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer in Den Haag heeft zich met de uitvoering belast. Het plan is het vormen van een allegorische optocht waarin alle volkeren der geheele wereld voorkomen, die in lange rijen zullen optrekken naar het vredesaltaar waar zij afstand doen van hunne veeten en de vrede smeken de heerschappij over de aarde te aanvaarden. Verschillende symbolische voorstellingen van het werk des vredes zullen de optocht volledig maken, waar de verschillende kleederdrachten der volkeren reeds een eigenaardig geheel vormen, zal dit onderwerp groote aantrekkelijkheid hebben. Een amphitheater geschikt voor 5000 toeschouwers, zal in de onmiddellijke nabijheid van Den Haag worden opgetrokken. De plannen hiervoor zijn door den architect W. van Boven gemaakt. De Commissie van »Vrede door Recht« benoemd voor het ontwerpen en uitvoeren dezer plannen, waarbij een groot gebruik gemaakt zal worden van koren en orkest, bestaat uit de heeren W. van Boven; Dr. C. Hofstede de Groot; J. Juriaan Kok; C. L. Levoir, secretaris; Willie Martens, voorzitter; en Jhr. Storm van 's Gravezande. De teekeningen voor dezen optocht zullen tentoongesteld worden in het huis vroeger in gebruik door de firma Schroeder te 's Gravenhage, door het gemeentebestuur voor dit doel afgestaan. Daar de bouw van het vredespaleis drie jaar vordert, is de tijd van de organisatie voor dergelijke optocht lang genoeg genomen en belooft daardoor een bijzonder succes, te meer, daar er zulke waardeerbare krachten in de Commissie aanwezig zijn.

Eene vreemdsoortige rechtspleging.

In Vlaardingen, zoo lezen wij in de Aannemer, zou een tweede kerkgebouw voor de Ned. Herv. Gemeente worden aanbesteed. Tegen het bestek waren bezwaren gerezen en hierop de aandacht gevestigd in het nummer van de Aannemer van 2 Juli l.l. Dit was een billijk en geregeld verloop. Nu hebben echter de Vlaardingers gemeend, dat die waarschuwing niet alleen genoeg was. Zij plaatsten daarom op den dag der aanbesteding aan het station H. S. M. en vlak voor de ingang der consistorie, waar de aanbesteding zou plaats vinden, een man met een bord, waarop een papier met dezelfde waarschuwing, terwijl aan de hoek Schiedamsche dijk en ook op enkele plaatsen in de stad dergelijke plakkaten waren aangeplakt.

Waarlijk, voor dergelijke rechtspleging mag wel gewaarschuwd, dat de aannemers voor hun rechten optreden, wie zal dat wraken, niemand, maar om er op die manier een publieke zaak van te maken, dat gaat niet op en terecht hecht de redactie van de Aannemer hier geen goedkeuring aan.

Ontwerp voor een wit tafellaken.

Een prijsvraag die een goede belooning in uitzicht stelt, en voor velen, met de ornamentiek op de hoogte, niet bezwaarlijk is, heeft een Oostenrijksche firma uitgeschreven. Aan het Bureau voor Handelsinlichtingen te Amsterdam liggen de voorwaarden ter inzage. Het betreft de beantwoording van twee prijsvragen voor het ontwerpen van een wit tafellaken, groot 200 × 200 c.M. De eerste prijs is 1000 kronen, de tweede 200 idem, de derde 100 idem. De deelname is internationaal. Wanneer de jury goed is samengesteld, zijn de prijzen niet onbevredigend.

Oud beeldhouwwerk.

Te Kampen heeft men in de woning van den heer Niemeyer, Buiten Nieuwstraat, een niet onbelangrijke vondst gedaan. Men ontdekte daar twee uit eikenhout gesneden balksleutelstukken. Het eene stelt David voor in middeleeuwsch costuum, Goliath doodende. Het andere Christus met nog 3 figuren en een monsterachtig dier. De Davidfiguur is vooral meesterlijk gebeeldhouwd en is zeker een stuk van hooge waarde. Er bevinden zich achter betimmeringen nog meer gebeeldhouwde eiken balksleutels. Het is te hopen dat deze stukken te Kampen mogen worden blijven bewaard.

Zelfwerkend Brand-alarm.

PATENT HILKIER.

De heer G. Barger, Nieuwe Haven 16—18 te 's Gravenhage zend ons eene brochure over het zelfwerkend brand-alarm waaraan wij het volgende ontleenen.

Het is onnoodig om het nut aan te toonen van een apparaat dat een brand ontdekt, en bekend maakt in het allereerste begin van zijn ontstaan, wanneer een kan met water nog voldoende is om te blusschen.

Men bedenke slechts welk groot verlies van eigendommen en dikwijls van menschenlevens, door brand veroorzaakt, had kunnen gespaard worden, wanneer men dezen tijdig had ontdekt.

Daarom zijn er ook in de laatste jaren verschillende toestellen uitgevonden om een brand tijdig te ontdekken, maar geen van alle heeft die gevoeligheid, vertrouwbaarheid en groote zekerheid waarop de uitvinding van Hilkier zich beroemen mag.

Dit *zelfwerkend alarm* heeft den strengsten toets der kritiek doorstaan (o. a. van het Engelsche Comité tot voorkomen van brand te Londen) het is op vele plaatsen toegepast en heeft reeds in de practijk groote diensten bewezen.

Het brand-alarm »Hilkier« geeft in geval van brand eerst een *gevaar*-signaal en later een *brand*-alarm, wat vooral een groot voordeel is bij zoo dikwijls voorkomende smeulende branden.

Een groote deugd van het alarm bestaat hierin, dat het een signaal geeft zoodra er in het toestel op de eene of andere wijze ook maar het geringste gebrek ontstaat.

Voor toestellen zooals dit, die bestemd zijn om zeer langen tijd ongebruikt te blijven en gewoonlijk vergeten worden, is het een onmisbare eigenschap dat ze geen oppassing behoeven en toch op het kritieke oogenblik onberispelijk werken; en dit is alleen mogelijk als zij zelf hare gebreken signaleeren.

Een brand-alarm in slechten toestand is erger dan geen, omdat de waakzaamheid die er anders zou wezen, verdreven is door een valsch besef van vertrouwen, gegrond op de aanwezigheid van het apparaat.

Bij het alarm van Hilkier is het niet noodig dat er eerst een zekere vooraf bepaalde hooge temperatuur ontsta, om het signaal in werking te brengen, in welk geval men afhankelijk wordt van koude of warmte die 's zomers of 's winters in verschillende vertrekken heerscht, zooals een keldertemperatuur des winters of een zoldertemperatuur onder een heete zon des zomers of warmte in een vertrek dat door een kachel sterk is verhit.

Dit alarm werkt wanneer een temperatuur op *ongewone onnatuurlijke* wijze snel toeneemt, onverschillig of het vertrek waarin die verhooging gebeurt, heet of koud is.

(Slot volgt).

Prijsvraag Technische Hoogeschool.

De senaat der Technische Hoogeschool te Delft heeft de volgende prijsvragen uitgeschreven:

I. Door sommigen wordt beweerd, dat toepassing van het stelsel van strandverdediging door aanleg van strandhoofden op onze Zuid- en Noord Hollandsche kust dit eigenaardige bezwaar meebrengt, dat, wanneer eenmaal een strandvak volgens dat stelsel is verdedigd, als gevolg daarvan het onmiddellijk daaraan grenzende gedeelte van het strand in ongunstiger conditie komt te verkeeren en men na korter of langer tijd gedwongen wordt, ook dáár strandhoofden aan te leggen, die anders zeer waarschijnlijk achterwege hadden kunnen blijven.

Dit bezwaar komt dus hierop neer, dat een eenmaal op eenig punt der kust aangevangen verdediging met strandhoofden zou verplichten tot steeds voortgaande uitbreiding van die verdediging.

Men vraagt: 1e. een beredeneerd overzicht van hetgeen de ondervinding omtrent dit punt in Noord- en Zuid-Holland en wellicht ook elders langs de Noordzeekust geleerd heeft; en 2e. zoo daaruit mocht blijken, dat bedoelde bewering gegrond is, middelen aan de hand te doen, welke er toe zouden knnnen leiden, het bezwaar geheel of gedeeltelijk op te heffen.

II. Een ontwerp stadsplan.

Bij een op den oever van een rijrivier op te richten handels- en fabriekscentrum verwacht men de ontwikkeling van een stad met 125,000 tot 150,000 inwoners.

Voor die stad is een plan van aanleg te ontwerpen.

Daarbij moeten de emplacementen voor de inrichtingen, die dienen tot levensonderhoud, noodig zijn voor de samenleving of in betrekking staan tot de levensbehoeften der bewoners, zoodanig worden gekozen, dat die inrichtingen later kunnen worden uitgebreid voor de behoeften van 400,000 inwoners.

Omtrent het stadsterrein, de omgeving en de toestanden worden dan verder uitvoerige gegevens verstrekt.

De mededinging staat open voor studenten aan Nederlandsche hoogescholen.

Programma van een prijsvraag.

UITGESCHREVEN DOOR DE OVERIJSELSCHE LANDBOUWMAATSCHAPPIJ, AFD. HAAKSBERGEN.

Art. 1. Gevraagd wordt het doelmatigste en voordeeligste ontwerp schaal 1 à 100:
a. van eene boerenbehuizinge voor een bedrijf van 3 melkkoeien (met groepstal);
b. idem voor een bedrijf van 3 tot 10 melkkoeien.

Art. 2. Elk gebouw moet degelijk zijn ingericht en van goede en soliede materialen opgetrokken zijn en geschikt voor het boerenbedrijf in den Gelderschen achterhoek.

Art. 3. Verlangd worden:
a. de grondplannen met een situatie van omliggend terrein;
b. drie gevelaanzichten met één detail van 1 à 10;
c. minstens 2 doorsneden;
d. een globale raming van kosten.

Art. 4. Alle teekeningen moeten uitsluitend in zwarten inkt zijn gewerkt, zonder toepassing van schaduwlijnen.

Art. 5. De mededinging is opengesteld voor alle bouwkundigen in Nederland.

Art. 6. Als prijs wordt uitgeloofd:

Voor het beste plan *a* eene zilveren medaille; voor het beste plan *b* eene zilveren medaille.

Art. 7. De ontwerpen moeten voor of op den 22sten Augustus franco worden ingezonden aan den heer H. J. Dievelaar, secretaris der afdeeling te Haaksbergen.

Elk ontwerp moet voorzien zijn van een motto, een verzegeld adres, benevens een correspondentieadres voor terugzending der niet bekroonde plannen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Overijselsche Landbouwmaatschappij afdeeling Haaksbergen, welke zich het recht voorbehoud, enkele ontwerpen te laten reproduceeren.

Art. 9. Gedurende de landbouwtentoonstelling te Haaksbergen op 24 en 25 Aug. 1907, worden alle ontwerpen benevens het rapport der jury, geëxposeerd en ontvangt elken inzender aan het correspondentieadres eene gratis toegangskaart.

Haaksbergen, Juli 1907.

Het Bestuur:
A. J. SCHILDERMAN, *Voorzitter.*
H. J. DIEVELAAR, *Secretaris.*

De Jury:
J. J. HELLENDOORN, *architect Hengelo.*
C. ELFERINK, *bouwkundige Haaksbergen.*
W. PH. C. GREVE, *bestuurslid Haaksbergen.*

Ontwerp voor een Gemeentehuis

Voorgevel.

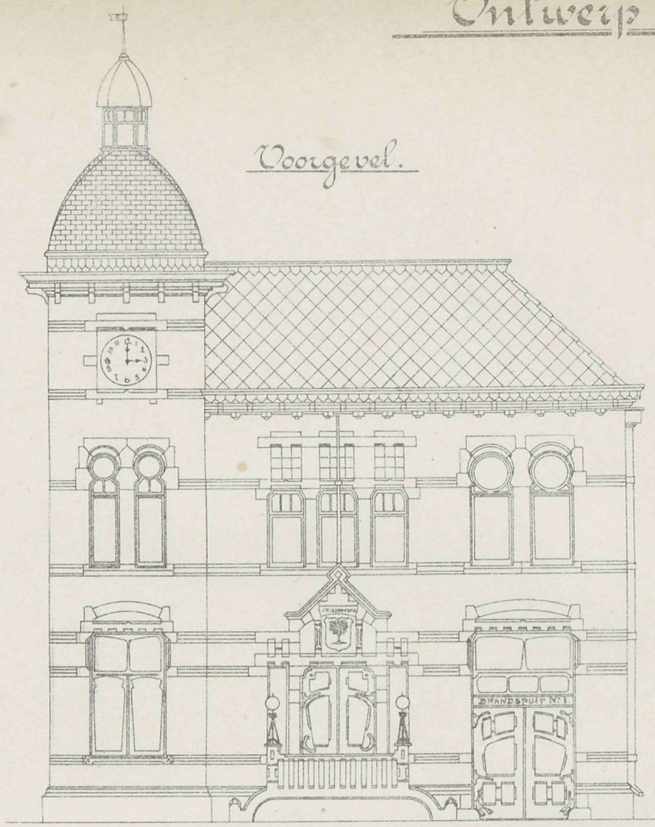

Westgevel.

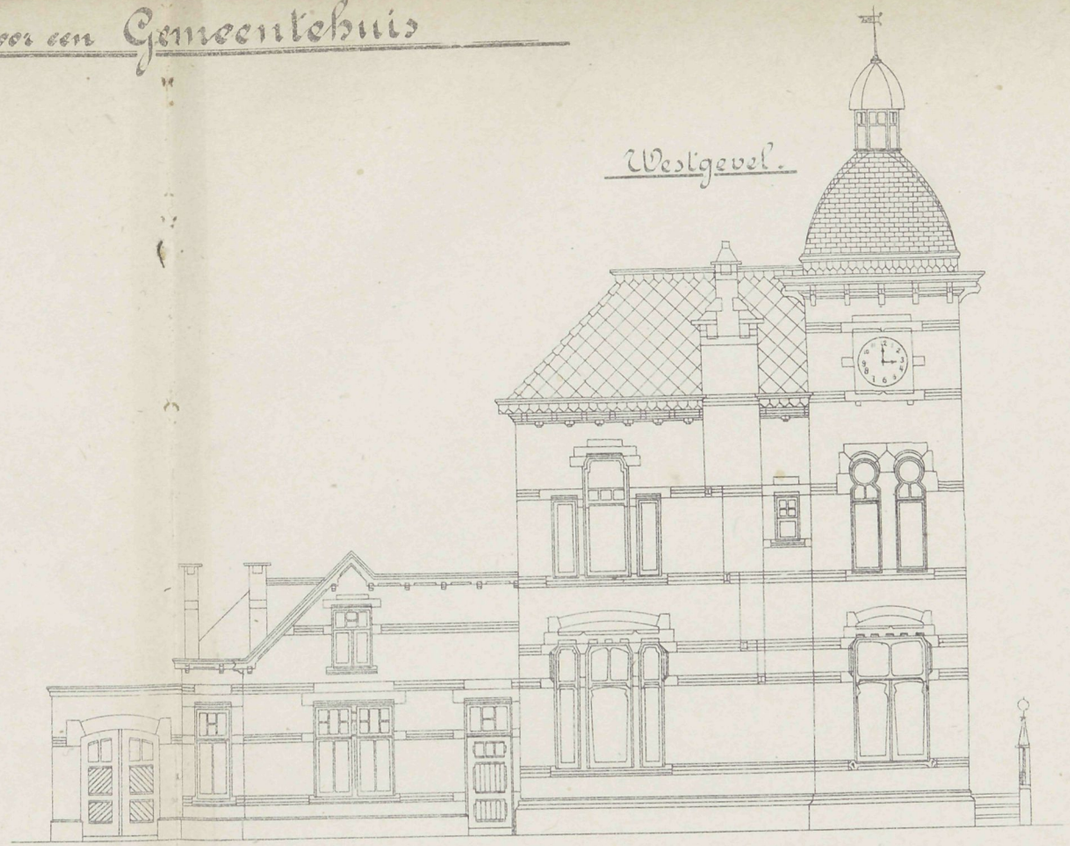

Plattegrond.

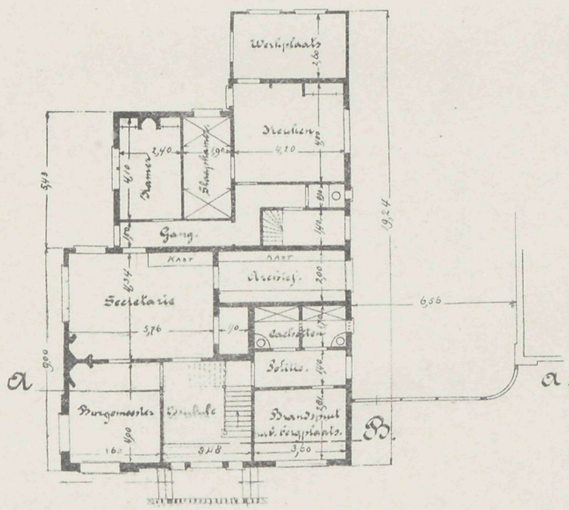

Verdieping.

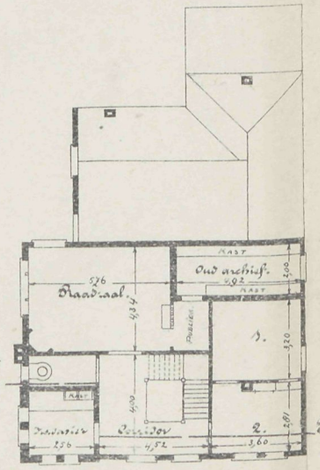

Doorsnede A B

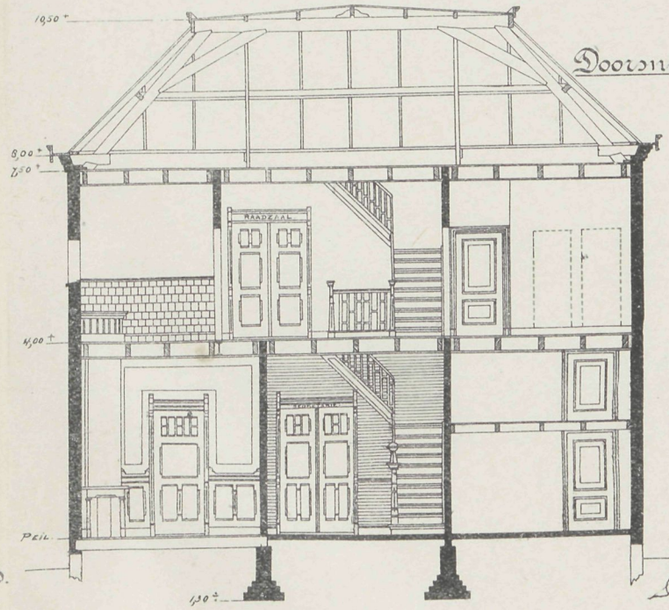

De Architecten

Vademecum der Bouwvakken
22e Jaargang 1907

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

8 Augustus 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 16.

Bij de Platen.

Ontwerp eener Villa

DOOR

J. WOLBERS, Bouwmeester.

Door welwillende tusschenkomst van den heer K. de Vries mochten wij deze teekening ontvangen. De villa waarvan wij plannen en gevel opnemen, is gebouwd in kleurig boerengrauw. Het doet zich met de overige materialen uitstekend goed op de plaats waar deze opgetrokken is.

Beletage

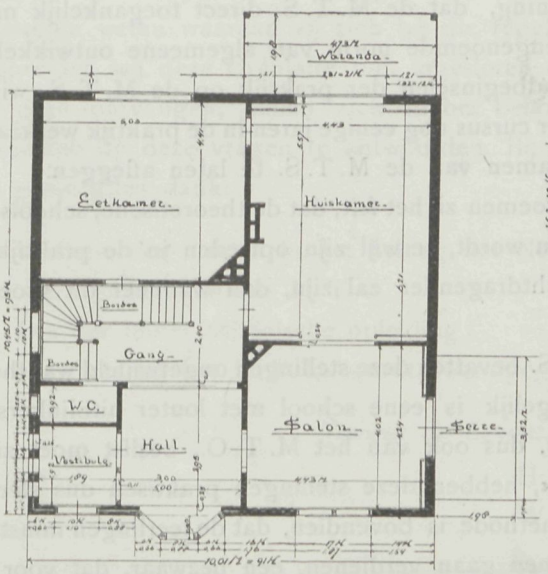

Verdieping

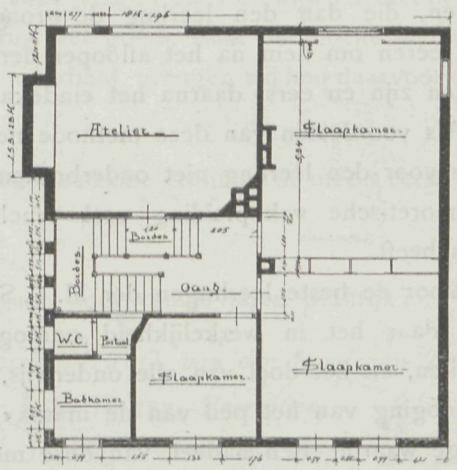

Bond van Technici.

Commissie Middelbaar Technisch Onderwijs.

Wij ontvingen onderstaande missive waarbij aangesloten een billet ter invulling als antwoord op de twee gestelde vragen. Ongetwijfeld zullen daarop vele antwoorden inkomen en zal dat natuurlijk voor de te nemen beslissingen van groot belang zijn.

De missive zegt:

Het vraagstuk »Middelbaar Technisch Onderwijs« verheugt zich in de laatste jaren in eene stijgende belangstelling èn bij hen, die er direct belang bij hebben zooals: de Industrieele, Architecten, Ingenieurs, Aannemers en Technici èn, zooals uit herhaalde mededeelingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken en zijn onmiddelijken voorganger bleek in Regeeringskringen, zoodat, als er van den Minister voorstellen komen tot regeling van deze matérie, deze voorstellen beslist een open oor en goed onthaal zullen vinden bij onze volksvertegenwoordigers, zooals ten overvloede alreeds bij menig begrootingsdebat gebleken is.

Zijn alle belangstellenden in en belanghebbenden bij eene afdoende regeling van deze kwestie volkomen eenstemmig met betrekking tot het feit, dat deze regeling eenen dringenden eisch des tijds is en eene goede oplossing in het waarachtig belang van ons volk zal zijn, omtrent de beginselen, waarop eene dergelijke regeling moet berusten, zijn de meeningen, zooals bij elk betrekkelijk nieuw onderwerp begrijpelijk is, verdeeld. Natuurlijk is men algemeen de meening toegedaan, dat als voorbereiding voor dit onderwijs meer moet gevraagd dan de lagere school kan geven, en men is het er dan ook vrij algemeen over eens, dat als norm voor de toelating tot eene M. T. School gesteld moet worden de kennis overeenkomend met die, verkregen op eene H. B. S. met 3-jarigen cursus, zoo mogelijk deze kennis zooveel doenlijk in verband gebracht met de eischen der techniek.

Is men wat de algemeene ontwikkeling betreft eenstemmig in zijn oordeel, bij de verdere vóór-opleiding bestaat principieel verschil.

Er zijn voorstanders van de meening, dat de M. T. S. direct toegankelijk moet gesteld worden voor hen, die de bovengenoemde norm van algemeene ontwikkeling bezitten, die dan den leerling de grondbeginselen der praktijk op de M. T. S. willen laten leeren om hem na het afloopen der cursus nog eenige jaren in de praktijk werkzaam te laten zijn en eerst daarna het eindexamen van de M. T. S. te laten afleggen.

Als voordeelen van deze methode noemen zij het feit, dat de theoretische, schoolsche studie voor den leerling niet onderbroken wordt, terwijl zijn optreden in de praktijk nà de theoretische vakopleiding veel vruchtdragender zal zijn, dan wanneer dit vroeger plaats heeft.

Voor de beste leerlingen der M. T. S. bevatten deze stellingen ongetwijfeld waarheid, maar daar het in werkelijkheid onmogelijk is eene school met louter uitblinkers te bevolken, en het doel van alle onderwijs, dus ook van het M. T. O., beslist moet zijn: »verhooging van het peil van de massa«, hebben deze stellingen praktisch dus slechts geringe waarde. Een nadeel, van deze methode is bovendien, dat de leerlingen minstens 20 jaar zijn geworden, eer zij iets kunnen gaan verdienen, een bezwaar, dat voor de

ouders dubbel geldt, in die gevallen waar de leerling weinig in leeftijd verschilt met broeder of broeders, zuster of zusters en deze eveneens een beroep gekozen hebben, dat lange opleiding vereischt.

Langs dezen weg zullen velen uit de kringen, die tot nu toe de technici leverden, om financieele redenen van eene systematische opleiding uitgesloten worden.

Anderen (waartoe ook wij behooren) zijn de meening toegedaan, dat de vóór-opleiding behalve voor algemeene ontwikkeling ook te zorgen heeft voor praktische ervaring in het vak der keuze, omdat dan de theoretische vakopleiding zeer zeker beter vrucht zal dragen, aangezien de studie der techniek in hooge mate kennis der materialen noodig heeft.

De voordeelen aan deze wijze van vóór opleiding verbonden zijn de volgende: Het verblijf aan de M. T. S. kan zeker één jaar korter zijn dan bij het volgen van den eerst genoemden weg.

De gelegenheid is geopend voor den a. s. technicus om ook in zijne opleidingsperiode iets te verdienen; geeft men semester-cursussen, dan zijn er zelfs velen, die eene periode van verdienen af kunnen wisselen met eene van studie, en al is voor deze categorie de weg ook lang, de minste onder de broederen zullen zij zeker niet blijken te zijn.

Ten derde en waarlijk niet ten laatste is het voorafgaand werkzaam zijn in de praktijk een uitstekend middel, om hen die niet den vollen lust of aanleg hebben voor de techniek bij tijds te doen inzien, dat het verstandiger is zich op ander terrein te gaan bewegen, waardoor de resultaten van het M. T. O. percentsgewijs zeker zullen stijgen, omdat de louteringsproef der praktijk al eene goede schifting in het leven geroepen heeft.

Welke der beide opvattingen verdient nu eventueel voor Nederland de voorkeur? De onze is duidelijk uitgesproken, doch het zal zeker van groot nut zijn als allen, die in ons land tot oordeelen bevoegd zijn, ook werkelijk hunne meening kenbaar maakten.

Regeering en Volksvertegenwoordiging zouden het zeker op hoogen prijs stellen, als zij wanneer het oogenblik daar is, dat zij de regeling van het M T. O. ter hand zullen nemen, hetgeen blijkens de uitlatingen bij vorige begrootingsdebatten spoedig te verwachten is, zouden weten waaraan zij zich bij die regeling te houden zullen hebben. Met dit doel verspreiden wij deze circulaire met ingesloten twee vragen en wij twijfelen niet of allen, die deze ontvangen, zullen zich in het belang der goede zaak de moeite wel willen getroosten op deze vragen te antwoorden. Bij voorbaat brengen wij hen daarvoor onzen wel gemeenden dank.

Welken weg acht u in het belang der Nederlandsche techniek de meest verkieslijke voor de regeling van het M. T. O.

Die der louter schoolsche opleiding?

of Die, waarbij het M. T. O. wordt voorafgegaan door eenige jaren praktijk?

Namens de Commissie M. T. O. van den Bond van Technici

H. J. C. HAVER, *Voorzitter.*

W. J. DES BOUVRIE JR., *Secretaris.*

Bij de tekstfiguur.

De tekstfiguur geeft een woonhuis uitgevoerd naar het ontwerp van den bouwmeester Herm. Smeets. Alles valt uit de teekening duidelijk op te maken.

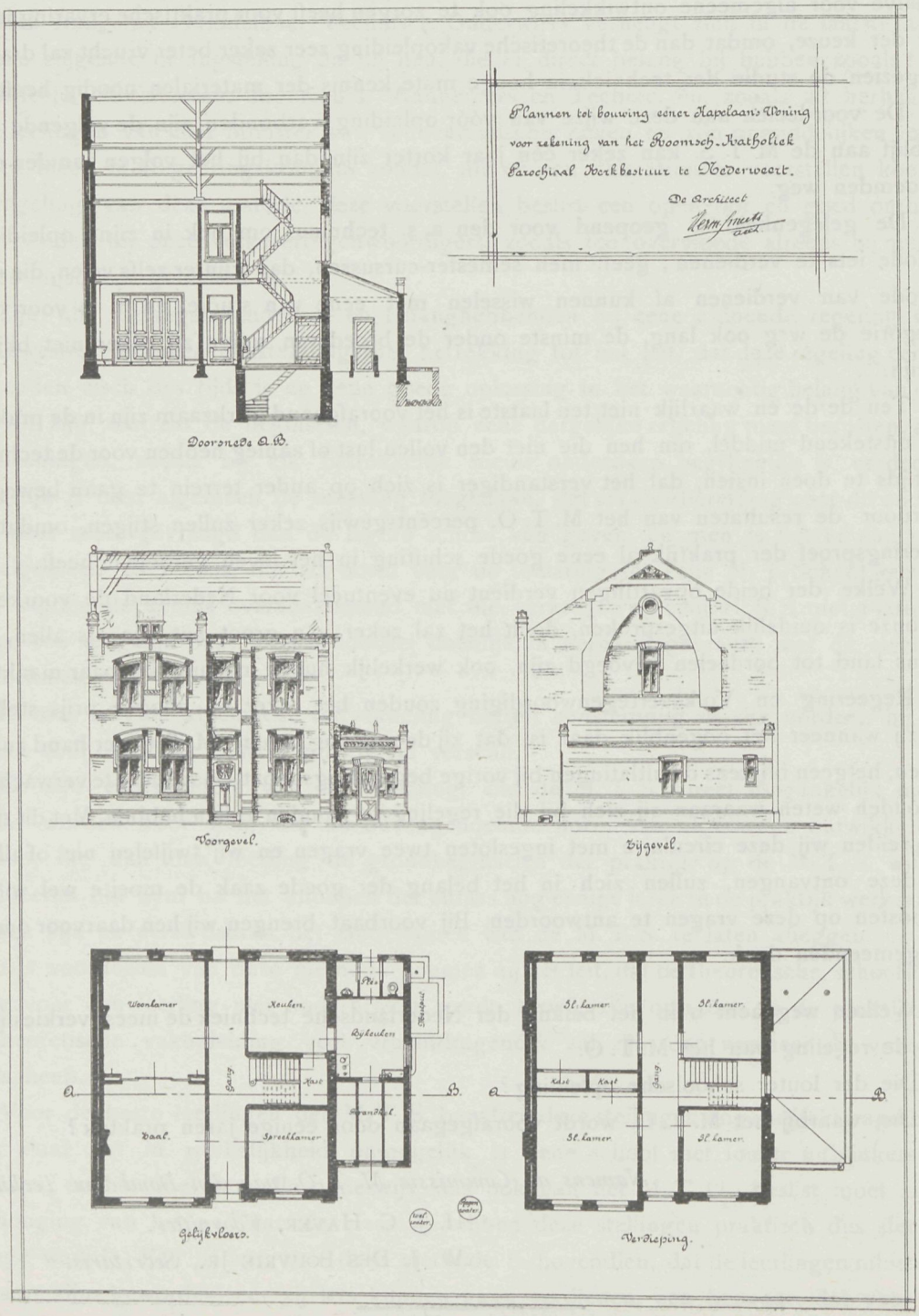

Kerkgebouw te Oud-Vossemeer.

De gemeenteraad van deze gemeente besloot voorloopig tot verkoop van den toren en den noordelijken kerkvleugel aan de N. H. Gemeente en wel ingevolge het advies van den Rijksarchitect. De Gedeputeerde Staten van Zeeland maken echter bezwaar tegen het besluit. Wij lezen hiervan het volgende:

De kerk der Ned. Herv. gemeente in het begin der 15e eeuw gebouwd, bestond destijds uit een vijf travées lang rechthoekvormig schip en een smaller twee travées lang koor met een afsluiting gevormd door drie zijden van een rechthoek. De iets oudere toren werd ingesloten door de westelijke travée, zoodat alleen de Westzijde van den toren zichtbaar was.

In het begin der 16e eeuw is aan de noord- en zuidzijde van het koor een vleugel (transept) aangebouwd, waarmede gepaard ging het wegbreken van den noord- en zuidmuur van het koor.

Nadat de kerk was overgegaan aan de Hervormden, heeft men den triomfboog, die de afscheiding tusschen schip en koor vormde, uitgebroken en het bovendeel van den muur door een dwarsbalk ondervangen; de in de 16e eeuw aangebouwde vleugels werden door het aanbrengen van een muur weer van de kerk gescheiden; aan de Oostzijde van het Zuidertransept werd een woning aangebouwd, terwijl toen één contrefort is gesloopt en van een ander zijn steunpunt werd ontnomen.

Het een en ander, benevens het slechte onderhoud der laatste jaren, is oorzaak, dat de merkwaardige kerk in verval is geraakt. Een restauratie van het bouwwerk is niet alleen zeer goed mogelijk, maar ook uit een architectonisch oogpunt wenschelijk.

De burgerlijke gemeente is in den loop der tijden eigenaar geworden van den noordelijken vleugel en van den toren. Het kerkbestuur is voornemens de oude kerk te sloopen en wil ter plaatse een modern nieuw gebouw stichten, doch om hiertoe te kunnen overgaan, moeten de aan de burgerlijke gemeente toebehoorende kerkdeelen eerst eigendom worden van de kerkelijke gemeente.

Deze kerk verdient om hare architectonische en archeologische beteekenis behouden te blijven.

Wel is het door onoordeelkundige wijzigingen in de 17e eeuw en door onvoldoend onderhoud in de latere jaren in verval geraakt, doch eene herstelling is te verkiezen boven den bouw van een modern bedehuis. Naar mondeling verstrekte gegevens zijn heeren kerkvoogden voornemens een nieuwe kerk te stichten voor eene som van f 26,000, eene som die zeker onvoldoende is om een even groot bouwwerk, dat eeuwen moet trotseeren, daar te stellen. Beter ware het de tegenwoordige kerk een grondige herstelling te doen ondergaan, waardoor het gebouw wederom in een toestand wordt gebracht, gelijkstaande met een nieuw bouwwerk.

Van de tegenwoordige kerk is, in hoofdzaak, de kap en de zuidmuur van het schip in een slechten toestand; deze deelen zouden eene vernieuwing behoeven te ondergaan; de andere werken bestaan in het herstellen en vernieuwen van enkele muurvakken.

Een dusdanige restauratie kan geschieden met minder dan de benoodigde bouwsom voor een nieuw kerkgebouw en verdient daarom ook aanbeveling. Bij eene eventueele

herstelling behoudt men immers grootendeels alle muren met een zwaarte en stabiliteit, die onze moderne bouwwerken — gebouwd met beperkte geldmiddelen — missen, en die daarom een waarborg zijn voor de langere instandhouding van het gebouw.

Hieruit blijkt, dat eene herstelling in oorspronkelijken toestand goedkooper moet zijn dan de bouw van een nieuw bedehuis met toren, terwijl een dusdanige restauratie solider werk waarborgt dan de bouw van een nieuwe kerk.

Om heeren kerkvoogden een restauratie te vergemakkelijken zou van Rijkswege gratis teekeningen en eene begrooting van kosten kunnen verstrekt worden. Het zou ook wenschelijk zijn, dat de heeren leden van de Algemeene Synode, bekend gemaakt met het bovenstaande, konden besluiten eene aanvrage om subsidie alleen te verleenen voor de restauratie, waardoor niet alleen het eerbiedwaardige kerkgebouw bleef behouden, maar ook een toestand wordt geschapen die voor de kerkvoogdij op den duur voordeeliger is.

In verband met deze mededeelingen heeft de kerkvoogdij besloten van den aankoop va toren en vleugel af te zien, te eer, omdat die deelen bij een eventueele restauratie niet noodig zijn; tot een restauratie kon zij evenwel niet overgaan, omdat de kerkvoogdij overtuigd is, gelet op den toestand van het gebouw, dat de kosten hooger zullen zijn dan bij de stichting van een nieuw gebouw, terwijl de inrichting bovendien niet zoo doelmatig zou zijn.

Intusschen zal de bouwvalligen toestand dwingen tot afbraak van het bestaande gebouw, en de stichting van een nieuw gebouw zal dan moeten volgen, al kan dat dan niet zóó worden als met de eischen van welstand het meest zou overeenkomen.

Brandkastvuurproef.

In verband met het in de vorige aflevering vermeldde lezen wij nog:

Op het terrein van »Zorgvliet« bij Den Haag is Zaterdagnamiddag door de firma Lips, uit Dordrecht, een vergelijkende proef genomen om aan te toonen dat zoogenaamde »houten brandkasten« (welke voor het grootste gedeelte zijn samengesteld uit dun plaatijzer, aan den binnenkant met een laag geïmpregneerde planken bekleed) *niet* even goed tegen vuur en warmte bestand zijn en den inhoud beveiligen als gewone brandkasten in staat zijn dit te doen.

Daartoe waren naast elkander op korten afstand opgesteld een Lips-brandkast en een z.g. houten brandkast van den fabrikant Adolphs, uit Düsseldorf.

Ten overstaan van een notaris werden de beide kasten eerst gewogen. Daarna werden er verschillende voorwerpen als papieren, een blikken trommel, een blikken doosje, enz. in de kasten gesloten.

De Heer Lips was blijkbaar zoodanig zeker van de betrouwbaarheid van zijn fabrikaat, dat hij, behalve waardelooze voorwerpen, ook twee bankbiljetten van duizend gulden in zijne kast sloot.

Daarop werd rondom de kasten een wijde mantel van ijzeren platen aangebracht, en begon men een vuurtje te stoken van houtblokken, koolteer, enz. Weldra blakerde eene verzengende hitte de beide kasten, en gedurende twee volle uren maakten de soms hoog oplaaiende vlammen de kasten wit gloeiend.

Toen daarna, door middel van twee stralen op de waterleiding, de kasten voldoende waren afgekoeld, werden deze door middel van een breekijzer geopend.

Allereerst de Adolphs kast. De inhoud daarvan bleek geheel verteerd te zijn.

Toen kwam Lips' kast aan de beurt, en...de geheele inhoud was *ongeschonden.*

Een gejuich ging onder de toeschouwers op voor het Nederlandsche fabrikaat.

Aan den ingang van het terrein van den wedstrijd werd een brochure verspreid, waarin de Heer Adolphs opkomt tegen deze handelingen van den Heer Lips, en beweert dat deze proef geen *brand*proef, maar een smeltproef was, waarvoor deze kasten niet speciaal gemaakt worden. Hij verklaart zich bereid te allen tijde een openbare vuur- en valproef te houden. Daartoe acht hij echter een huis van twee verdiepingen noodig.

Zelfwerkend Brand-alarm.

Vervolg van de vorige aflevering.

Het alarm bestaat uit verklikkers, die in ieder vertrek waar men een brand vreest, worden aangebracht en die alle door electrische geleidingen verbonden zijn met een alarmbord, dat gevoed wordt door een electrische batterij.

De *verklikkers* zijn bevestigd op een porceleinen plaatje van 11 c.M. hoog en 7 c.M. breed, dat in ieder vertrek aan den wand, niet ver van het plafond, wordt bevestigd. Groote vertrekken of zalen vorderen meer dan een verklikker.

Ieder plaatje draagt twee verklikkers, de eene is bestemd voor een plotseling uitbrekenden brand en de andere voor een smeulenden brand.

De verklikker voor snelwerkende branden bestaat uit een U-vormige buis, aan beide einden van boven gesloten, half gevuld met kwik, dat aan beide zijden even hoog staat. Boven het kwik is een kleine hoeveelheid vloeistof, die bij lage temperatuur verdampt, terwijl de ruimte daarboven luchtledig is gemaakt.

Er zijn 3 platina draden, welke door den wand van de buis in het kwik reiken en een electrischen stroom doorlaten, die van 1 en 2 door het kwik naar 3 gaat. De rechterhelft der buis is omgeven met eene isolatie of is van dikker glas gemaakt. De werking van dit deel is als volgt:

Bij het verhoogen der temperatuur door een brand, waarbij de heete lucht oogenblikkelijk naar boven stijgt, wordt ook de verklikker verwarmd; maar de vloeistof boven het kwik in het linkerbeen neemt die warmte spoediger op dan die in het andere been en de grootere uitzetting, die daarvan het gevolg is, drijft het kwik links omlaag.

Zoodra het kwik beneden 1 gedaald is, kan de electrische stroom niet meer van 1 naar 3, maar alleen van 2 naar 3 gaan. In die draadleiding ligt evenwel een weerstand, die den stroom een derde van zijn kracht wegneemt. Hierdoor wordt achter het alarmbord het anker van een magneet losgelaten en komt, tegelijk met het luiden van een bel, het *gevaar*signaal te voorschijn.

Bij verdere daling van het kwik beneden 2 wordt de stroom door den verklikker totaal afgebroken en komt er met het luiden van een zwaardere bel, het *brand*alarm te voorschijn. De bellen en signalen in de signaalkast worden door een afzonderlijken stroom gevoed en blijven zoolang werken, totdat ze worden uitgeschakeld.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Het Bouwkundig Weekblad vermeld:

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij heeft in zijne vergadering van 16 Juli 1907 zijne goedkeuring gehecht aan:

1e. het hier volgende gewijzigde programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, welk diploma werd ingesteld door de Maatschappij, volgens besluit der Algemeene Vergadering gehouden op 28 Mei 1891, en

2e. een programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van een Diploma van Bouwkundig Teekenaar.

Voor het opstellen van laatstgenoemd programma werd door het Hoofdbestuur eene Commissie ingesteld, waarin op zijne uitnoodiging zitting hebben genomen de heeren K. P. C. de Bazel, C. W. Nijhoff, B. J. Ouëndag, A. Salm G.Bz. en C. T. J. Louis Rieber. Deze Commissie heeft gemeend tevens het bestaande programma van eischen voor het examen van Bouwkundig Opzichter aan eene herziening te moeten onderwerpen, nu ook een Diploma voor Bouwkundig Teekenaar was ingesteld, en het eerste examen hiervoor in 1908 zal worden afgenomen. De Commissie heeft daarbij partij getrokken van de reeds opgedane ondervindingen bij de afgenomen examens voor Bouwkundig Opzichter, en tevens een nuttig gebruik gemaakt van opmerkingen, van belangstellende leden der Maatschappij.

Het Hoofdbestuur betuigt hier dan ook zijn erkentelijkheid, niet alleen voor het ernstige werk van de Commissie, maar ook voor de hulp en voorlichting van andere zijden ontvangen.

PROGRAMMA VAN EISCHEN VOOR HET EXAMEN TOT HET VERKRIJGEN VAN HET DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER,

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit der Algemeene Vergadering, gehouden op 28 Mei 1891.

1. *Burgerlijke bouwkunde.*

Het maken van duidelijke detailteekeningen van fundeeringen, metselwerken, rioleeringen, steen-, hout- en ijzerconstructiën, dakbedekkingen, enz.; kennis van grondwerken.

a. Grondwerken. Kennis van ontgraven, drooghouden van fundeeringputten, aanvullen van fundeeringen, ophoogen, aanplempen, enz.

b. Steenconstructie. Grondige kennis van het samenstellen van metsel- en steenhouwwerken, steenverbanden; het aanleggen van metselwerk voor verschillende fundeeringen, het opmetselen van grondkeerende muren, muren van verschillende zwaarten ook in onderling verband, spouwmuren, schoorsteenen en luchtkanalen; het metselen van rollagen, vlechtingen, bogen, togen, eenvoudige gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met het maken van daarbij vereischte geleidingen, gewone en waterdichte kelders, riolen, enz.; het leggen van bestratingen, marmeren en tegelvloeren, buisleidingen; het aanleggen van trappen; het stellen en verankeren van onderdeelen van natuurlijken steen, van plinten, dorpels, neuten, balustraden, afdekkingen, enz.; de samenstelling van al die metselwerken die in de burgerlijke bouwkunde in het inwendige van gebouwen voorkomen; aanleg en samenstelling van betonwerken; cement-ijzerconstructie.

(Slot volgt).

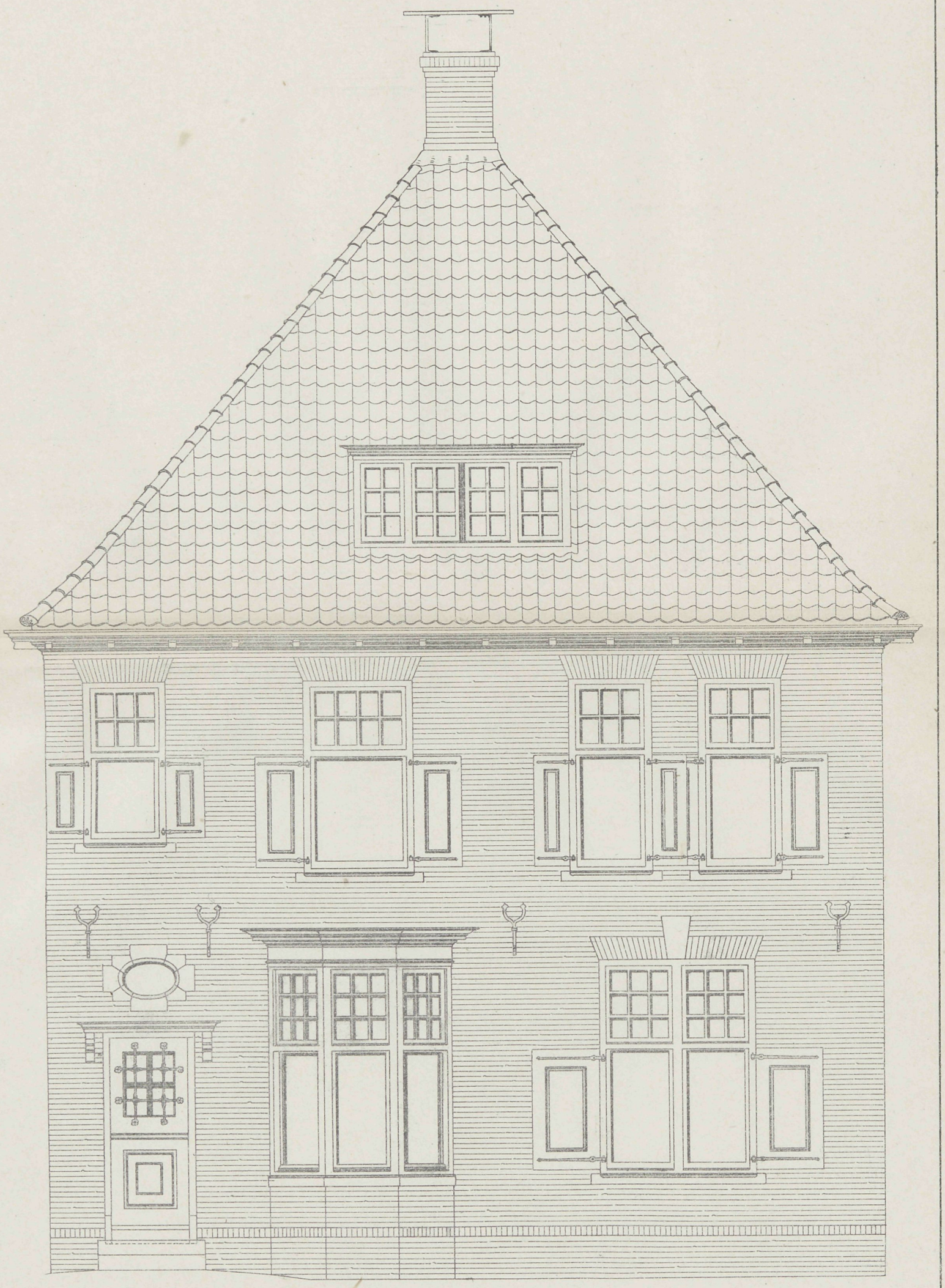

Vademecum der Bouwvakken

22e Jaargang 1907

Ontwerp voor eene villa

Afl. 16 Plaat 16

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

22 Augustus 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 17.

Bij de Platen.

Ontwerp eener dubbele arbeiderswoning

DOOR

H. J. KRANENBURG.

De prijsvraag Veendam ligt nog versch in het geheugen, wij hebben verschillende ontwerpen daarvan ter inzage gehad, waarvan een tweetal door ons opgenomen worden. Dit is het eerste.

De ontwerper zegt, dat volgens het jury-rapport zijn ontwerp te kostbaar was opgevat. Dit lag ten deele aan het program, waarin onder anderen een kelder gevraagd wordt, terwijl men volstaan kan met eene kast.

Ook gaf het rapport aan, dat niet genoeg van de kapruimte kon worden geprofiteerd, terwijl ontwerper juist tot verlaging der kosten meende de muren niet zoo hoog te moeten optrekken, waardoor ook het aanzien won. Hij beschouwde dergelijke woningen dan ook voor de gegoede werkmansklasse.

Bij de tekstfiguur.

De tekstfiguur geeft een zomerverblijf, het ontwerp van den bouwmeester W. Frings te Hannover. Eigenaardig is hierbij op te merken, hoe de ontwerper op eene vierkante ruimte het achthoekige dakvlak ontwikkelt, wat aan het geheel een bijzonder karakter geeft. Zoo met het rondgaande terras is dit op weinig kosten berekende ontwerp niet ongeriefelijk.

De Algemeene Vergadering van den Nederlandschen Aannemersbond.

Het was 7 Augustus ll., dat bovengenoemde vergadering werd gehouden. »De Aannemer«, het orgaan van den Bond, geeft er uitvoerig verslag van. 't Was de twaalfde jaarvergadering. Eere wien eere toekomt, maar dat verdienen in de eerste plaats HH. Aannemers, die zoowel in woord en daad hunnen stand hoog houden en die door hunne samenwerking het maatschappelijk bouwbestaan in ontzaggelijk veel beter wegen hebben gebracht. 't Was een zondige tijd voor die twaalf jaar, en er moest verandering komen, dat die echter zoo loonend zou zijn, had niemand kunnen vermoeden en vele ouderen betreuren het, dat zij niet in de kracht van hunnen werkkring nog zijn, om mede te kunnen genieten van de voordeelen, die de samenwerking oplevert, waar zij tyranniek zich al werkende in den grond zagen geboomd door vrijheden die vroegere bestekken veroorloofden. 't Is geweest en gelukkig, want het was der maatschappij ten schande.

Zoo opgewekt als de vergadering, te Hengeloo gehouden, is geweest, verdient opgemerkt te worden.

De heer N. Thomasson, voorzitter van Hengeloo's afdeeling, opende de bijeenkomst met een hartelijk welkom en waardeering voor al wat de Bond gedaan had. De taak was zwaar, maar met alle opofferingen, dikwerf van persoonlijke belangen, slaagde men en geeft den aannemersstand reden tot groote dankbaarheid. De heer Hendrix, Bondsvoorzitter, sloot zich hierbij aan, gelukkig mag men zich verblijden in gedurige ontwikkeling van den Bond. Doch er is nog veel te doen, waaronder gerekend moet worden de behoorlijke regeling der hoofdvoorwaarden van aanbesteding. Vooreerst het systeem van aanbesteding, dat moet gewijzigd. Onvermoeid moet worden gestreden voor den eisch, dat niemand als aannemer mag worden toegelaten, die niet èn technisch èn finantieel in staat is het werk uit te voeren. Deze eisch loslaten zou gelijk staan met het verijdelen van al ons pogen om de positie van den aannemer te verheffen. Gebroken moet worden met het allertreurigst systeem, waarbij als *eenig* bewijs voor de geschiktheid van den aannemer wordt gevraagd: of zijne borgen ook nog wat te verliezen hebben.

Ook het meerder werk dient anders bij bestekken omschreven. Men kan, wel is waar, schriftelijk bewijs van den aanbesteder vorderen voor de werkzaamheden, maar ieder weet de bezwaren daaraan verbonden, de dikwerf onvriendelijke gevolgen die dit oplevert.

Nu levert de arbitrage hiervoor een geschikte weg tot oplossing, waar met kracht moet heen gestuurd worden, maar is het voor alles wenschelijk, dat de juiste verhouding tusschen aannemer en directie worde vastgesteld.

De aannemer zij verantwoordelijk voor zijn werk, de directie voor de juistheid der inlichtingen en voor de constructies.

Zeer onrecht wordt de aannemer ook voor deze laatste aansprakelijk gesteld en zou men in dat geval van hem meer kennis vorderen, dan de directie zelf bezit.

De aannemer zijne positie zij, dat hij heeft te zorgen, dat op den dag der oplevering alles volkomen in orde is en beantwoord aan de strengste eischen van gereed-zijn.

Heeft de directie dat door verkeerde bevelen onmogelijk gemaakt, dan ontslaat dit hem in niets van zijne aansprakelijkheid. Hoe hij uit deze moeilijkheid geraakt, zonder boeten, moet hij maar zien, maar de directie wijst alle aansprakelijkheid der tekortkoming op hem af.

Gelukkig echter is die voorstelling al meer en meer zeldzaam geworden omdat er door de directiën een eerlijker en billijker opvatting der besteksbepalingen wordt betracht. Maar de gelegenheid bestaat en daarvoor moet gewaakt.

Om nu de juiste verhouding te kenmerken zijn de drie volgende hoofdpunten, die èn directie èn aannemer ieder voor hunne daden aansprakelijk stellen.

1e. De aannemer blijve verantwoordelijk, behoudens overmacht, voor de juiste, volledige, behoorlijke en tijdige oplevering van het door hem aangenomen werk. Hij blijve verantwoordelijk voor alle fouten, misslagen en willekeurige besteksafwijkingen, door hem of zijne ondergeschikten begaan.

2e. De directie zorge, dat alle gegevens die de aannemer noodig heeft ter berekening van zijn werk, hem tijdig voor de aanbesteding worden verstrekt, terwijl de volle verantwoordelijkheid voor de juistheid dier gegevens voor rekening der directie kome.

3e. Indi n de aannemer het werk heeft uitgevoerd overeenkomstig de hem verstrekte gegevens of lastgevingen, houde iedere verantwoordelijkheid op voor den aannemer, voor de gevolgen welke uit die orders voortvloeien.

Nu heeft de oprichting van den Raad van Arbitrage daarvoor den weg gewezen. Spreker stelde hierop groote verwachtingen en maande aan tot toeschikkelijkheid van de verschillende partijen, waar zij elkander hier zoo uitnemend ontmoeten. Dan zullen de zoogenaamde stroppen zeldzaam worden en het eerstkomend jaar de aannemers veel verder op den weg van hun streven gebracht hebben.

Deze rede met bijval aangehoord, werd door de gewone werkzaamheden opgevolgd. Een belangrijk punt ter bespreking vormde nu het Middelbaar Technisch onderwijs.

Het voorstel van het Hoofdbestuur luidt:

14*a*. De Algemeene Vergadering

overwegende, dat het vraagstuk der regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs sedert geruimen tijd in breeden kring van technici aan de orde is gesteld;

overwegende dat ten aanzien van dit vraagstuk en met name over de richting, waarin bedoeld onderwijs dient te worden geleid, de Bond zich reeds in 1903 in beginsel heeft uitgesproken;

gehoord het rapport der Commissie uit den Bond inzake het M. T. O. waaraan te recht hetzelfde beginsel ten grondslag ligt;

overwegende, dat inzake meer genoemd onderwerp intusschen van andere zijde een geheel ander standpunt, wordt voorgestaan in zooverre de meening wordt verdedigd, dat te dezen aanzien de theorie behoort vooraf te gaan aan de praktijk;

spreekt evenals de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst als hare vaste overtuiging uit, dat dit standpunt — althans voor zooverre de bouwvakken betreft — onjuist is, en dat tot het onderwijs in de theoretische vakken aan de Middelbare Technische school slechts diegenen behooren te worden toegelaten, die *vooraf voldoende in de praktijk zijn onderlegd* om bedoeld theoretisch onderwijs met vrucht te kunnen volgen.

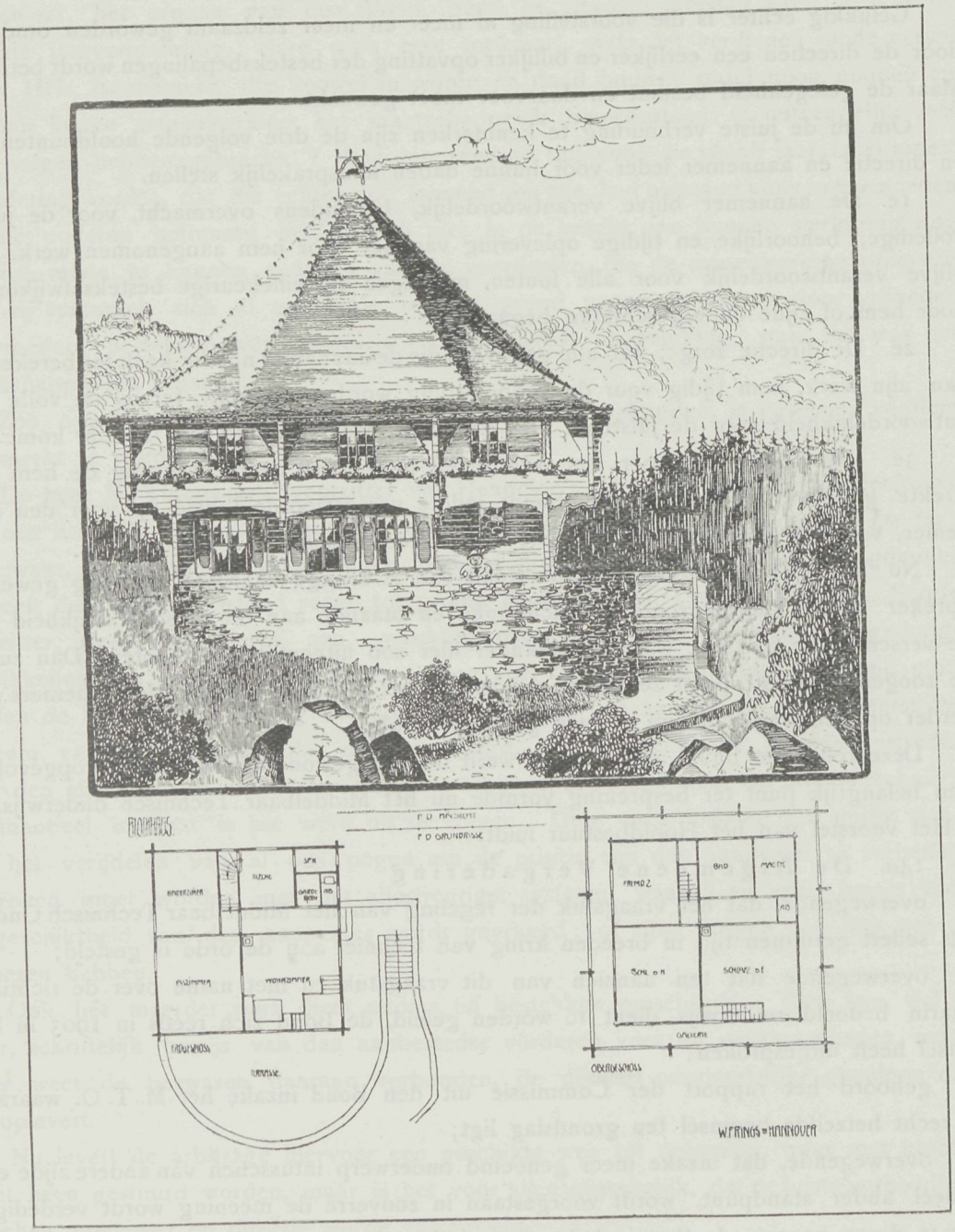

Villa voor een bergachtige landstreek.

14*b*. VOORSTEL VAN HET HOOFDBESTUUR.

De Algemeene Vergadering

betreurende de intrekking van het door de vorige Regeering ingediende Wetsontwerp tot oprichting eener Middelbare Technische school;

van oordeel dat echter in het bijzonder de opleiding van den toekomstigen aannemer het tot stand komen eener zoodanige school, den meesten aandrang eischt;

gehoord het rapport der Commissie uit den Bond inzake het Middelbaar Technisch Onderwijs;

besluit onder voorbehoud van nadere regeling in details *in beginsel tot oprichting eener Middelbare Technische school* en verzoekt de Commissie, onder dankzegging voor haren reeds verrichten arbeid, met den meesten spoed nadere voorstellen dienaangaande bij het Hoofdbestuur in te dienen.

Beide deze punten werden na enkele voorafgaande besprekingen aangenomen.

De verhouding tusschen aannemer en onder-aannemers werd nu door den heer de Vlugt besproken.

Spr. deed dat met zeer veel tact, hoewel hij de zaak teveel bezag uit het oogpunt zijner eigene positie, dat is die van den solieden aannemer. Die toestand wordt echter niet altijd aangetroffen en hoewel de Bond door het vaststellen van verschillende punten deze zaak zooveel mogelijk van zich afschoof, gelooven wij, dat het scheppen van een beteren toestand toch alleszins gewenscht is.

De tweede dag was de bijeenkomst te Enschedé en was het hier vooral de wijziging, die in de genie-bestekken gewenscht wordt, die aan de orde was. Daarin ligt zeer veel billijks en wij hebben de hoofdpunten reeds eenigen tijd geleden in onze afleveringen medegedeeld.

Ook voor het hulp verleenen bij den aanleg van verwarming en verlichting, wenschte men meer redegevenden waarborg en dat daarvoor een som zou worden uitgetrokken. Zeker een billijk voorstel, want juist die posten kunnen ontzaggelijk uiteenloopen en veel kosten vereischen. Borgstelling, ongevallenverzekering, rechtskundig advies, het zuiderzeevraagstuk enz., hielden de leden van den Bond in gezellige bespreking bijeen en zoo er van een vereeniging getuigt kan worden, dat zij zich in een twaalfjarig bestaan maakte tot een krachtig lichaam, waarmede rekening te houden is, dan kan men het van die vereeniging zeggen, die zoo uitnemend en met oordeel de onderwerpen ter harte nam. Het was dan ook een hoogst belangrijk samenzijn.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

PROGRAMMA VAN EISCHEN VOOR HET EXAMEN TOT HET VERKRIJGEN VAN HET DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER,

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit der Algemeene Vergadering, gehouden op 28 Mei 1891.

(Vervolg van Nr. 16).

c. Houtconstructie. Grondige kennis — tot in onderdeelen — van de samenstelling van: houtverbindingen, verbinding en verankering van hout met andere

materialen; fundeeringen, beschoeiingen voor grondkeeringen, damwanden en bekistingen voor betonwerken; standvinken, balklagen, raam- en deurkozijnen, vloeren, formeelen, erkers, balcons, ramen, deuren, jalousiën en luiken, trappen, kasten, lambriseeringen, enz. Kennis van de hoofdvormen van houten kappen; begrip van de functie en grondige kennis van de onderlinge verbinding der samenstellende kapdeelen.

Het toepassen, stellen, leggen, afhangen enz. van deze onderdeelen in bouwwerken.

d. IJzerconstructie. Grondige kennis van de samenstelling van kolommen, moerbinten, balklagen, hijschbalken, balcons, marquises, enz., met profielijzer; van de samenstelling en het stellen van gegoten ijzeren kolommen in verband met balklagen van hout en van ijzer; de koppeling en verankering van ijzeren balken, raveelingen, enz.; de verankeringen van gehouwen steen, van balklagen, kozijnen, muurplaten, enz., en van versterkingen door ijzer van houtconstructies, zooals die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen. Kennis van de inrichting, werking en toepassing der meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramerijen.

e. Dakbedekkingen. Grondige kennis, tot in de kleinste onderdeelen, van verschillende dakbedekkingen met leien, pannen, dakvilt, houtcement, gegolfd plaatijzer, zink, enz.; van de samenstelling der daarbij behoorende dakbeschotten, goten, zalingen, ruiters, killen, enz. met zink- of loodbedekking; van platten, dakvensters, ventilatie- en lichtkokers, bovenlichten, enz, en van alle voorzieningen tegen inwatering.

f. Stucadoor-, schilder- en behangwerken. Kennis van de samenstelling van stucadoor-, schilder- en behangwerken.

g. Afvoerleidingen. Kennis van het aanleggen van afvoerleidingen voor huis- en hemelwater en van faecaliën.

2. *Bouwmaterialen.*

Grondige kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen, van hunne voornaamste eigenschappen, soorten en meest voorkomende gebreken en van hunne toepassing.

Soorten van hout, baksteen, hier te lande meest gebruikelijke natuurlijke steen; kalk, cement, mortels, beton en pleister; metalen; verf- en oliesoorten; meest gebruikelijke glassoorten; behangsellinnen en behangselpapier, stucadoorkalk.

Tevens wordt betreffende deze materialen vereischt de kennis van de wijze van voorkomen in den handel, de afmetingen waarin zij verkrijgbaar zijn, de wijze van keuren en van verwerken in den burgerlijken bouw.

3. *Maken van een opstel of rapport in de Nederlandsche taal over een bouwkundig onderwerp.*

Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

4. *Rekenen, toegepast op de bouwkunde.*

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkants- en derdemachtsworteltrekking.

Kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten; kennis van die oude en buitenlandsche maten, welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

5. *Meetkunde.*

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van vlakke figuren. Berekening van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

6. *Beschrijvende meetkunde.*

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen, de scheeve projectie; een en ander in verband met eenvoudige bouwkundige onderwerpen.

7. *Bouwkundige berekeningen.*

Berekening, met behulp van een vademecum, van de geoorloofde belasting van ondersteunde of bevestigde houten vloerbalken, houten hijsch- en steunbalken enz. van gegeven afmetingen; van de doorsneden van balken, indien hunne lengte en belasting gegeven zijn; van het draagvermogen van houten stijlen, volle en holle ijzeren kolommen en van steenen pijlers; van de kracht benoodigd voor het breken, door uitrekking, van staven, kabels, kettingen, touwen, enz., van het specifiek gewicht; van wateropbrengst van gewone pompen; van verhouding van kracht tot last bij verschillende op bouwplaatsen gebruikt wordende werktuigen enz.

8. *Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen en materiaalstaten en het houden van een dagboek, week- en werkstaten.*

9. *Teekenen.*

Het opmeten en daarna in teekening brengen van een eenvoudig bouwkundig detail.

10. *Kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.*

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpasinstrument, een equerre, meetketting, bakens; met het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen en van hoeken, het opmeten en in teekening brengen van gebouwen en eenvoudige terreinen, het uitzetten van gebouwen, maken van bouwlatten, en stellen van profielen. Algemeen begrip van het uitvoeren eener eenvoudige waterpassing.

11. *Gereedschappen en werktuigen.*

Kennis van de samenstelling en het gebruik van steigers, stutten en schoren, stellingen en formeelen: kennis van gereedschappen voor timmeren, metselen, steenhouwen, stucadoren, verven, enz., van bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol, windas, vijzel, enz.

12. *Stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.*

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Eenvoudige vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

13. *Kennis van het aanleggen van gas- en waterleidingen, en eenige bekendheid met centrale verwarming, warmwaterverzorging, electrische verlichting en schellen.*

14. *Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek.*

Bekendheid met de Algemeene Voorschriften (A. V.) voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901. Bekendheid met de voorschriften omtrent het bouwen opgenomen in de Woning-, de Veiligheids- en de Hinderwet.

15. *Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten.*

De voorkeur verdient bekwaamheid in het timmervak, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

16. De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet geboren zijn vóór 1 Maart 1887, om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

TOELICHTINGEN.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Februari 1908, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunt, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt minstens vier dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen en teekenen.

De vakken genoemd onder 1 en 2 zijn de hoofdvakken.

De Commissie voor het examen in 1908 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toeglaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van *f* 15.— storten; bij mogelijke niet-uitreiking van het diploma zal hem *f* 3.— worden teruggegeven.

Nadat in 1908 het eerste examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar zal zijn afgenomen, zal in het programma van eisehen voor het examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1909, worden bepaald, dat zij die in het bezit zijn van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn vrijgesteld van examen in de vakken genoemd sub 4, 5, 6, 9 en 12, indien zij voor die vakken minstens voldoende beteekenende cijfers hebben behaald. Voor hen zal de duur van het examen worden bekort.

In het programma van eischen voor de examens die in 1910 en volgende jaren zullen worden afgenomen, zal worden bepaald, dat de candidaten den leeftijd van 23 jaren (in plaats van, zooals tot nu toe, 21 jaren) bereikt moeten hebben om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst

A. SALM G.BZN., *Voorzitter.*

C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

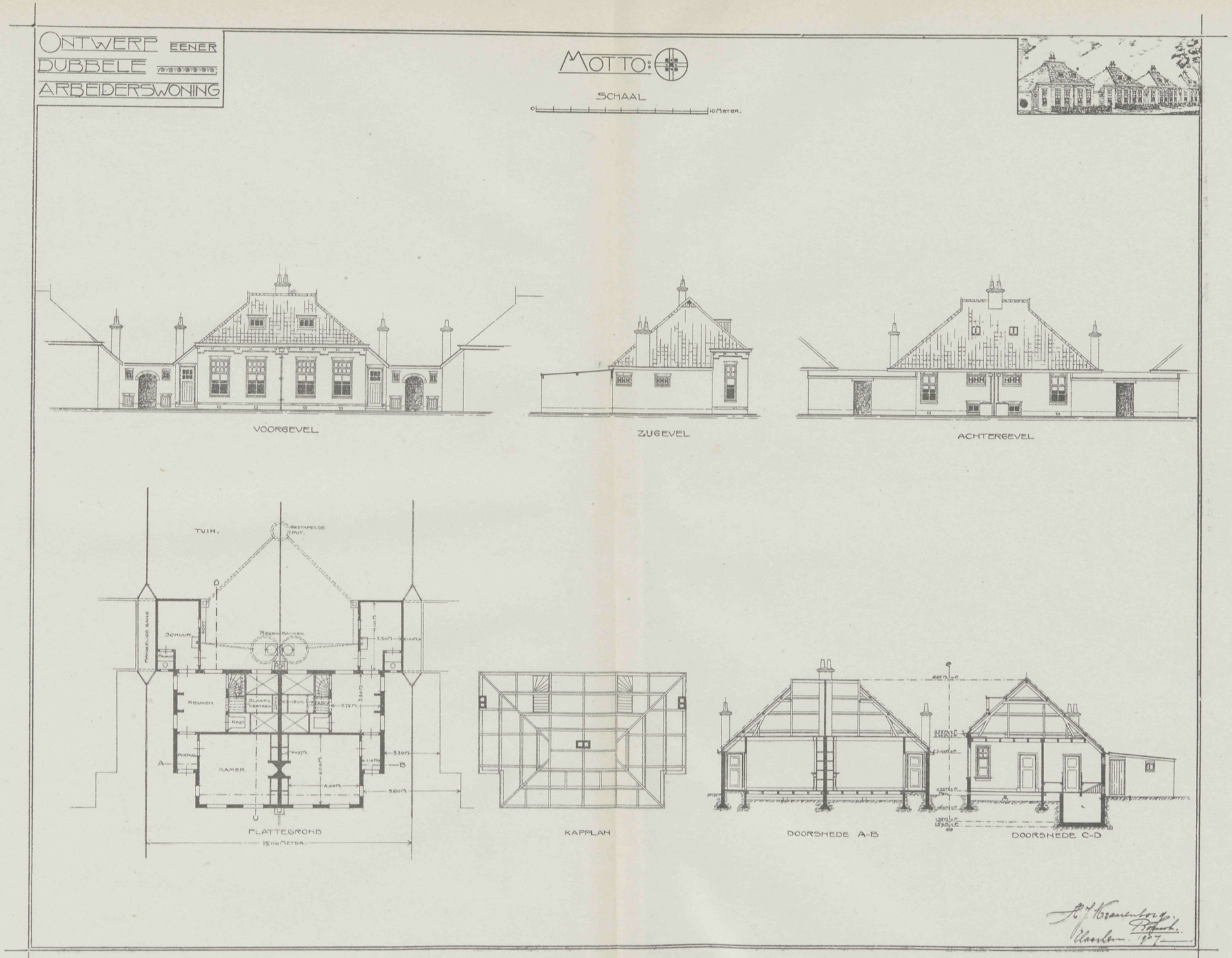
ONTWERP EENER DUBBELE ARBEIDERSWONING
MOTTO:
SCHAAL
0
10 METER.
VOORGEVEL
ZUGEVEL
ACHTERGEVEL
TUIN.
GESTAPELDE PUT.
SCHUUR
REGENBAKKEN
KEUKEN
KAMER
PLATTEGROND
15.00 METER.
KAPPLAN
DOORSNEDE A-B
DOORSNEDE C-D
H. J. Kranenborg.
Bouwk.
Haarlem. 1907.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

5 September 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 18.

Bij de Platen.

Ontwerp eener villa.

DOOR

J. KORTLANG.

Uit de plannen en gevels is het ontwerp der villa duidelijk te volgen. Het is een regelmatig en gunstig verdeeld plan, met gevels die in een landelijke omgeving volkomen passen.

Werken beneden de marktprijs.

In het »Bouwkundig Weekblad« van 31 Augustus l.l. wordt een feit medegedeeld, dat bij velen — zoo niet alle — architecten bestrijding zal vinden. Het betreft het werken onder de marktprijs door een Technisch bureau te 's Gravenhage. Volgens gedrukt tarief toch wordt het loontarief voor den architect daarbij aangeboden als volgt:

A. Voor werken beneden *f* 10 000 $3^1/_2$ pCt. van de aannemingssom.

B. Voor werken van *f* 10 000—*f* 25.000 $3^1/_4$ pCt. van de aannemingssom.

C. Voor werken van *f* 25 000—*f* 50.000 3 pCt. van de aannemingssom.

D. Voor werken boven *f* 50.000 $2^3/_4$ van de aannemingssom.

E. Voor het toezicht op het jaarlijksch onderhoud van huizen 3 pCt. van he-verwerkte bedrag.

Nu is op dit oogenblik met voldoening te erkennen, dat de honorariumtabel, vast gesteld 18 Mei 1904 door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, vrijwel als maatstaf voor de loonregeling wordt gebezigd. Zelfs heeft het Hof te Amsterdam bij een rechterlijke beslissing zich op die tabel beroepen en deze aangenomen bij een geschil tot bepaling van het architectenloon. Ook nagenoeg alle bouwkundigen in Nederland raadplegen die tabel tot vaststelling van hun honorarium.

Deze tabel geeft als tarief: A. Voor werken beneden *f* 10.000 minstens 6.6 pCt. (voor die beneden *f* 6000 zou het moeten zijn 7.3 pCt. en beneden *f* 3000 7.5 pCt.)

B. Voor werken van *f* 25.000—*f* 50.000 4.6 pCt., 5.1 pCt. of 4.8 pCt. en voor de bedragen daarboven gaat het tarief van 4 pCt. naar 3 pCt., als naar het bedrag der aannemingssom.

Wanneer nu volgens de laatste tabel een gebouw van *f* 37.000 moet worden uitgevoerd, dan zou het honorarium zijn *f* 1665, terwijl de aanbieding van het Technisch bureau hiervoor stelt *f* 1110, d. i. *f* 555 of $^1/_3$ minder.

Dit belangrijk prijsverschil heeft natuurlijk veler aandacht getrokken. Geen wonder, waar de aanbieding gedrukt de wereld is ingezonden, dat hiertegen zich vele bouwkundigen zullen verzetten. Wordt dit niet gedaan, dan komt morgen Technisch bureau Nr. 2, die in concurrentie met Nr. 1 nog een pCt. meer laat vallen en waar is dan de grens. Juist in een tijd, waarin de tabel van de Maatschappij kracht erlangt, is het noodig, de waarde daarvan te handhaven en dergelijke marktaanbiedingen tegen te gaan. Wij veronderstellen dat de Haagsche firma, nu zij de bezwaren gehoord heeft, zeker wel tot tariefswijziging zal overgaan en dat wellicht mindere bekendheid met het maatschappelijk tarief hen deed zondigen tegen den algemeenen regel. Waarlijk, het tarief dat de Maatschappij geeft, mag wel in eere gehouden worden, want het is de verdienste die de arbeid toekomt en heeft groote waarde, daar de kern van Neerlands bouwkundigen dit tarief samenstelde en tot richtsnoer aannam. Dat geeft vertrouwen voor de niet-deskundigen, die dan weten waaraan zij zich te houden hebben, wanneer zij de hulp van een architect behoeven. Waar moet het heen als de technische bureaux, die in de laatste jaren zoo welig groeien, beginnen met de loonregeling geheel in de war te sturen. Dan krijgen wij den ouden tijd weer terug, toen de concurrentie zóó vinnig was, dat zelfs voor niet de arbeid werd aangeboden, al was het enkel om reclame voor den naam te maken. De inzender van deze mededeeling in het »Bouwkundig Weekblad« deed daarmee een goede daad, die ongetwijfeld de kracht van de door het Technisch bureau verspreide tariefregeling van weinig waarde zal doen zijn, wat wij hopen, daar de tijden zoo zijn, dat onder de markt werken de toestand voor velen nog betreurenswaardiger maakt.

Drukkende toestanden.

Gewoonlijk wanneer de winter in aantocht is, stelt men zich de vraag, hoe zullen wij die al werkende door komen. Want de winter sluit vele wegen die voor het bouwbedrijf noodig zijn af en vormt daardoor werkeloosheid. Wanneer nu reeds de zomermaanden zich voordoen alsof wij in den winter zijn, dan wordt terecht gevraagd van waar dat, en zoo zien wij enkele dag- en vakbladen zich die vraag stellen en daarop het antwoord geven. De »Telegraaf« en ook de »Aannemer« schrijven de bestaande werkeloosheid toe aan de moeilijke bouwverordeningen en ook het hypothecair crediet. De bouwverordeningen die voor Amsterdam ten minste, zijn moeielijk, wij hebben er indertijd op gewezen, dat al te knellende banden de weinige lust die er bestaat om wat te doen geheel zou verdooven en in dien toestand zijn wij gekomen. Amsterdam had nieuwe bouwverordeningen noodig, daar waren toestanden, die niet langer mochten blijven bestaan en de Woningwet heeft daaronder reeds heilzame verbeteringen aangebracht. Dat moet zoo blijven. Anders is het waar wat bestaat dat even aan de redelijke

eischen kan voldoen, dat men daardoor met al te moeilijke bepalingen, wijziging van den toestand tegengaat en dat gebeurt, want de bouwverordeningen zijn van dien aard, dat hij die tot eenige verandering aan zijn perceel wil overgaan, door die verordeningen aan maten en verhoudingen zoo wordt gebonden, dat de kosten voor de wijziging hem te hoog loopen en noodzaken alles te laten zooals het is. Daarom zou een toegeeflijke toepassing der bouwverordeningen daarin veel tegemoet kunnen komen, wat niet van de beambten kan gevorderd worden, die daardoor in eene moeielijke positie zouden komen, maar door de verordeningen zoodanig te wijzigen, dat op rechtvaardige wijze verlof kan worden verleend, dat rekening gehouden werd met den toestand waaronder de aanvrage wordt gedaan. Zooals het nu staat is het voor alles belemmerend. Maar ook bij den nieuwen bouw is een groote factor het hypothecair crediet. Dat heeft door de moeielijkheden waarin enkele banken zijn geraakt veel geleden, het geld is niet meer zoo geriefelijk te verkrijgen en dat is toch de basis waarop moet worden aangevangen. Dat het geven in erfpacht, een groot bezwaar voor het bouwen is, zijn wij altijd van zienswijze geweest. In vroegere jaren toen de erfpacht er niet was, kwam door de gedurige verkoop van terreinen, de gronden in veler handen. Er werd gekocht met de kans op voordeeligen verkoop en juist die handel bracht leven, werkte op de lust om te bouwen mede, want velen lieten zich door de prijs verlokken en waagden het hunne spaarpenningen in kalk en steen om te zetten. Daar was een zekere animo. Dat sluit de erfpacht uit en sinds dat die stelregel tot verkrijging van bouwterrein wordt gevolgd, kan men gerust zeggen, ging de algemeene lust tot bouwen weg en gelukte het slechts enkele goed gevulde beurzen of maatschappijen om wat te kunnen doen.

Zoo heeft Amsterdam wel een belangrijk plan in de toekomst gereed om de gemeente uit te breiden, maar wanneer de erfpacht daar zoo als vastgesteld is, blijft, dan zal de bebouwing een groot tijdsverloop vorderen en zal wellicht blijken dat de geheele uitbreiding een groote schadepost wordt. Ten minste wanneer de hekken niet verhangen worden en blijft het bij het heden, dan ziet het er niet rooskleurig voor uit.

Deze drie factoren zullen dus rekening mede gehouden moeten worden. Eerstens zal men de verordeningen vrijgeviger moeten maken en alles meer bespoedigd moeten worden. Tweedens moet voor het verkrijgbare hypotheek-kapitaal middelen gevonden worden, die dat kapitaal weder in ruimere mate beschikbaar stellen en dan moet met erfpacht zooveel mogelijk gebroken worden, men make de terreinregeling evenals in vroegere jaren, en het bedrijvige leven dat dit medebrengt, keert gaandeweg terug.

Internationale Commissie voor Beton-ijzer,

door S. J. Rutgers, C. i. Bergweg 315, Rotterdam.

»De commissie voor beton-ijzer, ingesteld door het »Internationaler Verband fur die Materialprüfungen der Technik", waarvoor ook door het Kon. Instituut van Ingenieurs een lid is aangewezen, heeft de navolgende voorloopige lijst van onderwerpen vastgesteld:

1. Het krimpen van beton-ijzer.
2. Breukvastheid en vormverandering van op trek belaste beton-ijzeren staven.
3. Afschuiving van beton.
4. Invloed van het ijzer in op druk belaste beton-ijzeren staven.

5. Vormverandering van de doorsneden van op buiging belaste balken.
6. Ligging van de neutrale as.
7. Invloed van beugels in op buiging belaste balken.
8. Aanhechting van beton aan ijzer.
9. Het scheuren van beton.
10. Het samenwerken van vloerplaat en bint bij T balken.
11. Invloed van herhaalde belastingen.
12. Uitwerking van spanningen, die in verschillende richtingen werken.
13. Ongevallen.

De commissie stelt zich voorloopig tot taak over deze punten de volgende gegevens te verzamelen:

A. Overzicht van de proefnemingen in de verschillende landen.

B. Feiten, welke door deze proefnemingen definitief zijn vast te stellen.

C. Tegenstrijdigheden ten opzichte van andere waarnemingen en de vermoedelijke oorzaken daarvan.

D. Beproevingsmethoden, die aanbevelenswaardig schijnen om tot duidelijke en vergelijkbare uitkomsten te geraken.

Het ligt voor de hand, dat ook van Nederland de gegevens zoo volledig mogelijk behooren te zijn. Behalve hetgeen in »De Ingenieur« en in enkele buitenlandsche tijdschriften is gepubliceerd over in Nederland genomen proeven, zullen er stellig nog belangrijke gegevens bestaan, waarvan geenerlei publicatie is geschied.

Ten einde het overzicht zoo volledig mogelijk te doen zijn en het samenstellen van een rapport te vergemakkelijken, wordt ieder, die zich met beproevingen op het gebied van beton-ijzer heeft bezig gehouden, verzocht:

a. Indien de resultaten van deze beproevingen zijn gepubliceerd, op te willen geven, waar en wanneer de publicatie is geschied.

b. Indien de resultaten van de beproevingen niet zijn gepubliceerd, op te willen geven, welke de strekking en de omvang van de beproevingen is geweest, ten einde in overleg te kunnen treden omtrent de beste wijze waarop de verkregen resultaten in het bovenbedoelde rapport kunnen worden verwerkt.

Ook het punt »verzamelen van een statistiek omtrent ongevallen« vereischt zeer ruime medewerking. Bedoeld zijn daarbij niet alleen ongevallen van meer ernstigen aard, als het instorten of geheel bouwvallig worden van constructies, maar bovenal ook alle kleinere gebreken, zooals met het oog waarneembare scheuren en dergelijke. Deze laatste categorie is juist voor het gestelde doel van het allergrootste belang.

Het spreekt vanzelf, dat het niet in de bedoeling ligt omtrent de ongevallen plaatsaanduidingen te vermelden of namen van personen of firma's te noemen. Alleen de zakelijke mededeeling van de feiten heeft in dit verband belang.

Ten slotte moet nog worden gewezen op de omstandigheid, dat, zoo mogelijk, reeds in October het rapport gereed moet zijn, zoodat spoedige opgave van gegevens zeer gewenscht is«.

Bij de tekstfiguur.

Plannen en gevel zijn van een villa te Lauterbach, bouwmeester Reuter en opgenomen in de »Bauhutte«. Bij een zeer regelmatig plan, waarvan de indeeling is ingeschreven,

behooren de fraaie gevels deels uit hout en steen saamgesteld. Het is een karaktervol uiterlijk, dat deze villa heeft en zoo te midden van het vele groen, moet alles een zeer verrassenden indruk op den toeschouwer maken.

Nog het een en ander over het Vredespaleis.

De Heer J. T. L. Frowein trekt onvermoeid ten strijde tegen het in uitvoering zijnde gebouw. Thans becijfert hij in de Opmerker dat de bouw ongeveer *f* 425.000 meer zal vorderen. Wij gelooven niet dat aan de berekening per M3 zooveel waarde is te hechten om daarmede die rekening accoord te doen zijn. Volgaarne onderschrijven wij echter wat de Heer Frowein zoo juist in zijne beschouwing zegt en dat wij hierbij overnemen.

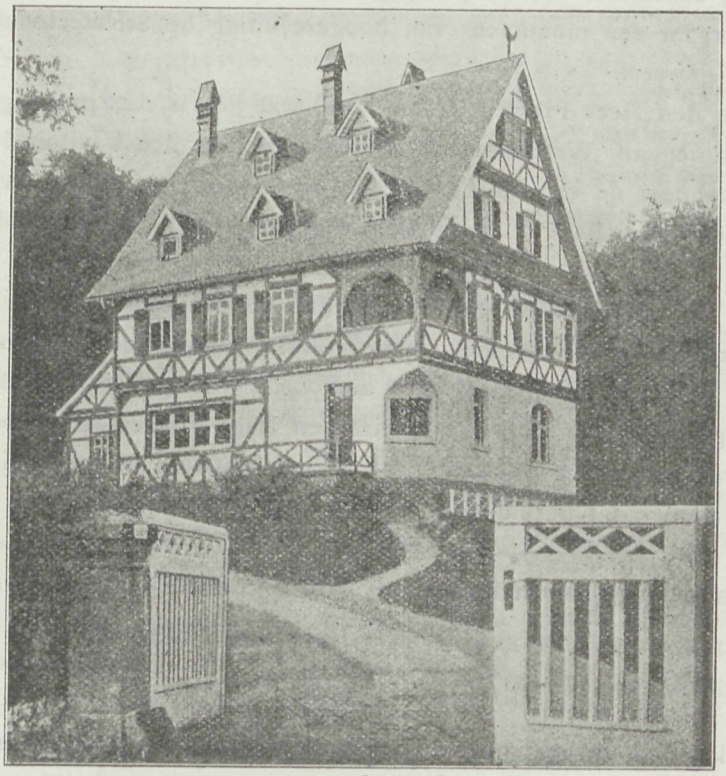

Waar ik de voorgevel van het bekroond ontwerp Cordonnier van geniale opvatting vond, daar acht ik de gevels van het thans ter uitvoering bestemde ontwerp er slechts de schaduw van. De jury die destijds in haar rapport

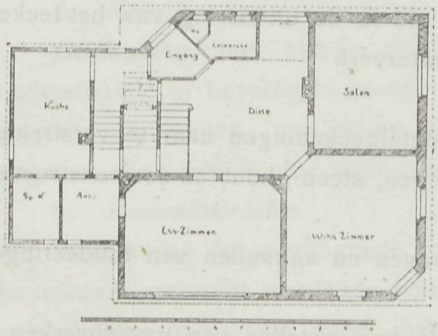

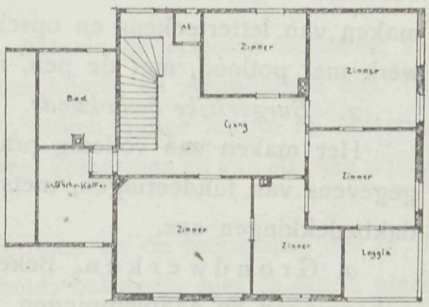

omtrent het ontwerp Cordonnier, als geheel opmerkte, dat daarin »het zoo wenschelijk karakter van een geheel van architectonische eenheid niet gehandhaafd is« zoude zeker met des te meer recht thans dit oordeel over het uit te voeren ontwerp uitspreken.

Het ontwerp toch vertoont niet één gebouw, maar een complex van verschillende gebouwen, die men zoude wanen, verschillend in tijd, door aanhoudende uitbreiding tot stand te zijn gekomen. De gewenschte eenheid is dan ook ver te zoeken.

Dit groote architectonische gebrek, dikwijls bij bouwwerken met een niet gelukkig grondplan samengaande, maakt het niet mogelijk dat dit bouwwerk ooit eene plaats als monument van architectonische waarde zal innemen en ontneemt alle illusies aan hen, die anders daarover dachten en van hooge verwachtingen daaromtrent hebben doen blijken.

De thans reeds in plaat gereproduceerde en gepubliceerde ontwerpen op deze wereldprijsvraag ingezonden, zullen later den onpartijdgen kunstbeoordeelaar overtuigen, dat voor de gestelde bouwsom een monument van hoogere uiting op architectonisch gebied ware daar te stellen geweest.

In die beschouwing van den Heer Frowein is zeer veel wat juist is. Het gewijzigde ontwerp is er niet op vooruitgegaan. Wel waren de beide torens aan den voorgevel te grooten overvloed, maar wanneer de eene toren wat verlaagd ware geworden en verschillend van vorm gekozen, dan had de hoek een aangenamer afsluiting gevonden dan er nu aan gegeven is.

Het nieuwe gedeelte sluit nu niet bij het overige aan en daardoor rammelt de gevel, er zit geen rust in wat te voorkomen ware geweest indien de torenvorm eenigermate behouden was. Ook het middendeel deed zich beter voor gesloten tusschen die beide hoogopgaande gedeelten en zijn wij het met den Heer Frowein eens, waar hij er op wijst dat de architectonische eischen in het nieuwe ontwerp al zeer weinig gehandhaafd zijn. Het is jammer dat bezuiniging op dien weg heeft gevoerd.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

PROGRAMMA VAN EISCHEN VOOR HET EXAMEN TOT HET VERKRIJGEN VAN HET DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG TEEKENAAR.

1. *Teekenen.*

Het opmeten; het maken van teekeningen, en perspectievische voorstellingen, met schaduwbepaling, naar te verstrekken gegevens, van gebouwen en constructieve en decoratieve onderdeelen daarvan, kamerbetimmeringen, plafonds, en dergelijke; het maken van letterteekens en opschriften. Bekwaamheid in de uitvoering van het teekenwerk met potlood, met de pen, met krijt, en in waterverf.

2. *Burgerlijke bouwkunde.*

Het maken van volledig practisch bruikbare detailteekeningen naar te verstrekken gegevens van fundeeringen, metselwerken, rioleeringen, steen-, hout- en ijzerconstructiën, dakbedekkingen enz.

a. Grondwerken. Bekendheid met ontgraven en aanvullen van fundeeringen, ophoogingen en aanplempingen, enz.

b. Steenconstructie. Kennis van het samenstellen van metselwerken en steenhouwwerken; van fundeeringen, grondkeerende muren, spouwmuren, schoorsteenen en luchtkanalen; van rollagen, vlechtingen, bogen, togen, eenvoudige gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met het maken van daarbij vereischte geleidingen, gewone en waterdichte kelders, riolen, kolken, trappen, plinten, dorpels, neuten, afdekkingen, balustraden, enz.

Eenige bekendheid met beton- en cement-ijzerwerk.

c. Houtconstructie. Kennis van de samenstelling van houtverbindingen, verbinding en verankering van hout met andere materialen; van fundeeringen, standvinken, balklagen, raam- en deurkozijnen, vloeren, erkers en balcons, ramen, deuren, jalousiën en luiken, trappen, kasten, lambriseeringen, enz.; van de hoofdvormen en functie van houten kappen, vormen en onderlinge verbinding der samenstellende deelen daarvan.

d. IJzerconstructie. Kennis van de samenstelling van kolommen, moerbinten, balklagen, balcons, marquises, enz., met profielijzer; van de meest voorkomende vormen en constructies van eenvoudige ijzeren kappen; van gegoten ijzeren kolommen, in verband met balklagen van hout en van ijzer; van de verankeringen van gehouwen steen, balklagen, kozijnen, muurplaten, enz., en van versterkingen door ijzer van houtconstructies, zooals die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen. Toepassing van de meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramerijen.

e. Dakbedekkingen. Kennis van verschillende dakbedekkingen met leien, pannen, dakvilt, houtcement, gegolfd plaatijzer, zink, enz., en van de samenstelling der daarbij behoorende dakbeschotten, goten, zalingen, ruiters, killen, enz., met zink- of loodbekleeding; van platten, dakvensters, ventilatie- en lichtkokers, bovenlichten, enz., en van alle voorzieningen tegen inwatering.

3. *Beschrijvende meetkunde.*

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen, de scheeve en isometrische projectie, een en ander in verband met bouwkundige onderwerpen.

4. *Het maken van een opstel of rapport in de Nederlandsche taal over een bouwkundig onderwerp.*

Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

5. *Bouwstijlen.*

Eenige bekendheid met de historische constructie- en versieringstelsels en bouwvormen.

6. *Bouwkundige berekeningen.*

Berekening, met behulp van een vademecum, van de geoorloofde belasting van ondersteunde of bevestigde houten vloerbalken, houten hijsch- en steunbalken enz. van gegeven afmetingen; van de doorsneden van balken, indien hunne lengte en belasting gegeven zijn; van houten stijlen, volle en holle ijzeren kolommen en van steenen pijlers.

7. *Bouwmaterialen.*

Kennis van de voornaamste soorten en eigenschappen en de toepassing der in de bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen, als hout, baksteen, hier te lande meest gebruikelijke natuurlijke steen, metalen, glas enz.

Tevens wordt betreffende deze materialen vereischt de kennis van de wijze van voorkomen in den handel, van de afmetingen waarin zij verkrijgbaar zijn, en van verwerken in den burgerlijken bouw.

8. *Rekenen, toegepast op de bouwkunde.* — Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkants- en derdemachts-worteltrekkingen.

Kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten; kennis van die oude en buitenlandsche maten, welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

9. *Meetkunde.*

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van vlakke figuren. Berekening van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

10. *Stelkunde.*

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Eenvoudige vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

11. *Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen en materiaalstaten.*

12. *Kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.*

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpasinstrument, een equerre, meetketting, bakens. Algemeen begrip van het uitvoeren eener eenvoudige waterpassing. Het opmeten en in teekening brengen van gebouwen en eenvoudige terreinen.

13. *Bekendheid met de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en met de voorschriften omtrent het bouwen, opgenomen in de Woningwet.*

14. De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en twee jaren op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken. Hij moet geboren zijn vóór 1 Maart 1885, om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

TOELICHTINGEN.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Maart 1908, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunt, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt vijf dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen en teekenen.

Zij die in het bezit zijn van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn vrijgesteld van examen in de vakken genoemd sub 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12 en 13, indien zij voor die vakken minstens voldoende beteekenende cijfers hebben behaald. Voor hen zal de duur van het examen worden bekort.

De vakken genoemd onder 1, 2 en 3 zijn de hoofdvakken.

De Commissie voor het examen in 1908 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van *f* 15.— storten; bij mogelijke niet uitreiking van het diploma zal hem *f* 5.— worden teruggegeven.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst

A. SALM G.BZN., *Voorzitter.* C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Ontwerp Villa

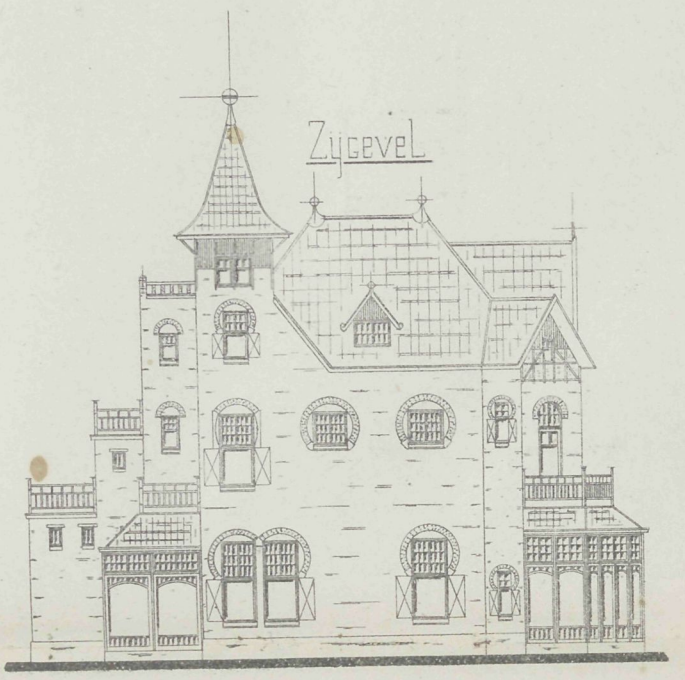

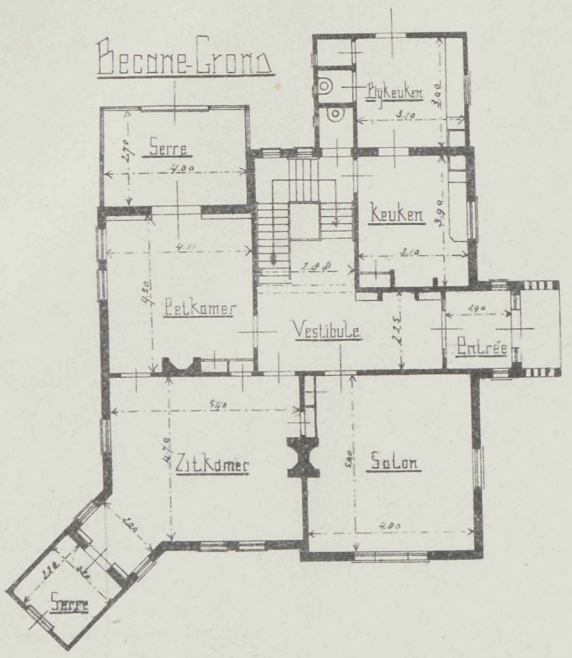

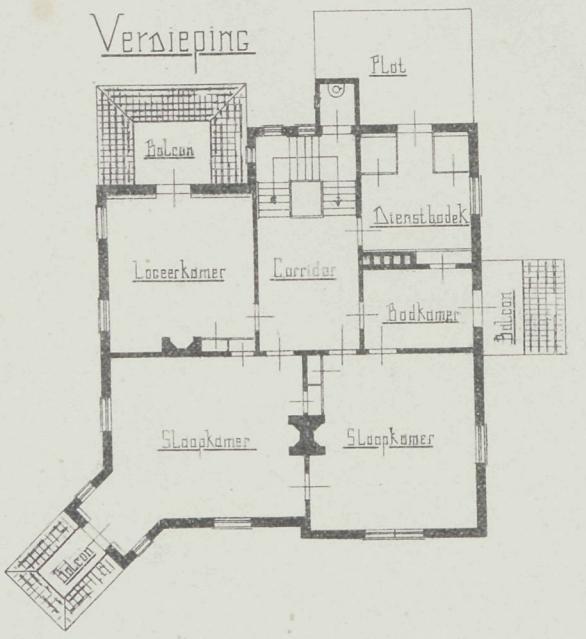

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

19 September 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 19.

Bij de Platen.

Ontwerp eener dubbele arbeiderswoning

DOOR

P. WILLEMSE.

Dit is het tweede ontwerp dat wij van de prijsvraag Veendam opnemen. Het behoorde onder de serieder laatste tien aangeblevenen. Het andere komt voor in aflev. 17.

Nationaal congres voor de Ambachtsnijverheid.

Op de vergadering, gehouden 12 September l.l., was een der belangrijke vraagpunten voor het bouwvak het navolgende:

I. Is het wenschelijk en mogelijk om meer dan tot nu toe hier te lande het geval is, de aanbestedingen te splitsen naar de verschillende vakken?

II. 1e. Is het aan te bevelen om werken, welker aard zulks toelaat, bij toerbeurt toe te kennen aan de verschillende patroons, volgens een vast te stellen tarief?

2e. Op welke andere wijze zijn de bezwaren tegen een algemeene mededinging te ondervangen, voor zoover deze tot misstanden aanleiding geeft?

III. Op welke wijze kan de rechtspositie der ondernemers verbeterd worden?

Eerste rapporteur was de heer J. J. van Nieukerken, architect te 's Gravenhage, die als zijn oordeel uitsprak, dat voor de eerste vraag alleszins redenen bestaan. Tot de bouw van eenig werk behooren toch alle vakken in den uitgebreidsten zin: metselen, steenhouwen, timmeren, smeden, schilderen, loodgieten, waarbij nog dikwerf komt het artistieke deel als decoratie, beeldhouw en drijfwerk, ook soms het werk van den electricien, gasfitter, verwarmings-ingenieur enz.

De aannemer moet dus zorgen, dat al die vakken door hem worden tot stand gebracht. Nu is zijn meening dat de aannemer, hetzij vakman of niet, onverschillig staat

tegenover de verschillende deelen van het werk, waardoor de aanbesteding in massa ten nadeele werkt op de beoefening van het ambacht.

Daarom is hij voor splitsing van de verschillende vakken, en om tot uitvoering te komen zou het noodig zijn, dat Rijk, provincie en gemeenten, zoowel als particuliere technische leiders zich verbonden voor te gaan. Van een enkele kracht die daarmede begint valt niet veel te verwachten.

De tweede vraag, om werken bij toerbeurt toe te kennen aan verschillende patroons, lacht hem toe. Vooral werken van onderhoud, restauratie enz., die meest in dezelfde hand blijven Dat ligt dikwerf in de oorzaak, dat de aannemer zijn materialen en werktuigen, voor zulk werk noodig, voorhanden heeft, of wel dat hij daarvoor de beste arbeidskrachten beschikbaar heeft, waardoor hij goedkooper kan zijn Doch de mogelijkheid zou kunnen bestaan, dat de aannemer zich het voorrecht der uitvoering van zijne collega's kocht; in zulke gevallen is toekenning van het werk bij toerbeurt aan te bevelen. Zoolang echter een ieder zonder bewijs van bekwaamheid gegeven te hebben zich kan vestigen, zal het moeilijk zijn dien regel te volgen en zou men daarbij dikwerf den schijn van partijdigheid op zich laden. Daarom zou hij wenschen, dat de aannemers onderling vaststelden, wie wel en wie niet als vakman kan worden beschouwd. Ook omdat van den aannemer tijd en kosten worden gevorderd, zou hij billijke vergoeding daarvoor wenschen. Dat zou de stelregel onmogelijk maken, die nu bestaat, om door opleg zich voor de kosten te dekken.

De heer Dr. H. Lambrechts, afdeelingshoofd aan het Ministerie van Nijverheid en en Arbeid te Brussel, verdedigde het navolgende.

I. Terecht wendt zich de handeldrijvende en industrieele middenstand met zijne grieven tot de openbare autoriteiten:

1e. omdat deze autoriteiten de voorwaarden vaststellen voor de aanbestedingen voor de openbare diensten;

2e. omdat de middenstand een belangrijk deel is der natie en dat uit diens arbeid een aanmerkelijk bedrag der belastingen wordt getrokken;

3e. omdat door een verkeerde inrichting der aanbestedingsvoorwaarden begunstigd wordt eene kunstmatige concentratie ten nadeele van den middenstand.

II. Het gunnen van het aanbestede aan den laagsten inschrijver en het enkel publiek maken van de totale som der raming hebben ten gevolge de uitsluiting der handwerksnijveren en der kleine handelaren. Zoodoende verstoren de autoriteiten op onbillijke wijze het evenwicht in zake de concurrentie op nijverheids- en handelsgebied.

Het is voor een goed beheer der openbare zaak geenszins noodzakelijk, dat beide hierboven genoemde beginselen worden gehandhaafd.

Om al die redenen wenscht hij, in hoofdzaak verbod van aanbesteding tegen een som in eens, afschaffing van het beginsel om den laagsten inschrijver het werk te gunnen, evenzoo van het recht van voorkeur en splitsing der aanbestedingen voor de verschillende ambachten.

Mr. J. C. Goseling, advocaat te Amsterdam rapporteert over vraag drie: rechtspositie van den onderaannemer.

Tusschen onderaannemer en aannemer bestaat voor de eigenlijke aanbesteder

geene rechtsbetrekking zelfs niet, wanneer zij bij het door hen met den hoofdaannemer aangegane contract van aanneming, de voorwaarden van het bestek hebben aanvaard en voor dat onderdeel van het werk geheel hebben overgenomen.

Onderaanneming is elk contract dat niet rechtstreeks kan gezegd worden door den betreffenden aannemer met den hoofdaanbesteder te zijn gesloten. Volgens hem is er voor partieele aanbestedingen wel wat te zeggen. Er tegen is dat de eenheid van het aannemingscontract wordt verbroken en dus meer toezicht noodig is. Voor tardieve oplevering kan men alleen den hoofdaannemer aansprakelijk stellen. Door nu ieder onderdeel afzonderlijk te doen aannemen, zou men voor allerlei uitvluchten de deur openstellen en de boeten wel kunnen afschaffen. Vakmannen vragen onder aanbesteding, maar maken allerlei voorbehoud betreffende de zekerheid van betaling. Die zekerheid is niet te garandeeren. Laten wij evenals de hoofdaannemer van den aanbesteder toepassing eischen van bepaalde voorwaarden, een reglement. Om dat te bereiken is aansluiting der onderaannemers noodig.

De heer van Nieukerken stemt daarmede overeen uit het oogpunt beschouwt het eigenbelang der onderaannemers, maar ook in het belang van het ambacht komt hij tot andere conclusien, waar hij het noodig acht dat uitvoerders van onderdeelen van een werk in rechtstreeksche aanraking komen met den leider van het werk.

De heer van Rij (bond schilderpatroons) wees er op dat de actie van de onderaannemers voortspruit, uit de wensch, om aan de oneerlijke praktijken van sommige aannemers te ontkomen. Wanneer men zich door organisatie zou wapenen, konden de aannemers daarin wel eens reden vinden de leden der organisatie met werk uit te sluiten Als resultaat der besprekingen constateerde de Voorzitter, dat onderaanbesteding wenschelijk en mogelijk wordt geacht.

Over het geheel een sober resultaat der conferentie.

Het is eigenaardig, dat over zulk een belangrijk onderwerp geen enkel aannemer in discussie trad, waarschijnlijk omdat in de laatste bondsvergadering dit onderwerp besproken is. Wel, en dat is een te waardeeren feit, neemt het orgaan van den bond, achtereenvolgens in zijn geheel op, de verschillende rapporten die door de zoo even genoemde sprekers werden uitgebracht en waarvan hiervoor een kort resume werd gegeven. Het rapport van den heer J. J van Nieukerken komt in het nummer van 10 September voor en is wel van belang nader te worden gelezen. Waar echter veel door H.H. aannemers tegenover het gesprokene zou kunnen gesteld worden, had het wel aangenaam geklonken, dat op die bijeenkomst te kunnen hooren. Er is een tijd geweest dat de onderaannemer van alles de dupe werd, en wel daarom, dat hij niet met de aanbesteder direkt te maken hebbende zich geheel van den aannemer afhankelijk zag. Alle verbeteringen in het werk moest hij volbrengen, zonder eenige tegemoetkoming, alle voordeelen die de werkkring hem bracht, werden hem onthouden en bleven bij den aannemer, iets wat uit afzonderlijke aanbesteding niet zou gevolgd zijn. Dat gaf dikwerf aanleiding tot grove bitterheid en zat dit voornamelijk in het bij het aangaan der onderaanbesteding aangegane accoord. Een enkel voorbeeld. Voor een groot station was een massa hardsteenwerk noodig. De aannemer had dit zonder meer p. M3 aan zijn onderaannemer aanbesteed. Nu vorderde het werk groote spoed. De ingenieur vroeg dat de

plintlaag met drie weken gesteld zou zijn, teekeningen waren nog niet gereed dan die op kleine schaal, daar moest maar na gewerkt worden, de ingeschreven maten waren

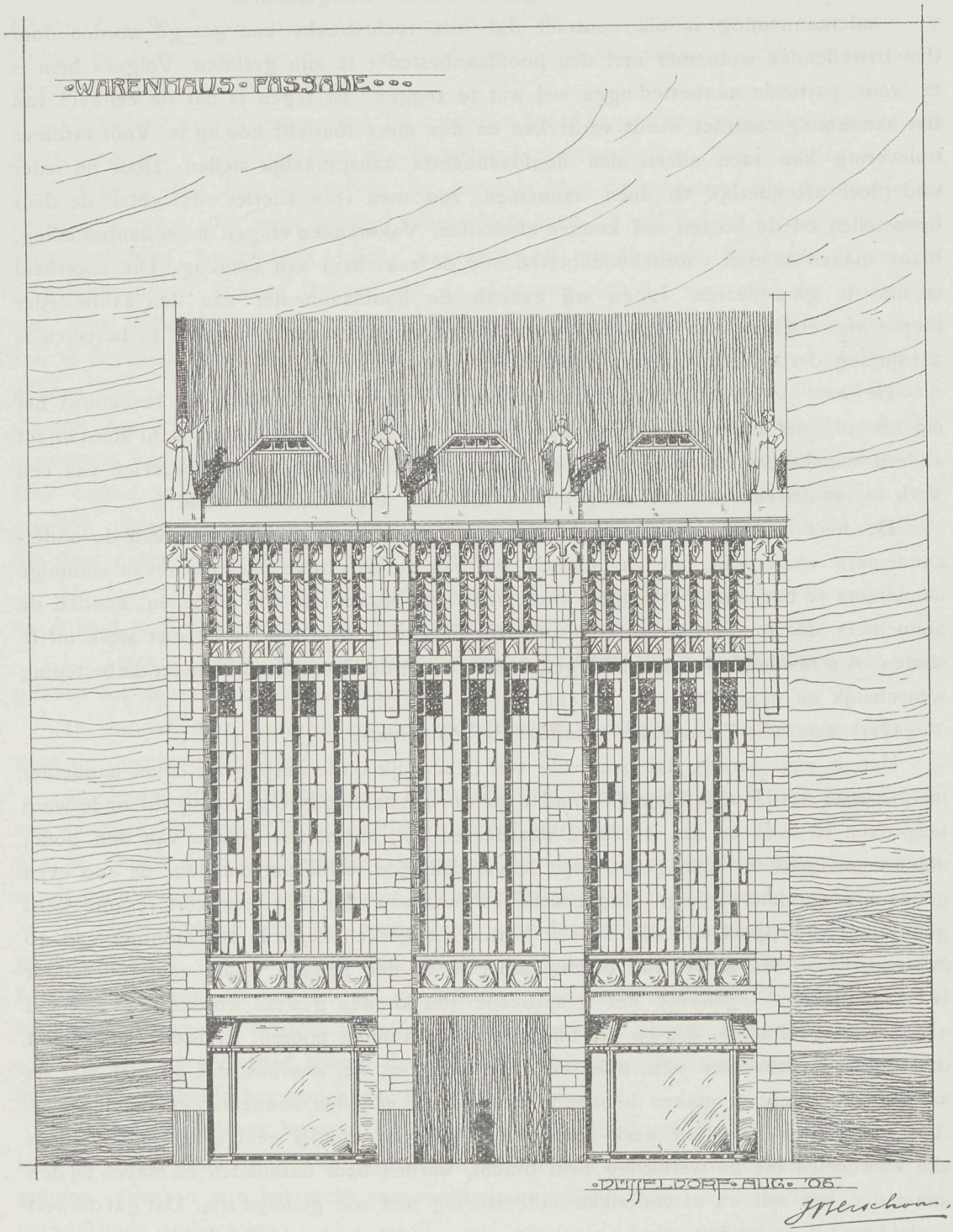

vertrouwbaar. Zoo had de plintlaag een dikte van 0.26 M. een maat onder gezaagde steen niet in den handel voorkomende.

Er werd overleg gepleegd en het besluit van den ingenieur was, wanneer de plint-

laag een goede dikte behield, er met keerstukken mocht worden gewerkt. Dat bespoedigde het op tijd gereed zijn. De onderaannemer had hierdoor verlies aan kubiek, hij moest hetzelfde werk leveren van dunner materiaal, daarbij voor de aansluiting der keerstukken meer arbeid leveren. Toen het op afrekenen aan kwam en er vele van die posten op het werk waren voorgekomen, hield de aannemer zich bij zijn contract betaalde p. M3, liet al de nadeelen voor den onderaannemer en hield zelf al de voordeelen, daar er van hem door de directie onder die werkregeling niets afgehouden werd. Nu had de onderaannemer van den aannemer wel is waar een bewijs kunnen vorderen, maar men weet hoe dergelijke vragen het vormen van eigen schade is, men vertrouwt en wordt de dupe. Dit geval is niet alleen staande, wij zouden er een lijvig boekdeel van kunnen opsommen en dan is het een zegen voor den onderaannemer wanneer hij staat tegenover den aanbesteder of directie zelf.

Er is echter in de laatste jaren ontzaggelijk veel gebeurd, daar is gekomen vereeniging van kracht. De aannemersbond is er een bewijs van en uit die krachtvereeniging is het maken van misbruiken geworden, een stelsel dat de leden van de bond niet op zich zelven ook niet op anderen willen zien toegepast. Dat heeft de positie van den onderaannemer veel verbeterd en wanneer ook deze nu door aansluiting zich verzetten tegen wat niet goed is, dan zullen de misbruiken zeldzamer worden, te meer, daar bij den solieden aannemer dat niet op rekening komt. Hij werkt met zijne onderaannemers als een aaneengesloten corps, die elkanders krachten behoeven.

Wanneer nu de heer Nieukerken het mogelijke en wenschelijke vooropstelt de aanbestedingen te splitsen, daar zien wij dat groote voordeel daarvan direkt niet in. Dat geeft voor de directie een veel omvattenden arbeid, want wat anders de aannemer doet, moet nu deze doen en alle onderdeelen afzonderlijk beheeren. Of nu het werk daardoor zooveel meer in waarde zal winnen betwijfelen wij, het recht voor keuring blijft voor de directie toch eenerlei, hetzij deze of de aannemer uitbesteedt. Het resultaat van een en ander is, dat de aannemingscijfers en toezicht houden hooger bedrag zullen bereiken en dit tot schade komt van de vraag naar arbeid.

Op het platteland worden vele aanbestedingen gehouden, waarbij elk vak aan den gerechtigden komt, men doet dat omdat de kring der bekenden daar zoo klein is, de een niet gaarne den ander het voordeel doet missen. Gewoonlijk echter geven al die aanbestedingen als resultaat dat het totaal der vakken, zeer veel hooger cijfer bereikt dan de opgave in massa.

Daarbij is het verband losser, wanneer de aannemer hulp mist van den onderaannemer kan hij hierin desnoods onmiddellijk zelf voorzien, en zijn schade voorkomen. Dat gaat minder spoedig wanneer afzonderlijk met den aanbesteder is gecontracteerd door den onderaannemer, en vreezen wij, dat op dit terrein talrijke verwikkelingen zullen komen. Dat herziening van de verhouding tusschen aannemer en onderaannemer noodig is staat vast, maar dat kan juist uit vereeniging van kracht verkregen worden en ook daardoor dat bij elke onderaanneming zich de betrokkenen waarborgen door hunne bepalingen te stellen, evenals de aannemer dat verplicht is van den aanbesteder te aanvaarden. Dan is het een gebruik en de vrede kan niet verstoord worden.

Een tweede vraag is het geven van werk bij toerbeurt. Ook dat is een feit dat bij

de toepassing groote bezwaren zal ondervinden, tenzij dat het artikelen betreft, waarvan de prijs onomstootelijk vast staat, de een aan den ander gelijk moet blijven.

Maar waar kan dat het geval zijn. Alles is onderworpen aan concurrentie en dat maakt prijsverschil. Het toekennen bij toerbeurt zal dus worden eene begunstiging, Men dient volgens tarief aan te nemen en daardoor wordt dikwerf niet de goedkoopste markt verkregen. Betreft het onderhoudswerk, dan vooral zijn er vele bezwaren, want natuurlijk is hij, die dat onderhoud gehad heeft èn in arbeidskrachten èn in materiaal er het voordeeligst op ingericht. Waar echter de concurrentiestrijd bestaat, zou het toekennen bij toerbeurt den weg openen tot allerlei begunstiging en dat stelsel niet veel levensvatbaarheid toonen. Hoe wenschelijk het ook zij, dat ieder te zijner tijd wat van den arbeid krijgt, zoo zien wij in het toekennen bij toerbeurt een macht van bezwaren oprijzen en ook weder eindigend met het eeuwigdurend terugkeerend bezwaar, verhooging van prijzen, wat op den arbeid nadeelig inwerkt. Want een tarief is er moeilijk voor te maken: wat toch het eene jaar voldeed, kan door vermindering der materiaalprijzen voor het andere jaar volkomen ongeschikt zijn en zou elk tarief dan wel degelijk te rade moeten gaan met de toestanden op het oogenblik der aanbesteding. Dat wordt een veel omvattenden arbeid. Daarbij is Rijk, provincie of gemeente wel degelijk gehouden rekening met de prijs te maken. Waar dat niet kan moet men naar goed vinden handelen en een ieder de kans geven. Maar geschieden er op die wijze niet vele aanbestedingen, waarvoor men alleen diegenen kiest, wien men het werk gaarne toevertrouwd zag. In dergelijke verhouding zou men dan komen en is de eenige weg.

De heer Nieukerken is er sterk voor, dat niet een ieder zich kan opwerpen als aannemer en daarvoor valt veel te zeggen, dat is de laatste jaren dikwerf het geval geweest. Om dat te voorkomen, zou de bond van aannemers zelf de regeling kunnen vaststellen, dat niemand tot het vak worde toegelaten dan na voldoende bewijzen gegeven te hebben bij uitvoering van werken, dat hij de bekwaamheid bezit. De aannemers onderling zouden het peil hunner bekwaamheid moeten op hoogte houden. Daar valt zeker veel voor te zeggen.

Zoo als het congres deed zien, zag de Belgische afgevaardigde veel bezwaar daarin dat de onderaannemer wordt doodgezwegen, het publiek niet verneemt hoe concurreerend de prijs van zijn arbeid is. Zulk bezwaar ware echter spoedig weg te nemen, wanneer overeengekomen werd, dat zoo de onderaannemer dit verlangt, de uitslag van de onderaanbesteding zou kunnen vermeld worden. Bij inschrijvingen voor rijk, provincie of stad wordt toch reeds dit beginsel gevolgd daar vele aanbestedingen daar voor afzonderlijke leveringen geheel berusten bij onderaannemers. Wij zien in hoofdzaak de verbeteringen door aansluiting en de kwesties die zich voordoen te brengen voor den raad van arbitrage, dat zal velen weerhouden te handelen op eene wijze die niet gebillijkt is, zal de gebreken gaandeweg doen verdwijnen.

Bij de tekstfiguur.

Wij ontvingen van den heer W. Verschoor ter opname het gevel ontwerp voor een Warenhuis.

De Steenhouwers-bond.

Onderlinge zamenwerking hebben wij reeds betoogd in de basis waarop vele gebreken bij het onderaannemen kunnen worden opgelost. De bond van Steenhouwerspatroons geeft op dien weg een goed voorbeeld en heeft de navolgende bepalingen vastgesteld om bij leveringen te kunnen dienen.

Algemeene leverings- en verkoopsbepalingen.

Vastgesteld door den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland.

Indien geen andere bepalingen zijn gemaakt, zijn de navolgende geldig.

1e. Alle aanbiedingen zijn slechts acht dagen geldig, *mits* in dien tijd geen wijzigingen in teekening en bordereau plaats hebben.

2e. Bij meerdere of mindere leveringen of arbeidsloonen is voor ons (mij) niet verbindend de overeengekomen prijs, evenmin de eenheidsprijs van een bestek.

3e. Alle steenen zullen naar hun grootste afmetingen berekend worden.

4e. Bij leveringen van alle soorten natuursteen worden bij verrekening per kubieke meter alle stukken van minder inhoud dan 0.010 M^3., berekend als hebbende een inhoud van 0.010 M^3., uitgenomen gang- of vloerplinten van 2 c.M. dikte.

5e. Geschillen over keuring van natuursteen of bewerking daarvan, worden aan deskundige arbitrage onderworpen.

6e. Aanmerkingen over geleverde steenen moeten binnen acht dagen na ontvangst geschieden.

7e. Algemeene of partiëele werkstakingen, die verband hebben met onze leveringen, ongelukken, vriezend weder, gebrek aan vervoermiddelen, abnormale waterstand en dergelijke, worden na overlegging van deugdelijke bewijzen beschouwd als: »force majeure«.

8e. Steenen, die door ons (mij) in goeden staat zijn geleverd en die door anderen zijn bemorst of beschadigd, worden niet voor onze (mijne) rekening in orde gebracht.

9e. Alleen bij het stellen van aaneensluitend steenhouwwerk, zal hulp van onze zijde verleend worden. Invoegen geschiedt niet voor onze rekening.

10e. Betaling geschiedt levering graniet binnen 30 dagen, andere leveringen volgens overeenkomst.

Gas- en waterleidingbuizen.

De firma Moens en Beck te Bloemendaal vestigt er de aandacht op, dat op de Tentoonstelling van Ambachtswerktuigen in de Belgische afdeeling door hun zijn geëxposeerd gegoten ijzeren gas- en waterleidingbuizen van negentien m. M. inwendige diameter. Tot nu toe vervaardigden de gieterijen enkel buizen tot 40 m. M. De technische moeielijkheid om in kleinere afmeting te komen is door de »Societe anonyme des fonderies et distributions d'eau te Ciney« overwonnen en daardoor is de firma Moens en Beck als vertegenwoordiger in de gelegenheid buizen met de daarbij passende hulpstukken voor aansluiting aan het buizennet der perceelen te kunnen leveren.

Prijsvraag.

RAPPORT DER JURY VAN DE PRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN DOOR DE AFD. HAAKSBERGEN DER OVERIJSELSCHE LANDBOUWMAATSCHAPPIJ.

a. Voor een boerderij van 10 koeien. *b.* Voor een boerderij van 3 koeien.

De Jury was van oordeel, dat men alle plannen wat goedkooper had kunnen uitvoeren, zonder aan het geheele aanzicht of inrichting schade te doen.

Eenstemmig was men echter van oordeel, dat de prijs voor plan *a* moest worden toegekend aan: Motto »A. A.« en voor *b* aan: Motto »H.«

De beoordeeling der Jury was voor Motto »A. A«

1°. Stal voor 10 koeien te klein.
2°. Stal voor de paarden kon hooger.
3°. De indeeling was goed en vooral de plaats voor de melkkamer uitstekend.
4°. Gevel had wat fraaier kunnen zijn.

Motto »Model«.

1°. Koestal goed.
2°. In de paardenstal ontbreekt licht en ventilatie
3°. Plaatsing van melkkamer en privaat slecht.
4°. Inrichting der woon- en slaapvertrekken kon beter.
5°. Beter was het, de zolder boven de deel dicht te maken, vooral voor de paardenstal.
6°. Gevel aardig, kapconstructie kon eenvoudiger.

Motto »Frisio«.

1°. Stalling voor de koeien goed.
2°. Stalling voor paarden, varkens enz. ontbreekt.
3°. Indeeling woonhuis goed.
4°. Gevel goed.

Motto »Anna Hoeve«.

1°. Varkenstal ligt verkeerd.
2°. Paardenstal is te laag.
3°. Plaatsing van het privaat verkeerd.
4°. Kapconstructie kon beter.

Motto »H.«

1°. Inrichting over 't geheel goed.
2°. Gaarne had men stalling voor 1 paard gezien.
3°. Beter was het de dakvensters weg te laten.
4°. Gevel is wel aardig.

Motto »Mijn Lust«.

1°. Inrichting der stallen kon beter.
2°. Paardenstal te laag.
3°. Liever had men geen bedsteden gehad.
4°. Ook hier kon de kapconstructie eenvoudiger.

De Jury:

Haaksbergen, 23 Aug. '07.

(*w. g.*) J. J. HELLENDOORN.
(») E. ELFERINK.
(») W. PH. GREVE.

De toezending van dit rapport geschiedde juist toen de vorige aflevering gereed was, waardoor de opname moest wachten.

ONTWERP VAN EEN DUBBELE ARBEIDERSWONING

VOORGEVEL

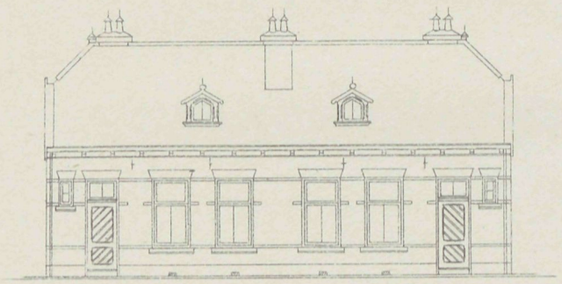

ACHTERGEVEL

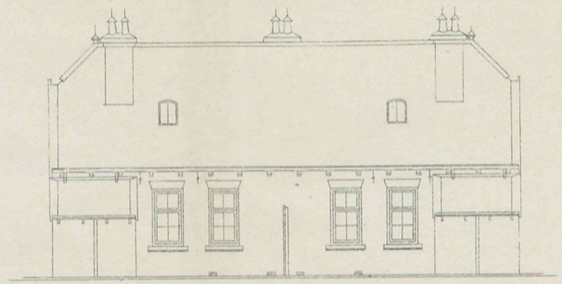

ZIJGEVEL

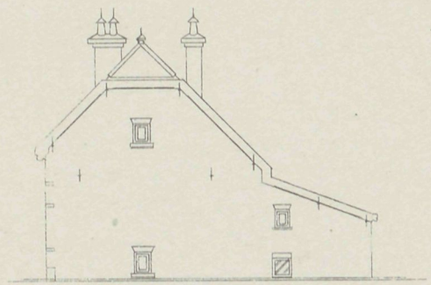

GRONDPLAN

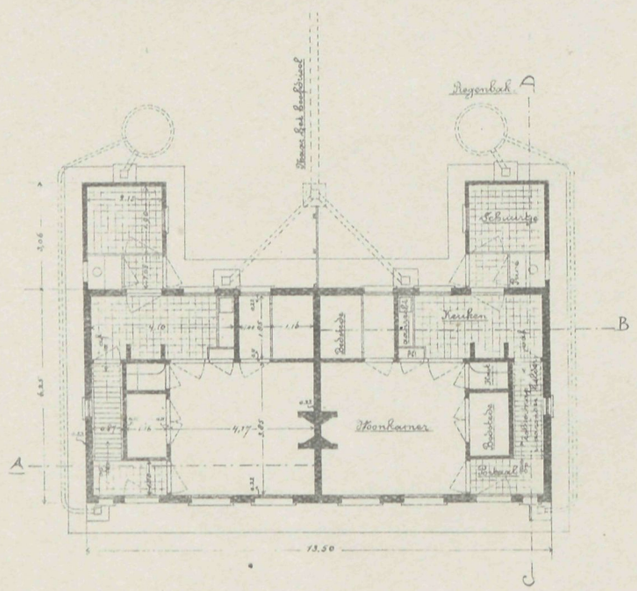

DOORSNEDE A.B

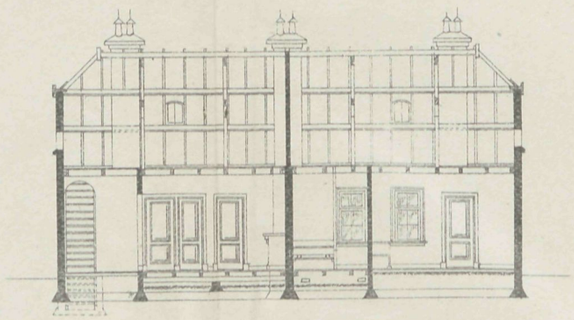

DOORSNEDE C.D

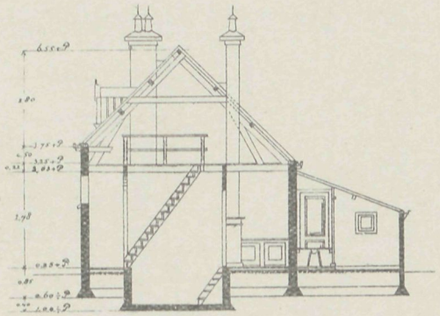

II

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

3 October 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 20.

Bij de Platen.

Ontwerp van eene kleine villa te Deurne

DOOR

J. ROOIJAKKERS.

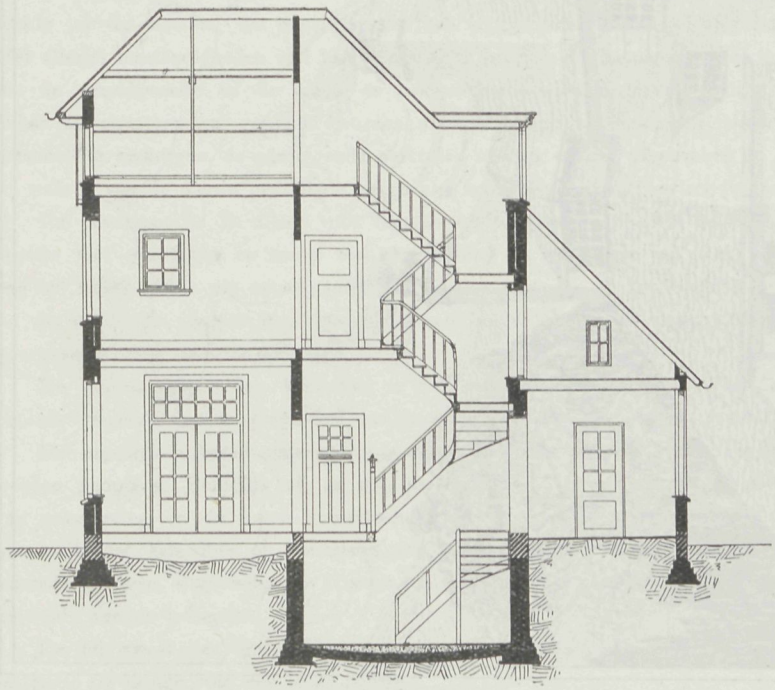

Het villa-ontwerp dat op de plaat en de tekstfiguren is voorgesteld, geeft een duidelijk geheel te zien, een regelmatig plan, waarin de verschillende vertrekken geriefelijk gelegen zijn, en de keuken zooveel mogelijk op zich zelf geplaatst is. Ook het uiterlijk heeft veel behagelijks zooals de perspectief meer duidelijk aangeeft.

Dam-verandering.

Het wetsontwerp tot onteigening van perceelen aan het Damplein is ingediend en daarmede is het plan voor de toekomst vastgesteld, ligt de moker gereed om ruimte te maken en de Dam een geheel ander aanzien te geven. Ongetwijfeld wordt het

ontwerp goedgekeurd en zal daarmede de aloude hartader van het Amsterdamsch verkeer eene belangrijke wijziging ondergaan. Wij ontleenen aan dit ontwerp het volgende:

»Sedert geruimen tijd eischt het toenemend verkeer in de hoofdstad dringend verbetering van verschillende toegangswegen tot haar middelpunt, den Dam.

Zoowel de drukke Westzijde van het Rokin (voormalige Beursstraat) als de Vijgendam dienen aanmerkelijk

verwijd te worden, wil het verkeer tusschen den Dam en de stadsgedeelten, die langs Rokin en Damstraat worden bereikt, tegen opstopping en gevaar worden gevrijwaard. Op het Rokin is de toestand in het bijzonder verergerd sinds de lijnen der electrische tram daarover loopen, terwijl door den smallen Vijgendam thans niet alleen het verkeer naar de Damstraat moet worden geleid, maar eveneens, met eene bocht, naar den te nauwen ingang van de Nes en bovendien nog, wegens ongenoegzame breedte van de Vischsteeg, een groot deel van het verkeer tusschen Dam en Warmoesstraat.

De ondergeteekende heeft dan ook gemeend zijne medewerking niet te mogen onthouden aan de plannen ter voorziening, door het gemeentebestuur ontworpen en door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland goedgekeurd. Volgens deze plannen wordt de gevorderde algemeene en afdoende verbetering verkregen door onteigening van twee groote huizenblokken, het eene — waarvan drie perceelen reeds aan de gemeente toebehooren — begrensd door Rokin, Dam, Vijgendam, Nes en Hermietensteeg; het andere begrensd door Vijgendam, Dam, Vischsteeg en Warmoesstraat, en voorts door onteigening van het met een hoek uitspringend gedeelte van de gebouwde eigendommen tusschen Beursstraat en Warmoesstraat. Het eerste blok wordt alsdan vervangen door een kleiner blok, zoodat het voorste gedeelte van het Rokin, de Vijgendam en het voorste gedeelte van de Nes op behoorlijke breedte worden gebracht en tevens de inspringende hoek Vijgendam—Nes vervalt. Het tweede blok wordt vervangen door een iets grooter, doch meer naar den Dam vooruitgeschoven blok, waardoor ook de grond van het thans ter plaatse bestaande slop en de tegenwoordige Vischsteeg zullen worden ingenomen en de ingang van de Warmoesstraat zal worden verruimd, terwijl evenwijdig aan de huidige Vischsteeg een nieuwe korte straat van voldoende breedte van den Dam langs het blok naar de Warmoesstraat zal voeren.

Ingevolge het aangeboden plan zal de breedte van het Rokin 25, die van den Vijgendam 15 en die van de Vischsteeg 10 meter bedragen.

Wordt de voorgestelde verbetering geboden door de belangen van het verkeer, uit een oogpunt van bouwkundige regeling ontmoet zij geen bezwaar.

Waar het doen verdwijnen van natuurschoon of van bouwwerken, die wegens hun aesthetisch of historisch karakter de algemeene belangstelling verdienen, tot de bedenking zoude kunnen leiden, of niet op andere wijze het beoogde doel zoude kunnen worden nagestreefd, is er in dit geval voor bedenking geen grond.

Tegenover het verlies van één schilderachtig poortje, het Beurspoortje, staat het wegruimen van een aantal panden, die èn door hunne zonderlinge agglomeratie en door hun voorkomen zelfs thans den Dam ontsieren.

Waar het onderhavige ontwerp inderdaad eene zeer ingrijpende toepassing van het onteigeningsrecht behelst, is de ondergeteekende alsnog met het gemeentebestuur in overleg getreden omtrent de vraag, of niet door onteigening op meer bescheiden schaal de gewenschte verbetering zoude kunnen worden verkregen. Dit overleg leidde tot de slotsom, dat beperking van den voorgenomen maatregel afdoende verbetering zoude belemmeren. Met allerlei omstandigheden valt hier rekening te houden. De onteigening zal in dier voege dienen te geschieden, dat de overblijvende en de nieuw te bouwen perceelen kunnen voldoen aan de eischen der bouwverordening. Waar de straatgrenzen gevormd worden door de muren van bestaande perceelen, zouden, om een behoorlijken toestand te verkrijgen, de aanliggende perceelen moeten worden afgebroken en omgebouwd, wat met het oog op de waarde van de daarin gevestigde zaken niet spoedig te verwachten zoude zijn.

Het Beurspoortje is alleen voor voetgangers bruikbaar. De oude Beursbrug gaat van de voormalige Beurspoortje met een trapje en verder met eene helling tot ter hoogte van pl.m. 2 meter naar boven. De stille zijde van het Rokin wordt, als omweg, door het verkeer gemeden en zoude, gelijk de ondervinding leert, met betrekking tot de stille zijde van het Rembrandtplein, zelfs indien het Rokin werd gedempt, slechts plaatselijk en niet voor doorgaand verkeer worden gebezigd.

De huizen, welke den hoek van de Nes vormen, springen tot op bijna de halve breedte van de Damstraat vooruit. Ofschoon een zuivere rechte rooilijn geen vereischte zoude wezen, is een dergelijke misstand toch al te lastig.

Het ingediende, breed opgezette plan ontgaat alle bedenkingen, welke tegen meer eenvoudige plannen kunnen worden geopperd. Eindelijk zij er nog de aandacht op gevestigd, dat het nadeelig verschil tusschen de kosten van onteigening en de baten voortvloeiende uit eventueelen verkoop, naar schatting, juist bij dit plan, dat vermoedelijk der gemeente op omstreeks één millioen gulden zal komen te staan, grooter is dan bij minder omvattende plannen, waarmede vier à zeven ton gouds zouden zijn gemoeid, doch die geen algeheele oplossing van bezwaren zouden brengen.

De bij art. 6 der Onteigeningswet bedoelde stukken hebben ter voldoening aan art. 7 dier wet op de secretarie ter inzage voor een ieder gelegen.

Bij B. en W. zijn geen mondelinge bedenkingen ingebracht, doch wel acht bezwaarschriften waaromtrent het volgende zij opgemerkt.

Vele belanghebbenden beweren, dat de voorgenomen onteigening voor hen groote financieele schade zal veroorzaken en dat voornamelijk zij, die een of meer der te onteigenen perceelen in huur hebben voor de uitoefening van hun bedrijf, getroffen zullen worden.

Bezwaren van dezen aard behooren ter zijner tijd bij de vaststelling van het bedrag der schadeloosstelling

te berde te worden gebracht, opdat daarmede alsdan rekening kunne worden gehouden. Het gemeentebestuur gaf te kennen, dat moeilijk reeds thans ter tegemoetkoming aan die bezwaren regelen kunnen worden getroffen, doch dat bij de te voeren minnelijke onderhandelingen de belangen der huurders in ernstige overweging zullen worden genomen.

Ook is in één bezwaarschrift beweerd, dat de beoogde verbreeding van straten op veel eenvoudiger wijze tot stand zoude kunnen worden gebracht. Hoe zulks zou kunnen geschieden, wordt echter niet medegedeeld.

De eigenaren van twee perceelen aan de zuidwestzijde van den Vijgendam en de eigenaar van een perceel aan het Rokin maken voorts bezwaar, dat hunne perceelen geheel onteigend zouden worden, terwijl voor de verbreeding de onteigening niet of slechts gedeeltelijk noodig zoude zijn. Hiervoren is reeds toegelicht dat voor verbreeding en voor behoorlijke bebouwing de gemeente over alle in het plan aangeduide perceelen in hun geheel moet kunnen beschikken.

De noodzakelijkheid van de voorgenomen verbreeding is door één belanghebbende betwist en wel ten aanzien van de Nes. Die belanghebbende staat ten deze in zijne meening geheel alléén. Met de overige aangevoerde bezwaren, welke van ondergeschikte beteekenis zijn, zal door het gemeentebestuur ter zijner tijd zooveel mogelijk rekening worden gehouden«.

Wanneer de onteigening van niet in der minne aangekochte eigendommen bij den rechter niet is aangevraagd binnen een jaar, vervalt het ontwerp. Bij besluit van de Regeering kan die termijn echter met hoogstens zes maanden worden verlengd. Spoed mag worden verwacht bij de behandeling dezer zaak, omdat veler belangen daarin betrokken zijn. Het is alzoo te verwachten, dat ingrijpende veranderingen daar met een jaar aan de beurt zijn en in verband hiermede zal al het overige wat het Damplein betreft, evenzoo tot spoedige oplossing komen, nu de grenslijnen nader zijn vastgesteld.

Een aanbestedings-conflict.

Voor eenige dagen werd door den Ingenieur-Architect I. E. van der Pek het bouwen van acht woonhuizen aanbesteed op een terrein aan de Agatha Dekenstraat en wel voor rekening van het »Amsterdamsche Bouwfonds«.

Het bestek en voorwaarden bevatte echter zulke voor de aannemers bezwarende bepalingen, dat het Bestuur der afdeeling Amsterdam van den Nederlandschen Aannemersbond er terecht verzet tegen aanteekende. In een schrijven aan den architect werden de verschillende grieven breedvoerig aangewezen en verzocht die te wijzigen, daar het voor H.H. aannemers anders onmogelijk zou zijn daarop te kunnen ingaan. De architect bleef echter zijn bestek handhaven en het gevolg was, dat slechts een billet inkwam, dat ongeopend door den architect werd medegenomen en later bleek te zijn van eene combinatie van werklieden, bekend onder den naam van Bouwersbond.

Alle aannemers hadden zich van de mededinging onthouden en de aanbesteding was mislukt. De architect had duidelijk te kennen gegeven, geen enkele wijziging in zijn bestek te willen aanbrengen, zelfs wanneer zijn principaal dit voorschreef zou hij liever van het werk afzien, dan zich naar de gestelde eischen te schikken en wanneer de aanbesteding geen succes had, zou hij trachten door krachten van elders in de mededinging te voorzien. Jammer genoeg stond men scherp tegenover elkander, waar de voorgestelde bezwaren toch alleszins redelijk waren, en verwacht had kunnen worden dat herziening zou volgen. De zaak is thans even in ruste. De opzichters die zoo ongemerkt in de kwestie zijn betrokken, stellen zich echter ook partij en niet onjuist tegenover den architect. Een artikel toch zegt en wel in Nr. 18.

»Zoowel des nachts als op dagen dat niet gewerkt wordt, zal het terrein bewaakt moeten worden door eenen wacht, die aanwezig moet zijn gedurende den geheelen tijd, dat er zich geen werkvolk op het terrein bevindt.

Voor elken dag of nacht dat het terrein niet bewaakt wordt zal een bedrag van *f* 1 50 van de aannemingssom gekort worden.

De wacht mag 's morgens het werk *niet verlaten* vóór de opzichter aanwezig is«.

Dit artikel door H.H. aannemers bezwarend geacht, trok ook de aandacht van H.H. opzichters, zij verspreiden daarop de navolgende circulaire, uitgaande van de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond.

Opzichters en Teekenaars.

De afdeeling Amsterdam van den Alg. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond zal a. s. Vrijdag 4 October een vergadering beleggen over het conflict

Aannemersbond contra architect J. E. van der Pek

en wat daaraan vast zit.

De aannemers weigeren, op grond van een besteksbepaling, in te schrijven op een werk van Van der Pek.

Dat kan ons koud laten.

Maar die besteksbepaling zelf laat ons niet koud. Daar wordt voorgeschreven dat de aannemer boeten moet betalen, wanneer de opzichter te laat komt of te vroeg heengaat.

Het gevolg van dezen maatregel zal zijn dat wij ons onder contrôle van den aannemer moeten plaatsen.

Wij wenschen beleefd te passen voor deze nieuwigheid. Wanneer veranderingen in onze arbeidsvoorwaarden moet worden aangebracht, verlangen wij daarover een woordje mee te sprekeu

De afdeeling Amsterdam belegt deze vergadering om nadere bijzonderheden bekend te maken en onze houding in deze kwestie te bepalen.

Opzichters en teekenaars, toont dat gij niet gediend zijt van zulke moderne bepalingen.

Komt allen ter vergadering

Vrijdagavond 4 *October*, 8½ *uur, in* »*De Kroon*«, *Rembrandtplein.*

Toegang en debat vrij. HET BESTUUR.

Zoo zal deze aanbesteding, nu van twee kanten bestreden, nog tot velerlei discussies aanleiding geven. Terecht verheffen zich H.H. opzichters tegen deze bepaling. De wacht staat toch geheel onder beheer van den aannemer en zoodra diens volk of gemachtigden op het terrein aanwezig zijn, is diens werk overbodig. De opzichter staat er echter geheel buiten, en door dit verband te vestigen, zou men hem als het ware verplichten steeds Nr. 1 op het werk te moeten zijn. Er zouden billijke redenen kunnen zijn, die eenige verlating van tijd noodig maken. In zulke gevallen zou de wacht gehouden zijn, des opzichters komst behoorlijk af te wachten. Een bezwaar dat op beiden terugwerkt.

De aanbesteding opent het terrein voor velerlei gedachtenwisseling en daarom zien wij de besluiten, te dien opzichte door H.H. opzichters in hunne vergadering genomen, gaarne tegemoet.

Het Vredespaleis.

Het schijnt dat dit gebouw veroordeeld is om veel besproken te worden. De omstandigheden brengen er toe. 't Is thans de eerste steen, die de besprekingen gaande houdt. Wat moet men er ook wel van denken, als er gebeurt wat hier het geval is. De steen, met zooveel luister op zijn plaats van bestemming gebracht, is vandaar verdwenen en moet opgeborgen zijn in een der werklokalen, om later wellicht weder voor het daglicht te worden gehaald en opnieuw weer te worden opgesteld. Maar waar blijft dan de waarde der eerste steenlegging? Is het geval juist, dan is het zeker een onverantwoordelijke daad. Want wanneer aan het gebouw niet gegund is, rustig de steenen op hun plaats te laten, wat kan men dan verwachten van de arbeid die wij in dat gebouw tegemoet zien. De waarde van de steenlegging gaat toch geheel verloren, wanneer, nadat dit feit heeft plaats gehad, men met die steen gaat sollen. Dat is toch het vernietigen van de ernstige beteekenis, die aan dit feit behoort. Is het een gevolg van misverstand, dat de steen blijkt niet op de bestemde plaats te zijn opgericht, dan nog zou men trachten de plaatsing daarna te voegen, om de steen de plaats te doen behouden en niets is meer te verwachten dan, toen de steenlegging was geschied, dat deze goed omtimmerd op de plaats bleef wachten, tot het leger van steenen optrok om zich met hun gevolg aan te sluiten. Het is bijna ongeloofbaar en toch waar en zooiets zou zelfs bij den bouw van de geringste woning niet voorkomen, daar men de steenlegging altijd op haar plaats eerbiedigt en beschermt. Dit feit geeft veel te denken.

Prijsvragen.

In de prijsvragenwereld heeft zich een eigenaardig geval voorgedaan. De afdeeling Haarlem van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst schreef een prijsvraag uit voor een gebouw ten dienste eener roei- en zeilvereeniging. Toen de prijsvraag liep ging eveneens het gerucht, dat die prijsvraag ten doel had om te dienen voor de bestaande Roei- en Zeilvereeniging te Haarlem. Vooral de Bondstem, orgaan van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters en Teekenaarsbond trok hier tegen te velde en keurde het af dat men op die wijze tracht een bestaande vereeniging goedkoop aan een plan te helpen Over het algemeen was het oordeel dat de inlichtingen verstrekt aan de Bondsstem niet juist waren. Tot bevordering der bouwkunst zou het in geene deele zijn wanneer een harer vereenigingen op die wijze voorging. Het lokte dan ook tegenspraak uit en daarmede geloofde men de zaak als gepasseerd. Maar nu komt de Bondsstem in haar laatste nummer met ernstigen feiten aan. Zij schrijft:

Het Nieuws van den Dag van 27 September 1907 deelt het volgende bericht mede:

»De roei- en zeilvereeniging »Het Spaarne« te Haarlem, welke in verband met de werken voor de nieuwe spoorbrug, het drijvend clubgebouw met Februari zal moeten verplaatsen is voornemens op het terrein naast die brug een nieuw gebouw te laten verrijzen, met gebruikmaking van de ingekomen ontwerpen op eene door de Maatschappij van Bouwkunst aldaar uitgeschreven prijsvraag voor een dergelijk clubgebouw. Daartoe zal eene geldleening van *f* 1000.— rente $2^1/_2$ pCt. worden aangegaan«.

Indien dat bericht juist is en uitgaat van de Roei- en Zeilvereeniging *zelf*, dan zon

de Bondsstem volkomen gelijk gehad hebben, met voor de prijsvraag te waarschuwen. Wij willen echter hoopen, terwille van de Haarlemsche afdeeling, dat dat bericht zijn weg vond uit minder juiste kennis van de toestanden. Is het juist, dan is het feit voor de Haarlemsche afdeeling door niets goed te praten. Zoo iets mag gewoonweg niet voorkomen, want zoo zou voor nog minder dan het karigste loon, nagenoeg kosteloos, de vereeniging in het bezit komen van een goed ontwerp. Wanneer de bekroonde de uitvoering wordt opgedragen tegen het honorarium hiervoor bestemd en waarom zou dat niet gevonden kunnen worden, dan liep alles in het reine en heeft deze aan de bekroning nog eenig succes te danken. Wij willen dus voorloopig die wensch uitspreken daar alleen op die weg de samenwerking mogelijk is, en vertrouwen wij dat de Haarlemsche afdeeling hiervoor ook wel gezorgd zal hebben, zonder dat, zou zij het vraagstuk der prijsvragen juist haar ter goede behartiging opgedragen, zeer ten nadeele zijn geweest.

PRIJSVRAAG *uitgeschreven door de Afdeeling Haarlem en Omstreken van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst voor een Schuitenhuis met bewaarderswoning*

JURY-RAPPORT.

Ingekomen zijn drie ontwerpen, onder de motto's:

1e. *Alle begin is moeilijk* (een teekening).

2e. *X* (vijf teekeningen).

3e. *Neptunus* (vijf teekeningen).

Bij een eerste beschouwing komt onmiddellijk de groote verdienste van laatstgenoemd ontwerp boven die van de beide anderen uit. Een nadere beoordeeling van de drie plannen afzonderlijk bevestigde in sterke mate dien indruk.

Afzonderlijke beoordeeling. — Ontwerp motto *Neptunus*.

Uit de ruime opvatting en de doelmatige indeeling van het plan blijkt, dat de ontwerper zich goed rekenschap heeft weten te geven van de eischen, welke voor een dergelijke inrichting worden gesteld. De ligging van alle zalen en van die van de bestuurskamer aan de zijde van het water is goed begrepen. De ligging van de kleedkamers en douche-inrichtingen voor heeren- en damesleden ten opzichte van elkander is goed. Het komt ons echter voor dat het beter ware geweest, wanneer de ontwerper de kleedkamers voor heeren onmiddellijk tegen het schuitenhuis had geprejecteerd, waardoor deze, zonder telkens van den steiger gebruik te moeten maken, zich in het schuitenhuis zouden kunnen begeven. Het aanbrengen van eenige deuren, waardoor de bewaarder ook binnendoor de geheele inrichting kan inspecteeren, ware in elk geval gewenscht geweest.

Uit een bouwkunstig oogpunt is het ontwerp verdienstelijk te noemen. Het ontwerp van den voorgevel had wellicht gewonnen, wanneer de eenigszins ongemotiveerde voorsprongen in het eigenlijke schuitenhuis ware achterwege gebleven. De gevel aan de waterzijde wordt als de best geslaagde beschouwd. In het ontwerp ligt het karakter van een clubgebouw, welk karakter zeer goed in de omgeving zou passen. Ook uit een bouwkundig oogpunt is dit ontwerp goed.

Ontwerp motto: *X*. Hoewel dit ontwerp bij eersten aanblik geen onaangenamen indruk maakt, wordt bij bestudeering van het plan veel van dien indruk weggenomen.

De indeeling is minder gelukkig, dit zal ook dan den ontwerper van het plan duidelijk zijn, wanneer hij kennis zal hebben genomen van het plan *Neptunus*. Hier en daar is gebrek aan voldoend licht en lucht; de ligging van de zaal voor het publiek is ondoelmatig; vier buffetten voor vier zalen, die zoonoodig als één zaal kunnen gebruikt worden is overtollig, de bergplaats voor rijwielen ligt ongunstig.

De bouwkunstige opvatting is minder gelukkig te noemen, terwijl in de constructie eenige niet onbelangrijke fouten zijn gemaakt.

Het teekenwerk is goed.

Ontwerp motto: *Alle begin is moeilijk:*

De indeeling van dit ontwerp is niet geslaagd; zoo zijn de ingangen voor de leden en voor het publiek te ruim opgevat, is de woning voor den bewaarder ongunstig gelegen zoomede de kleedkamers voor heeren en dames, welke kamers door de voorgeschreven kastbetimmering op andere wijze dienen verlicht te worden dan is aangegeven; de douce-inrichtingen zijn te klein.

De ligging van de bovenzalen is niet gunstig, terwijl de afmetingen van de terrassen te klein zijn.

Bouwkunstige waarde mist dit ontwerp geheel, terwijl het met de bouwkundige waarde niet veel beter gesteld is.

De ontwerper van dit plan zal nog veel hebben te leeren.

Conclusie.

De jury is eenstemmig van oordeel, dat aan het ontwerp, ingezonden onder het motto *Neptunus*, den eersten prijs, zijnde de zilveren medaille der Afdeeling met getuigschrift moet worden toegekend, en dat beide andere ontwerpen niet voor een bekroning in aanmerking kunnen komen.

De Jury: L. C. DUMONT, *Voorzitter*. J. W. G. DROSTE.
J. B. LASSCHUIT, *Secretaris*. J. G. MICHIELSE.
J. VAN DER BAN.

De ontwerper van het bekroonde ontwerp is de heer A. Baart te Haarlem.

PRIJSVRAGEN *uitgeschreven door de Fabrieken van nageperste en andere Steenen, voorheen Fr. van de Loo Sr. te Dieren.*

De Jury heeft de navolgende bekroningen toegekend.

Prijsvraag I. Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in een straat van 15 M. breedte.

Eerste prijs niet toegekend. Tweede prijs verhoogd tot *f* 250.— aan het ontwerp motto: , . Derde prijs verhoogd tot *f* 100.— aan het ontwerp motto: Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog. Terwijl aan de navolgende drie ontwerpen elk eene eervolle vermelding met *f* 50.— is verleend, als motto's Industrie, 26 Augustus en Toekomst.

Prijsvraag II. Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor een villa.

Eerste prijs niet toegekend. Tweede prijs *f* 150.— aan het ontwerp motto: P.L.S.

Prijsvraag III. Het ontwerp van eene travee eener dorpskerk.

Eerste en Tweede prijs niet toegekend. Derde prijs *f* 50.— aan het ontwerp motto: Wapen (geteekend).

Plan v/h Bouwen

van eene kleine Villa v/h Wel Ed. Achtb. Heer Burgemeester van Deurne

Voorgevel

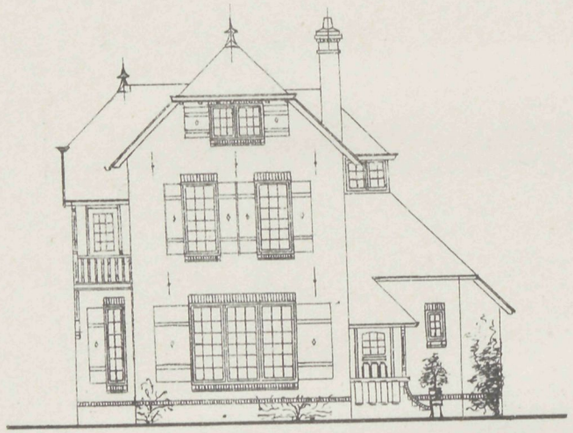

Zijgevel

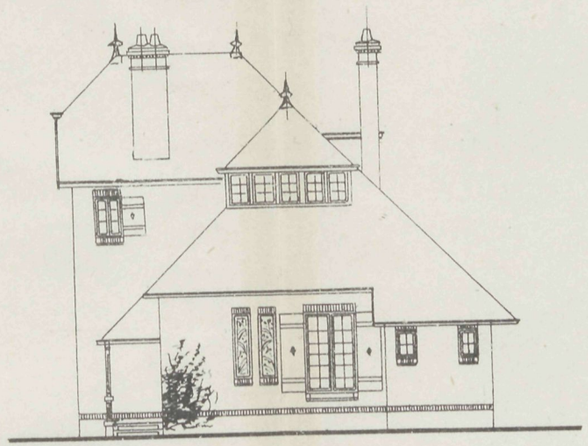

Zijgevel

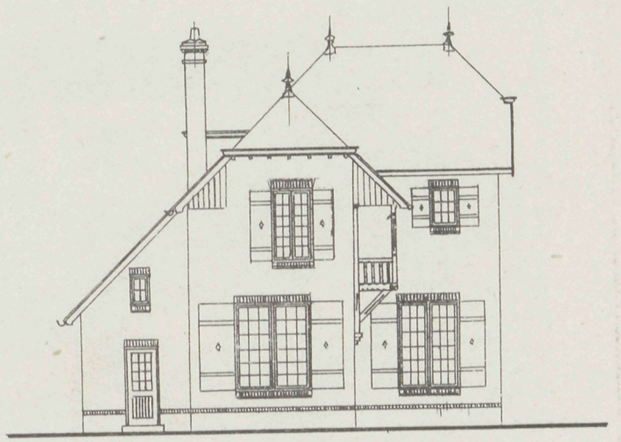

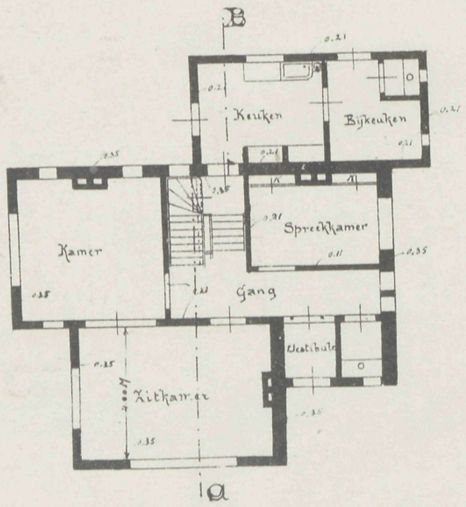

Platte grond

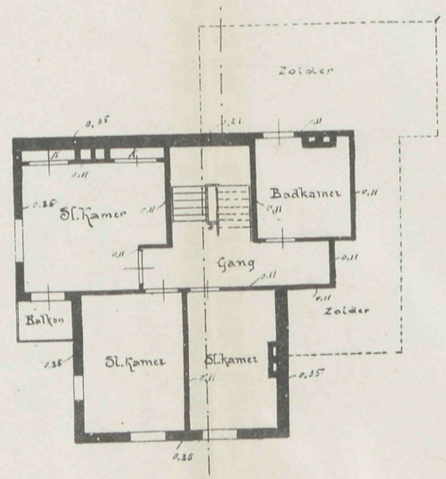

Kelderverdieping

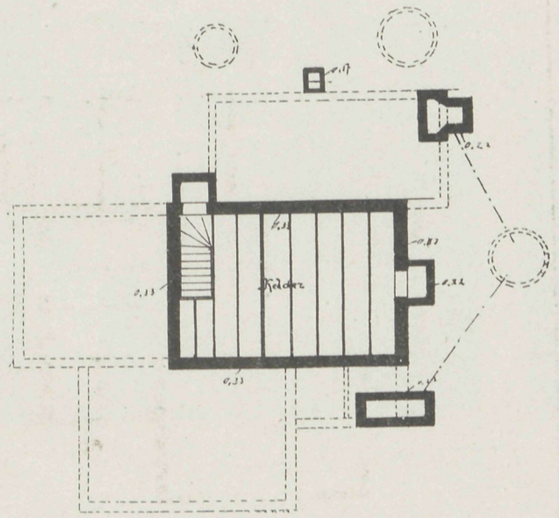

Kelderplan

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

17 October 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 642 AMSTERDAM. No. 21.

Bij de Platen.

Woonhuis te Neuss

DOOR

W. VERSCHOOR.

Een ontwerp op Duitschen bodem van een onzer landgenooten is hetgeen de plaat en tekstfiguren voorstelt. Het is een zeer aangenaam plan op de hoek van een tweetal

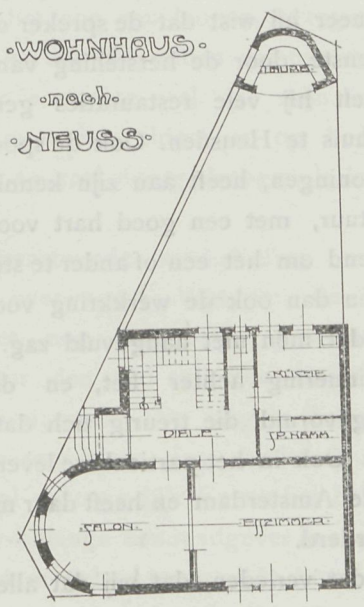

Beganen grond.

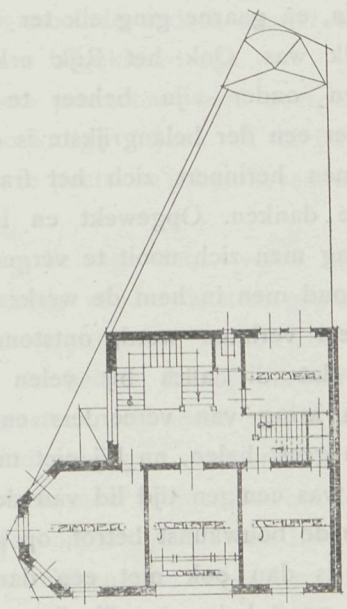

Eerste verdieping.

wegen geplaatst. Het uiterlijk is karakteristiek en in de geest der woningen van die omgeving, opgetrokken. Op de verschillende veelal kleurige brokstukken der bergsteen,

uit die streken moet alles een bevredigenden indruk maken, vooral waar de verdeeling zooveel afwisseling in vorm daarbij te zien geeft.

J. GOSSCHALK.

Op 69-jarigen leeftijd overleed te Brussel de bouwmeester J. Gosschalk. Er zullen weinig vakgenooten in Nederland zijn die den overledene niet gekend hebben, want toen hij in de kracht van zijn werkkring was, deed hij veel en op door ieder gewaardeerde wijze. In de laatste jaren ernstig sukkelend, trok hij zich eenigszins terug, hoewel de artikelen van zijn hand in enkele dag- en vakbladen deden zien, hoe hij met alles vol belangstelling voortleefde en daarover zijn oordeel ten beste gaf. Jaren lang was hij een van Amsterdam's meest gevierde bouwmeesters. Hij bouwde er veel, o. a. het Israelietische gasthuis, het Panorama, de gasfabrieken aan den Haarlemmerweg, kantoorgebouwen en hôtels en vele woningen, die zich door hun typisch karakter nog steeds onderscheiden en de aandacht vragen. Daarbij was hij de voorganger bij verschillende ondernemingen. Wij denken daarbij aan de voor jaren met succes gehouden nijverheidstentoonstelling in het Paleis voor Volksvlijt, aan de verschillende vereenigingen, waar hij met voorliefde alle vakonderwerpen besprak en steeds een willig gehoor mocht vinden. Voor het bord met het krijt in de hand schetste hij dan vlug alle mogelijke toelichtingen, en gaarne ging elk ter vergadering, wanneer hij wist dat de spreker de heer Gosschalk was. Ook het Rijk erkende zijn verdienste, door de herstelling van oude gebouwen onder zijn beheer te brengen en heeft hij vele restauraties geregeld, waaronder een der belangrijkste is die van het stadhuis te Heusden. Ook de spoorwegbouw, men herinnert zich het fraaie station te Groningen, heeft aan zijn kennis veel goeds te danken. Opgewekt en levendig van natuur, met een goed hart voor vele zaken, zag men zich nooit te vergeefs tot hem gewend om het een of ander te steunen, steeds vond men in hem de werkzame kracht. Toen dan ook de werkkring voor een groot deel verlaten werd, ontstond er een gemis dat men niet aangevuld zag. Geen wonder dat dit alles bij velen een goede herinnering achter liet, en dat hij zich een kring van vereerders en vrienden heeft gevormd, die treurig zich dat alles voor den geest halen, nu hij niet meer onder ons is. Ook in het particuliere leven deed hij veel, was eenigen tijd lid van de gemeenteraad te Amsterdam en heeft daar menige zaak, die de bouwkunst betrof, op goede wijze bevorderd.

Het is dan ook met een dankbaren blik op dat verleden, dat wij dat alles ons voor den geest halen, terwijl zijn werken nog jaren mede zullen getuigen van de kennis en werkkracht die van hem uitging.

Het gebouw der Provinciale Bibliotheek te Middelburg.

Jhr. mr. Victor de Stuers schrijft in de »Middelb. Cour.«:

»Ik lees dat »de beelden, het slotstuk en het verdere ornamentwerk in zandsteen opnieuw worden gefrijnd, zoodat het geheel er thans als nieuw uitziet«.

»Dit frijnen nu is een zeer onoordeelkundige en betreurenswaardige bewerking, ten gevolge waarvan al dat opgefrijnde werk aan een spoedig bederf wordt blootgesteld, daargelaten dat daardoor allicht ook de oorspronkelijke vormen lijden.

»Wanneer natuursteen uit den berg gehaald wordt, is die doortrokken met zeker vocht, groefwater genoemd, hetwelk, als de steen aan de lucht is blootgesteld, uitzweet en op de oppervlakte een vernis, een email, een dunne korst vormt. Deze korst beschermt de steen tegen de schadelijke inwerking van regen, vorst enz. Frijnt me dien weg, dan berooft men den steen van haar pantser en de steen zal langzamerhand verweeren en vergaan, want de korst vormt zich niet ten tweeden male.

»Wat men te Middelburg gedaan heeft, is derhalve zeer verkeerd.

»De bedoeling, die men daarbij heeft gehad, is overigens ook verwerpelijk. Men wil het gebouw een voorkomen geven, alsof het fonkelnieuw ware. Waarom? Mag men niet zien dat het inderdaad een oud gebouw is? Evenmin als het voor een grijsaard een schande is grijze haren te hebben, is het voor een oud monument een schande er grijs en oud uit te zien. En dan, wat helpt die verjongingskuur? Over weinige jaren is de gevel toch weer even grauw als vroeger. Ook de opmerking dat hier en daar een nieuw stuk steen, dat men bij de restauratie moest inlasschen, te zeer in het oog zou loopen, is tegenover het boven genoemde nadeel, zonder waarde; binnen korten tijd, zullen die nieuwe stukken van zelve bijgekleurd zijn.

»Ik wenschte wel dat mijn artikeltje door andere couranten werd overgenomen, opdat men ook elders er op bedacht zij dat noodlottige frijnen na te laten, dat maar al te veel doorgedrongen is in de zeden van onze poets- en schuurlievende natie».

Bovenstaande mededeeling achten wij wel van belang door velen nader te worden overwogen. Wat Jhr. de Stuers schrijft is juist, zoodra de steen geplaatst is, gaat het nog aanwezige groefwater zich op de oppervlakte zetten en vormt daar door den tijd zulk een harde laag, dat zelfs de beitels daarop dikwerf hunne dienst weigeren. Die laag is het behoud van den steen, zij neemt wel is waar de frisch warme kleur den zandsteen eigen weg, maar daarentegen verduurzaamt zij het materiaal ontzaggelijk. En om het behoud is het dan toch meer te doen dan om de kleur. Er was onlangs een raadgever in een der groote bladen die de gevels van het Paleis te Amsterdam geheel terug wilde brengen in den oorspronkelijken staat, door deze zoodanig schoon te maken, dat de steenkleur boven kwam. Dat zou de grootste schade zijn die men het gebouw kon toebrengen. Men zou een bonte vlakte verkrijgen, die alle duurzaamheid verloren had en is juist die grijze toon zoo volkomen eenstemmig, niet aangenamer en eerbiedwaardiger dan het nieuwe te zien kan geven. Bij oude gebouwen moet zoo min mogelijk de steenoppervlakte herzien, daar kunnen enkele uitzonderingen zijn bij

gemetselde gevels, waar tusschen de vergrijsde zandsteen niet kleurt en kan men in dat geval meer harmonie door de opwerking in het geheel brengen, maar tot schade van het materiaal is het ontegenzeggelijk. Daarbij gaat na de schoonmaak, de laag zich lang zoo regelmatig niet zetten, waardoor in het geheel kleurverschil ontstaat, wat niet aangenaam aandoet. Er is geen beter beschermer voor zandsteen dan de tijd die het in een pantser hult, waarop de weersinvloeden weinig vat hebben, men late dat bestaan. Er zijn vijftig jaren geleden vele gebouwen van zandsteen beschilderd omdat de roestige vlekken die enkelen steensoorten eigen zijn, velen niet aanstond. Dat beschilderen is een grove fout, want zoo krijgt het materiaal een kleur die het nooit gehad heeft en daarom is het te prijzen dat zich in den laatsten tijd velen aan het werk gezet hebben om de gevels van die verflaag te ontdoen en aan den tijd over te laten de eenstemmige kleur er op te leggen. Daarom is het zaak, dat men zich zooveel mogelijk verzet tegen restauratie die geheele gevels, door schuren of frijnen wil verjongen.

Daktuinen.

Onze oud Hollandsche gebouwen hadden geen andere dan hoogopgaande daken en dikwijls was de kap gelijk aan de hoogte van het gemetselde deel van het gebouw zelf. Enorm was de voorraad hout die er voor gebezigd werd en zien wij nog veelal met verwondering op tegen de nog overgeblevene kapconstructies. Het gebruik maken van

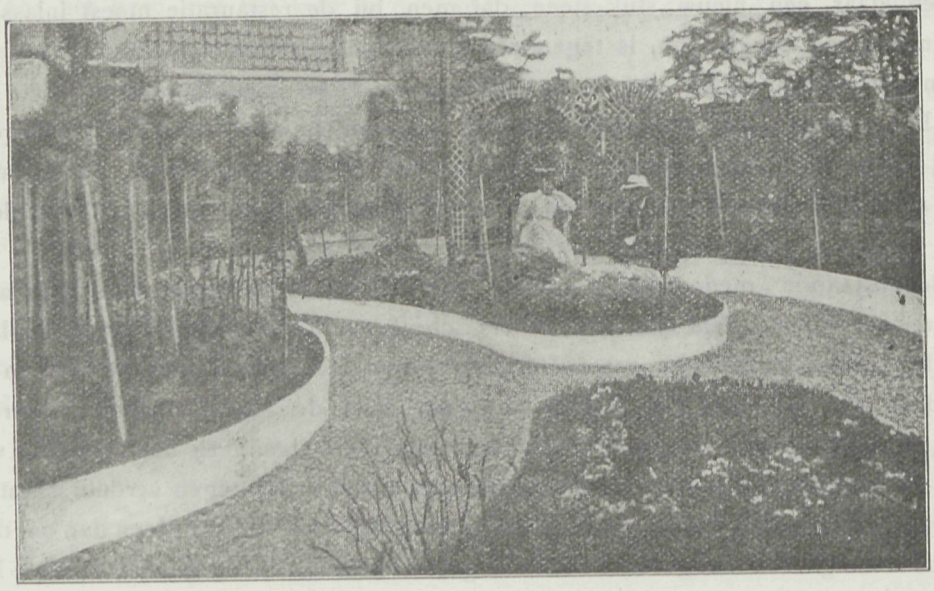

Particuliere woning.

nieuwe materialen en constructies deed de kap op vele gebouwen verdwijnen, niet altijd ten voordeele van de architectuur, wel echter meer ten gerieve van de bewoning. De houtcementdaken leveren boven de zolderverdieping een vlak dak, dat velen trachten te benutten voor verschillende doeleinden. Zoo lazen we in den laatsten tijd van een

werkelijk fraaien tuin, aangelegd op zulk een dakvlak van een der perceelen O. Z. Voorburgwal 59 te Amsterdam. Daar het perceel geen ruimte voor tuin aanbood, nam de bewoner het dakvlak met succes te baat — en zoo zijn er meer. In Amerika en ook in Engeland is het gebruik van dergelijke daktuinen vrij algemeen. Onze tekstfiguren doen zulk een tuinaanleg zien en tevens een dak met vlakke bevloering, waarvan de oppervlakte moet dienen tot speelplaats voor de schooljeugd in de vrije uren. Zoo is er te Londen in Whitechapel een school, waarop 600 jongens en meisjes zijn en 360 kinderen van 3 tot 6 jaar. Omdat de speelplaatsen daar aanwezig niet groot genoeg waren voor zoo'n groot aantal kinderen, nam men het dakoppervlak te baat als speelplaats voor de meisjes. Dat vlak is lang 90 × 75 Engelsche voet. De vlakte is geasphalteerd. Deze is door een muur ingesloten. Alhoewel er velen van dergelijke speelplaatsen zijn gesticht, heeft men lang niet bij allen zulke waarborgen voor de

Schoolspeelplaats.

veiligheid genomen. Ook de Amerikaansche schoolspeelplaats (zie tekstfiguur) heeft slechts een lage gemetselde borstwering, terwijl in Engeland vele daken door ijzeren hekken of dito balustrades zijn ingesloten. De onderwijzers vonden deze laatste constructie meer gewenscht. De kinderen van meer gevorderden leeftijd, die op zulke hoogte een uitnemend overzicht van de stadsomgeving krijgen, leeren dikwerf ligging en doel der omliggende gebouwen meer kennen en dit geeft den onderwijzers veelal aanleiding tot doelmatige besprekingen daarvan. Voor brandgevaar wordt gezorgd, daar meer dan een uitgang aanwezig is naar de trappen.

Over het algemeen bevindt men zich goed bij het gebruik van zulke daktuinen en zullen deze ongetwijfeld meer en meer toenemen, nu de constructie daarvoor gelegenheid geeft. In Amerika heeft men op de daken tuinen, waarop fraaie galerijen zijn aangebracht, waartegen de planten opklimmen en die den bezitters gelegenheid

geven een verrassende wandeling te kunnen maken boven hunne woning. Het laat zich aanzien dat de gewijzigde constructievorm en het gebruik daarvan elders gemaakt, meer en meer zal medewerken om de daktuinen voor vele inrichtingen doelmatig te maken.

De San Marco te Venetië.

Het inwendige der kerk is sinds langen tijd in restauratie en groote steigerwerken doen zien, dat men bezig is aan de herstelling der gewelven. De kerkmuren zakken en daardoor raken de gewelven los, men vreest dat zich de vernieling spoedig zal voortzetten, wat voor de met kostbaar mozaiek versierde gewelven zeer te betreuren zou zijn, waarom de vakkundigen geraadpleegd zijn, wat te doen om het verder verval te voorkomen.

Puttenfundeering.

Tot een der belangrijkste werken op dit gebied kan gerekend worden den bouw van een spoorbrug bij Gouda. Een gewone paalfundeering zou kans geven, dat de aansluitende grond de palen deed bezwijken, waardoor de bovenbouw zou verzakken. De Hollandsche Maatschappij tot het maken van werken in gewapend beton nam het werk in uitvoering als zijnde de laagste inschrijver. De maatschappij maakt eene fundeering evenals de pneumatische die na voltooiing zal bestaan uit een massieven steenklomp een zoogenaamde puttenfundeering.

Daarbij maakt men een stevigen ring, die op het grondvlak wordt gelegd. Op die ring bouwt men. De grond binnen den ring wordt weggegraven ook die onder den ring, waardoor deze gedurig zakt. Zoo gaat men geregeld voort, is de vaste grond weg en het water welt op, dan baggert men in plaats van graven. Is de ring op de plaats van bestemming, dan wordt de daarin aanwezige ruimte met beton gevuld. Het is zeker voor het eerst, dat putten op die groote schaal werden aangelegd, waarom men voor het welslagen bevreesd was. Zoo dikwerf was het toch voorgekomen bij kleine putten, dat de buitenwand zich begaf. Doch een vernuftig samenstel van steigerwerken hield de wand ineen en aan verscheidene takelblokken werd de hangende vracht langzaam en gelijkmatig neergestreken, waardoor het scheef gaan voorkomen werd, zelfs wanneer de ring tegenstand ondervond, waardoor men gelegenheid vond dit te kunnen ruimen. 26 April 1907 werd het werk onder leiding van den ingenieur der Maatschappij de Heer G. Kuypers aangevangen en is de gang van alles tot heden zeer voorspoedig geweest. Het laat zich dus aanzien, dat deze constructie-wijze voor ons land de aangewezene zal zijn.

De enquete ingesteld door de commissie M. T. O. Bond van Technici.

Het was een gelukkig denkbeeld van den bond van Technici om aan de vakmannen te vragen wat is Uw oordeel over de inrichting van het M. T. O. Moet *praktisch* of *theoretisch* onderwijs den voorrang hebben. Over dit antwoord bestaat bij enkelen verschil van meening. Door die vraag in het algemeen te stellen zou het antwoord daarop gegeven door velen in het land, die ieder op hunne wijze gerechtigd zijn te oordeelen, ontegenzeggelijk van grooten invloed zijn tot voorlichting van Regeering en Volksvertegenwoordiging. Wij willen het hopen. Het resultaat dat van de 277 antwoorden 232 instemmend de praktijk, slechts 18 van meening zijn dat de theorie de voorkeur heeft. Is dit voor de eerste richting alleszints bevredigend, zoo mag men daarbij toch wel aannemen waar het bekend was dat de bond van Technici voor de praktijk is, dat dit de theorie daarom niet heeft te huis gehouden. De bond van Technici verdient lof voor de wijze waarop zij de zaak heeft aangevat en daardoor liet zien wat de gedachten van velen is, wat anders allicht minder bekend ware gebleven en door de macht van enkelen zou overheerscht en vergeten zijn geworden.

Algemeene Nederlandsche Opzichters en Teekenaarsbond.

De bond zond aan Heeren Architecten, Ingenieurs, enz., een kaart om op het bureau op te hangen, waarop het strijdprogram van den bond was aangegeven, ten eenre, en de regeling van den arbeidsduur en betaling overwerk ter anderer zijde. Ongetwijfeld zullen die kaarten niet nalaten een nuttigen invloed uit te oefenen, en daartoe mede te werken tot verbetering van vele misstanden die het bouwvak ons heeft doen leeren kennen.

Prijsvraag voor een boekomslag.

De welbekende firma Ernst Wasmuth te Berlijn schrijft eene belangrijke prijsvraag uit met goede belooning. Het is voor een boekomslag voor de Berliner Architecturwelt. Het ontwerp moet zijn op getint papier met een kleurige boekdruk afgewerkt.

In hunne compositie zijn de ontwerpers geheel vrij, alleen wordt verwacht dat het ontwerp een ernstig karakter zal hebben in overeenstemming met den bekenden inhoud en strekking van het tijdschrift.

De grootte pagina is hoog 40 en breed 28 cM.

Opschrift moet zijn:

BERLINER ARCHITECTURWELT.
Jahrgang Heft
Ernst Wasmuth A. G.
1908.

De ontwerpen moeten uiterlijk 31 December a.s., des avonds 6 uur, ingeleverd zijn

aan het bureau van den uitgever (Berlin W. 8, Markgrafenstrasse 35). De eerste prijs is 500 Mark en verder twee prijzen ieder van 250 Mark, die in ieder geval zullen uitbetaald worden. De jury kan verder beschikken over 500 Mark, om eventueele aankoopen te doen of te verdeelen over goede doch niet bekroonde ontwerpen.

De jury bestaat uit de heeren: Prof. A. Kampf, voorzitter van de Kon. Academie te Berlijn; Prof. Bruno Paul, directeur der school aan het Kon. Kunstgewerbe te Berlijn; Otto H. Engel, kunstschilder te Berlijn; Prof. dr. Cornelius Gurlitt, geheim Hofrat te Dresden, en de redacteuren van de Berliner Architecturwelt en de firma Wasmuth.

In Januari 1908 wordt de uitslag bekend gemaakt. De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van den uitgever, die niet verplicht is een daarvan te doen uitvoeren. Ook heeft de uitgever het recht alle ontwerpen 14 dagen ten toon te stellen, tenzij de vervaardiger tijdig laat weten, dat hij daartegen bezwaar heeft. De teekeningen moeten vergezeld zijn van motto in afzonderlijke enveloppe, met correspondentieadres als gebruikelijk is.

Prijsvraag van de afdeeling Haarlem der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

Deze prijsvraag, betreffende een schuitenhuis heeft heel wat geschrijf uitgelokt en het valt maar moeielijk om te zeggen hoe het zaakje eigenlijk in elkander zit.

De Bondsstem, orgaan van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters en Teekenaarsbond wijdt er nagenoeg eene geheele pagina aan.

Zooals wij in onze vorige aflevering schreven, is het moeielijk te veronderstellen dat de Haarlemsche afdeeling zou mede werken, om op die wijze anderen goedkoop aan een plan te helpen, en mocht hierin eene samenwerking bestaan hebben tusschen de roei- en zeilvereeniging en de afdeeling, dan voorzeker zullen de voordeelen daarvan wel den bekroonden ten goede komen. Het Nieuws van den Dag van 15 October vermeldt echter: »Voor den voorgenomen bouw van een nieuw schuitenhuis met aanhoorigheden der roei- en zeilvereeniging »Het Spaarne« te Haarlem zal eene leening worden aangegaan van *f* 17000. Hoewel de afdeeling der Maatschappij van Bouwkunst eene prijsvraag naar een zelfde onderwerp had uitgeschreven, is het te maken clubgebouw ontworpen door den architect J. van den Ban aldaar.

Die mededeeling verwijst de zaak weder naar een geheel ander terrein. De heer J. van den Ban behoeft zich niet door een prijsvraag te laten voorlichten, die heeft kennis uit zich zelf genoeg, getuige zijne vele verdienstelijk uitgevoerde werken, maar wat nu het couranten bericht voor heeft om de afdeeling Maatschappij tot bevordering der bouwkunst daar bij te halen, is niet zeer begrijpelijk en juist die bedekte onderstellingen maken de Haarlemsche afdeeling telkens zeer verdacht. Want waar gezegd wordt, »hoewel de afdeeling enz.« daar denkt men daardoor onwillekeurig dat er tusschen de handelingen van beide vereenigingen verband heeft bestaan wat zeer voor de bevordering der bouwkunst te bejammeren zou zijn. Een duidelijke toelichting van alles zou wel gewenscht zijn.

·WOHNHAUS·
·nach·
·NEUSS·

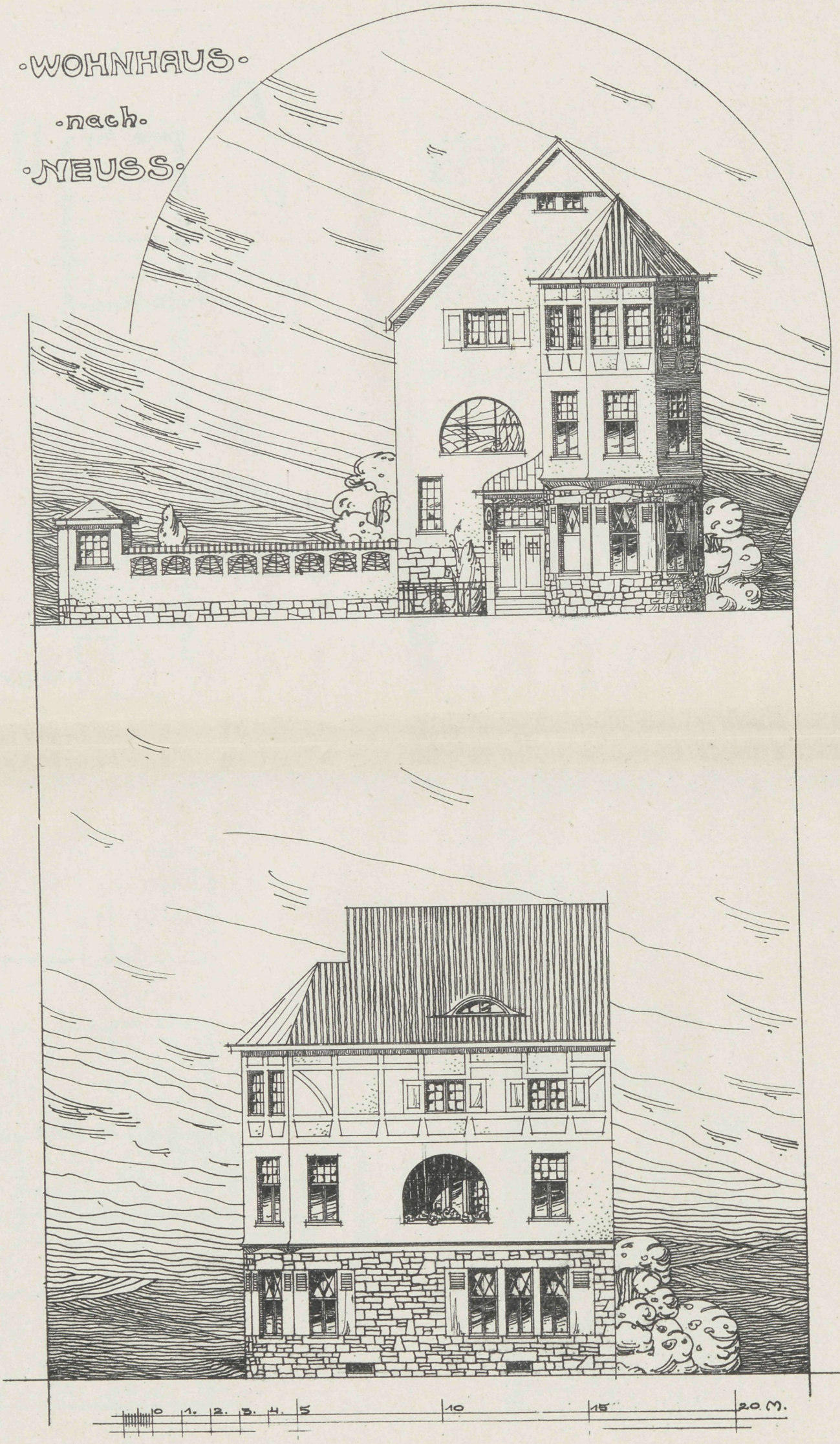

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

31 October 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 22

Bij de Platen.

Ontwerp dubbele villa te Renkum,

DOOR

C. J. ROTHUIZEN.

Flinke woon- en slaapkamers een ruime traphal en keuken met bergplaats, maken dit ontwerp gezellig voor de bewoning, terwijl het uiterlijk door de afwisseling die de gevels biedt en daardoor iedere woning afteekent, ook zeer gelukkig gevonden is.

Het „Huis met de Hoofden".

Zeer terecht heeft het gemeenteraadslid, de architect Posthumus Meyjes, er op gewezen, dat het nu hoog tijd werd, dat men overging tot de restauratie van het »Huis met de Hoofden«. De toezegging volgde dat die aanstaande is. Treurig is het anders zooals in den laatsten tijd dat gebouw, zoo belangrijk voor onze architectuurgeschiedenis, is vervallen, wat het herstel zeer bemoeielijken zal. Het is daarom te waardeeren, dat er van deskundige zijde nog eens aan herinnerd werd, dat het nu meer dan tijd was, dat de hand aan het werk geslagen werd. Wij mogen dan, dank zij ook het onderzoek dat restauratie mogelijk achtte, in niet te lange toekomst er op rekenen, dat een der meest typische gebouwen weder zich zal vertoonen in het eigenaardige karakter, dat de aandacht van allen trekt.

Gevelwedstrijd te Haarlem.

De afdeeling Haarlem en omstreken van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, heeft een vierde gevelwedstrijd in behandeling genomen. De beoordeeling heeft plaats gehad 29 October 1907 en loopt over de gevels in het tijdvak 1 Mei 1905—1 Mei 1907 voltooid. De jury bestaat uit drie leden daartoe door den

Burgemeester van Haarlem uitgenoodigd en wel de architecten J. W. Hanrath, A. Salm G.Bz. en J. Verheul. Verschillende prijzen zijn daarvoor uitgeloofd, als:

a. Eerste prijzen een verguld zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel die de meeste bouwkundige waarde heeft, benevens een verguld zilveren medaille voor degeen die den gevel voor zijne rekening liet bouwen.

b. Tweede prijzen een zilveren medaille aan de beiden onder dezelfde conditiën hierop volgende.

c. Derde prijzen een bronzen medaille aan de beiden onder de zelfde conditiën hierop volgende.

De Jury heeft bovendien het recht een of meer eervolle vermeldingen toe te kennen.

De uitslag wordt spoedig bekend gemaakt.

Veiligheids-tourniquet.

Het Beursgebouw te Amsterdam beleefde een tijdperk, waarin velen zich afvroegen, wat er van zou overblijven indien niet spoedig paal en perk gesteld werd, aan het gevaar waarin verschillende scheuren het gebouw brachten. Velen dachten er met angst aan dat tijdens er beurs werd gehouden een plotselinge ontruiming noodzakelijk kon worden. Dan zouden de aanwezige tourniquets het gevaar in de hand werken, daar die een spoedige ontruiming zouden belemmeren. Er werd nu op alle mogelijke wijze getracht hierin verbetering te brengen, en onderzocht welke systemen ook in het buitenland van toepassing zijn die dit gevaar zouden kunnen wegnemen. Het mag zeker voor ons land verblijdend genoemd worden, dat een zeer voldoend, stelsel uitgevonden door de firma C. J. Cruyff & Zoon, Bouwkundigen te Amsterdam de voorkeur genoot. Dit tourniquet, heeft even als bij de gewone, vier deuren die door een enkele handbeweging namelijk het neerhalen van een handvat samenklappen en dan een gewonen doorgang vormen. Van boven loopt het toestel op wielen, waardoor het geheel op zij geschoven kan worden, wat den geheelen doorgang vrij maakt. Volgens dit model is de eerste veiligheidsdeur aan den uitgang van de Effectenbeurs, noordzijde van het gebouw geplaatst en kan men spoedig verwachten ook de andere tourniquets op die wijze veranderd te zien. Voor de uitvinder zeker een aangename genoegdoening.

Stofbestrijding.

In een dezer dagen verschenen brochure geeft de A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland een zeer nauwkeurig verslag omtrent de middelen die zijn en worden aangewend tot bestrijding der stof op de wegen. De heer J. H. Jansen inspecteur van den bond, die over dit onderwerp in de Kampioen van 14 Juni tot 4 October 1907 verschillende belangrijke mededeelingen deed, heeft die allen in brochurevorm vereenigd en ter meer algemeene kennismaking verspreid. Belangrijk is wat over dit onderwerp zoo terecht een vraagstuk van den dag wordt gezegd en kunnen wij de kennisname alleszints aanbevelen. Voor hen die hierin belangstellen, zal de bond zeker gaarne de gewenschte inlichtingen geven of de brochure beschikbaar stellen, die ook aan alle gemeenten- en waterschapsbesturen is toegezonden. De voorzitter der wegencommissie is de heer L. C. Steffelaar, Kannenmarkt Nijmegen.

Bij de tekstfiguren.

De woonhuisgevel zeer typisch gedacht is een ontwerp van den heer D. van Bergen te Rotterdam. Indeeling en versiering geven aan alles een bijzonder karakter, waardoor het ontwerp een groote aantrekkelijkheid verkrijgt. De andere tekstfiguur geeft een overdekte toegang tot een woonhuis, ontwerp van de bouwmeesters Schutte en Volmer te Barmen, dat wij aan een Duitsch vaktijdschrift ontleenen en dat om den eigenaardigen vorm eveneens de aandacht vraagt.

De Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Bovengenoemde Vereeniging heeft een niet onbelangrijk rapport uitgebracht, dat veler aandacht verdient. Men verzoekt ons op dit rapport te willen verwijzen en meenen wij niet beter te kunnen doen, dan in onze afleveringen eerst het voorwoord en daarna enkele mededeelingen uit het rapport te doen volgen. Het rapport betreft »*het onderzoek van de kalkzandsteen als bouwmateriaal in vergelijking met gebakken steen*«, een onderwerp dat in den tegenwoordigen tijd de aandacht van vele bouwkundigen trekt.

Aan de beoefenaren van het bouwvak in Nederland.

De „Vereeniging van Nederlandsche baksteenfabrikanten" heeft haar lid, den heer Jos van de Loo opdracht en machtiging gegeven een onderzoek te doen instellen naar *de waarde van kalkzandsteen als bouwmateriaal in vergelijking met de gebakken steen.* De heer Van de Loo heeft zich daartoe gewend tot de heeren J. A. van der Kloes, Hoogleeraar in de kennis en het onderzoek van bouwstoffen aan de Technische Hoogeschool te Delft en den heer A. W. Weissman, architekt te Amsterdam, met de opdracht een onderzoek als bedoeld uit te voeren.

Het resultaat van dat onderzoek is neergelegd in het hierachter afgedrukte rapport, terwijl men de feitelijke konklusies aantreft in een tweetal daaraan toegevoegde afzonderlijke nota's der beide rapporteurs, die, wat betreft de gevolgtrekkingen, niet tot overeenstemming geraakten. De „Vereeniging van Nederlandsche baksteenfabrikanten" deze stukken openbaar makend, wenscht er evenwel enkele woorden bij wijze van inleidende beschouwing aan toe te voegen. Zij acht het voorts wenschelijk bij het rapport tot recht begrip der daarin vervatte gegevens enkele kantteekeningen te plaatsen en enkele passages te onderlijnen.

Wij wenschen eerst ons oogmerk nader uiteen te zetten. Het zij ons daarom toegestaan enkele zinsneden te ontleenen aan een stuk van den heer Jos. van de Loo „Verweer tegen de kalksteenfabrikanten" voorkomende in het officieel orgaan onzer Vereeniging „De Nederlandsche klei-industrie" van 20 April 1906. 13e jaargang, No. 43. Die zinsneden luiden:

„De Heer Van der Kloes waarschuwde ons voor enkele jaren in „De Klei-industrie" (van 1 Juli 1904) voor de opkomende concurrentie van de kalkzandsteen. Ik antwoordde hem in ons blad, dat ik vertrouwen stelde in het gezond verstand der verbruikers, die van zelf wel tot onze mooie en solide baksteenen zouden terugkeeren.

„Ik wilde dus niet ingrijpen, maar den strijd tusschen bak- en kalkzandsteen zijn natuurlijken loop laten gaan. Dit was naar mijne en ons aller meening, de beste weg. Er werd destijds niet voor en ook niet tegen de kalkzandsteen geschreven".

De kalkzandsteenfabrikant verliet echter den weg van kalme concurrentie en begon, gelijk de heer Van de Loo het uitdrukte, „met trommelslag der wereld kond te doen van de voortreffelijke eigenschappen zijner steenen". Ook dit zou echter de baksteenfabrikanten nog niet tot den strijd geprikkeld hebben, *indien slechts de reklame, die de kalkzandsteen-fabrikanten maakten, op deugdelijke gronden berustte en indien hunne beweringen slechts op den soliden grondslag van bewezen feiten waren opgetrokken.* Dit was niet zoo. Integendeel hieraan ontbrak alles. Zoo heette het in een stuk, van zeer opgewonden aard, dat, door de kunstzandsteenfabriek „Arnoud" ingezonden, in het Advertentieblad van 10 Maart 1906 werd geplaatst:

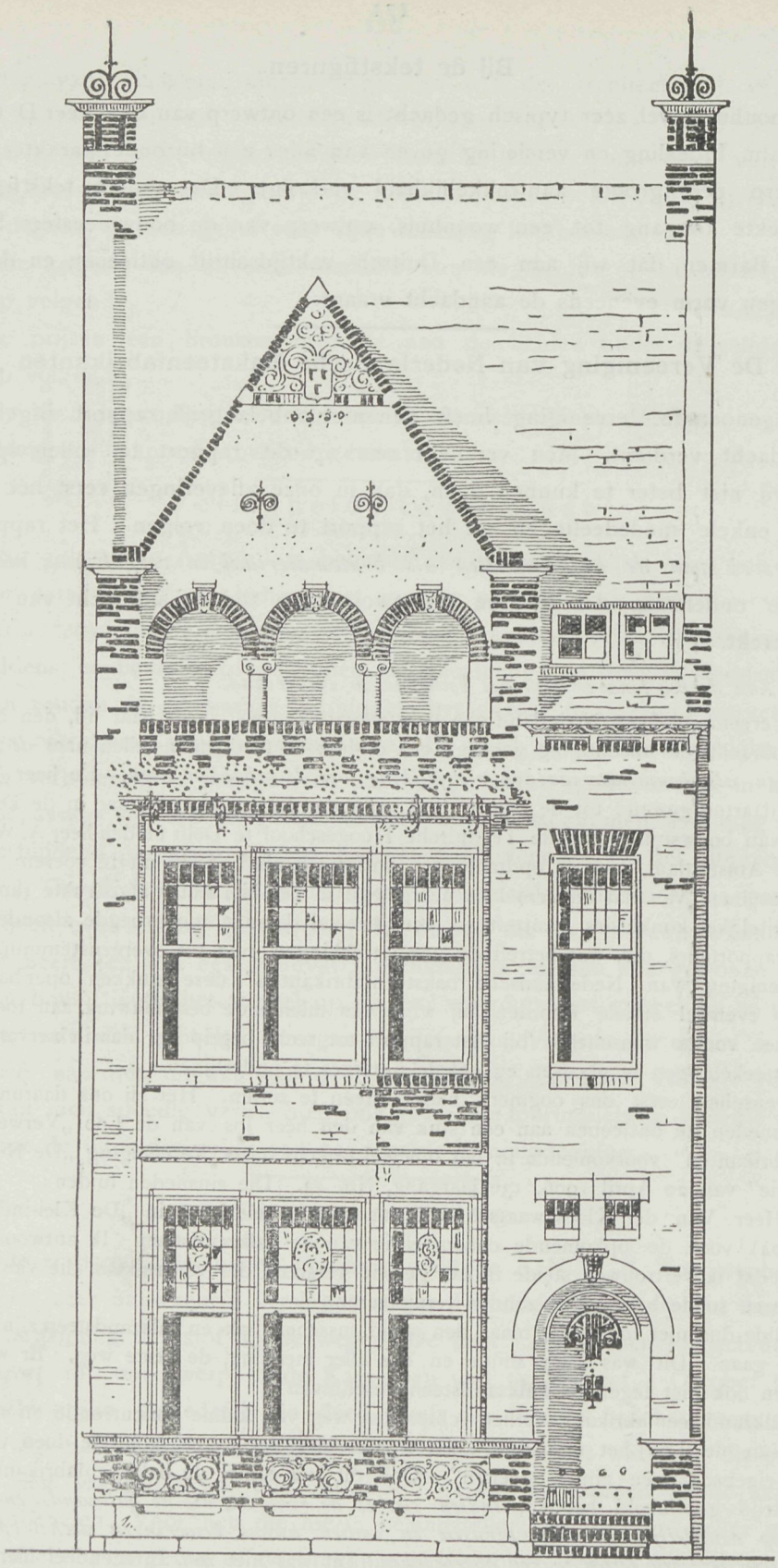

Woonhuisgevel.

„In Duitschland wordt de kalkzandsteen bij voorkeur toegepast aan waterkeerende muren.

„In Duitschland wordt als regel bij voorkeur kalkzandsteen gebruikt, waar deze te krijgen is en men betaalt deze steen veelal gaarne duurder dan kleisteen.

De kalkzandsteen verwerkt voordeeliger en gemakkelijk; hij kan goedkoop geleverd worden, hij wordt geprezen en geprefereerd door hen, die hem kennen".

Dergelijke reklame deed de maat overloopen. In het reeds meer geciteerde artikel van den heer Van de Loo heette het naar aanleiding dezer reklame terecht:
„Dat zijn niet alleen krasse, dat zijn brutale beweringen".

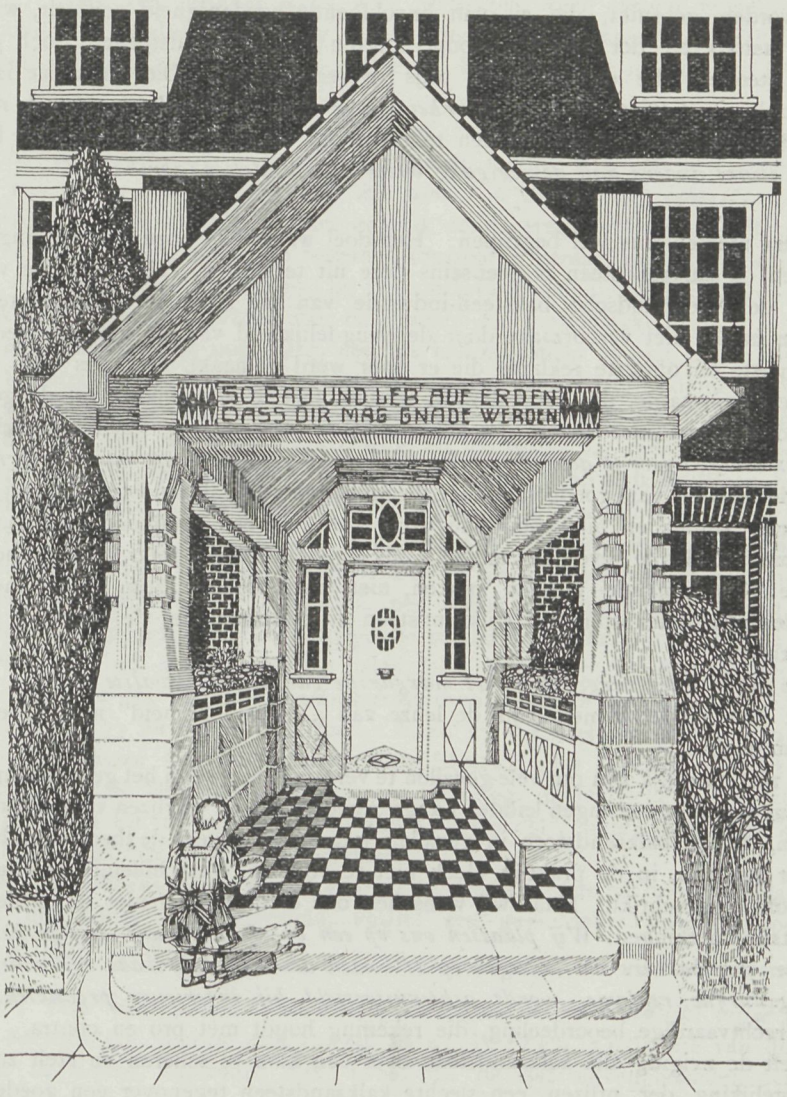

Overdekte toegang.

Zij zijn: Veel geschreeuw en weinig wol. Men moet allereerst weten dat in Duitschland tegenover eene kalkzandsteenproductie van 800 miljoen steenen (waarvan de helft in Berlijn gebruikt wordt) in 200 fabrieken staat, *de overweldigende meerderheid van* 35000 *miljoen baksteenen van* 11000 *fabrieken*. De kalkzandsteen-fabrikatie verzinkt na 25 jaren bestaan dus nog in het niet tegenover de baksteenfabrikatie.

Het onzentwege ingesteld onderzoek, door den rapporteur A. W. Weissman te Berlijn gedaan, heeft overtuigend bewezen dat, zoo kalkzandsteen aldaar wordt verwerkt, dit geschiedt in verband met vele voorzorgsmaatregelen, die niet wijzen op overmaat van vertrouwen. De

autoriteiten zijn ginds, 't blijkt zonneklaar uit het rapport, geenszins zoo algemeen en ten volle doordrongen van de superioriteit van den kalkzandsteen als hare fabrikanten hier te lande ons willen doen gelooven. De konklusie van den heer Weissman luidt dan ook: *Wanneer wij de indrukken, bij het bezoek te Berlijn ontvangen, samenvatten. dan komen wij tot het besluit, dat men daar, bij gebreke van goede en goedkoope gebakken steenen ook kalkzandsteenen, mits zij van uitstekende hoedanigheid zijn, voor bepaalde doeleinden gebruikt.*

„Daar echter die hoedanigheid niet slechts afhangt van den aard der gebezigde grondstoffen, maar ook en vooral voor de zorg, aan de vervaardiging besteed, is voortdurend toezicht op het aangevoerde materiaal noodig, hetwelk dan ook door de bouwpolitie wordt uitgeoefend. En daar die bouwpolitie het recht heeft, de algeheele staking van een werk te gelasten, zoodra daarbij bouwstoffen worden gebruikt, die zij van onvoldoende hoedanigheid oordeelt, waagt men zich niet aan het aanvoeren der zeer goedkoope soorten van kalkzandsteenen, doch gebruikt liever de gebakken steenen, die daarmede in prijs overeenkomen". Die konklusie is niet op losse gronden getrokken. Ziehier dus *de waarheid over het kalkzandsteengebruik te Berlijn:* bij wijze van behulp ter aanvulling van een tekort onder tal van voorzorgen, voor bepaalde doeleinden. *Dat klinkt anders dan de zegegang onzer kalkzandsteenfabrikanten.*

Onze lezers moeten ons wel begrijpen. Het doel waarmede onze Vereeniging haar fabrikaat verdedigt tegen de kalkzandsteen is geenszins deze uit te sluiten. Het zij verre van daar.

Wanneer de Nederlandsche baksteen-industrie van de zijde der kalkzandsteen gevaar zou bedreigen, dan is dat niet veroorzaakt door de deugdelijkheid van de kalkzandsteenen, maar wel door de ongepaste en onjuiste reklame die er voor werd gemaakt. Het was onze plicht om vast te doen stellen de waarde, die het kalkzand-product had in vergelijking tot de gebakken steen.

Wij strijden thans niet tegen de kalkzandsteen als zoodanig, maar *wij wenschen dat ons fabrikaat niet belaagd wordt door de konkurrentie van een goedkoop maar inférieur materiaal* En een aan de eischen van goede fabrikage beantwoordende kalkzandsteen zal, bij eene behoorlijk geadministreerde fabriek en bij behoorlijke winst niet zulk een goedkoop materiaal kunnen zijn.

Dat is hier te lande evenmin mogelijk als in Duitschland, waar blijkens het rapport zelfs fabrieken, die hooge prijzen kunnen maken, niet meer rendabel zijn. Maar men moet bij de vergelijking der productiekosten van kalkzandsteen en baksteen niet de eerste de beste kalkzandsteenfabriek kiezen.

Mag men goede boter vergelijken met margarine van slechte kwaliteit?

Er moet een einde komen aan de leuze van „Vrijheid blijheid" met betrekking tot onze kalkzandsteenindustrie.

Het zou niet moeilijk zijn om vele gevallen te verzamelen, waarin het gebruik van kalkzandsteen tot minder aangename verrassingen leidde. Langs 's heeren wegen verrijzen verschillende voorbeelden die aantoonen, dat de kalkzandsteen in gevallen waarin ze volgens de theorie van het laboratorium ook bruikbaar zou zijn, in de praktijk bleek niet te voldoen. Verschillende architekten zijn reeds uit den droom opgeschrikt. Maar wij wenschen ons daarin thans niet te verdiepen en niet te treden in detailopmerkingen. *Wij plaatsen ons op een breed standpunt. Het is het goed recht der Nederlandsche steenbakkers om er tegen op te komen als hun fabrikaat onder den invloed eener verregaand gedurfde reklame, wordt achteruitgesteld bij inferieure produkten.* Wij wenschen slechts eene rechtvaardige beoordeeling, die rekening houdt met pro en contra.

Men heeft de neiging alle kalkzandsteen over één kam te scheren en stelt zoodoende veelal, o. a. bij vergelijking der prijzen een slechte kalkzandsteen tegenover een goede baksteen. Wij zullen aantoonen hoe voorzichtig men daarentegen dient te zijn.

Wij wenschen niet de konkurrentie van de kalkzandsteen uit te sluiten, maar wat wij wel wenschen, en zulks in de eerste plaats ook in het welbegrepen eigenbelang der verbruikers, dat is, om bij ons te lande, bijv. van overheidswege, *vaste vormen voor de kalkzandsteen* te doen opstellen. Daar kan niemand bezwaar tegen hebben, want het kan slechts in aller belang zijn. De fabrieken zullen weten waaraan zich te houden en het gevaar vermindert dat, als thans, beslist minderwaardige steen wordt op de markt gebracht. Thans bestaat voor het laatste bijna geen waarborg en de goede kalkzandsteenfabrieken worden gedrukt door de mededinging der slechte en *er wordt bij ons te lande slechte, zéér slechte kalkzandsteen op de markt gebracht.*

zulke normen zijn ook daarom wenschelijk, omdat *de kalkzandsteen een gevaarlijk materiaal is* Duidelijk zetten zoowel Prof. van der Kloes als de heer Weissman in het rapport uiteen, welke en hoevele subtiele voorzorgsmaatregelen bij de kalkzandsteenfabrikatie moeten worden in acht genomen; aan welke velerlei en voor geregelde kontrole moeilijk vatbare eischen de samenstellende materialen hebben te voldoen; hoe het resultaat der fabrikatie gebonden is aan eene samenwerking van meerdere faktoren, die vooral de gelijkmatigheid van het produkt onzeker doet zijn. De kalkzandsteen-vervaardiging is een subtiel chemisch procédé, welks welslagen volkomen afhankelijk is van tal van omstandigheden. Het mechanische procédé der baksteenindustrie, minder nauwluisterend, minder fijngevoelig en bovendien veel gemakkelijker te controleeren in zijne uitwerking, biedt veel grooter kans voor welslagen, veel grooter mogelijkheid van een gelijkvormig, homogeen produkt. Men mag, dit in aanmerking nemende, den fabrikant niet eens zeer hard vallen wanneer de door hem geleverde kalkzandsteen niet geregeld aan den eisch voldoet.

Maar het funeste is, dat de minste fout of vergissing of zorgeloosheid, die, bewust of onwillekeurig bij de gecompliceerde fabrikage begaan wordt, zich op zeer gevoelige wijze zal wreken en dat wel zonder dat de verbruiker het tijdens de verwerking behoeft te merken.

Kalkzandsteen eischt dan ook in het gebruik eene geregelde kontrole. Baksteen ook, zal men wellicht zeggen. Goed, maar die baksteen-kontrole is gemakkelijk. En de kalkzandsteen-kontrole is het tegendeel van gemakkelijk, bij het ontbreken van duidelijk sprekende uitwendige herkenningsteekens die het vlot keuren van baksteenen zoo vergemakkelijken.

Maar wie kan, als met één oogopslag, een tas kalkzandsteen keuren en de minderwaardige steenen — de kwaliteit „bleek-rood" in een partij die den dienst van „boerengrauw" zal moeten verrichten — er stuk voor stuk uit aanwijzen? *Hoe gering zijn dus de waarborgen, die de afnemer van kalkzandsteen heeft in tegenstelling tot die welke het gebruik van baksteen biedt.*

Zonder geregelde, wetenschappelijke controle kan eene partij kalkzandsteen bestaan uit de meest heterogene elementen en zal men dit eerst bespeuren wanneer het te laat is.

In de eerste plaats zou in die door ons verlangde normen moeten geeischt worden een minimum drukvastheid. De Vereeniging van Duitsche Kalkzandsteenfabrikanten heeft als norm aangenomen een drukvastheid van 140 K.G. per cM^2., als 2 halve steenen met P. C. specie (1 : 1) op elkander zijn gemetseld. De bouwpolitie te Berlijn eischt 150 K.G. En hoe moeilijk het blijkbaar reeds is het laagste cijfer te halen, bewijst het rapport van den heer Weissman: „*Bij een onderzoek van* 34 *duitsche kalkzandsteensoorten bleven* 13 *beneden dit cijfer, zelfs bezweken er reeds bij* 73 *en* 89 *K.G.*" En nu lazen wij onlangs een staaltje van verregaande brutale reklame der Eerste Gooische kalkzandsteenfabriek. „De kwaliteit van het Hollandsche fabrikaat kan zeker met de Duitsche konkurreeren, daar door de Duitsche kalkzandsteenfabrieken als norm is aangenomen een drukvastheid van 140 K.G. per cM^2. en de Hollandsche kalkzandsteen gemiddeld 200 K.G. druk per cM^2. kan weerstaan."

Wij noemden dit zooeven *verregaande brutale reklame*, immers het onderzoek dat onzentwege door Prof. Van der Kloes werd ingesteld, volgde een gemiddelde weerstand per c.M.^{2} van $\frac{123{,}7 + 142{,}6 + 163{,}1 + 65{,}2}{4}$ K.G. = 123,9 K.G. per c.M.^{2} d. i. dus een weerstand als van gebakken „rood". *Deze vier proeven werden op de algemeene gebruikelijke wijze genomen met steenen die op bouwwerken waren aangevoerd.* Wat leeren zij? Drie van de vier steenmonsters zouden te Berlijn afgekeurd zijn, twee van de vier blijven beneden den zeker niet overdreven norm, die de duitsche kalkzandsteen-fabrikanten zelf stelden, een der N.B. op een werk getrokken monsters vertoonde eene drukvastheid van 65,2 K.G., d. w. z. de helft van gebakken „rood". Het gemiddelde cijfer is aanmerkelijk beneden dienzelfden norm van 140 K.G. *Inderdaad een fraai resultaat, waarop de Nederlandsche kalkzandsteen-industrie prat kan gaan!* En dan te durven verklaren dat haar product gemiddeld 200 K.G. per c.M.^{2} kan weerstaan! Men moest den schrijver dier fanfanoraden eens aan zijn woord houden; zijne fabriek zou den strijd wel niet lang volhouden! Wij teekenen hierbij aan, dat de weerstand tegen druk bij de kalkzandsteenen voor een groot deel het gevolg is van den stoomdruk, waaronder zij bij de fabricage verharden. Door de steenen na vervaardiging opnieuw onder stoomdruk te brengen, kan de drukvastheid hooger worden opgevoerd.

Maar zulke na-verharde steenen zijn véél te duur voor handelswaar, zij vormen geen normaal materiaal Waar het lang onderhouden van hoogen stoomdruk mede het kostbaarste deel der fabricage is, zal veeleer een streven bestaan die periode te bekorten.

Eene zelfde opmerking zou te maken zijn ten aanzien van het bakken der steenen. Maar hierbij is vergissing en misverstand uitgesloten : men ziet het den steen, die weinig vuur had, onmiddellijk aan.

Wij mogen echter van het vermelden van den eisch eener zekere drukvastheid niet afstappen, zonder de beteekenis ervan nog even te hebben toegelicht.

De beteekenis van de drukvastheid is relatief. *Het cijfer der drukvastheid levert geen absolute maatstaf voor de deugdelijkheid in de practijk. Een steen met groote drukvastheid is op dien grond nog niet bruikbaar te achten voor alle doeleinden.*

Hij kan in vele gevallen achterstaan bij een steen van geringe drukvastheid en b.v. veel minder weerbestendig zijn. De drukvastheid is slechts een maatstaf tot onderlinge vergelijking van steenen, die op dezelfde wijze en onder gelijke omstandigheden vervaardigd zijn. Het cijfer der drukvastheid is volstrekt geen basis van vergelijking voor steenen van verschillende geaardheid. Een enkel voorbeeld mag dit aantoonen. Terwijl een *handvorm* waalboerengrauw een drukvastheid heeft van 150 K.G., is een *nageperste* steen van gelijke drukvastheid in zijn soort van slechts bleekroode kwaliteit. Wil een nageperste steen de eigenschappen van boerengrauw bezitten, dan behoort daarbij eene drukvastheid van ± 250 K.G.

Ging men dus alleen af op de drukvastheid, dan zou bij levering van nageperste steen met 150 K.G. drukvastheid, de afnemer eene inferieure kwaliteit ontvangen, die niet tegen klimaat en temperatuur bestand was. Hetzelfde zal bij kalkzandsteen geschieden ; door persing bij het vormen kan o. a. drukvastheid rijzen, zonder dat dit de deugdelijkheid van het materiaal doet toenemen.

Hieruit volgt, dat ter vergelijking van kalkzandsteen met baksteen de weerstand tegen druk niet de alleen beslissende factor is. Men pleegt dat te denken. *Velen laten zich overbluffen door lijstjes met vastheidproeven. Maar die zeggen niet alles. Eene kalkzandsteen van eenzelfde weerstand tegen druk als een baksteen, is daarom met deze als metselsteen in het werk nog niet gelijkwaardig.* Uit die weerstand kan in zekeren zin afgeleid worden, of de steen de belastingen kan dragen, maar er blijkt niet uit hoe die steen zich op den duur zal houden. Bij gebakken steen beschikt men dienaangaande over groote ondervinding. Uit de ervaring van eeuwen is bekend, welke hoedanigheden met een bepaalde drukvastheid bij baksteen samengaan. Bij kalkzandsteen kan men daarentegen die ervaring nog niet hebben. Al kent men dus de drukvastheid eener kalkzandsteen en als is men dienaangaande bevredigd, dan nog tast men ten aanzien van verschillende andere eigenschappen, die in de practijk de gebruikswaarde eener steensoort bepalen, volkomen in het duister.

Men weet dan nog niet hoe die kalkzandsteen — al is hare drukvastheid eens voldoende — zich op den duur in het werk zal houden; hoe in de practijk het kunstmatig, chemisch ontstane product zal voldoen.

Eene ervaring van eeuwen staat den baksteenverbruiker ten dienste. Hij weet welke eischen aan elke kwaliteit van baksteen zijn te stellen, waartoe de eene bruikbaar is en waarvoor de andere geschikt. En wat meer zegt, hij weet die kwaliteiten op den eersten oogopslag te onderscheiden. Men kan hem niet de eene voor de andere leveren.

En vatten wij nu alles samen 't geen hier, zoowel als in het rapport, zijne bijlagen en onze kantteekeningen wordt opgemerkt, dan mag wel deze practische slotsom getrokken worden : *Weest uiterst voorzichtig met de kalkzandsteen*, want, hare materiaaleigenschappen als zoodanig nog eens buiten beschouwing latende, er wordt bij ons te lande kalkzandsteen geleverd van ontegenzeggelijk zéér slechte hoedanigheid.

Verlangt dus allereerst waarborgen, die u niet gegeven worden en steunt onzen drang en eischt althans de invoering van normen, u zelf ter geruststelling. Spiegelt u aan het te Berlijn gegeven voorbeeld!

Het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteen Fabrikanten.

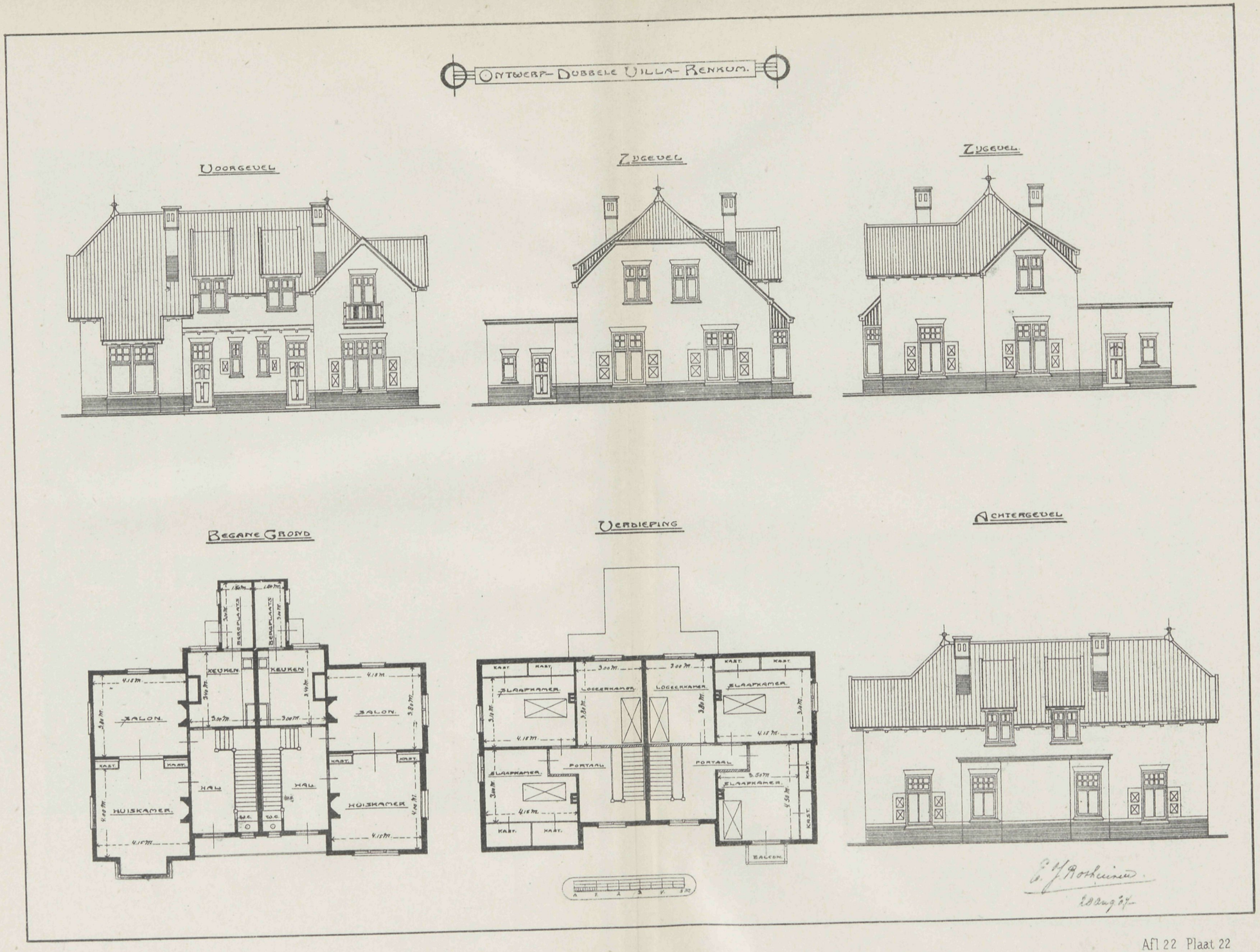
ONTWERP- DUBBELE VILLA- RENKUM.
VOORGEVEL
ZIJGEVEL
ZIJGEVEL.
BEGANE GROND
VERDIEPING
ACHTERGEVEL
KEUKEN
SALON
HUISKAMER
HAL
KAST
SLAAPKAMER
LOGEERKAMER
PORTAAL
BALCON
E. J. Rothuizen
28 Aug 07

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

14 November 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 23.

Bij de Platen.

Ontwerp van een buitenwoning

DOOR

H. J. KRANENBORG.

Het plan bevat 2 kamers en suite, woonkamer en keuken, daarboven 3 slaapkamers. Voor- en zijgevel geven een afwisselend geheel te zien, waarbij de verschillende vertrekken en de traphal zich zeer eigenaardig afteekenen.

Bij de tekstfiguren.

De beide tekstfiguren zijn schetsen voor den gevel van een winkelgebouw te Apeldoorn ontworpen door den architect J. A. Heuvelink. De breedte van den gevel is voor ieder 9 Meter.

De Kalkzandsteen.

(Vervolg van pag. 176).

Moeielijk gaat het wegens de uitgebreidheid van het rapport, alles over te nemen wat daarin voorkomt. De heeren A. W. Weissman architect en Prof. I. A. van der Kloes, daartoe uitgenoodigd door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, geven daarvan zeer veel wetenswaardigs te lezen, waarbij hunne inzichten niet altijd overeenstemmen. Daar vooral de Kalkzandsteen-industrie op Duitschland verwijst, bepaalde de eerste zich tot een bezoek naar Berlijn tot het verkrijgen van inlichtingen, de ander tot een onderzoek hier te lande.

Op het oogenblik zijn in Duitschland 200 fabrieken die per jaar 800 millioen steenen maken. Het getal der gewone steenbakkerijen aldaar is 11000 die 35 milliard steenen leveren. De verhouding tot de baksteen-industrie is dus nog niet belangrijk. Berlijn

verbruikt daarvan nagenoeg de helft en berust de bouw daar niet altijd in de meest bevoegde handen. Die verhouding doet zien dat in Duitschland, wat als een eldorado voor de Kalkzandsteenfabrikanten wordt voorgesteld, de terughoudendheid voor het gebruik nog zeer groot is, terwijl de autoriteiten slechts voor bepaalde doeleinden en onder scherpe controle het gebruik toelaten. In het jaar 1880 heeft Dr. Michaelis te Berlijn de eerste Kalkzandsteenen doen vervaardigen, uit eene vermenging van kalk en zand, dat aan stoomdruk werd blootgesteld. Latere onderzoekingen van Dr. R. Seldis te Berlijn deed deze vaststellen, dat slechts zeer vette kalk die 90 % calcium oxyde bevat, aan alle eischen voldoet, voor goede kalkzandsteenen. Ook heeft hij daarbij gevonden, dat in éénzelfde soort van kalk, de daarin aanwezige calcium oxyde van 90 tot 65 % kan afwisselen. Daarom is het noodig, dat de fabrikanten zich steeds vergewissen of het vereischte gehalte aanwezig is. Het zand mag dan vrij zijn van alle bijmengselen en mogen de korrels niet grooter zijn dan 2 m. m. Het zand moet minstens 5 % oplosbaar kiezelzuur bevatten en bij de vervaardiging slechts zacht water worden gebruikt. De kalk moet zoo volkomen mogelijk gebluscht en kalk en zand gelijkmatig gemengd worden. Een goede pers is noodzakelijk. Bij onvolkomen blussching, vindt na blussching plaats, wat zeer slecht op de steenen inwerkt. In Duitschland wordt de kalk in gesloten trommels, onder voortdurend omroeren, onder stoomdruk gebluscht. Na met kalk en water te zijn gevuld worden de trommels gesloten en onder toelating van stoom rondgedraaid. Dit machinale draaien bewerkt een voortdurend omroeren van de massa. Uit dit alles blijkt dat de deugd van kalkzandsteen geheel afhangt van de meerdere of mindere zorg aan de vervaardiging besteed. Die onzekerheid was in Duitschland het grootste beletsel voor de toepassing. De eischen aan de steenen gesteld zijn, dat zij volkomen rechthoekig en kantig moeten zijn, de maat moet zijn 0.25×0.12×0.065 cM. Zij moeten gemakkelijk behakt kunnen worden en mogen bij de bewerking met sabel en hamer niet stukspringen. De steenen tegen elkander geslagen moeten een zuiveren helderen klank hebben en elke op het werk aangevoerde partij mag niet meer dan 5 % beschadiging aanwijzen. Is de steen gebroken, dan moet de breuk een volkomen gelijkmatige zamenstelling aangeven. De steenen moeten minstens 10 tot hoogstens 14 % gewicht aan water kunnen opnemen. Elke steen mag niet meer wegen dan 3.50 K.G. Twee op elkander gemetselde halve steenen moeten een druk van 150 K.G. kunnen doorstaan. Deze eisch door de bouwpolitie vastgesteld wordt door de Vereeniging van Duitsche Kalksteenfabrikanten als voldoende op 140 K.G. gebracht. Bij een onderzoek van 34 steensoorten bleven 13 beneden dit cijfer zelfs bezweken er reeds bij 73 en 89 K.G. terwijl 5 het brachten tot 200 zelfs 300 K.G. Dit is bij droogen toestand bij natte is de weerstand geringer.

Het medegedeelde oordeel van deskundigen is als volgt:

Baurat Grussman gaf als zijne persoonlijke meening te kennen, dat op grond dezer uitkomsten het gebruiken van kalkzandsteenen, mits aan zekere eischen voldaan werd, daar het »Polizei-Praesidium« voor bepaalde doeleinden zou worden toegestaan.

Baurat Boehm directeur Openbare Werken te Berlijn verklaart dat slechts eens toen de gebakken steenen door bizondere omstandigheden schaarsch waren, zijn tak van dienst kalkzandsteen heeft gebruikt. Men heeft de proef echter niet voortgezet,

omdat de prijzen van gebakken steenen en goede kalkzandsteenen te Berlijn weinig verschillen. Voor gevelsteen achtte hij het materiaal niet geschikt, daar de steenen onoogelijk worden als zij aan regen zijn blootgesteld en de te Berlijn gebruikelijke pleisterspecie er niet altijd goed op houdt. Daarbij achtte hij het een goed verschijnsel dat de bij de Verein aangesloten fabrikanten bepaalde Normen hebben aangenomen, want het zijn de goedkoope en minder goede fabrikanten geweest, die het wantrouwen tegen het nieuwe product hebben veroorzaakt. Kalkzandsteenen hebben in zooverre slechts een toekomst, als zij dienen kunnen om een mogelijk tekort van gebakken steen aan te vullen.

Dr. Max Fiebelkorn, secretaris der Vereeniging van steenfabrikanten wees er op, dat goede kalkzandsteen onmogelijk tot lage prijzen geleverd kunnen worden, daar duizend steenen van Duitsch formaat den fabrikant minstens 18 Mark kosten. Steenen beneden dien prijs aan de markt komend zijn dus niet goed. Hij betoogt, dat de reclame welke tegenwoordig en niet altijd door de beste fabrieken voor de kalkzandsteen wordt gemaakt, schadelijk werkt. Immers de kalkzandsteen hebben als alle materialen hunne voor- en nadeelen. Door die nadeelen te verzwijgen, wekt men bij de toekomstige gebruikers verwachtingen; die, als zij niet of slechts ten deele verwezenlijkt worden het fabrikaat in een ongunstig licht plaatsen.

De Heer Weissman voegt hieraan de volgende beschouwingen toe, bij het beoordeelen van de Duitsche kalkzandsteenen en de bij hun gebruik opgedane ervaringen dient men in het oog te houden, dat in Duitschland anders gebouwd wordt dan bij ons. De muren worden veel zwaarder gemaakt, de gevels met verblend of groefsteen bekleed of door pleisterwerk aan het oog onttrokken. Het bezoek in Berlijn doet besluiten, dat men daar bij gebrek aan goede en goedkoope steenen, ook kalkzandsteenen, mits zij van uitstekende hoedanigheid zijn, voor bepaalde doeleinden gebruikt. Daar echter die hoedanigheid niet slechts afhangt van den aard der gebezigde grondstoffen, maar vooral van de zorg aan de vervaardiging besteed, is voortdurend toezicht op het aangevoerde materiaal noodig, hetwelk dan ook door de bouwpolitie wordt uitgeoefend. Daar die bouwpolitie het recht heeft de algeheele staking van een werk te gelasten, zoodra daarbij bouwstoffen worden gebruikt, die zij van onvoldoende hoedanigheid oordeelt, waagt men zich niet aan het aanvoeren der zeer goedkoope soorten van kalkzandsteen, doch gebruikt liever de gebakken steenen die daarmede in prijs overeenkomen. De vrees voor concurrentie is in Duitschland niet zoo groot, daar de prijs en toezicht hierop van invloed zijn. Een onderzoek hier te lande gaf het volgende: Fabrieken worden daar opgericht waar zand aanwezig is. Slechts een der bezichtigde fabrieken liet het soms van elders aanvoeren. Een fabriek aan een rivier gelegen baggerde met eigen zandzuiger het benoodigde zand, een ander bezigde afwisselend rivier- en heidezand, vier anderen werkten met duin, drie met heidezand. Het beste zand is dat wat grove en fijne korrels door elkaar bezit, dan zijn de tusschenruimten minder groot, waardoor het bindmiddel der kalk tot een minimum kan gebracht worden.

De soort en behandeling der kalk verschilt. Een fabriek verwerkte hydraulische kalk uit Westfalen, twee Duitsche vette kalk, terwijl de overigen Duitsche kalk bezigden.

Twee daarvan laten de kalk gebluscht komen, terwijl er een fabriek is die met goed gevolg schelpkalk verwerkt. Het blusschen der kalk geschiedt door aanvoer in gebluschten toestand, of door ongebluscht malen, wanneer het poeder met vochtig zand gemengd wordt en het mengsel in silos wordt gebracht, waarin het twee of drie dagen blijft. Ook met bluschtrommels wordt door enkelen gewerkt.

De verhouding van kalk en zand wisselt tusschen 1 : 3 en 1 : 5 maatdeelen, dus

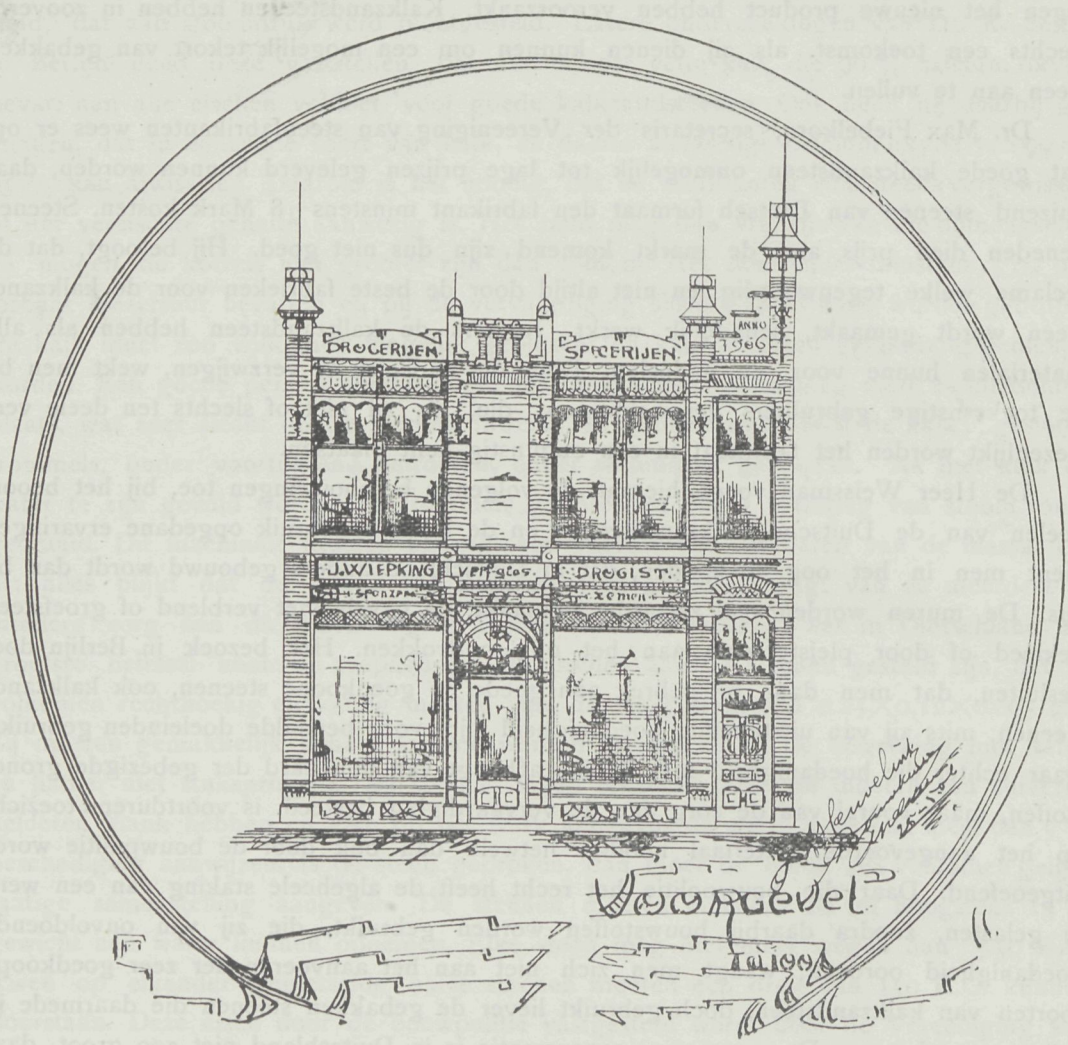

wanneer men het gewicht van een K.G. kalk en van een K.G. droog zand in aanmerking neemt tusschen 1 : 9 en 1 : 15 gewichtsdeelen.

(Wordt vervolgd).

Kalkzandsteen.

Het onderstaande ontvingen wij van een onzer abonné's met verzoek tot opname in verband met hetgeen over de kalkzandsteen wordt medegedeeld.

Naar aanleiding der verslagen en berichten over een brochure, getiteld: „De waarde van kalkzandsteen als bouwmateriaal in vergelijking met gebakken steen", uitgegeven door de Vereeniging van Nederlandsche *Baksteen*fabrikanten, gekoppeld met een bericht over of een

verslag van de op 18 October l.l. te Amsterdam gehouden vergadering der afdeeling Amsterdam van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", op welke vergadering een rapport der heeren Bienfait en Heijn werd behandeld, naar aanleiding van een vraag van het hoofdbestuur aan de afdeelingen om bevindingen mede te deelen betreffende kalkzandsteen.

Beide zaken — de brochure en deze vergadering — houden *geen* verband, de koppeling dezer beide zaken, waaraan de dagbladen natuurlijk zelve onschuldig zijn, vindt aldus zijn oorzaak in de verschaffing der berichten, te gelijk en in verband, door derden.

De bedoeling van deze manoeuvre is duidelijk een verscherpte aanval op ons fabrikaat, de

brochure was niet sterk, „Bouwkunst" moest als vlag dienen om de lading te dekken en „Bouwkunst" zelve is aan dit alles evenzeer onschuldig.

Omdat wij hebben ondervonden dat zooveel onwaarheid omtrent ons fabrikaat wordt verspreid en wij waardeerden het licht dat „Bouwkunst" heeft getracht te ontsteken, hebben wij vroeger (November 1906) aan alle afdeelingen door tusschenkomst van het hoofdbestuur dezer Maatschappij aangeboden inlichtingen, bezichtiging van fabrieken, aanwezigheid op vergaderingen waar het onderwerp behandeld zou worden enz.

Zulks ook — en dit is weer afdoende op de bewuste vergadering te Amsterdam gebleken — omdat wij in de eerste plaats en in enkele belangrijke bijzonderheden, *wij alleen* in staat zijn,

in alle opzichten licht te verschaffen, zoo ook omdat wij bij ervaring te goed weten dat van concurreerende zijde wel gezorgd wordt voor duisternis.

Het bestuur der afdeeling Amsterdam van Bouwkunst meende ons met het oog op een objectieve behandeling niet te moeten toelaten tot deze vergadering. Of dit een ruime of juiste opvatting is zullen wij in het midden laten.

Hoewel wij persoonlijk geïntroduceerd waren en met het volste recht aldus ter plaatse aanwezig, dreven wij correctheid en beleefdheid tot het uiterste, door vóór de vergadering als bestuur onzer vereeniging nog toegang te verzoeken.

Wij wenschten als personen niet ter vergadering te blijven, waar dat bestuur zich op zoodanig standpunt stelde tegenover ons als bestuur onzer vereeniging en verlieten de vergadering.

Hoewel wij het bestuur dezer afdeeling, dat (het moet wel een abuis zijn geweest, evenals het niet beantwoorden van November 1906 bovenbedoeld) de pers en andere introducees toeliet in deze vergadering, welke men besloten wenschte te houden (gezegd werd: „onder ons"), direct schriftelijk satisfactie vroegen, bleef deze tot heden uit en wenschen wij in het belang onzer industrie met dit artikel niet langer te wachten, waar wij ruimschoots *tijd* en *gelegenheid* tot herstel verschaften en dit trouwens nog kan plaats hebben.

In tegenstelling hiermede handelde o. a. de afdeeling Den Haag van Bouwkunst, alwaar de voorzitter, hiermede vertolkende den algemeenen geest der aanwezigen (mogelijk van zéér enkelen niet), dien avond als een „eerste lesje" wilde beschouwd zien, opwekte tot het bezoeken van fabrieken en ruiterlijk erkende, dat men van kalkzandsteen in bouwkundige kringen nog te weinig op de hoogte was.

Op de vergadering te Amsterdam waar wij geweerd werden, is door den architect A. W. Weissman (zéér bekend door zijn voordrachten en geschriften over de kunst in bouwwerken van alle tijden, waarvan hij een uitnemend kenner is, over gebakken steen en in het bijzonder over de steenen en het nieuwe zeer mooie product „Bricorna" der firma Van de Loo te Dieren) herhaaldelijk het woord gevoerd.

De architect Weissman heeft de opdracht van den baksteenfabrikant Joseph van de Loo aanvaard, om een onderzoek in te stellen naar kalkzandsteen en heeft zich o. a. daarvoor begeven naar Berlijn, de bakermat dezer industrie.

Op de vergadering werd door architect Weissman den indruk gewekt, dat monsters steenen, in de Nederlandsche fabrieken gemerkt door den hoogleeraar J. A. van der Kloes, *daarna* door de fabrikanten met bijzondere middelen waren nagehard om de kwaliteit te verhoogen.

Daar architect Weissman thans, zooals uit onderstaande verklaring blijkt, dit rectificeert, zullen wij het feit verder laten rusten. *)

Waarom werd dit lid van Bouwkunst echter niet tot de orde geroepen door den voorzitter bij zulke beweringen?

Was dit een objectieve behandeling?

Wat architect Weissman omtrent het gebruik en de toepassing van kalkzandsteen te Berlijn ter vergadering mededeelde en neerschreef in genoemde brochure, geeft *niet* weer „een juist beeld van de werkelijkheid" en zal de waarheid ten deze, gebaseerd op afdoende gegevens, nader worden gepubliceerd in vakbladen, waartoe architect Weissman zeer zeker zelf zal medewerken.

Joseph van de Loo, welke zich in een vergadering van baksteenfabrikanten (er zijn gelukkig vele baksteenfabrikanten, die zich met zijn optreden niet kunnen vereenigen) opwierp als bestrijder van den kalkzandsteen, tegen aanvallen onzerzijds die *niet* hadden plaats gehad, daar het lieve leven begon in het vakblad van den baksteen met beschuldigingen en verdachtmakingen aan ons adres, benevens de 80 bladzijden beslaande brochure bovenbedoeld, zullen we verder laten rusten.

---

*) De ondergeteekende, A. W. Weissman, architect, wonende te Haarlem, verklaart door deze dat, hetgeen door hem gezegd is op de vergadering der afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, gehouden op 18 October te Amsterdam, aangaande naverharding der monsters kalkzandsteen, welke door professor J. A. van der Kloes zijn getrokken en gemerkt op de verschillende fabrieken, geen insinuatie aan het adres der kalkzandsteenfabrikanten is bedoeld, daar factoren van verschillenden aard op de beproevingen van invloed kunnen zijn geweest en hier van kwade trouw van de zijde der kalkzandsteenfabrikanten niet mag worden gedacht.

Haarlem, 1 November 1907. (*w. g.*) A. W. Weissman.

De brochure *is* gevallen door het bovenstaande en hetgeen verder in vakbladen zal volgen zal den waren toestand te Berlijn en elders weergeven.

Het artikel van Joseph van de Loo in het Alg. Ned. Adv. Blad van 12 Mei 1906, waarin zinnen worden verminkt en gedeelten van zinnen zelfs worden aaneengelijmd uit begin, einde en midden van een verslag (zie Ton-Industrie-Zeitung van 3 Mei 1906) en waardoor het omgekeerde te lezen wordt aangeboden dan werkelijk de bedoeling van het gesprokene was, is een methode van betoog die den volger daarvan voorgoed van de baan schuift.

Hiermede wordt vanzelf moordende critiek uitgeoefend op bovenbedoelde brochure, waarin zulk een treurige poging wordt gedaan om een geheele groep Nederlandsche fabrikanten en anderen door den modder te halen.

Men zou glimlachen om een paardenkoopman, die waarschuwen zou voor het gebruik van fietsen en auto's, volgens zijn zeggen met onpartijdige bedoelingen, uit liefderijke zorg voor het menschdom en niet van wege de concurrentie in zijn zaken; evenzeer kan men gerust glimlachen over de brochure door den baksteen geschreven, met het doel het publiek toch vooral te waarschuwen voor die nieuwe concurrenten.

Dit schijnt ons voor de niet-vakbladen voldoende (techniek behoort in de vakbladen thuis en zal daar behandeld worden) en overigens kunnen Joseph van de Loo en wie met hem wenschen mede te doen, schrijven wat zij willen, van ons zullen zij geen antwoord bekomen.

Wij hebben nog vertrouwen in gezond oordeel van Nederlanders en in eindelijke belangstelling in Nederland voor een reeds sinds bijna tien jaren hier te lande bestaande en belangrijke industrie, welke *zelve* om officieel onderzoek van Staatswege vroeg en daarvoor een gereed oor vond bij den betrokken Minister.

Deze industrie heeft in ons land slechts noodig gelegenheid tot Staatsonderzoek, om hier te slagen, evenals in elk anker land reeds het geval *is*.

Het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten.

Hillegom, 3 November 1907.

Andere bladen, ook vakbladen, welke schreven over de brochure en de vergadering Bouwkunst bovengenoemd, worden verzocht dit artikel over te willen nemen.

Het Bestuur voornoemd.

Vierde Gevelwedstrijd te Haarlem.

Rapport van de Jury.

De ondergeteekenden, daartoe benoemd door den heer jhr. mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden, burgemeester van Haarlem, door het hoofdbestuur der Mij. tot Bev. der Bouwkunst en door het bestuur der afd. Haarlem en Omstreken van bovengenoemde Mij., welke benoeming zij zich met genoegen hebben laten welgevallen, begaven zich op Dinsdag 29 Oct. l.l. naar Haarlem waar zij door de Regelingscommissie voor den wedstrijd aan het station werden verwelkomd.

Na ten stadhuize aan den burgemeester te zijn voorgesteld en door dezen met een toepasselijk woord te zijn begroet, begon direct, onder de uitstekende leiding van den heer J. G. Michielse, de rondrit door de stad om de ± 350 gevels, gebouwd in de laatste 2 jaren (van Mei 1905—Mei 1907) te beoordeelen.

Direct na de bepaling van de bouwkunstige waarde van een gevel of gevelcomplex door elk der Juryleden afzonderlijk, werd het definitieve cijfer (1—5) vastgesteld, met tusschencijfers van 1+, 2—, 2+, 3— enz.

Opmerkelijk was 't, dat de cijfers van de 3 Jury-leden meestal met elkaar overeenstemden, althans zeer weinig verschilden.

Na afloop van de bezichtiging werd overgegaan tot eene schifting, welke 't resultaat

had, dat de volgende gevels of gevelcomplexen tot eene nadere keuze in aanmerking, kwamen t. w.: (in de volgorde van het bezoek)

1e. Een blok woningen, Westergr. 13—25.
2e. Drie villa's »en bloc«, v. Eedenstr. 1, 3 en 5.
3e. Twee huizen »en bloc«, Raamsgl. 8 en 10.
4e. Het gebouw v/d Hoogere Burgerschool met 5 jarige cursus.
5e. Het gebouw v/d Chr. Jongelings-vereen. in de Lange Margarethastraat.
6e. Drie huizen »en bloc«, Schotersgl. 67 enz.
7e. Lagere School, Santpoorterstraat.
8e. Een blok woningen, 2e Zuidpolderstr.
9e. Lakstokerij m. woonh., Schalkwijkerweg.
10e. Een blokhuizen, de Keystraat 2—8a.
11e. Gasthuis, Groot Heiligland.
12e. Lagere School, Spaarnwouderstraat.
13e. Woonhuis, Warmoesstraat 18.
14e. Winkelhuis, Kleine Houtstraat 2a.
15e. Winkelhuis, Riviervischmarkt, van der Laan.

Bij tweede schifting werden de navolgende bekroningen toegekend:

1e Prijs: het gebouw van de Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus;
2e Prijs: het gebouw van de Chr. Jongelingsvereeniging in de Lange Margarethastraat;
3e Prijs: het St. Elizabeth's of Groote Gasthuis aan het Groot Heiligland;

terwijl de Jury van haar recht gebruik maakte om de navolgende eervolle vermeldingen oe te kennen:

1e. gevel aan de Warmoesstraat No. 18;
2e. drie villa's »en bloc«, Van Eedenstraat 1, 3 en 5;
3e. winkelhuis, Kleine Houtstraat 2a;
4e. een blok woningen, Westergr. 13—25 en
5e. een blok woningen, De Keystraat 2—8a.

De Jury heeft gemeend goed te doen vele eervolle vermeldingen toe te kennen, om daardoor ook bouwers van zeer eenvoudige, goedkoope woningen enz. aan te sporen te trachten bij lage bouwsommen iets goeds te leveren en af te wijken van 't slechte type dat zij helaas op haar rondrit nog maar al te vaak moest zien.

De Jury spreekt verder den wensch uit, dat de toekomstige gevelwedstrijden nog veel meer dan tot nu toe mogen bijdragen om het schilderachtig aspect van de schoone Spaarnestad zooveel mogelijk te behouden.

Het is te hopen, dat bij de volgende gelegenheid de Raad van de Gemeente Haarlem terug moge komen op haar besluit, om geen subsidie meer aan de Afdeeling Haarlem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst toe te kennen, voor het schoone doel, dat met de wedstrijden beoogd wordt en dat de Gemeente, evenals vroeger geschiedde, weder medailles ter beschikking van de Afdeeling zal stellen.

De Jury:

w.g. J. W. HANRATH. A. SALM G.BZN. J. VERHEUL DZN.

De Afdeeling Haarlem stelt ons in kennis, dat haar Voorzitter, de heer L. C. Dumont, Directeur der Openbare Werken, ontwerper van de Hoogere Burgerschool en de Gemeente Haarlem eigenaresse daarvan is.

Beiden ontvangen dus ieder een verguld zilveren medaille.

De heer J. London, architect te Haarlem, is ontwerper van het huis van de Chr. Jongelingsvereeniging, en ontvangen ontwerper en de Vereeniging elk een zilveren medaille, terwijl de bronzen medailles aangeboden zullen worden aan den ontwerper van het St. Elisabeth of Groote Gasthuis, den heer J. Drost te Haarlem en aan H.H.

ONTWERP v/e. BUITENWONING.

VOORGEVEL. ZIJGEVEL.

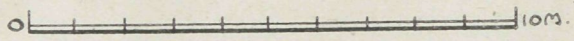

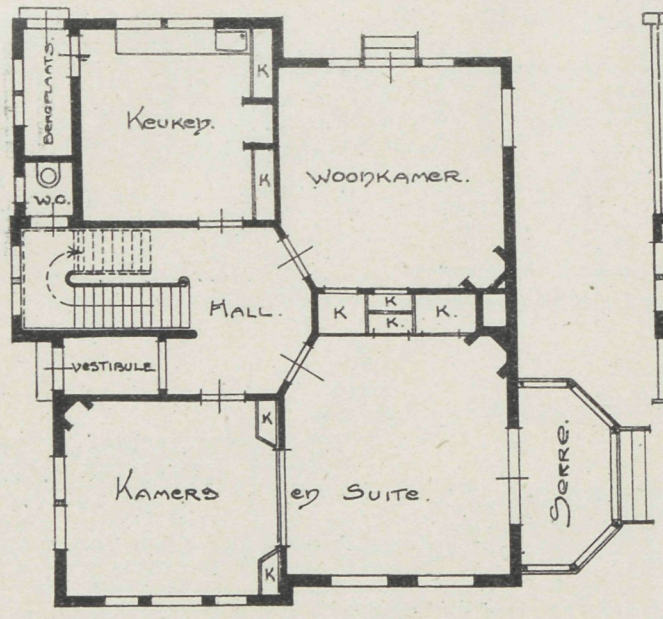

PLAN-BEGANE GROND.

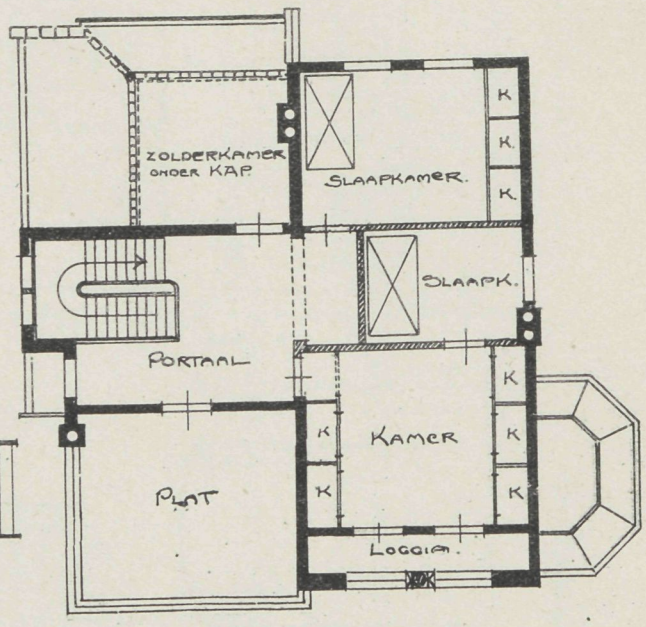

PLAN-VERDIEPING.

H.J. Kranenborg Bouwk. Haarlem.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

28 November 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 24.

Bij de Platen.

Ontwerp eener heerenbehuizing te Westernieland,

DOOR

S. HARKEMA Tz., Architect.

Het gebouw is opgetrokken van Groninger baksteen, 1ste soort gevelrood, op een plint van blauwe klinkers, afgedekt door verglaasde profielsteen en tegen de onderregels der bovenramen eene rondgaande band van wit verglaasden steen. Boven de ramen hardsteenen lateistukken en hierover bogen van verglaasden steen, waartusschen tympans van kunstgraniet. De lijst is van hout met consoles van portlandcement, het dak is van cement-mastiek, terwijl de schilden met lei zijn gedekt. Het gebouw is aangenomen voor f 9847 door den aannemer J. Tammens te Leens.

De Kalkzandsteen.

(Vervolg van pag. 180).

Het rapport der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten bespreekt verder de mengtoestellen, persen, druk in den ketel, vervaardiging van proefstukken en de naharding. Dit laatste heeft vooral in de kwestie een overwegenden invloed. Men kan de hardheid der kalkzandsteenen grooter maken door deze als zij uit den ketel zijn gehaald met water te verzadigen en dan weder aan den druk bloot te stellen. Dat blijkt uit hetgeen het onderzoek van Prof. van der Kloes aanwijst, waarbij de verharding drie maal achtereen gedaan, de drukvastheid deed toenemen, terwijl bij voortzetting daarvan het gehalte weder terugging. Terecht zegt het verslag in de aanteekeningen: »Deze mogelijkheid van naharding bekend zijnde, had het dan geene aanbeveling verdiend meer zorg te besteden aan de proefsteenen«? Had dan de

rapporteur niet van de proeven, door hem met de uitgekozen steenen verricht, naar waarheid behooren te getuigen dat zij van twijfelachtige waarde zijn, en toch dienden die proeven als maatstaf voor de beoordeeling. Het blijkt toch uit het rapport dat met de ontvangen monsters niet de noodige zorg is besteed, waardoor de mogelijkheid tot naharding niet is uitgesloten, wat aan de waarde van het verkregen onderzoek zeer veel afdoet. Daardoor hebben feitelijk alleen die proeven waarde welke genomen werden met steenen van bouwwerken afkomstig en is het resultaat daarvan niet schitterend. Zij voeren aan dat er kalkzandsteen geleverd wordt, die inferieur is, zonder dat men dit den steen kan aanzien. Ook is het merkwaardig dat steenen van dezelfde fabriek aanmerkelijk minder van gehalte zijn, dan de twijfelachtige monsters, die op de fabriek door den heer van der Kloes waren gewaarmerkt, doch eerst later waren opgezonden.

Uit de onderzoekingen toch blijkt dat de weerstand van steenen $2^1/_2$ maand oud bedraagt 139.3 K.G. terwijl die van 9 maanden oud 284.9 K.G. is. Nu mag men beweren dat de tijd den steen beter maakt, maar zulk groot verschil per c.M². is toch moeielijk aanneembaar. De heer van der Kloes vindt dan ook zelf dit niet vertrouwbaar, waardoor men toch wel mag aannemen dat het geheele onderzoek aan dien kant geene groote waarde heeft.

Het komt ons voor dat dit onderzoek niet vrij is geweest van persoonlijke opvattingen die in dit geval den metselsteen deden achteruit zetten, op onjuiste berekeningen om daardoor den kalkzandsteen meer voordeelig te doen uitkomen. Het rapport van de Nederlandsche steenfabrikanten zegt dan ook terecht: Het zal den lezer opvallen dat hier eene klaarblijkelijke vergissing in het spel is, waar als resultaat der beproeving aan waalsteen wordt aangegeven:

KLINKERS	HARDGRAUW	BOERENGRAUW	ROOD
305.4	252.1	118.4	119 K.G. per c.M².

waarvoor het proefstation Koning en Bienfait aangeeft:

KLINKERS	HARDGRAUW	BOERENGRAUW	ROOD
300—250	250—200	200—150	120—100 K.G. per c.M².

Het boerengrauw is hier dan teruggezet van 200—150 tot 118.4 en zelfs later tot 103.9 waartegenover de kalkzandsteen met 193.9. Zulk een scheeve voorstelling dient met kracht bestreden te worden, te meer waar men met recht mag verwachten dat wanneer het onderzoek van dien kant komt het volkomen vertrouwbaar is.

De heer van der Kloes zegt dat de hoedanigheid der kalkzandsteen, die in Nederland aan de markt komen zeer verschillend is. Deze uitkomsten bevestigen wat ook reeds door de Duitsche onderzoekers werd gezegd, dat de kalkzandsteenen van verschillende fabrieken van uiteenloopende hoedanigheden zijn. Een waarschuwing dus, uitgaande van den rapporteur die schijnbaar aan de zijde der kalkzandsteen-fabrikanten staat en dus daarbij zijn in bescherming genomen materiaal zelf ten deele veroordeelt.

Ook over het bevriezen wordt het volgende gezegd. Het bevriezen en ontdooien van een steen geschiedde 20 tot 30 malen achtereen. Soms daalde de temperatuur tot ÷ 8 en ÷ 9 graden Celsius, meestal echter bleef zij hooger. Bij het bevriezen en ontdooien in de lucht bleven de steenen meestal gaaf. Onder water bevroren bezweken

zij meermalen. Een slappe boeregrauwen waalsteen werd ongeveer 180 malen bevroren en dan ontdooid, doch bleef volkomen gaaf.

Een onlangs ter beproeving ontvangen monster kalkzandsteen, bleek echter noch onder water, noch in de lucht tegen bevriezen bestand. Waar nu de heer v. d. Kloes zulke gevolgtrekkingen maakte, is het toch wel zaak, dat men bij het gebruik van kalkzandsteen zich tot groote voorzichtigheid bepaald, want waarlijk zulk een oordeel is weinig geruststellend.

Ook het uiterlijk aanzien behandelt de heer v. d. Kloes en zegt dat de vuilwitte kleur der kalkzandsteenen, die als zij nat worden in vaalgrijs overgaat, deze voor gevels minder geschikt maakt, zoodat uit een aesthetisch oogpunt de gebakken steenen boven kalkzandsteenen zijn te verkiezen. Ook de vuurproef wees het opscheuren van het materiaal aan. Aan het eind van het rapport komt de heer Weissmann tot de volgende conclusiën:

a. dat de kalkzandsteenen in ons land niet beter zijn, dan die welke te Berlijn geleverd worden;

b. dat in ons land ook zeer slechte kalkzandsteenen gemaakt en geleverd worden;

c. dat het moeielijk is zich op het oog van de hoedanigheid der kalkzandsteenen te overtuigen, zoodat het noodzakelijk is ter verkrijging van zekerheid laboratorium proeven te nemen;

d. dat kalkzandsteenen voor gevels niet geschikt zijn;

e. dat kalkzandsteenen tegen vuur en vorst minder bestand zijn dan gebakken steen.

Naar aanleiding van dit rapport is er een harde strijd ontstaan tusschen de Vereeniging van Baksteenfabrikanten en die van Zandsteenfabrikanten. Het gaat niet aan alles wat hierover gezegd wordt en in andere vakbladen voorkwam te herhalen. Ons doel is geweest alleen het rapport weer te geven en zullen wij ons hierbij bepalen (kunnen dus het pakket ons over deze kwestie toegezonden waarvoor te groote plaatsruimte noodig is niet opnemen). Voorzeker zal die strijd er toe leiden, dat de waarheid zegeviert en het baksteenmateriaal de plaats laten die haar van ouds toekomt om te zijn een volkomen betrouwbaar materiaal. Daarentegen zal die strijd aanleiding geven, dat de inferieure kalkzandsteensoorten van de markt verdwijnen, daardoor wordt de concurrentie eerlijker die nu gedreven wordt door hoog opgevijzelde, en weinig betrouwbare beoordeelingen. Het materiaal zal er door winnen en zal de tijd dan de kalkzandsteen fabrikanten niet doen verdringen maar als geschikt voor vele doeleinden de plaats aanwijzen die het materiaal toekomt.

In verband met de in onze vorige aflevering opgenomen verklaring van den heer A. W. Weissman geven wij gaarne plaats, als hierop aansluitend, aan een nadere opheldering ons toegezonden.

AAN DE REDACTIE VAN HET VADEMECUM DER BOUWVAKKEN, TE AMSTERDAM.

De ondergeteekende wenscht naar aanleiding van wat door het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten in het Algemeen Nederlandsch

Advertentieblad werd geschreven met alle kracht op te komen tegen de bewering, dat hij bereid zou zijn het door hem uitgebracht rapport in zake kalkzandsteen *aan te vullen.* Op het tot hem door genoemd Bestuur herhaaldelijk gericht verzoek, dit te doen, heeft ondergeteekende schriftelijk te kennen gegeven, dat hij op zijne verklaringen in het rapport alleen dan zal terugkomen, wanneer hem wordt aangetoond, dat hij gedwaald heeft.

Aan de onder dagteekening van 1 November ll. door ondergeteekende afgegeven verklaring mag geene andere beteekenis gehecht worden, dan deze, dat het niet in zijne bedoeling lag verder te gaan dan wat Professor Van der Kloes in bovenbedoeld rapport omtrent mogelijke naharding van door Z.H.G. onderzochte monsters kalkzandsteen mededeelde.

Amsterdam, 18 Nov. 1907. A. W. WEISSMAN.

Metselsteenen met figuren.

Een zeer eigenaardige versiering der gevels past men in Duitschland op enkele gebouwen toe. De metselsteen wordt voor sommige punten vooraf aangewezen en gevormd, en het voorvlak door bekwame beeldhouwers daarvan gemodelleerd, zoodat de aansluitende steenen in hoogte en breedte een goedgeslaagde figuur weergeven. De verschillende voegen die het geheel doorbreken, doen daaraan niets geen schade, integendeel verhoogen de werking van het geheel. De beide tekstfiguren geven daarvan een paar voorbeelden aan, zooals die aan een huis te Eisenach gebouwd, onder directie

van den architect Kühne zijn toegepast. Het eigenaardigst is, dat wanneer de verhevene gedeelten in een andere kleur worden genomen dan het muurvlak, dit eene bijzondere fraaie afteekening geeft.

Ambachtsschool te Hilversum.

Hilversum dat zich gedurig vergroot en menige stad in zielental vooruit is heeft thans dank zij de bemoeiingen van de Schilderspatroons-vereeniging het uitzicht op de stichting van een Ambachtsschool. Reeds heeft zich daarvoor eene commissie gevormd uit enkele voorname ingezetenen.

Er wordt te Hilversum veel gedaan om de bewoning voor velen geriefelijk te maken, de stichting eener dergelijke school, die bij de gedurige uitbreiding der gemeente zeer zeker op het bouwvak zal ten goede werken, verdient gewaardeerd te worden.

Rusthaken.

Het technisch bureau Moens & Beck te Bloemendaal, heeft een artikel verkrijgbaar gesteld dat bij het steigeren van groot nut kan zijn. Het zijn rusthaken, waarvan het gebruik, arbeidsloon en hout bespaart. De tekstfiguren geven den juisten vorm te zien, terwijl de prijs van zulk een haak slechts *f* 0.90 is. Die firma deelt hieromtrent het volgende mede: Voor het bevestigen van den rusthaak is het voldoende deze in de muurvoegen te drijven of op de laatste metsellaag der muur te leggen.

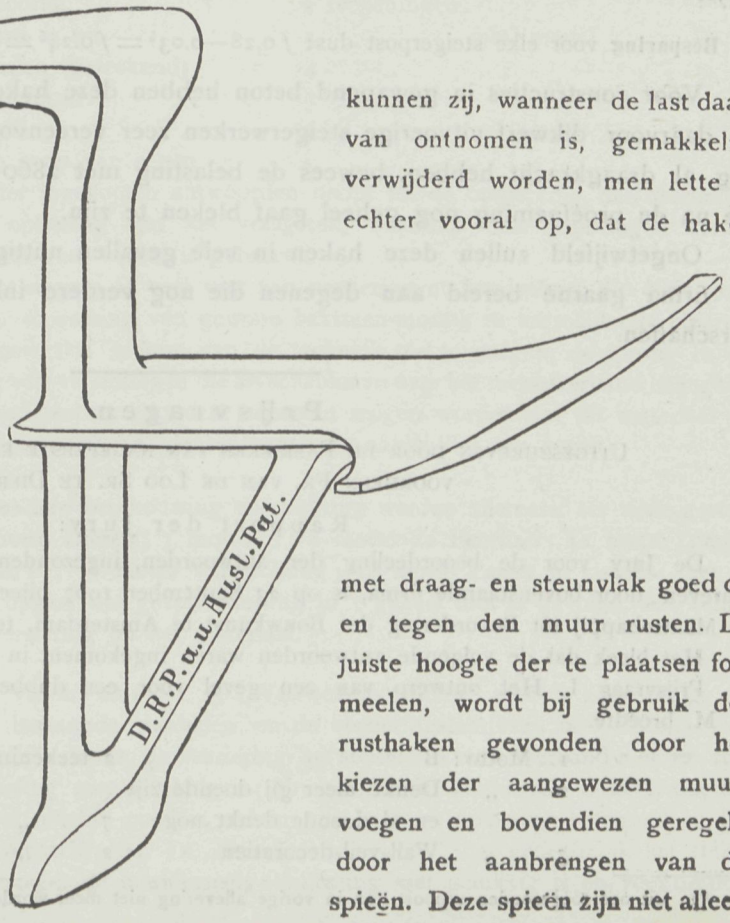

Op de haken kan onmiddellijk elk formeel rusten, zij zijn in staat zeer groote belastingen te kunnen dragen. Ook kunnen zij, wanneer de last daarvan ontnomen is, gemakkelijk verwijderd worden, men lette er echter vooral op, dat de haken met draag- en steunvlak goed op en tegen den muur rusten. De juiste hoogte der te plaatsen formeelen, wordt bij gebruik der rusthaken gevonden door het kiezen der aangewezen muurvoegen en bovendien geregeld door het aanbrengen van de spieën. Deze spieën zijn niet alleen

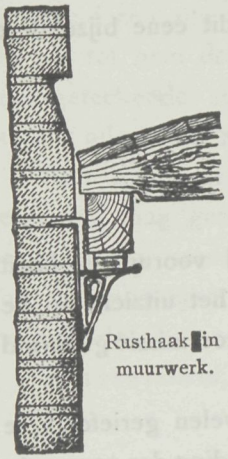

Rusthaak in muurwerk.

beslist noodig voor mogelijke verstellingen dezer formeelen, doch dienen ook om deze later op de juiste manier te kunnen verwijderen. Deze haken kunnen om hunne praktische vinding een groote vereenvoudiging in het steigeren brengen en daardoor belangrijke kosten besparen. De firma geeft als kostenbesparing het volgende aan.

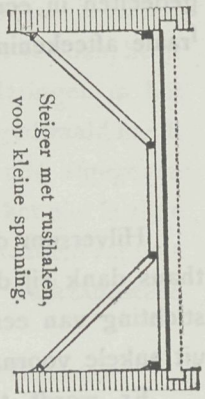

Steiger met rusthaken, voor kleine spanning.

VERGELIJKING DER KOSTEN:

Voorheen: Houten Steigerpost.

Aanschaffingskosten.....	ƒ 0.90
Volgens ondervinding bij een vijfvoudig gebruik verzaagd, dus verlies door paszagen.	„ 0.18
Pasmaken en stellen.....	„ 0.07⁵
Wegnemen.....	„ 0.02⁵
Te zamen	ƒ 0.28

Thans: Rusthaak.

Aanschaffingsprijs.....	ƒ 0.90
Stellen wij dat de rusthaak slechts 50 maal gebruikt wordt, dan wordt het verbruik	„ 0 01⁸
Indrijven.....	„ 0.01²
Wegnemen.....	„ 0.00⁵
Te zamen	ƒ 0.03⁵

Besparing voor elke steigerpost dus: ƒ 0.28—0.03⁵ = ƒ 0.24⁵ = **87 Percent** per steigerpost.

Voor constructies in gewapend beton hebben deze haken groot nut, daar men nu de daarvoor dikwerf uitvoerige steigerwerken zeer vereenvoudigen kan. Dat de haken nog al draagkracht hebben, bewees de belasting met 2860 K.G. op vier dezer haken, die na de proefneming nog geheel gaaf bleken te zijn.

Ongetwijfeld zullen deze haken in vele gevallen nuttig kunnen dienst doen en is de firma gaarne bereid aan degenen die nog verdere inlichtingen wenschen, die te verschaffen.

Prijsvragen.

UITGESCHREVEN DOOR DE FABRIEKEN VAN NAGEPEBSTE EN ANDERE STEENEN VOORHEEN FR. VAN DE LOO SR. TE DIEREN. *)

Rapport der Jury:

De Jury voor de beoordeeling der antwoorden, ingezonden op de drie prijsvragen uitgeschreven door bovenstaande firma, is op 23 September 1907 bijeengekomen in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, ten einde hare taak te vervullen.

Het bleek dat de volgende antwoorden waren ingekomen, in het geheel 31 ontwerpen.

Prijsvraag I. Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in eene straat van 15 M. breedte.

1.	Motto: B		2	teekeningen	met mem.
2.	„	Denkt aleer gij doende zijt en al doende denkt nog	7	„	„ „
3.	„	Wall-veil-decoratiën	2	„	„ „

*) Dit ons toegezonden rapport kon in vorige aflevering niet meer worden opgenomen.

4.	motto:	Dieren	2	teekeningen	met	mem.
5.	„	Peking—Parijs	2	„	„	„
6.	„	'	2	„		
7.	„	A	6	„		
8.	„	22 Februari	2	„		
9.	„	Industrie	2	„	„	„
10.	„	Motto in dubbele cirkel	2	„		
11.	„	Zomer	2	„	„	„
12.	„	A Summernightdream	2	„	„	„
13.	„	Eigen haard	2	„	„	„
14.	„	Gevel	3	„	„	„
15.	„	B B	2	„		
16.	„	Verwachting	2	„	„	„
17.	„	26 Augustus	1	„	„	„
18.	„	Passer in cirkels (geteekend)	2	„	„	„
19.	„	Simplicitas	1	„	„	„
20.	„	Toekomst?	2	„	„	„

Prijsvraag II. Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor eene villa.

21.	Motto:	Amatus	5	teekeningen		
22.	„	Kennis is Macht	2	„		
23.	„	Etude	2	„		
24.	„	Vestibule	3	„	met	mem.
27.	„	P. L. S.	8	„	„	„

Prijsvraag III. Ontwerp van eene travee eener dorpskerk met houten tongewelf in het schip en een steenen gewelf in de galerij.

25.	Motto:	Bricorna	2	teekeningen		
26.	„	Time is up	4	„	met	mem.
28.	„	Wapen (geteekend)	4	„		
29.	„	Kleinzand	3	„		
30.	„	A. V.	3	„	„	„
31.	„	Op hoop van zegen	4	„		

Algemeene beschouwing der ingekomen antwoorden noopt tot de opmerking, dat, behoudens een enkele uitzondering, de oplossing van het vraagstuk, waarvoor deze prijsvragen werden uitgeschreven, nog niet bijzonder veel verder is gebracht.

Eenerzijds houden de ontwerpers te veel vast aan versiering en verdeeling, die even goed verkregen kunnen worden door toepassing van gewone baksteen-mozaïk in verschillende kleuren; terwijl anderzijds zij, die pogen iets nieuws aan de techniek toe te voegen, de sprong te ver nemen en komen tot toepassing van versieringen die als schablonen over het metselverband heengaan.

Voornamelijk bij binnen-architectuur zou o. a. verwacht mogen worden dat dit materiaal tot rijke en meer doorgevoerde vormgeving en kleurentoepassing aanleiding zou geven.

Prijsvraag I. Bij de bijzondere beschouwing en schifting werden allereerst ter zijde gesteld de nummers: 1 motto B; 4 motto Dieren; 7 motto A; 8 motto 22 Februari; 11 motto Zomer; 14 motto Gevel; 15 motto B. B.; 16 motto Verwachting; 18 motto Passer in cirkels; met de opmerking bij nr. 4, dat de opgaaf der gevelverdeeling in 't geheel niet is gevolgd, dat echter wel is gestreefd naar nieuwe versiering op het materiaal.

Bij de tweede schrifting vielen uit: Nr. 3 „Wall-veil-decoratiën" met de opmerking, dat voornamelijk is gewerkt met bestaande modellen en de versieringsmotieven te klein zijn voor gevelwerk; Nr. 5 „Peking—Parijs", dat in de versiering het stelsel van metselverband niet in acht is genomen en de kleurverdeeling niet gelukkig is; Nr. 10 „Motto in dubbele cirkel", dat het parterre-gedeelte van den gevel redelijk goed is, echter geen nieuwe oplossing brengend en het bovengedeelte zeer slecht is verdeeld; Nr. 12 „Summernightdream", dat gedeeltelijk het stelsel van baksteenverband niet is gevolgd, de bouwkunstige oplossing niet gelukkig is en voor dit doel

al te ruim gebruik is gemaakt van natuursteen, hetgeen het totaal-effect verward; Nr. 13 „Eigen Haard", om dezelfde redenen als Nr. 12; Nr. 19 „Simplicitas", dat, hoewel er veel banden zijn aangebracht, de toepassing van bricorna zeer miniem is.

Bij de overblijvende ontwerpen werd opgemerkt: Nr. 20 „Toekomst?", dat, behoudens enkele onjuistheden, de bouwkunstige oplossing verdienstelijk is, er is echter voornamelijk gebruik gemaakt van verblendsteen en slechts sporadisch van bricorna; Nr. 17 „26 Augustus", dat hier weinig nieuws is toegepast, de plaats der versiering echter goed is gekozen, de doorgaande gootlijst de gevel slecht onderbreekt; Nr. 9 „Industrie", dat het parterre-gedeelte van den gevel goed is verdeeld, dat de boogvullingen hinderen en de schoorsteenen en vensterdorpels slecht zijn; Nr. 2 „Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog", dat de verhoudingen vrij goed zijn, de versiering echter zwak en weinig geconcentreerd en dat de natuursteenen latijen slecht in het geheel passen; Nr. 6 „", dat het stelsel der bricorna-toepassing vrij goed is begrepen, dat de gevel ter zijde wat is afgesneden en daardoor geen geheel vormt, dat de band tusschen de bovenvensters geen goed doet aan het projectie-effect, dat dit ontwerp het meest van allen een volledig doorgewerkte gedachte en juiste toepassing van versieringsmotieven toont, hetgeen vooral in de detailteekening uitkomt, echter niet zonder fout is.

Bij prijsvraag II werden allereerst ter zijde gesteld: Nr. 21 „Amatus", met de opmerking, dat het motief van den vloer slecht in verhouding is tot het geheel en de blauwe kleur van het ondergedeelte der wanden niet geschikt is en Nr. 22 „Kennis is Macht", dat de wandvelden onoordeelkundig zijn verdeeld. Vervolgens Nr. 23 „Studie", dat de toepassing van bricorna uiterst gering en smakeloos is en Nr. 24 „Vestibule", dat de verdeeling der wanden grof en onsamenhangend en de voegverdeeling van het werk foutief is. Bij het overblijvende Nr. 27 „P. L. S." werd opgemerkt, dat de kleur van den vloer zwak is tegenover de wanden, dat de versiering goed geplaatst echter wat grof is, dat de in de wandvelden omloopende banden ongemotiveerd door de lambris-afscheiding gaan, dat het gewelf goed is maar aanleiding had kunnen geven tot rijker behandeling.

Bij prijsvraag III werden ter zijde gesteld: Nr. 25 „Bricorna", Nr. 26 „Time is up", Nr. 29 „Kleinzand", Nr. 30 „A. V.", Nr. 31 „Op hoop van zegen", met de opmerking bij Nr. 31, dat de kleurtoepassing slecht en de versiering banaal is; bij Nr. 28 „Wapen (geteekend)" werd opgemerkt, dat de verdeeling der muurvelden boven de bogen onrustig is en aan de onderzijde slecht eindigt, dat met een weinig wijziging deze architectonische fout te verbeteren is, dat de raamconstructie onmogelijk is, dat de kleurverdeeling gestoord wordt door de donker blauwe dagkanten der bogen.

De navolgende bekroningen werden daarna toegekend.

Prijsvraag I. Het ontwerp voor een dubbel woonhuis in een straat van 15 M. breedte.

Eerste prijs niet toegekend. Tweede prijs verhoogd tot ƒ 250.— aan het ontwerp motto: ». Derde prijs verhoogd tot ƒ 100.— aan het ontwerp motto: Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog. Terwijl aan de navolgende drie ontwerpen motto's: Industrie, 26 Augustus en Toekomst? elk eene eervolle vermelding met ƒ 50.— is verleend.

Prijsvraag II. Het ontwerp van een vestibule met portaal voor eene villa.

Eerste prijs niet toegekend. Twee prijs ƒ 150.— aan het ontwerp motto: P. L. S.

Prijsvraag III. Het ontwerp van eene travee eener dorpskerk.

Eerste en Tweede prijs niet toegekend. Derde prijs ƒ 50.— aan het ontwerp motto: Wapen (geteekend).

Als ontwerpers der bekroonde antwoorden hebben zich bekend gemaakt de navolgende heeren:

Prijsvraag I. Motto: », ƒ 250.—, A. R. Wittop Koning, Architect, Bussum; motto: Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog, ƒ 100.—, P. J. Hamers, Architect, Watergraafsmeer; motto: Industrie, ƒ 50.—, Antoon Pet, Gedipl. Bouwkundig Opzichter, Amsterdam; motto: 26 Augustus, ƒ 50.—, D. van der Paauw, Architect, Hilversum; motto: Toekomst?, ƒ 50.—, R. van 't Hoff, de Bilt (Utr.).

Prijsvraag II. Motto: P. L. S., ƒ 150.—, A. A. van Nieuwenhuijzen, Architect, Rotterdam.

Prijsvraag III. Motto: Wapen, (get.) ƒ 50.—, D. van Bergen, Teekenaar, Rotterdam.

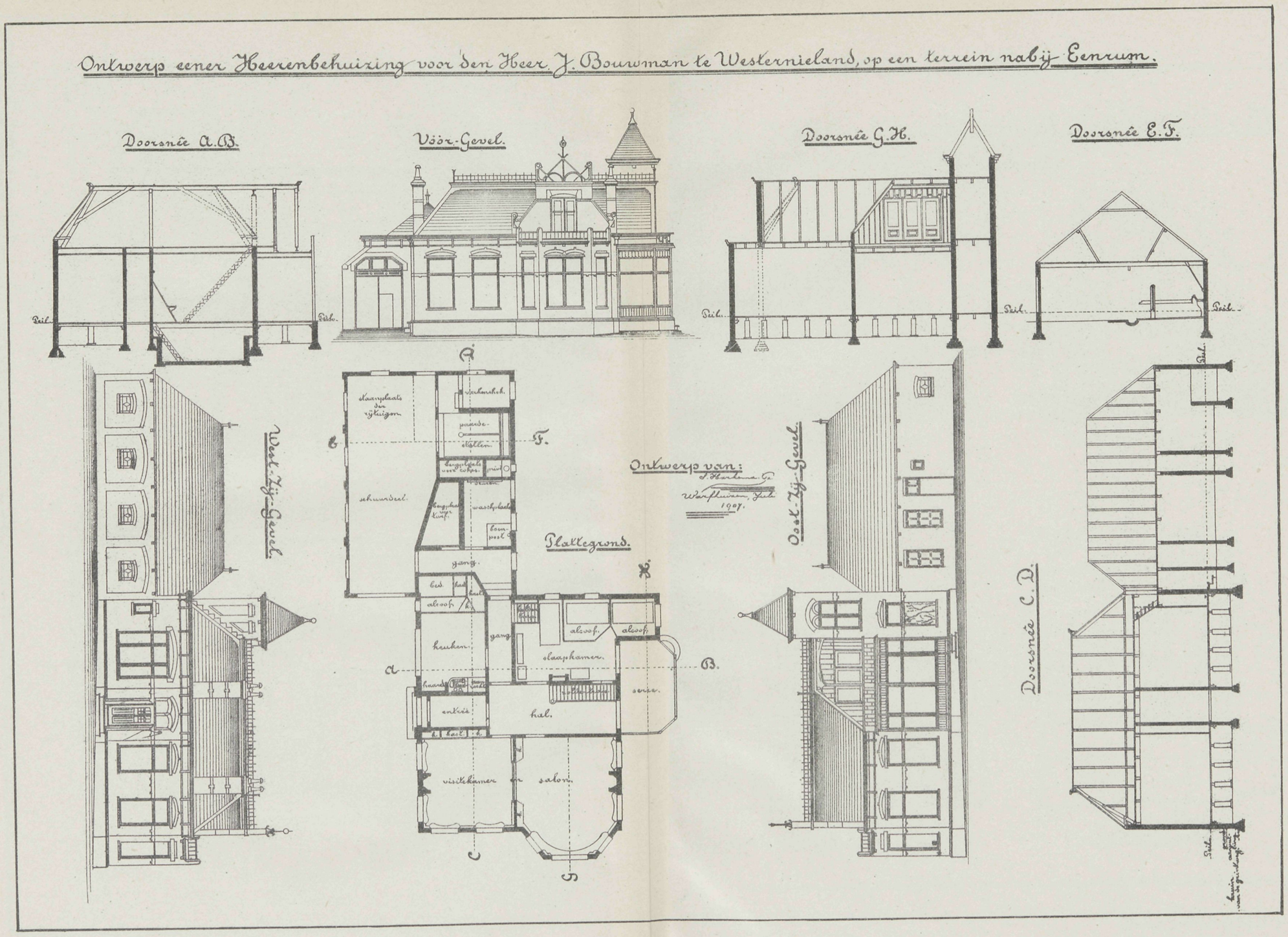
Ontwerp eener Heerenbehuizing voor den Heer J. Bouwman te Westernieland, op een terrein nabij Eenrum.
Doorsnêe A.B.
Vöör-Gevel.
Doorsnêe G.H.
Doorsnêe E.F.
West-Zij-Gevel.
Plattegrond.
Ontwerp van:
Warfhuizen, Juli 1907.
Oost-Zij-Gevel.
Doorsnêe C.D.
staanplaats der rijtuigen
varkenshok.
paarde-stallen.
bergplaats voor cokes.
schuurdeel.
waschplaats
boenpost
gang.
bed.
alcoof.
keuken.
slaapkamer.
entrée.
hal.
serre.
visitekamer en salon.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

12 December 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 25.

Bij de Platen.

Ontwerp van een landhuis te Apeldoorn

DOOR

J. A. HEUVELINK, Bouwmeester.

Plan beganen grond, kap- en balkgrond, benevens de verschillende gevelaanzichten met doorsnede geven het ontwerp in zijn geheel te zien. Echt landelijk van karakter, doen zich de hoog opgaande kappen in de verschillende afwisselende vormen zeer goed voor, en geven aan het ontwerp een behagelijk aanzien.

De Kalkzandsteen.

Zoo van een materiaal kan gezegd worden in den laatsten tijd veel besproken te zijn, is dit van toepassing op den Kalkzandsteen. Het is onmogelijk alles wat wij hier over toegezonden kregen, te kunnen opnemen, zoodat wij slechts een verkort overzicht willen geven, temeer daar het over en weer zulk een persoonlijk karakter aangenomen heeft, dat het materiaal er zoek bij geraakte en de lectuur er niet door veraangenaamd werd. De strijd tusschen gebakken- en kalkzandsteen, had reden van bestaan. De gebakken steen, die door eeuwen heen de beste getuigenis heeft afgelegd van deugdelijkheid, heeft in vele opzichten een zorgvol leven. De industrie heeft vele moeielijke jaren achter den rug, kent die nog en het is aan de groote ondernemingsgeest en volharding van enkele fabrikanten dank te weten, dat die druk minder zorgelijk is gemaakt. Daartoe is het allereerst noodig dat voor behoud der productie en voor volmaking van het materiaal wordt gestreden. Gebeurt dat niet, dan gaat onze meest nationale nijverheid ten grave.

Nu kwam er een concurrent en wel de kunstzandsteen. Concurrentie is eenmaal een

kind van onzen tijd. Is die eerlijk, dan is zij nuttig, want zij brengt voordeel en zet het fabrikaat aan om steeds bij het billijkste ook het beste te geven. Waar dat geschiedt is de concurrentie op zijne plaats en is het dan ook al minder gewenscht voor den gebakken steen een concurrent naast zich te zien verschijnen, dat moet deze zich maar getroosten even als wij allen in ons bestaan daarbij zoo dikwerf het hoofd moeten neerleggen. Maar dan ook is de hoofdvoorwaarde de concurrentie zij *eerlijk*. Nu is zoo als bij elke nieuwe industrie geschiedt, de wijze van fabrikatie verschillend, zoo wel wat de grondstoffen als de bewerking aanbelangt. Een jonge industrie vordert veel nauwgezettere studie bij de saamstelling dan een oudere, waarvoor jaren en eeuwen pleiten en die niettegenstaande dat toch nog steeds tracht na verbetering. Nu zijn er in de laatste jaren van de kunstzandsteenen de wereld ingegaan van fabrikanten, die allen zorg aan hun materiaal hebben besteed, maar ook ontzaggelijk veel van fabrikanten, die met minder goede grondstoffen en minder deugdelijke bewerking materialen leverden, die nu juist geen aanbeveling behoeven. Deze materialen vonden dikwerf door verkeerde aanprijzingen toch hun weg, en daardoor werd de concurrentie *onzuiver*, verdrong een materiaal dat nog slechts weinig levensjaren kent en waarvan het moeielijk is met beslistheid de deugdzaamheid te kunnen bepleiten het oudere, en bracht storing in de productie daarvan. Geen wonder dat zich daar tegen stemmen verhieven.

Een groot nadeel weder van dit laatste was, dat de goed ingerichte fabrikanten der kalkzandsteen die hun materiaal voor onderzoek en proefneming beschikbaar stelden, door dat verzet schade leden, maar moeilijk was die klip te omzeilen. Daarin zal echter spoedig verandering komen. De Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel heeft namelijk een commissie saamgesteld tot onderzoek naar de kalkzandsteen, welke commissie uit deskundigen gevormd, zal vaststellen waarvoor het materiaal al of niet geschikt is. Dat is de weg en zoo lang die commissie geen uitspraak heeft gedaan is het in deze kwestie het verstandigst af te wachten en dat geschermutsel dat tot niets leidt niet te bevorderen. De mannen geroepen hun oordeel uit te brengen, zullen vrij van alle voorliefde voor eenig materiaal uitspraak doen. Zij zullen draagkracht onderzoeken en een vergelijk daaruit met den metselsteen valt dan voor een ieder te maken. Dat is de weg. Wij die geheel buiten den strijd staan juichen dat toe. Beide partijen hebben recht van bestaan, zij zijn er eenmaal, alleen de waarde van het materiaal op ernstige en degelijke wijze onderzocht, wijze het materiaal de plaats aan die het toekomt, en dan behoeft de strijd niet voortgezet te worden, kan men die als geeindigd beschouwen, want hebben zij deugden, dan verdient dit erkenning voor beiden voor het aandeel dat hun toekomt.

Om die redenen kunnen wij er niet toe besluiten, de met zooveel volharding gevoerde pennenstrijd, over te nemen. Achten wij in de gebakkensteen industrie reeds jaren achtereen den onvermoeiden strijder voor het materiaal de heer Joh. v. d. Loo zeer hoog, evenzoo moeten wij erkennen dat de heer A. H. Baron van Hardenbroek voor de kalkzandsteen een verdediger is die met zijne ervaring omtrent dit materiaal niet te miskennen is. Nu echter de kwestie een tijdperk is ingetreden van onderzoek is het zeker in het belang der zaak op dat onderzoek niet door allerlei geschrijf invloed uit te oefenen, maar af te wachten.

Erfpacht.

Dit onderwerp werd onlangs besproken door den Heer J. A. Romkes, civiel ingenieur, tevens adviseur der vereeniging »Amstel's Bouwvereeniging« in een harer vergaderingen. Wij ontleenen daaraan het volgende: De voordeelen voor de gemeente zijn, dat de terreinen geen privaat bezit worden en de toekomstige waarde-vermeerdering aan haar blijft en dat de speculatie in bouwterreinen wordt tegengegaan. Nadeelen zijn moeielijkheden voor den erfpachter bij de verkrijging van bouwkapitaal en verlies van de waarde der opstallen. Het voordeel dat de gemeente Amsterdam geniet is te veel aan hare zijde. Reeds binnen 60 jaren heeft de gemeente hare leening afgelost en krijgt zij den grond vrij tot de volle waarde in die mate, dat het stelsel de gemeente tot nadeel kan worden bij gebrek aan gegadigden van den grond, zoodat deze renteloos blijft liggen. Om de tegenzin tegen erfpacht te doen verminderen, zou de verlenging van den termijn met 25 jaren veel ten goede kunnen maken om tot beteren toestand te geraken.

1e Verlenging van den erfpachtstermijn tot 100 jaren.

2e Verplichte verzekering tegen waardevermindering door erfpacht.

3e Instelling van een stedelijke hypotheekbank.

4e Verkoop van gemeentegrond zoo er voor erfpacht geen gegadigden zijn, en vooral als de oprichting voor industrieele ondernemingen, die den bloei der gemeente zouden bevorderen, afstuiten op het stelsel van erpacht.

Voor de tegenwoordige malaise werden als oorzaken beschouwd: 1. de overproductie van huizen (in de jaren 1903—1905 zijn ruim 4000 woningen te veel gebouwd); 2. de onregelmatigheden bij eenige hypotheekbanken aan het licht gekomen, zoodat het publiek daaraan haar geld onthoudt; 3. het dure geld over de geheele wereld, veroorzaakt door kapitaalsvernieling tengevolge van oorlog en natuurrampen; ook de nieuwe bouwverordening leverde hare moeielijkheden.

Wanneer de overproductie der woningen is ingehaald en het evenwicht der geldmarkt hersteld, zijn weder andere toestanden mogelijk.

Tot zooverre het behandelde. Hoe er 4000 woningen te veel gebouwd zijn, valt in Amsterdam weinig van op te merken. Wanneer ge de woningzoekenden eens raadpleegt, dan is het verhaal van elk hunner geheel anders, erkennen zij eenparig, dat er nagenoeg geen woning te vinden is, en dat zij te vergeefs dag in dag uit naar iets hun passend zoeken. De hypotheektoestanden hebben hunne kwade periode gehad, ook dat is dus zulk een groot bezwaar niet. Doch de geheele toestand strijd tegen de erfpacht. In den vroegeren tijd moge er gebreken zijn voorgekomen, toch leverde het koop en verkoop vertier en aan menigeen voordeel, terwijl nu de gemeente dat alles behoud, om, om te zetten in zaken en inrichtingen die niet ieder passen dus zeer ondoelmatig. Nu reeds blijkt het, dat in het buitenland dat met de erfpacht voor was, vele bezwaren daartegen verrijzen en dat men tot verandering van toestand wenscht te komen, door de erfpachtsvoorwaarden te wijzigen. Er is volstrekt nog geen overvloed aan woningen, maar alleen dan wanneer de gemeente voorgaat met alles zoo hoog in druk door lasten op te voeren, zal er door den tijd woningruimte komen, veroor-

zaakt door hen die de druk afwierpen en zich elders vestigden. Wijst de bevolkingsstatistiek niet reeds aan, dat wij op het doode punt zijn gekomen en de bevolking niet toeneemt; maar als op die manier de ruimte moet worden verkregen, dan ziet het er in de toekomst slecht uit. De gemeente zal de bakens moeten verzetten en meer

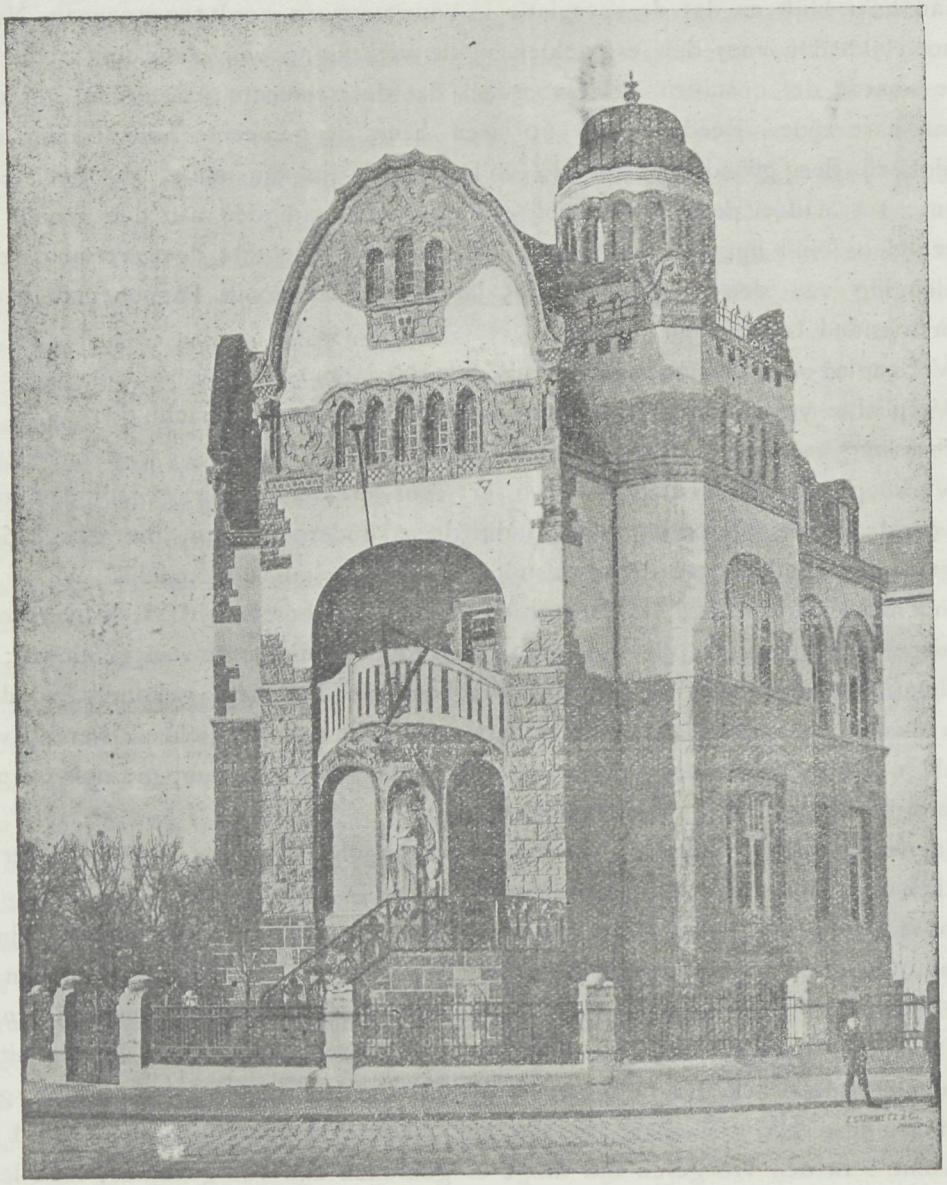

Woonhuis te Keulen.

terugkeeren tot het oude stelsel, waardoor wellicht minder eigen voordeel wordt in uitzicht gesteld, maar dat zal blijken op den duur den meest voordeeligen weg te zijn. Behoud en welvaart van de bevolking, houd haar macht hooger dan winstberekeningen, die door elgen onhandigheid in de toekomst falen.

Woonhuis te Keulen.

Voorzeker geheel nieuw is de wijze van opvatting voor den bouw eener villa, zooals die door den bouwmeester Tony Müller is in praktijk gebracht. Op den hoek van de Dürener en Vorst Pücklerstraat in de buitenomgeving der stad Keulen is die villa gebouwd Van de hoekige richting van het terrein, heeft de bouwmeester voor het grondplan zeer gelukkig partij gekozen. De bovenbouw levert een geheel,

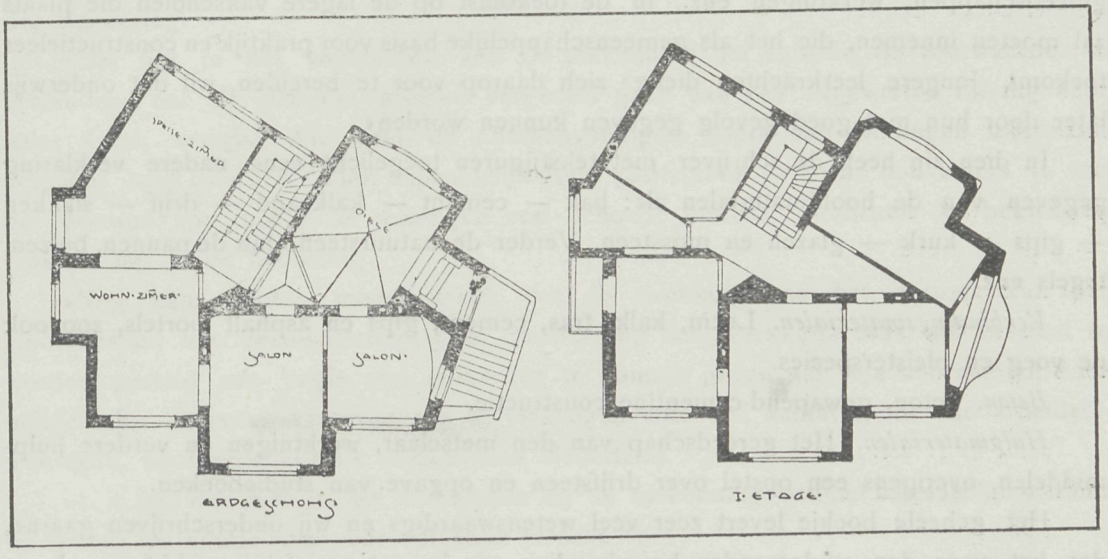

Plan beganen grond en eerste verdieping.

dat van volkomen nieuwheid getuigt en doet denken aan de Egyptische architectuur. Het is een stuk werk, dat de aandacht moet trekken om de groote originaliteit in alles en de vele verdiensten daarin vervat, toch is voor hetgeen wij van een villa wenschen de bouw ons te zwaarmoedig en te monumentaal. Het blijft in elk geval een fraai stuk architectuur.

Koorgewelf.

In het »Algemeen Handelsblad« lezen wij het volgende:

Nu het koorgewelf in de kerk te Noordbroek van de kalk is ontdaan, vertoonen zich belangrijke muurschilderingen. In het midden prijken Maria, Jezus en Jozef, omgeven door engelen. Daar beneden zijn graven, waaruit dooden opstaan. Links aanschouwt men een kapel, waarin op verschillende instrumenten muziek wordt gemaakt. Daarnaast ligt een vrouwegestalte geknield voor de voeten van een bisschop. Rechts is waarschijnlijk een voorstelling der hel, met vurige tongen en roode en zwarte duivels. Verder zijn er symbolische voorstellingen, als een Christuskop met een degen doorboord, waarvan de punt eindigt in schoone bloemvormen, waarschijnlijk beteekenend: door kruis tot heerlijkheid.

De ondergrond der schildering is roodbruine kalk met geschilderde voegen; op deze zijn de fresco's dus in lateren tijd aangebracht.

De Materialen enz. voor het metselvak.

Onder bovenstaande titel geeft de uitgever Æ. E. Kluwer een boekje uit, dat de aandacht verdient. Samengesteld door den Heer P. A. Schroot, geeft het een overzicht der bij eigen studie te behandelen onderwerpen voor aanstaande leeraren en bouwtechnici.

In het voorwoord zegt de schrijver ongeveer: »dat het leervak kennis van materialen, gereedschappen, werktuigen enz., in de toekomst op de lagere vakscholen die plaats zal moeten innemen, die het als gemeenschappelijke basis voor praktijk en constructieleer toekomt. Jongere leerkrachten dienen zich daarop voor te bereiden, wil dat onderwijs later door hun met goed gevolg gegeven kunnen worden«.

In dien zin heeft de schrijver met tekstfiguren toegelicht eene nadere verklaring gegeven van de hoofdmaterialen als: bak — cement — kalkzand — drijf — slakken — gips — kurk — glazen en mossteen. Verder de natuursteen, dan de pannen, buizen, tegels enz.

Verbindingsmaterialen. Leem, kalk, tras, cement, gips en asphalt mortels, zoo ook de voeg en pleisterspecies.

Beton. Beton, gewapend-cementine constructie.

Hulpmaterialen. Het gereedschap van den metselaar, werktuigen en verdere hulpmiddelen, overigens een opstel over drijfsteen en opgave van studieboeken.

Het geheele boekje levert zeer veel wetenswaardigs en wij onderschrijven gaarne, dat het voor den studeerenden bouwkundige een hoogst geriefelijk middel vormt om over veel wat de metselmaterialen betreft op de hoogte te komen.

Prijsvraag voor Arbeiderswoningen.

Een belangrijke prijsvraag is in uitzicht gesteld en wel die tot het verkrijgen van de meest geschikte ontwerpen voor arbeiderswoningen. Die prijsvraag gaat van de Staat uit, die zich daarvoor de hulp verzekerde van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Op de Staatsbegrooting voor 1908 (Hoofdstuk V) is een bedrag van *f* 1000 — uitgetrokken voor dat doel. Tegen deze prijsvraag kwamen in de afdeelingen der Tweede Kamer enkele bedenkingen. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft daarop het volgende geantwoord:

»Bij het voorstellen van deze subsidie is de ondergeteekende geleid door de overweging, dat het van groote beteekenis moet worden geacht na te gaan, hoe op het kleinst mogelijk terrein met de minste kosten eene woning kan worden gebouwd, die een maximum van ruimte en comfort, van licht en lucht aan de bewoners biedt. Daarbij wordt niet voorbijgezien hetgeen reeds door de organen van het Staatstoezicht op de volksgezondheid op dit gebied is verricht, maar juist de onderlinge vergelijking van verschillende plannen moet van onmisbare waarde worden geacht.

»Indien men deze zaak geheel zou overlaten aan de opzichters van woningvereenigingen, dan ware te vreezen dat vermeerdering van inzicht in het vraagstuk al

te langzaam zoude vorderen. Immers het zaakkundig opmaken van ramingen, dat onmisbaar aan het ontwerpen der plannen is verbonden, is een tijdroovend en kostbaar werk, waarvoor velen zullen terugdeinzen. Dat de Regeering in deze niet behoeft op te treden, kan dan ook niet worden toegestemd. De hier bedoelde vraag biedt velen groote moeilijkheden; alles wat die moeilijkheden vermindert, komt aan de toepassing van de Woningwet ten goede en deze te bevorderen ligt ongetwijfeld op den weg der Regeering.

»Het ligt in het voornemen aan de toekenning der subsidie de voorwaarden te verbinden, dat de plannen moeten vergezeld gaan van een uitgewerkte raming voor ieder type, waarbij dat voor de allereenvoudigste soort van woningen allerminst vergeten mag worden, daar bepaaldelijk ten plattelande — maar ook elders — aan het bouwen van juist zulke woningen veel behoefte bestaat. Publicatie der bekroonde plannen ligt in de bedoeling.

»Nog kan worden medegedeeld, dat de strekking van het verzoek van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst was, om in staat te worden gesteld een begin van uitvoering te kunnen geven aan zijn voornemen, door middel van prijsvragen, ontwerpen te verkrijgen voor een aantal typen van arbeiderswoningen, voor verschillende streken van Nederland.

»Het ligt dan ook in het voornemen bij de toekenning van het subsidie het uitzicht te openen op continuatie voor volgende jaren.« *)

Prijsvraag. Technische Hoogeschool.

In October van dit jaar werd door de Senaat der Technische Hoogeschool te Delft ingevolge art. 39 der Hooger Onderwijswet een prijsvraag uitgeschreven van de volgende inhoud:

1°. men verlangt »eene teekening van een stadsgezicht, uit te voeren als aquarel penteekening, potlood-, crayon- of pastelteekening, naar keuze van den inzender, waarop een nader aangegeven, uit een kunsthistorisch oogpunt belangrijk gebouw als hoofdmotief voorkomt. De perspectivische teekening moet zonder constructieve of photographische hulpmiddelen ter plaatse zelve naar de natuur worden geteekend;

2°. een of ander belangrijk detail van de aangegeven gebouwen, hetzij een sculpturaal onderdeel, eene travée van een gevel, fragment van een toren, te teekenen en op te werken naar keuze van den inzender, doch zoodanig, dat uit de details grondige vormenkennis blijkt;

3°. een situatieschets van het geteekende stadsdeel, waarop het standpunt van den teekenaar is aangegeven, wordt eveneens verlangd«.

Op deze prijsvraag kwam slechts een antwoord in onder het motto Flehité, waarvan de afdeeling der algemeene wetenschappen zegt:

»Dat de teekeningen èn wat de opvatting èn wat de uitvoering betreft, slechts

---

*) In de zitting van Donderdag kwam dit onderwerp bij de Tweede Kamer in behandeling, werd echter met 38 tegen 32 stemmen niet aangenomen.

middelmatig kunnen worden genoemd. De teekenaar beschikt nog niet over een vaardige hand; bovendien zijn vele en grove perspectivische tekortkomingen aan te wijzen. De details verraden een gebrekkige vo menkennis en weinig routine.

De arbeid van den inzender is niet belangrijk genoeg om voor eene bekroning in aanmerking te kunnen komen.

Op de overige prijsvragen is geen antwoord ingekomen«.

Zeker een weinig bemoedigend succes!

Prijskamp. Reclamebiljet.

Het comite voor een universeel reclamebiljet inzake dierenbescherming heeft het voornemen te 's Gravenhage een wedstrijd uit te schrijven in de maanden Juli of Augustus 1908, als een krachtig hulpmiddel van de beschermings idee. Het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging tot bescherming van dieren steunt dit plan. Het ontwerp moet in teekening groot zijn 0.90 × 1.25 M. en geschikt om in ten hoogste zeven kleuren te kunnen worden gereproduceerd. De deelname zal internationaal zijn. Ook de medewerking der groote centrale vereenigingen tot bescherming van dieren in Europa en Amerika is hiervoor ingeroepen. Stelde het hoofdbestuur der Ned. Ver. tot bescherming van dieren *f* 1000 beschikbaar, ook andere vereenigingen deden toezegging van bijdragen van *f* 125, *f* 100 en *f* 25. Als eerste prijs stelt men voor *f* 800 uit te loven. Al naar de belangrijkheid der ontvangene bijdragen zullen de volgende prijzen zich verhouden. In Februari 1908 denkt men dat het program verkrijgbaar zal zijn. De commissie van adviseerende kunstenaars bestaat uit de heeren H. W. Mesdag, Willy Martens, P. A. von Saher, W. A. van Konijnenburg en Ph. Zilcken terwijl de heer H. Lankhout lithograaf adviseerend lid is.

Diploma van Bouwkundig Opzichter en Teekenaar.

Het examen voor het diploma van Bouwkundig Opzichter zal worden afgenomen op Maandag 24 Februari 1908 en volgende dagen in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam en dat van Bouwkundig Teekenaar op Maandag 23 Maart 1908 terzelfder plaats, volgens besluit van de Algemeene Vergadering, gehouden 27 September 1907.

Zij, die een dezer examens wenschen af te leggen, moeten zich schriftelijk opgeven voor 10 Januari 1908, aan het Bureau der Maatschappij.

Zoo zich zooals in vorige jaren het geval was, weder zoo vele candidaten aanmelden, zullen zij in ploegen verdeeld worden.

Aan een ieder die zich aangemeld heeft zullen tijdig alle vereischte inlichtingen worden verstrekt.

Ontwerp v/e Landhuis voor Rekening v/d Weled: Heer J.M. van Someren Greve a/d Zutfensche Straatweg te Apeldoorn.:

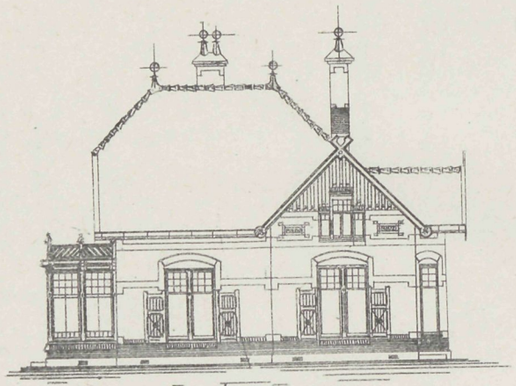

Voorgevel.

Linkerzijgevel.

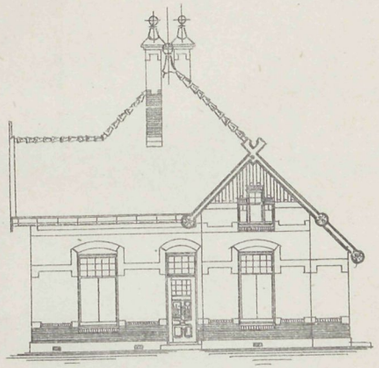

Rechterzijgevel.

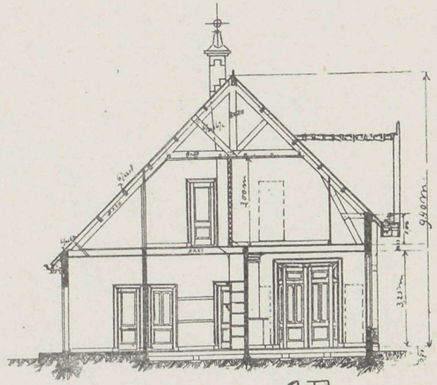

Doorsnede A.B.

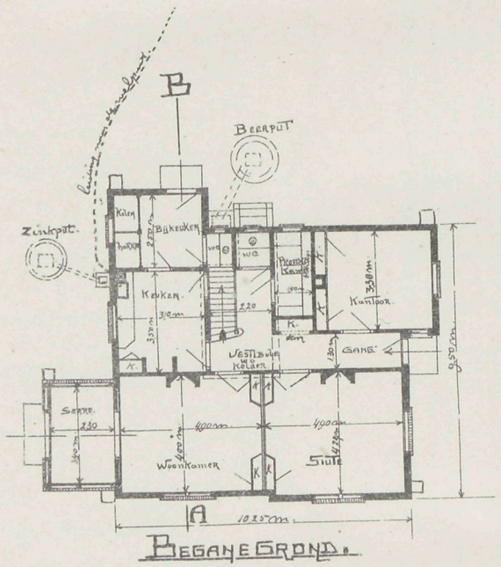

Beganegrond.

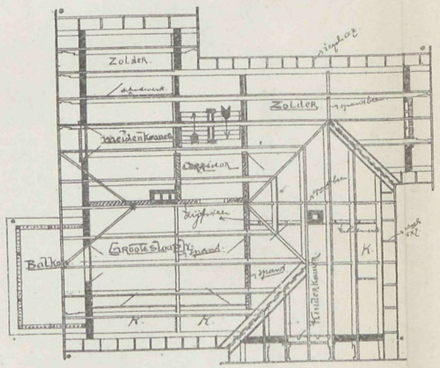

Kap- en Zolderplan.:

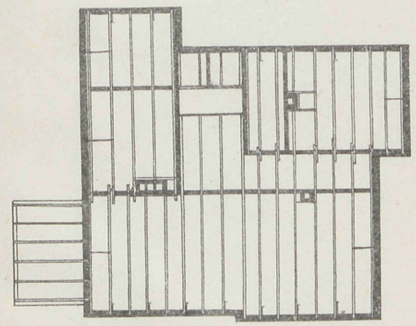

Balkgrond.

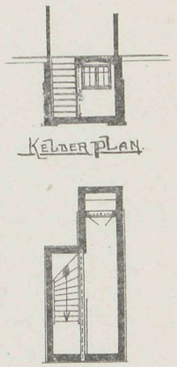

Kelderplan.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

27 December 1907. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 26.

Bij de Platen.

Ontwerp van een villa te Laren (N.H.)

DOOR

H. D. TABAK, Bouwmeester.

Zeer gunstig geplaatst, heeft deze villa bovendien door de echt geriefelijke verdeeling, innerlijk veel dat de gezelligheid bevordert uiterlijk veel dat de aandacht trekt, doordien in alles groote afwisseling is gebracht. De plannen en gevels bevestigen deze opvatting.

Een verkeerstunnel onder het IJ.

Wie de uitgave »Vademecum« reeds eenige jaren bezit, zal daarin terugvinden het denkbeeld dat wij geopperd hebben om de beide IJ-kanten door een tunnel te verbinden. Wij namen het begin tegenover het Damrak, gingen onder de spoorbaan door en kwamen aan het overzij bij het tolhuis terecht. Twee luchttorens zouden de baan van versche lucht voorzien en was het onze stellige overtuiging dat dit de toekomstige verbinding tusschen de beide oevers zou vormen. Wij vroegen deelname om het plan verder in overweging en uitvoering te nemen. De vraag bleef onbeantwoord, niemand deed zich op, men was nog niet genoeg doordrongen van het belang en zoo ging het plan vele anderen achterna.

Een gelukkig feit echter is dat dezer dagen onder vrij gunstige vooruitzichten een dergelijk plan is op touw gezet, onder bekwame en ondernemende leiding en zal dat voorzeker de mogelijkheid der uitvoering uitstekend bevorderen. De heeren Gebr. Volker, de welbekende aannemers, die bezig zijn met de kanaalaanleg en grondophooging aan de overzijde van het IJ en die dus volkomen op de hoogte zijn met de plaatselijke toestanden, stellen zich voor, de uitvoering van dit tunnelplan te ondernemen en daarvoor vijf millioen kapitaal noodig te hebben. Het uitgangspunt is echter door

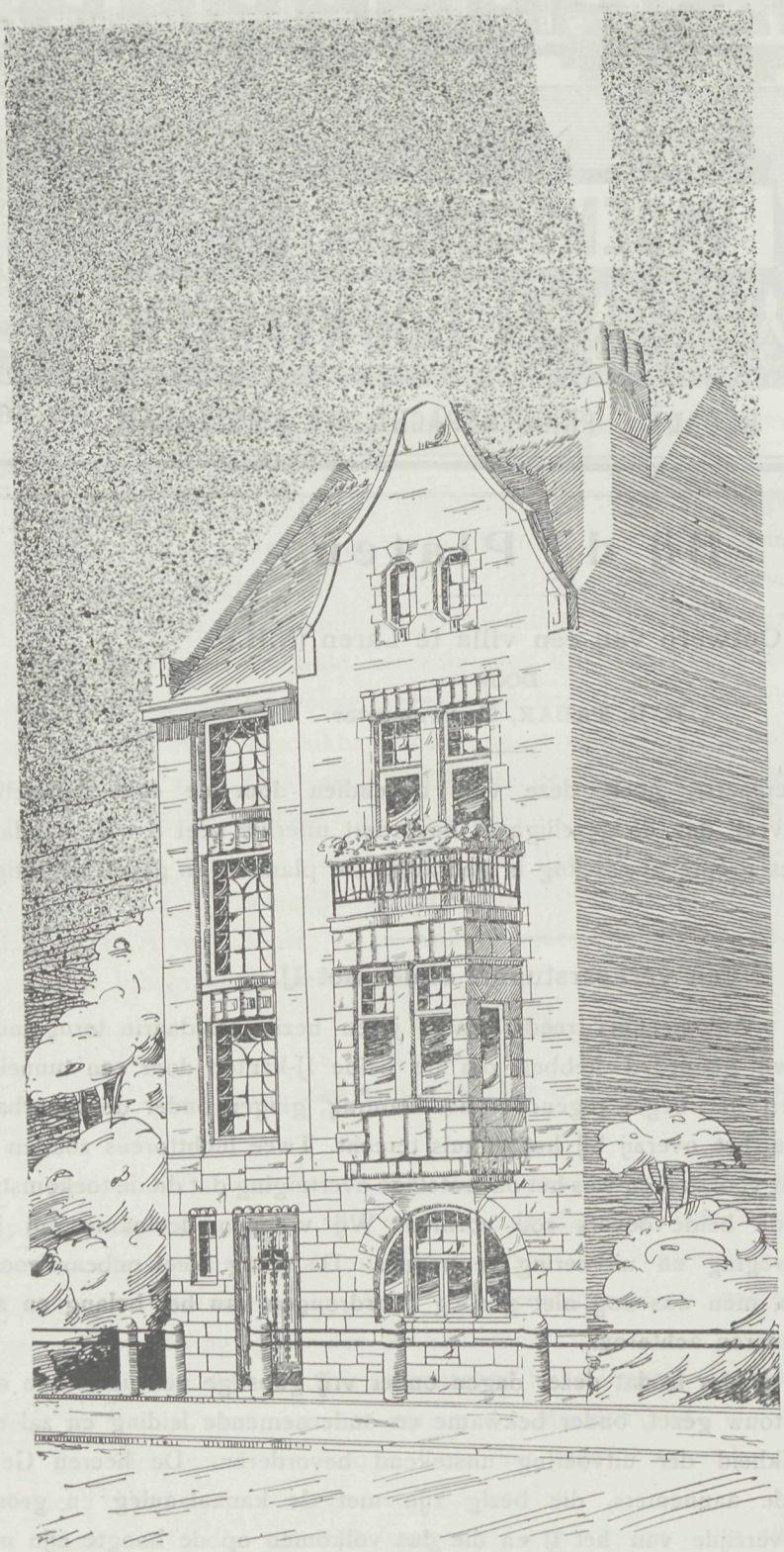

Eén-familiewoonhuis.

Bij de tekstfiguur.

De tekstfiguur geeft een één-familiewoonhuis, in den geest als deze in Duitschland voorkomen.

Het is een ontwerp van den Heer A. Verschoor.

hun anders genomen, vooral ook met het oog op de wijzigingen van den toestand daar in de laatste jaren verkregen. Het »Algemeen Handelsblad« van 19 December geeft een vrij uitvoerige beschouwing over dit plan en ontleenen wij daaraan het volgende:

De tunnel is ontworpen op een totale lengte van 1120 M., aan beide zijden over een lengte van 200 M. open en met een gesloten middenstuk van 720 M., waarvan aan beide kanten 310 M. hellend en 't midden 100 M. horizontaal. De helling zal zijn 1 M. op elke 30 M.

Wil men zich een voorstel van dezen tunnel vormen, dan wandele men het Damrak af naar de zijde van het Centraalstation. Bij de brug valt den Amsterdammer, die een tweetal jaren — de vermoedelijke duur van het werk — afwezig geweest is, een groote verandering op. In plaats van het binnenhaventje, ontdekte hij een groote monumentale poort, die toegang verleent tot een breeden, van boven open en zacht hellenden straatweg, loodrecht op het Damrak gelegen. De electrische trams snorren er door, de helling op en af, de aapjes rammelen naar beneden, wandelaars spoeden zich langs dezen nieuwen verkeersweg naar .... Amsterdam benoorden het IJ. Met een bocht draait de open tunnel naar rechts om, de richting volgend, die vroeger het water had, dat onder het westelijk viaduct doorstroomde; en juist onder dat vroegere viaduct sluit zich de tunnel, heel in de diepte glooit hij weg onder den bodem van het IJ. Dan vangt de ondergrondsche helling van 310 M. aan. Electrische verlichting draagt zorg, dat het verkeer even snel en geregeld kan plaats vinden, alsof de zon haar stralen vrijuit kon doen neerschieten in dezen ruimen koker van 60 vierk. M. kwadraat doorsneeoppervlak. Een honderd meter zonder helling volgen en dan stijgt de tunnel weer over een lengte van 310 M. Plots keert het daglicht weder, nog 200 M. wandeling zonder bochten onder den blooten hemel en de verbaasde Amsterdammer, die in twee jaren zijn geliefde stad niet bezocht heeft, bevindt zich aan de overzijde van het IJ, juist bij den tegenwoordigen Laanweg achter het Tolhuis, in de nieuwe, bloeiende stad-van-industrie.

Zoo zal het toekomstbeeld zijn, indien de gemeente mocht besluiten tot een verbinding, zooals deze deskundigen het voorstellen.

En hoe, in grove trekken, dit groote werk dan wel ten uitvoer gebracht zal worden?

Onmiddellijk kan zoowel te land als te water een aanvang worden gemaakt. De gesloten tunnel zelf zal bestaan uit losse stukken, die elk 100 M. lang zijn en gedeeltelijk in de fabriek vervaardigd worden. Ze worden door de fabriek aan beide zijden tijdelijk gesloten geleverd. Die afzonderlijke stukken hebben alle een zware ijzeren ommanteling, versterkt door ribben, zoowel dwars- als lengsverband en verder beschermd door gewapend beton. Gedeeltelijk aan den wal afgewerkt, worden ze op het water gebracht, waar ze op drijven. De verdere afwerking geschiedt dan te water. Op den koker worden vier daartoe geconstrueerde luchtketels geplaatst, die het geheel, als het langzaam in 't water wegzakt, drijvende moeten houden. Door twee kokers van 1 M. doorsnee worden de tunnelstukken van binnen bereikt en is eenmaal een afzonderlijk stuk gereed, dan zakt het tot op een diepte van $18^1/_2$ M. onder A. P. Daar het IJ op het oogenblik slechts 10.30 M.—A. P. diep is, zal er een breede geul tot op een diepte van 20 M.—A. P. uitgebaggerd moeten worden, waardoor natuurlijk het wateroppervlak, in gewone omstandigheden

plm. 0.40 M.—A. P. veel lager wordt. Zijn eenmaal alle losse stukken van binnen afgewerkt en tegen elkaar geplaatst, dan worden — natuurlijk na de noodige voorzorgen, waarop wij thans niet nader ingaan — de tijdelijke wanden verbroken en de tunnel is onder water gereed. Vervolgens wordt de geul weer dicht gegooid tot de bodem 10.30 M.—A. P., het wateroppervlak tot 0.40 M.—A. P. is hersteld.

Intusschen is aan beide landzijden voortgewerkt om den 2 × 200 M. open tunnel gereed te maken. Daartoe wordt in het water — »in de natte« gelijk de technische term luidt — over de benoodigde oppervlakte een fundeering van cementringen uit gewapend beton gelegd, gelijk dit op het oogenblik bij de westerviaductwerken in den drogen grond geschied is. Op die open ringen worden platen van gewapend beton geplaatst en daarop rust het grondvlak van den open tunnel, die, om een vergelijking te maken, wordt voortgebouwd — natuurlijk in veel grooter afmetingen — als de open tunnel onder den spoorwegbrug naast het Centraalstation te Utrecht; zoo ver tot de aansluiting met den gesloten tunnel bereikt is.

Wij koesteren de wensch dat deze plannen de noodige steun mogen vinden, dat is de kortste oplossing om de beide gedeelten van Amsterdam te vereenigingen, zonder voor de scheepvaart belemmering op te leveren en dien weg moet het toch op.

Geïllustreerde catalogus van ijzerwaren en fijne bouwartikelen.

Er worden tegenwoordig van een handelsfirma, in materialen die in het bouwvak noodig zijn, heel wat gevorderd. Een hoofdvoorwaarde is, door duidelijke voorstelling te wijzen op de artikelen die de firma in staat is te leveren. De firma De Vries, Gelderschekade 90—92, Amsterdam, stond voor dat bezwaar. Met bizondere takt heeft ze zich daarboven weten verheffen en deed zij een catalogus harer bouwartikelen het licht zien, die gratis verspreid, een juweeltje in de boekenkast vormt en de gedurige vraagbaak van den bouwmeester kan zijn, daar hij er alles nagenoeg in vindt, van de kleinste tot de meest uitgebreide artikelen en in de meest fraaie vormen. Op 280 geïllustreerde pagina's vinden wij alles weergegeven wat zoo dagelijks bij ons vak noodig is en wij bevestigen gaarne dat wij zelden zulk een volledige en met zorg uitgevoerde catalogus aantroffen, wat ongetwijfeld aanleiding moet geven, dat de firma geen onbekende bij de vakgenooten, hierdoor hare bekendheid zeer zal vergrooten. Die prijs stelt op zulk een werkelijke goede voorlichting, wage het de firma een catalogus aan te vragen, zeker zal de firma, wanneer de aanvrage doeltreffend schijnt, daaraan voldoen.

Van Gendt's Bouwkalender.

Dat het jaar ten einde loopt en aan het nieuwe gedacht moet worden, herinnert ons de Bouwkalender voor 1908, die ieder jaar in ongeveer denzelfden vorm verschijnt en nu het acht-en-dertigste jaar ingaat. Begonnen door I. G. van Gendt Jr. is de uitgave in de latere jaren voortgezet door G Schill en D. H. Haverkamp. Wat een eigenaardig kenmerk van deze uitgave is, dat is, dat zij bij velen als het ware onmisbaar is geworden wegens de vele geriefelijkheden, die haar bestaan oplevert en daardoor ieder jaar weder opnieuw als kalender wordt gekozen. Vooral van belang is de bijlage die in 231 pagina's uitvoerig alle vraagstukken beantwoord die ons bij den bouw dagelijks voorkomen, wat vooral in den tegenwoordigen tijd met de nieuwe wetten een zeer groot gerief vormt. Dat 1908 dit moge bestendigen; men weet dat de uitgave is te ontbieden bij L. J. Veen, uitgever, Amsterdam.

Ontwerp van een villa te Laren N.H.

Archt. X.D. Tabak.

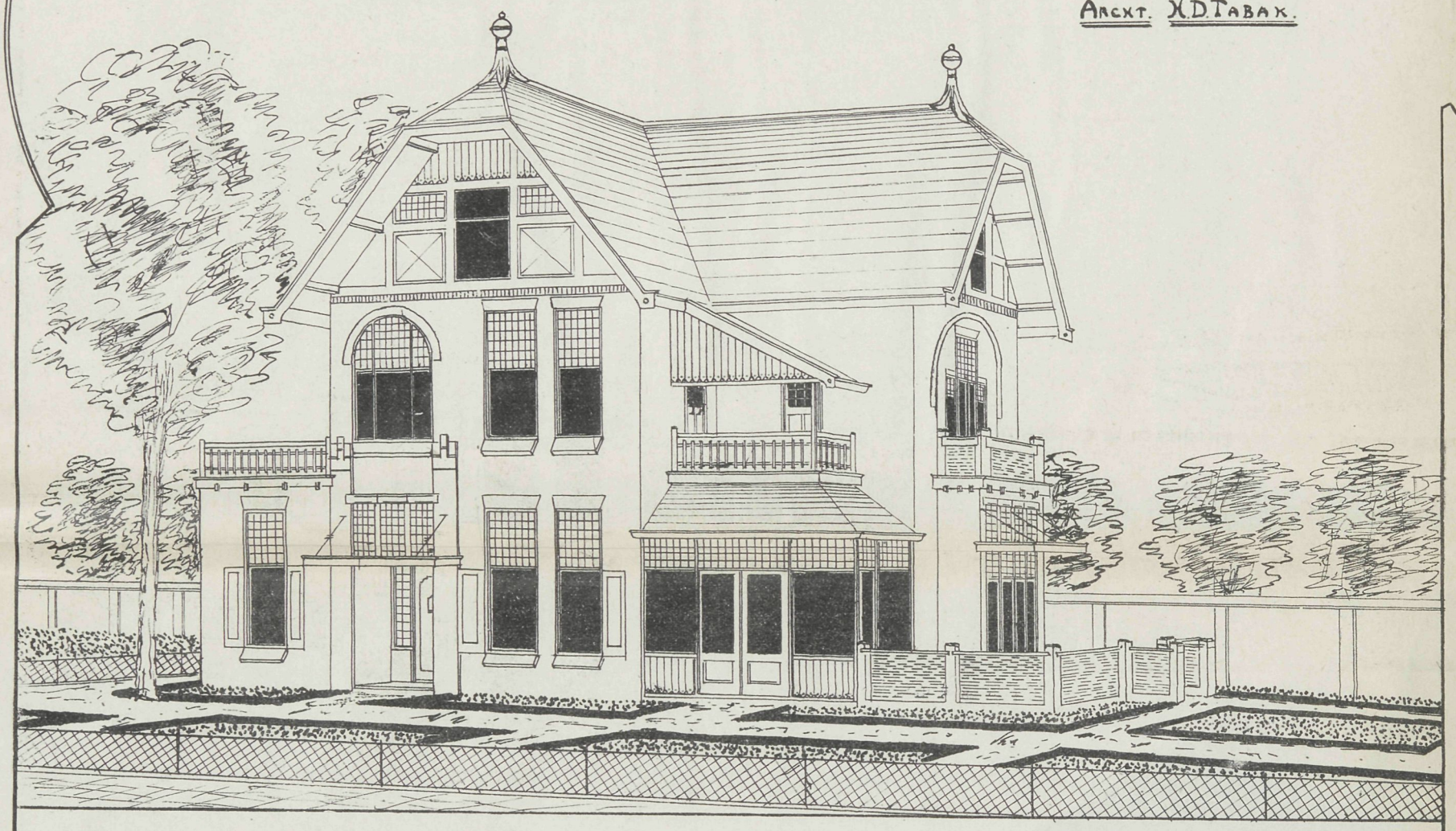

Begane grond.

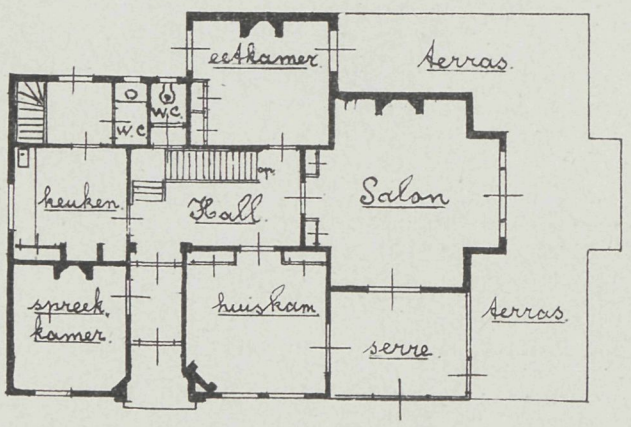

1e Verdieping.

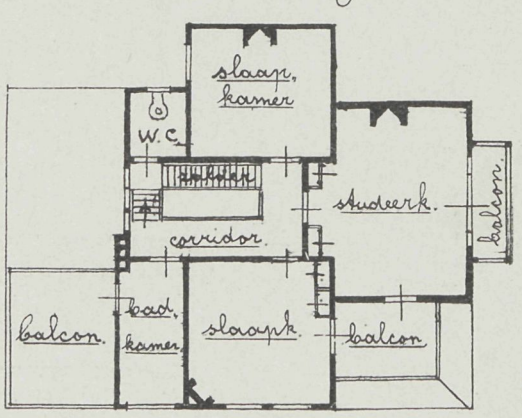

J. Stuijvenberg Jr. Bouwk.